

FEDERAȚIA
COMUNITĂȚILOR
EVREIEȘTI
DIN
ROMÂNIA

IZVOARE
ȘI
MĂRTURII
REFERITOARE
LA
EVREII
DIN
ROMÂNIA
I.

1995

FEDERAȚIA
COMUNITĂȚILOR
EVREIEȘTI
DIN
ROMÂNIA

IZVOARE
ȘI
MĂRTURII
REFERITOARE
LA
EVREII
DIN
ROMÂNIA
I.

**IZVOARE ȘI
MĂRTURII
REFERITOARE
LA
EVREII
DIN
ROMÂNIA**

**FEDERATION OF JEWISH COMMUNITIES
OF ROMANIA**

Center for the Study of the History of Jews in Romania

**SOURCES AND TESTIMONIES
CONCERNING
THE JEWS
IN ROMANIA
I.**

Edited by

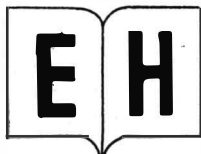
VICTOR ESKENASY

Second edition, revised

Foreword by

Dr. MOSES ROSEN

H A S E F E R

**P U B L I S H I N G
H O U S E**

B U C H A R E S T 1995

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR EVREIEȘTI
DIN ROMÂNIA

Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România

IZVOARE ȘI MĂRTURII
REFERITOARE LA EVREII
DIN ROMÂNIA

I.

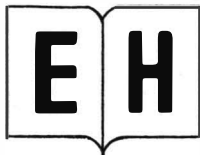
Volum întocmit
de
VICTOR ESKENASY

Ediția a II-a, revăzută

Cuvânt înainte

Dr. MOSES ROSEN

E D I T U R A

H A S E F E R

B U C U R E Ș T I 1995

Comitetul de redacție

Dr. MOSES ROSEN

Dr. ALEXANDRU VIANU

SERGIU STANCIU

În diferitele faze ale elaborării lucrării și-au adus contribuția

Selecția documentelor:

prof. univ. dr. Al. Vianu, S. Diamandi, V. Eskenasy, E. Glück,
I. Kara, S. Stanciu, N. Vaintraub

Traducerea textelor:

I. Kara (ebraic și idiș); Vl. Iliescu (grec., lat. și germ.);
V. Eskenasy (lat.), C. Vekov, M. Constantinescu și E. Glück (ung.)

Traducerea rezumatelor:

G. Rotman

CUPRINS

Cuvânt înainte - <u>Dr. MOSES ROSEN</u>	IX
Prefață - <u>Dr. ALEXANDRU VIANU</u>	XIII
Studiu introductiv VICTOR ESKENASY	XV
Prescurtări-Bibliografie	XXXV
Notă asupra ediției	XXXIX
Rezumatele documentelor în limba română	XLI
Rezumatele documentelor în limba engleză	LVII
Texte și Regeste	1
Apendice I: Documente false	153
Apendice II: Prezențe iudaice în Dacia romană	159
Glosar	167
Indice general	171
Documente reproduse	201

CONTENTS

Foreword by <u>Dr. MOSES ROSEN</u>	XI
Preface by <u>Dr. ALEXANDRU VIANU</u>	XIII
Preliminary Study by VICTOR ESKENAZY	XV
Abbreviations-Bibliography	XXXV
Note on the Edition	XXXIX
Romanian Summaries of the Documents	XLI
English Summaries of the Documents	LVII
Texts and Summaries	1
Appendix I: False Documents	153
Appendix II: The Jews in Roman Dacia	159
Glossary	167
General Index	171
Reproduced documents	201

CUVÂNT ÎNAINTE

"Ține minte zilele de altădată (și astfel)
vei înțelege anii fiecărei generații"

(Deuteronomium, 32-7)

Memoria colectivă e o condiție *sine qua non* a priceperii istoriei. "Cartea Cărților" ne dă această învățătură, în ale sale versete finale, spre a o folosi ca o veșnică lozincă.

Intr-adevăr, TORA, de la cel dintâi al său cuvânt "BEREȘIT" "începutul" și până la acel splendid ideal mesianic care apare în Binecuvântarea lui Iaacov-Israel (Genesis, 49/1) și continuă a fi laitmotivul Profeților, ideal formulat în cuvintele "ACHRIT HAIAMIM" - "Țelul, Finalizarea vremurilor" - scrie mereu istorie, mărturisește necontenit despre "vremurile de altădată" și ne ajută astfel să pricepem "anii fiecărei generații".

Acesta e crezul de temelie al unui popor care pășește pe cărările istoriei de mii de ani, un popor definit ca "martor al istoriei" și care e călăuzit de "Eternul, Dumnezeu al Istoriei". Acel al cărui sacrosant nume este Tetragrama "A fost: Este: Va fi".

Citind mereu, scriind mereu, povestind mereu despre "ceea ce a fost", înțelegem mai bine "ceea ce este" și năzuim mai cu însoflățire spre "ceea ce va fi".

Mărturii sporadice, vechi de aproape două milenii, documente numeroase care datează de peste șase veacuri, grăiesc despre așezări evreiești pe aceste meleaguri ale României. Fie că e vorba de monedele ebraice ale evreilor care au însoțit legiunile romane la începutul veacului al doilea al erei moderne, fie că e vorba de Jurnalul de călătorie al Rabinului Benjamin din Tudela din veacul al XII-lea, fie că avem înainte-ne "response rabinice" sau hrisoave domnești, inscripții tombale sau însemnări de călătorie, toate laolaltă ne vorbesc despre viața evreiască în Moldova, Țara Românească sau în Transilvania.

Aceste mărturii grăiesc despre o laolaltă conviețuire cu ospitalierul popor român, la ale cărui bucurii și dureri am participat. Ne-am adăpat de la izvoarele culturii sale, ne-am făcut din "graiul cel dulce românesc" graiul nostru matern, ne-am însușit cântecele și dorurile sale.

Cu sârg și credință am muncit pentru propășirea acestei țări. În comerț, și în știință, în artă și în literatură, în meserii manuale și în cele intelectuale evreii și-au adus aportul pentru mersul înainte pe căile civilizației acestei țări.

Din belșug ne-am vărsat sângele pentru apărarea, independența și integritatea României. Fie că e vorba de 1848, de 1877 sau de 1916-18, fiii populațiunii evreiești s-au alăturat eroilor și martirilor români în bătăliile ce s-au dat ca România să-și asigure locul de cinste ce i se cuvine pe această lume.

Cumplit au fost secerate rândurile noastre în vitejeasca luptă a poporului român pentru ca dreptatea să ia locul tiraniei în această țară.

Un trecut zbuciumat, udat de lacrimi și de sânge, un trecut pe care nu avem voie să-l uităm.

În Istoria cea mare, încă nescrisă pe de-a-ntregul, a poporului român, împlinirile acestei populațiuni evreiești își vor găsi desigur și ele locul și aprecierea cuvenite.

Același lucru este valabil și în ceea ce privește istoria Diasporei evreiești, încă nescrisă nici ea pe de-a-ntregul. Tribul Evreilor Români, o sinteză a multor calități ale ambelor neamuri, tribul acesta și-a avut specificul său de tradiții, de cultură, de artă.

Nu ne este îngăduit să lăsăm ca vălul uitării să se aștearnă asupra acestui capitol de civilizație umană.

Este deci lesne de înțeles, pentru ce considerăm ca o datorie de mare răspundere să facem tot ce este cu putință pentru a strânge laolaltă mărturiile, documentele, inscripțiile tombale, tot ceea ce poate folosi istoricului de mâine atunci când se va așeza să scrie "Povestea Tribului Evreilor Români".

Volumul de față este cel dintâi dintr-o serie pe care ne propunem - cu ajutorul lui Dumnezeu - să le facem să vadă lumina tiparului.

Un grup de harnici, talentați și devotați cercetători lucrează de zor la această operă care e neapărat nevoie să se facă mai bine târziu decât niciodată".

Centrului de Istorie al Federației Comunităților Evreiești din România i se cuvin alese mulțumiri pentru munca ce o depune pentru ca această operă să capete șanse de împlinire.

Iar mult așteptatului "istoric de mâine" (de ce nu chiar celui de astăzi?) urări de succes.

ȘEF RABIN
Dr. MOSES ROSEN

FOREWORD

"Remember the days of old, (and so) you will understand the years of all generations".
(Deuteronomy, 32 : 7)

Collective memory is a *sine qua non* for understanding history. This is what the final verses in "the Book of the Books" teaches us, to use it as a perennial motto.

Indeed the TORAH, from its first word, "BERESHIT" - the "Beginning" - to the splendid Messianic ideal which appears in the Blessing of Jacob-Israel (Genesis, 49/1) and becomes the leitmotif of the Prophets, an ideal formulated in the words "ACHRIT HAIAMIM" - "the end, the purpose of the days" -, keeps writing history, providing evidence on "the days of old", and thus it enables us to understand "the years of all generations".

This is the fundamental belief of a people which has walked the paths of history for thousands of years, a people defined as "witness of history", and which has been guided by "the Eternal, the God of History", He whose sacrosanct name is the Tetragram: "He was, He is, He will be".

If we keep reading, writing and telling about "what was", we shall better understand "what is", and we shall strive more eagerly for "what will be".

Almost two-thousand-year-old sporadic testimonies and numerous documents dating back to more than six centuries speak about Jewish settlements on Romanian soil. Hebrew coins brought by Jews who accompanied the Roman legions at the beginning of the second century of the common era, the travel Diary of Rabbi Benjamin of Tudela from the 12th century, "rabbinical responsa" and princely laws, tombstone inscriptions and travel-notes, all tell us about Jewish life in Moldavia, Wallachia and Transylvania.

They tell us that we lived side by side the hospitable Romanian people, whose joys and sorrows we shared. We drank from the sources of their culture, we made "the sweet Romanian language" our mother tongue, we adopted their songs and aspirations.

We have worked diligently and faithfully for the progress of this country. In commerce and science, in the arts, and literature, with their hands and their mind, the Jews have helped this country to advance on the road of civilization.

We shed much blood for the independence and integrity of Romania. In 1848, 1877, and 1916-1918, the sons of the Jewish

population joined the Romanian heroes and martyrs in the battles fought in order that Romania should secure for herself the place of honour she deserved in this world.

We brought our tribute of blood in the valiant fight of the Romanian people to replace tyranny by justice in this country.

A tumultuous past, sprinkled with tears and blood, a past we must not forget.

The achievements of the Jewish population will no doubt find room and due appreciation in the still unfinished Great History of the Romanian people.

The same applies to another yet uncompleted history, that of the Jewish Diaspora. The tribe of Romanian Jews - an amalgamation of many qualities from both nations - has had its specific traditions, culture and art.

We must not let the veil of oblivion fall over this chapter of human civilization.

It is therefore clear why we consider it a highly responsible duty to do everything possible in order to collect testimonies, documents, tombstone inscriptions, everything that may come in useful to the historian tomorrow when he will sit down to write "The Story of the Tribe of Romanian Jews".

This volume is the first in a series which we intend to publish - with God's help.

A team of industrious, gifted and dedicated researchers are engaged in this work which will meet an imperious need. Better late than never.

To the Centre for History of the Federation of Jewish Communities of Romania we owe many thanks for the efforts it has made to give this work chances of being accomplished.

And to the much expected historian from tomorrow's generation (or from today's, why not ?) we wish success.

CHIEF RABBI

Dr. MOSES ROSEN

PREFAȚĂ

Inițiată de Șef Rabinul Cultului Mozaic și președintele Federației Comunităților Evreiești din România, dl. dr. Moses Rosen și elaborată sub îndrumarea Eminenței Sale, culegerea de documente referitoare la evreii din România va cuprinde mai multe tomuri tratând această problemă: din antichitate până la instaurarea dictaturii militaro-fasciste (6 septembrie 1940); de la lupta forțelor patriotice împotriva dictaturii militaro-fasciste până în zilele noastre.

Concepută într-un spirit larg de dr. Moses Rosen, această serie de izvoare istorice, de autentică valoare științifică, va demonstra fără putință de tăgadă că obștea evreiască din România a trăit, a muncit și luptat de-a lungul secolelor împreună cu poporul român și cu celelalte naționalități conlocuitoare pentru libertate socială și națională, pentru progres și civilizație.

Se cuvine să menționăm că la 22 iunie 1886 s-a constituit în București Societatea istorică "Iuliu Barasch", prima instituție de cultură evreiască având, între altele, în program elaborarea unei culegeri de documente privitoare la istoria obștii evreiești din România. Condițiile socio-politice din acele vremuri n-au oferit societății istorice amintite facilitățile pentru a îndeplini țelul ce și-l propusese.

Năzuind și el la publicarea unui volum de documente istorice, dr. M. A. Halevy, scria, cinci decenii mai târziu, că: "Istoriografia științifică n-are nimic comun cu diversele preocupări de polemică apologetică la ordinea zilei. Și dacă e vorba de contribuția din trecut a lui Israel la economia și cultura țării nu este nevoie de a se recurge la dovezi ipotetice sau chiar cu totul false. De altfel, a servi cu asemenea mijloace o cauză atât de mare și atât de dreaptă cum e chestia evreiască înseamnă mai mult a o compromite și a o discredita în ochii lumii intelectuale". ("Sinai". Anuar de studii iudaice, 1931, p. 48-49). Abia în 1947, L. R. Rosenbaum a izbutit să publice o broșură cu câteva documente și note privitoare la istoria evreilor din țările române pentru perioada 1476-1750.

Pe acest temei considerăm deosebit de utilă elaborarea actualei serii de izvoare istorice, menită să ilustreze umanismul funciar al românilor în conviețuirea lor cu naționalitățile conlocuitoare și, totodată, să spulbere calomniile proferate de unele scrieri din străinătate cu privire la politica națională a României față de populația evreiască, ridicând prestigiul țării

noastre în lume. Publicarea acestei colecții de documente va completa, în același timp, cu documente inedite, de primă importanță, o pagină din istoria patriei.

Prof. univ. dr. doc.

Alexandru Vianu

Studiu introductiv

Este privilegiul și obligația morală a istoricului de a privi cu ochi clarvăzători, *sine ira et studio*, evoluția unui popor, împletirea destinului său cu ale altora și evidențierea liniilor de forță care au caracterizat această evoluție. Câteva sute de ani de conviețuire apropiată populația evreiască din România de poporul român, începând de la primele prezențe iudaice în Dacia romană, menționate în mod sporadic și continuând, într-o cu totul altă conjunctură istorică, cu o așezare stabilă în veacurile înaintate ale evului mediu.

Cunoașterea și înregistrarea în scris a acestor relații de lungă durată, cu variate aspecte, cu un traseu sinuos propriu desfășurărilor istorice, împletind perioade de "restricte" cu unele de acalmie și prosperitate, nu se poate realiza în afara alcătuirii unui corpus de izvoare istorice. Constituirea sa este indispensabilă pentru depășirea stadiului incipient al cercetării, rezumat la studii de întindere mică și acoperind o arie extrem de dispersată ca problematică de abordare. Acesta a fost și imboldul care a stat la baza inițiativei dr. Moses Rosen. Șef Rabinul cultului mozaic din România, de a imprima și, în consecință, de a lăsa moștenire generațiilor viitoare o colecție de documente care să permită, pe măsura editării ei, înțelegerea globală și obiectivă, lipsită de prejudecăți, a istoriei evreilor din România. Sub conducerea prof. univ. Alexandru Vianu, inițiativa amintită a căpătat viață prin activitatea unui colectiv de istorici și pasionați ai istoriei, care au dat o primă formă celui dintâi volum.

Scopului primordial menționat i s-a subsumat un al doilea, nu mai puțin important, în măsura în care strângerea și editarea documentelor despre evrei aduce substanțiale contribuții la mai buna cunoaștere a istoriei poporului român și a receptării sale pe plan universal. Mărturiile reunite în paginile acestui prim volum, prin însuși caracterul larg al izvoarelor incluse, de la relații de călătorie la răspunsuri rabinice sau documente de cancelarie, slujesc scopului propus. În acest sens, au fost alăturate nu numai știrile privitoare la istoria evreilor în relație cu lumea medievală românească, dar și, în măsura în care ne-au fost accesibile, toate informațiile referitoare la istoria românilor provenite din surse evreiești. Acest ultim domeniu potențial de cercetare a rămas până în prezent, cu mici excepții, în afara preocupărilor istoriografiei românești. El este, poate, cel mai semnificativ în ansamblul izvoarelor istorice, pentru ilustrarea relațiilor de bună apropiere între lumea medievală românească și aceea evreiască. Totodată, se poate afirma, fără teama de a exagera, că aspectele mentalului

colectiv medieval, revelate în responsele rabinice incluse în volum, constituie partea cea mai caldă, cea mai umană, din istoria relațiilor româno-iudaice puse în lumină de volumul de față.

O scurtă privire asupra istoriografiei mai vechi arată că ideea întocmirii unui corpus de izvoare ale istoriei evreilor din România a apărut cu aproape o sută de ani în urmă, atunci când o seamă de istorici și lingviști evrei au pășit, alături de istoricii români, pe calea abordării critice, riguros științifice a problematicii istorice medievale și moderne. Nu întâmplător, fondarea Societății istorice "Iuliu Barasch" (iunie 1886)¹ corespunde momentului în care în istoriografia din România se puneau bazele monumentalei colecții de documente Eudoxiu de Hurmuzaki, al cărei prim volum, alcătuit de Nicolae Densușianu, vedea lumina tiparului în 1887.²

De altfel, ceea ce a caracterizat în mod excepțional activitatea de început a Societății "Iuliu Barasch" este tocmai rigoarea indicației metodologice, minuțiozitatea în demersul istoriografiei, importanța acordată culegerii actului istoric. Raportul secretarului Societății, M. Schwartzfeld, insista astfel, în 1888, asupra faptului că istoricul colecțor de documente "trebuie să fie cât se poate de minuțios, el nu poate și nu trebuie să prejudice valoarea unei indicațiuni sau a unui fapt. Aceasta cade în sarcina cercetătorului, care pleacă și revine adesea de multe ori la același izvor, din care scoate și se folosește când de una, când de alta. Ceea ce i se pare azi fără importanță sau indiferent, mâine, privit din alt punct de vedere, capătă în ochii noștri un interes cu totul altul".³ Caracterul aparent aleatoriu al folosirii informației documentare nu însemna în realitate o acțiune simplificatoare în interpretarea evenimentelor. Potrivit lui Schwartzfeld demersul ținea de alinierea la stadiul cercetării istorice generale și, în acest sens, "Tărâmul critic este singurul ce ni se recomandă și impune".⁴

"Planul nostru pentru descrierea istorică a unei comunități", întocmit de grupul de la Societatea "Iuliu Barasch" în 1887, poate rămâne și astăzi un model de abordare istorică monografică. Sprijinit de culegerea și interpretarea documentelor de epocă, acțiune fundamentală, atunci ca și astăzi, planul includea un punctaj de probleme referitoare la cronologia primelor așezări evreiești din România, la dezvoltarea lor economică, socială și culturală. Urma, în această schiță, prezentarea evenimentelor politice în care au fost încadrate istoric aceste comunități și a modului lor de organizare internă (conducătorii de diverse grade ai obștilor, instituțiile lor, monumentele de cult etc.).

Pe baza acestor indicații, Societatea istorică a desfășurat o activitate prodigioasă de explorare arhivistică, de salvare a documentației aflate în patrimoniul unor deținători particulari, de cercetare epigrafică în vechile ciuitire și de întocmire a unei prime bibliografii istorice. O parte a rezultatelor a fost valorificată în publicațiile evreiești ale vremii "Anuarul pentru israeliți", "Analele societății istorice << Iuliu Barasch >>" și "Revista israelită". Din păcate, o mare parte a arhivei strânse în

acei ani a rămas inedită sau comunicată în termeni insuficient de riguroși pentru a se putea utiliza mai târziu informația păstrată.

Din prima categorie de realizări face parte editarea a relativ numeroase response rabinice din veacurile XVI-XVII, aparținând lui Ioel Sirkes, Iosef Karo, Biniamin Slonik sau Mordechai Krochmal, pentru a aminti numai câteva din sursele de primă importanță publicate în primul an de apariție al "Revistei israelite", la rubrica "Comunicările Societății istorice << Iuliu Barasch >>"⁵. În aceeași vreme, membrii marcanti ai Societății istorice, oameni de remarcabilă cultură, ca frații Schwartzfeld, Lazăr Șăineanu sau Moses Gaster, își publicau primele studii aprofundate pe probleme ale istoriei și lingvisticii românești și iudaice⁶. Doar restrânsa răspândire a publicațiilor periodice amintite și ingratitudea timpului, ajutată de prejudecăți mereu vii, au lăsat oarecum în marginea circuitului istoric științific contribuțiile remarcabile ale acelor ani. Reactualizarea lor, utilizarea informației valoroase în contextul istoriografic actual nu este doar un act de pietate în memoria înaintașilor, ci o obligație științifică.

Din cea de a doua categorie de materiale fac parte acele însemnări publicate periodic în "Analele Societății istorice << Iuliu Barasch >>" sau în "Revista israelită", referitoare la achizițiile documentare sau datele despre vechile cimitire. Conținând informații prețioase, dar sumare, în lipsa mărturiilor originale, datele acestor comunicări se constituie în prezent doar în îndrumări și direcții de cercetare⁷.

Este dificil a da astăzi, cu dreaptă măsură, o judecată de valoare asupra acestor prime opțiuni pe calea încadrării istoriografiei evreiești din România în curentul general istoric de la sfârșitul secolului al XIX-lea. În mod cert, forțele materiale ale Societății istorice erau insuficiente pentru realizarea programului ambițios afirmat. Numai așa se explică, în ambianța pozitivistă care răzbătea din programul amintit și în prezența unor lingviști de marcă, scăderile calitative cauzate de publicarea necritică a unor izvoare, traduse, cel mai adesea, de oameni pasionați, dar lipsiți de pregătirea științifică necesară editării de texte. Ar fi însă profund nedrept, în această sumară trecere în revistă, a nu aminti condițiile vitrege ale vremii, care au împiedicat crearea și maturizarea unei școli istoriografice iudaice în România.

O consecință a acestei situații a fost apariția unor lucrări de sinteză a căror valoare era diminuată atât de insuficienta documentare și înțelegere a fenomenului istoric, cât și de caracterul polemic al întreprinderii. Își făceau astfel loc reflectările disputelor cu argumente extraștiințifice relative la vechimea și drepturile sociale și politice ale populației evreiești din țările române⁸. Chiar prima sinteză valoroasă sub aspectul informației și metodologiei, cea publicată de Nicolae Iorga, în 1913⁹, a apărut, în ultimă instanță, ca o luare de poziție împotriva altei lucrări¹⁰. Din acest motiv și studiul marelui istoric roman conținea pasaje polemice, întreaga epocă medievală până la anul 1700 fiind tratată în numai zece pagini. Ceea ce

diferențiază însă net opera lui N. Iorga de a celorlalți istorici este perfectă cunoaștere a izvoarelor, până la 1913, ca și în perioada ce a urmat, el fiind principalul editor de documente medievale și moderne, în culegeri care nu au făcut niciodată vreo discriminare în cuprinsul materialului publicat. Nu a existat problemă istorică în care N. Iorga să nu-și fi afirmat poziția, tot așa cum în cuprinsul "Revistei istorice" au fost recenzate și semnalate toate contribuțiile importante la istoria evreilor.

Demersul istoric, pe care îl urmărim în linii succinte, a făcut un progres remarcabil odată cu înființarea, în 1926, a Societății de studii iudaice.

Inaugurând primul număr al revistei "Sinai", apărută la Iași în 1926, dr. M. A. Halevy, directorul publicației, sublinia necesitatea "să ne cunoaștem pe noi înșine. E vremea să se facă și în România ceva pentru studiile iudaice și într-un spirit științific. E doar în interesul egoist al viitorului nostru de a ne cunoaște trecutul".¹¹ Și nu întâmplător, ca un semn al continuității preocupărilor critice inaugurate la sfârșitul veacului al XIX-lea, primul număr al revistei se deschidea cu o discuție asupra tezelor afirmate de Nicolae Iorga cu privire la vechimea populației evreiești din țările române, semnat de E. Schwartzfeld.¹²

Pe linia editării documentelor de viață medievală românească, revista relua publicarea inscripțiilor epigrafice din vechile cimitire, ca și aceea a responselor rabinice¹³.

Doi ani după apariția revistei, Societatea de studii iudaice, sub conducerea Șef Rabinului dr. I. Niemirower, amplifică profilul publicației, transformând-o într-un anuar, deschis contribuțiilor în limbile de circulație internațională. Precuvântarea care deschide primul număr al Anuarului Sinai, în 1928, reafirma și cele trei direcții principale de cercetare considerate prioritare și anume: istoria evreilor din România, istoria literaturii evreo-române și studiul contribuției evreilor la cultura românească.¹⁴

Urmând profilul propus, anuarul a publicat un număr important de studii și articole în domeniul istoriei medievale, fiind remarcabile contribuțiile animatorului publicației, dr. M. A. Halevy. Sub semnătura sa au apărut articolele despre relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii¹⁵ (amplificate ulterior în epoca postbelică¹⁶), despre importanța consultațiilor rabinice,¹⁷ istoria comunităților evreiești din Iași și București până la 1821¹⁸ sau studiul critic asupra documentelor false, cu nuanță xenofobă, din veacul al XIX-lea¹⁹. Nu mai puțin important, studiul despre F. J. Sulzer ca prim istoriograf al evreilor din țările române²⁰ aducea precizări importante, rămase din păcate necunoscute istoriografiei străine recente, care persistă în afirmarea unor date eronate.²¹ Deși Halevy afirma într-unul din studiile sale că are în pregătire pentru tipar un volum de documente, întreprinderea sa a rămas, după cunoștințele noastre, în stadiu de manuscris.

În această situație, tipărirea în 1935 a primei culegeri de izvoare referitoare la evrei, datorată lui Scarlat Callimachi și lui S. Cris-Cristian, în condițiile politice din ce în ce mai

vitrege, pe fondul ascensiunii fascismului, trebuie apreciată ca un act de cultură de remarcabilă profunzime. Introducerea la volum afirmă cu tărie necesitatea respectării adevărului istoric, a publicării sistematice a materialului documentar, spre folosul istoricilor viitori.²² Militând împotriva degenerării actului istoric de către forțele reacționare ale vremii, autorii subliniau cu o inestimabilă viziune istorică faptul că: "nici prin <<numerus valachicus>>, nici prin pogromuri, nici prin alt soi de agitație, reacționarii nu pot sili poporul românesc să comită o faptă josnică. Vitalitatea, forța și măreția unui neam nu se poate dovedi decât printr-o desăvârșită toleranță, așa cum au dovedit-o românii, veacuri peste veacuri, înfruntând pericole reale..."²³

Sub aspectul materialului publicat, volumul folosea cu predilecție mențiuni selectate din fondurile bibliofile ale bibliotecii lui Callimachi, informația fiind axată, în principal, pe secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Lucrarea lui Callimachi și Cris-Cristian nu a rămas singulară, în anii premergători celui de al doilea război mondial, culegerea izvoarelor fiind continuată de istoricul Lazăr Rosenbaum. Acesta s-a afirmat în scris chiar în anii războiului, prin gestul de autentică valoare morală al profesorului Victor Papacostea, directorul revistei "Balcania", care îi publica un mic studiu despre mențiunile evreilor în opera lui Constantin Daponte.²⁴ Strângerea documentelor pare să se fi realizat chiar în acei ani, deoarece prefața volumului I, apărut în 1947, era datată septembrie 1940.²⁵ Lucrarea includea documente și regeste pentru intervalul 1476-1750, pentru perioada care ne interesează fiind selectate 34 de informații. Deși, ca și predecesorii săi, L. Rosenbaum anunța continuarea investigației și publicarea unei istorii a evreilor din România și în acest caz intențiile au rămas nematerializate. De asemenea, ca și în cazurile precedente, tirajul mic al lucrării a făcut ca răspândirea și utilizarea ei să fie limitată, ea nefiind nici măcar menționată în ultima mare bibliografie istorică a României.²⁶

Nici în anii postbelici nu se poate vorbi de o școală istoriografică evreiască. Studii răzlețe, datorate lui M. A. Halevy²⁷ și lui I. Kara²⁸ au continuat totuși mai vechile preocupări de punere în valoare a surselor evreiești pentru istoria medievală a țărilor române. Lui I. Kara îi datorăm de altfel și întocmirea unui volum de response rabinice, rămas deocamdată în manuscris, dar care, printr-o deosebită amabilitate, ne-a fost pus la dispoziție pentru întocmirea volumului de față²⁹.

Sumara trecere în revistă a istoriografiei evreiești din România evidențiază clar oportunitatea alcătuirii colecției de izvoare, deschisă de volumul de față. Numărul informațiilor istorice pentru secolele XII-XVII este relativ mare, răspândirea materialelor în numeroasele publicații de documente apărute în ultima sută de ani, făcând indispensabilă acțiunea de reunire a lor într-o prezentare unitară și coerentă. Departe de a epuiza materialul de arhivă existent, ea și o mare parte a materialului edit - care din motive obiective nu ne-a fost disponibil - volumul

prezent se dorește doar un început pe calea editării științifice a izvoarelor istoriei evreilor din România.

Categoriile de izvoare cuprinse în volumul de față sunt, prin natura însăși a istoriei prezenței evreilor în țările române, extrem de variate. Stabiliți statornic în spațiul românesc într-o perioadă relativ târzie, comparativ cu alte minorități naționale, și lipsiți de un for administrativ sau judiciar propriu, emitent de acte, evreii apar, prin forța lucrurilor, menționați sporadic și destul de puțin consistent în izvoarele medievale. Punerea în evidență a categoriilor de izvoare este menită să explice caracterul oarecum eterogen al documentației pe care o avem astăzi la dispoziție pentru întocmirea unei istorii a evreilor. Implicit, se va arăta valoarea nuanțată care trebuie dată informației documentare, în funcție de poziția și relația emitenților în raport cu lumea medievală descrisă.

Sub raportul deschiderii largi cronologice, informațiile cele mai numeroase sunt oferite de relațiile de călătorie reprezentate, în cazul de față, mai puțin prin itinerare (proprii începutului de ev mediu) și mai mult prin descrieri ale situației din țările române. Acestea din urmă provin fie de la soliile sau misiunile diplomatice de pe lângă domnii români, fie de la personalități eclesiastice medievale în trecere prin țările române. În aceste cazuri, informația este diferențiată ca valoare în funcție de mobilurile descrierilor întocmite și, firesc, de măsura în care cunoașterea realităților social-politice românești s-a realizat mai mult sau mai puțin aprofundat.³⁰

O a doua categorie de izvoare, mult mai importantă și, de regulă neutilizată la reala valoare, o constituie consultațiile rabinice (responsele). Prin însăși natura procedurii judiciare pe care o implică supunerea unei probleme spre o judecată rabinică, materialul informativ redat de ele este de primă mână. Deși, cu o singură excepție (Cetatea Albă), forurile de judecată și decizie au fost exterioroare spațiului medieval românesc, investigațiile pentru elucidarea tuturor problemelor reflectate de acest tip de izvoare s-au desfășurat în ambianța românească. Mai mult decât atât, în numeroase cazuri au fost consultate forurile juridice românești, unele cercetări desfășurându-se în comun de trimiși ai tribunalelor rabinice și de reprezentanți ai domnului Țării Românești. În plus, valoarea informației istorice este sporită de acumularea în "dosarul" acestor cercetări a unor mărturii paralele aparținând, mai totdeauna, unei multitudini de martori ai evenimentului descris. Dincolo de marea lor valoare probatorie, responsele au calitatea unor importante documente de viață, mărturie asupra mentalului colectivității medievale românești și a raporturilor ei cu evreii. Din punct de vedere al provenienței lor, responsele introduse în volum reflectă în mod exclusiv situația din Țara Românească și Moldova, fiind emise de foruri de judecată sud-dunărene sau polone. Nu ne-au fost accesibile eventualele response ilustrând situația din Transilvania.

Actele interne, de cancelarie, emise de domnii Țării Românești și Moldovei sau de voievozii și principii Transilvaniei, constituie

o a treia categorie prețioasă de izvoare. Mărturiile lor sunt revelatoare îndeosebi pentru statutul evreilor în țările române, pentru relațiile de ordin economic cu lumea medievală rurală sau urbană, și de asemenea, pentru relațiile, cel mai adesea de ordin financiar, ale domnilor români cu creditorii evrei. Deși relativ puține în raport cu masa documentelor emise de cancelariile domnești, ele constituie izvoare de primă importanță, alături de response, pentru ilustrarea exactă a realităților de epocă.

Categorie importantă de izvoare sunt și **actele externe** cuprinzând documente emise de cancelariile statelor învecinate (Polonia, Ungaria, Imperiul otoman), corespondența diplomatică, îndeosebi a trimișilor acreditați pe lângă Poarta otomană și acte mai mărunte (avize, documente financiare, informări ale unor comunități etc.). Valoarea tuturor acestor documente este foarte diferită și prelucrarea informației necesită un plus de atenție în funcție de emitent și de conjunctura istorică propriu-zisă a alcătuirii lor.

Acestor categorii mari li se adaugă alte genuri de izvoare, mai redus reprezentate în volum. Astfel, situația evreilor apare într-o lumină specială prin prisma legislației medievale. Mai timpurie pentru Transilvania și cu o informație mai consistentă, ea se reflectă, începând din veacul al XVII-lea și în pravilele celorlalte două țări române. Importante pentru înțelegerea exactă a istoriei evreilor sunt informațiile de natură demografică, și în acest caz, situația din Transilvania fiind mai bine reflectată prin prisma datelor cuprinse în urbarii sau conscripții. Deși, potențial, documentele epigrafice, ca inscripțiile comemorative din vechile cimitire, reprezintă o sursă bogată de informație, numărul lor este deosebit de mic. Distrugerea multora din aceste cimitire, ștergerea textelor epigrafe și, nu în ultimul rând, o lipsă de preocupare, condamabilă pentru conservarea lor, îl lipsesc pe istoricul actual de posibilitatea îmbogățirii informației - și așa, prea adesea, sporadică.³¹

În sfârșit, volumul cuprinde în anexă o serie de izvoare referitoare la antichitate, mărturii, în majoritatea cazurilor, epigrafice și mai rar numismatice.

Multitudinea izvoarelor incluse și valoarea lor net diferită explică, totodată, și limitele culegerii de documente de față, comparativ cu alte lucrări de acest gen. Această dispersare vădită a informației a împietat, în ultimă instanță, asupra înțelegerii corecte a istoriei evreilor din România, aproape întotdeauna privită dintr-un unghi restrâns la spațiul și fenomenul istoric românesc. Este de prisos a insista astăzi asupra necesității încadrării acestei istorii în context european, o astfel de abordare fiind o cerință elementară. Notele de subsol la informațiile din volum au încercat să compenseze, măcar parțial, această carență.³²

Studiul introductiv la volumul de față nu are menirea și nu reprezintă nici cadrul propice pentru a rescrie istoria evreilor din România. Totuși, în marginea documentației reunite pentru prima dată, chiar dacă nu în mod exhaustiv, este necesară o prezentare a

principalelor momente istorice reflectate de documente. În același timp, este util a fi regândite o seamă de aspecte ale istoriei antice și medievale, prin prisma achizițiilor istoriografiei de dată mai recentă. În mod firesc, raportarea la tezele istoriografice mai vechi urmează a se face la singura sinteză cu caracter științific și, totodată, aflată în circuitul istoric. În mod indiscutabil aceasta rămâne **Istoria evreilor din țările noastre**, scrisă în urmă cu 70 de ani, de Nicolae Iorga.

Într-o abordare pe criteriul cronologic, primele mențiuni ale unei prezențe evreiești în spațiul românesc datează din secolul al II-lea al erei noastre. Fără să o nege la vremea sa, Nicolae Iorga o judeca drept îndoielnică. Cercetările arheologice ale ultimelor decenii atestă, fără putință de tăgadă, prezențele iudaice în Dacia romană. O dovedesc antropomimele aflate pe inscripțiile descoperite la Porolissum și Sarmizegetusa, sau în diploma veteranului Barsimsus Calisthensis (v. nr. II.B, D, E), ca și textele funerare legate de divinități iudaice descoperite în **municipium-ul** Dierna (Orșova). Pentru moment, nu se poate face o discuție, pe baza acestor mărturii sporadice, în raport cu acelea din provinciile romane învecinate.³³ asupra intensității și caracterului acestor prezențe. Ele par a fi, până la proba contrară, legate doar de prezența trupelor romane, care includeau, printr-un fenomen caracteristic epocii, o multitudine de etnii provenite din provinciile imperiului.³⁴ Prezențele iudaice nu par, astfel, să depășească intervalul de timp în care spațiul istoric românesc a constituit partea integrantă a Imperiului roman.

Informațiile medievale târzii, din epoca iluminismului transilvănean, reflectate îndeosebi în opera lui F. Sulzer³⁵ și pe care le amintea cu ani în urmă N. Iorga,³⁶ s-au dovedit a fi, pe baza exegezei lui M. A. Halevy³⁷ produse ale unei suprapuneri lingvistice, frecventă la autorii medievali. Ipoteza unor evrei de epocă dacă, întemeietori ai Tâlmaciului, preluată de istoriografia mai nouă, are ca sursă poemul medieval **De oppido Thalmus**, compus în jurul anului 1542 de preotul sas Johann Lebell³⁸ și în care se face apropierea între un fictiv oraș Thalmud și Tâlmaciul din vecinătatea Sibiului. Motivul lumii dacice și derivatele sale apar relativ frecvent în istoriografia săsească, așa cum au dovedit-o cercetările mai recente.³⁹

Chiar dacă spațiul istoric românesc nu a fost direct afectat în epoca romană de fenomenul larg al creării **Diasporei** evreiești, implicațiile complexe ale evenimentului s-au resimțit ulterior și în această arie geografică. Imperiul bizantin, învecinat teritoriului românesc, a adăpostit un număr relativ mare de evrei, stabiliți în comunități bine încheiate atât din punct de vedere economic cât și social.⁴⁰ Concomitent, în zonele occidentale și nordice ale Europei au continuat să existe și să se dezvolte, și după căderea Imperiului roman, alte comunități importante. Stabilitatea comunităților și amplitudinea vieții social-economice au fost permanent afectate de condițiile istorice vitrege ale secolelor care au deschis epoca medievală. În funcție de aceste condiții, materialul documentar păstrat este mai puțin dens decât

pentru alte epoci. Pentru spațiul românesc, mărturiile lipsesc în totalitate.

Primele indicii serioase ale unei activități economice intense, urmând drumurile comerciale care legau centrul Europei, prin Ungaria, de lumea bizantină sau de cea est-europeană, apar în cuprinsul responselor din veacurile IX-XII.⁴¹ Erau amintite cu acel prilej tranzacții de bunuri comerciale transportate la mari distanțe, de la Constantinopol în Germania și în sens invers. Acesta este, foarte probabil, momentul dezvoltării unor obști evreiești în Ungaria medievală, unde se constată ocuparea de către evrei a unor demnități importante în aparatul economic (spre exemplu, controlul extracției sării, ocnile cele mai importante fiind acelea transilvănene). Împotriva lor se constituie treptat o întreagă legislație restrictivă, ilustrată și în volumul de față, prin câteva acte de dată mai târzie ale regilor arpadieni. Este necesară o distincție între categoria slujbașilor evrei menționați mai sus și aceea a populației kazare de rit mozaic, venită în Ungaria odată cu migrația triburilor maghiare la sfârșitul veacului al IX-lea.⁴²

Nu mai puțin interesante sub aspect istoric sunt mențiunile lui Benjamin din Tudela, care descrie raporturile bune dintre vlahii sud-dunăreni și comunitățile evreiești din Bizanț.⁴³ Se prefigurează astfel o zonă geografică locuită de evrei, în vecinătatea spațiului medieval românesc. În cuprinsul acestuia, condițiile nesigure anterioare întemeierii statelor medievale românești de sine stătătoare nu au permis stabilirea unei păături de locuitori evrei. În acest sens, Nicolae Iorga avea dreptate în rezervele formulate asupra posibilității instalării evreilor înainte de constituirea unei vieți economice urbane.⁴⁴ Faptul nu exclude însă ideea tranzitului economic prin țările române, fapt dovedit, de altfel, de relatarea lui Moșe Țaku, din veacul al XIII-lea. Documentele recent publicate referitoare la Chilia în veacul al XIV-lea nu fac nici o mențiune referitoare la o prezență evreiască.⁴⁵ Nu același lucru se poate spune despre orașele aflate în aria de dominație tătară, informația despre existența unui cartier evreiesc în cuprinsul Cetății Albe, din scrierea hagiografică a lui Țamblac, având toate șansele de a fi veridică.⁴⁶

Veacurile XIII-XIV au constituit o epocă de mari variații istorice în destinul comunităților evreiești europene, fapt reflectat și în documentația referitoare la spațiul românesc. Situația merită a fi remarcată, în măsura în care persecuțiile alternând cu privilegiile de ordin comercial au constituit un model de comportament general european în raport cu evreii.

Exemplificatoare sunt restricțiile la adresa evreilor din Ungaria și voievodatul Transilvaniei statuate prin actele din 1222 și 1234, ca o consecință a unor măsuri antisemite impuse pe plan european de lumea catolică, în urma Conciliului al IV-lea de la Lateran, din 1215.⁴⁷ Pe de altă parte, este evident că, în perioada care a urmat, marcată de criza economică și demografică de după invazia mongolă din anii 1241-1242, situația evreilor, considerați factori de impulsioneare a sistemului economic, s-a îmbunătățit

temporar, ei primind privilegiile sporite din partea factorilor de decizie statali.⁴⁸ Aceste oscilații vor apărea periodic în cursul epocilor următoare, exemplificatoare fiind măsurile de expulzare luate de Ludovic I de Anjou în deceniul al șaptelea al veacului al XIV-lea. Pentru a nu menționa decât spațiul românesc, se pot adăuga actele restrictive de genul celui dat de Petru Șchiopul în 1579 și contraponderea sa în actul lui Ștefan Tomșa din 1614, sau actul de privilegii al principelui Ardealului, Gabriel Bethlen. Și exemplele se pot înmulți fără dificultate.

Continuând această abordare cronologică sumară a cunoștințelor istorice, este de observat că, pentru N. Iorga, secolul al XV-lea reprezenta o pată albă.⁴⁹ Singura mențiune mai importantă familiară istoricului, era aceea a cronicii lui Capsali despre negustorii evrei reținuți de Ștefan cel Mare.⁵⁰ În realitate, așa cum apare în volumul de față, informațiile sunt mai numeroase și mai nuanțate, prefigurând desfășurările de evenimente ale veacului următor. În Transilvania, în vremea acțiunii confesionale a lui Ioan de Capistrano, sunt amintite dările plătite de evrei. În Moldova, Ștefan cel Mare avea multiple legături cu trimisul evreu al lui Uzun Hassan sau cu medicul evreu al lui Mengli Ghirai. Episodul relatat de Capsali este revelator în sine pentru circulația negustorilor evrei pe drumurile moldovenești (nr. 15). În sfârșit, ultimele două decenii ale secolului păstrează amintirea evreilor din Cluj sau a relațiilor comerciale și financiare ale unor evrei cu negustorii din Sibiu și Brașov (nr. 17-20). Acestea din urmă constituie datele cele mai interesante, infirmând categoric teza lui N. Iorga, cu privire la caracterul restrâns al comerțului practicat de orașele săsești. Documentele în cauză afirmă că "unii evrei obișnuiesc să vină și chiar des în acel oraș (Sibiu)"⁵¹, direcțiile comerciale pe care circulau cei amintiți fiind multiple, spre Ungaria, Polonia (Lvov) sau, prin Țara Românească, spre Imperiul otoman.

Nu poate fi trecut cu vederea, pentru sfârșitul secolului al XV-lea, marea masă de evrei venită în Balcani ca urmare a persecuțiilor din Spania și Portugalia. Deplasarea acestora nu are importanță atât pe plan demografic, cât pe plan cultural, în vecinătatea țărilor române creându-se centre de cultură ebraică de mare complexitate, cum a fost Salonicul.⁵² Este semnificativ faptul că în literatura rabinică a vremii acesta din urmă era definit drept "un oraș mamă în Israel".⁵³ Chiar dacă în documentele noastre consecințele acestei deplasări masive de evrei se constată abia spre mijlocul veacului al XVI-lea, nu există nici o îndoială în a afirma că prezențele evreiești la nord de Dunăre au fost mai timpurii. Oricum dezvoltarea centrelor comerciale de pe linia Dunării, de la Belgrad, Vidin și Nicopol a creat premisele pătrunderii negustorilor evrei, în primul rând sefarzi, în lumea românească.⁵⁴ Deținerea de către evrei a principalelor puncte vamale de pe Dunăre a fost doar un prim pas.

Cu secolul al XVI-lea, mențiunile despre o prezență stabilă a evreilor în cele trei țări române devin clare, stadiul actual al informației fiind vădit superior aceluia pe baza căruia N. Iorga

își exprima îndoielile asupra acestei realități. Apar astfel, în Transilvania, evrei locuitori în Cluj sau Sibiu, un deținător de pământ la Mediaș, un trimis evreu de la curtea voievodului Mailat etc. Este menționată pentru prima dată, comunitatea din București, într-o responsă care amintește nu mai puțin de 14 persoane, martore ale evenimentului descris (nr. 38). Și pentru Moldova există numeroase mențiuni, veacul al XVI-lea fiind cel al unui maxim în tranzitul de bunuri comerciale, pe drumul moldovenesc, între Imperiul otoman și Polonia. Contactele între evrei și moldoveni sunt numeroase, contractele de cărăușie incluse în volum informând asupra unor elemente prețioase ale acestor relații. Între altele, cărăușii trebuiau să respecte, pe tot parcursul drumului prin Moldova, repausul de sâmbătă.

A fost amintit deja interesul documentar al responselor rabinice, mărturii de viață medievală de primă importanță. La o citire superficială, conținutul lor, cel mai adesea înregistrând moartea unor negustori sau creditorii evrei din Țara Românească și Moldova, lasă o impresie negativă. Pentru cunoscătorul vieții medievale, marcată adesea de nesiguranța drumurilor comerciale, de atacurile frecvente la adresa oricăror neguțători, cazurile relatate în response nu se detașează de planul general al secolelor în discuție. Faptul a fost subliniat nu o dată de istoricii români și în primul rând de Nicolae Iorga.⁵⁵

Practic, toate cazurile relatate de documente atestă, concomitent cu uciderile și jafurile negustorilor, preocuparea forurilor judiciare locale pentru pedepsirea răufăcătorilor, ca și dezavuarea actelor în sine de către populația românească. Ucigașii slujitorului evreu ucis lângă Cetatea Albă erau, astfel, prinși și trimiși spre judecată la Constantinopol (nr. 36). Locuitorii din Vianu erau făcuți răspunzători de uciderea unui evreu în preajma satului lor, fiind obligați de către domnul Țării Românești la plata unor despăgubiri importante către soția celui ucis (nr. 41). Un caz similar era judecat în fața lui Mircea Ciobanul, în 1559 (nr. 42). Alți săteni români ajutau trimișii tribunalului rabinic din Nicopol să elucideze un caz de omucidere, la cercetări participând și reprezentanți ai domnului Țării Românești (nr. 47). Toate aceste acte reflectă realități sociale românești de primă importanță, ca răspunderea colectivă a obștilor sătești pentru delictele penale săvârșite în hotarele lor, în cazul nedescoperirii făptașului, satul fiind obligat la plata unei amenzi (dușegubină) de valoare mare.⁵⁶ Cazuri similare sunt relatate, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea și pentru teritoriul Moldovei. Și aici numeroși dintre cei care semnalează cazurile sunt neevrei, români localnici sau alți negustori. Mărturiile sunt de obicei redată în idiș sau ladino, dar în relațiile din Moldova, cel puțin documentele atestă că evreii vorbeau românește cu interlocutorii lor (vezi nr. 100). Nu o dată, românii își exprimă simpatia și părerea de rău pentru cei uciși, mai totdeauna cunoștințe sau gospodari care au găzduit negustorii în cauză.

În această trecere în revistă a situației evreilor din țările române în secolele XVI-XVII trebuie amintit cu necesitate că nici

o informație de epocă nu descrie persecuții în masă asupra evreilor sau pogromuri, în acest sens lumea medievală românească deosebindu-se net de cea vest-europeană.⁵⁷

S-a susținut în literatura mai veche ideea unor asemenea persecuții, fără a se face o analiză critică a izvoarelor.⁵⁸ Referirile s-au făcut în primul rând la epoca lui Mihai Viteazul. De fapt fenomenul vizează o suită de momente din istoria țărilor române, perioadele de tensiune politică legate de declanșarea unor războaie antiotomane. La aceasta se referă informațiile lui Capsali despre supușii turci, evrei, persecutați de Ștefan cel Mare în momentul izbucnirii războiului antiotoman din anii 1475-1476 (nr. 15).⁵⁹ Ceva mai complexă ca implicații este acțiunea similară a lui Mihai Viteazul, a cărui venire la conducerea Țării Românești a fost și consecința unor credite luate de la cămătarii constantinopolitani, între care și evrei (vezi nr. 84). În momentul declanșării războiului antiotoman, creditorii levantini aflați în Țara Românească au fost uciși, faptul având un larg răsunet în izvoarele de epocă. Desfășurată în noiembrie 1594, represiunea a avut un caracter general și nu unul predominant antisemit, așa cum apare în unele surse. O acțiune similară a întreprins și Aron Tiranul, domnul Moldovei, la o dată apropiată, în momentul aderării la coaliția antiotomană (nr. 85). O a doua etapă a acestei acțiuni s-a desfășurat pe fondul prozelitismului catolic susținut de principele Transilvaniei, Sigismund Bathory. Acesta din urmă a impus, prin tratatele încheiate cu voievozii Țării Românești și Moldovei, măsuri discriminatorii la adresa străinilor și a acționat în consecință în principat. Măsura îi viza atât pe greci și evrei, cât și pe localnicii de alte confesiuni, în special pe reformați (vezi nr. 86, 89 și 90).⁶⁰

Dincolo de aceste episoade de tristă amintire, situația din țările române nu a degenerat niciodată în acțiuni represive, până la anul 1700. Mai mult decât atât, numeroși evrei, alungați din Ucraina de pogromurile cazacilor lui Hmelnițki, la mijlocul secolului al XVII-lea, apar ca refugiați în Moldova (nr. 144).

Între aspectele vieții evreilor, descrise de documentele vremii, merită a fi menționată evoluția comunităților în veacul al XVII-lea, când în cadrul obștilor încep a fi amintiți rabini și hahami, sinagogi (la Iași, Focșani și Alba Iulia), cimitire evreiești (Iași și Piatra-Neamț) etc. Este un fapt, dovedit de informațiile de epocă cu prisosință, că veacului amintit îi poate fi atribuit începutul organizării moderne a comunității evreiești din România. Spre sfârșitul secolului sunt amintite, de altfel, primele bresle ale evreilor. În mod deosebit în Moldova, la Iași, predică rabini, personalități ale culturii iudaice europene, ca Solomon del Medigo sau Nathan Hanover (nr. 116, 156). Relațiile lor vaste includ lumea evreiască din Moldova în circuitul de valori culturale internaționale, așa cum o atestă corespondența rabinilor din Polonia și Lituania și legăturile cu Germania sau cu lumea otomană.⁶¹ Acestea sunt premisele înțelegerii corecte a evoluției, cu continuitate în secolul al XVIII-lea, a comunităților evreiești din țările române, pusă în mod eronat până acum pe seama unor

admigrări târzii.

Izvoarele evreiești constituie și o sursă de cunoaștere a istoriei românilor. În acest sens, volumul de față reunește câteva mărturii, unele cunoscute și folosite în istoriografie, altele rămase în afara circuitului istoric. În primul caz intră itinerarul lui Beniamin din Tudela, relatările despre relațiile lui Ștefan cel Mare cu sultanul turcoman Uzun Hassan, sau cronica lui Elia Capsali. În cel de-al doilea trebuie menționată istoria lui Moses Almosnino, cu date interesante despre războiul antiotoman al lui Petru Rareș. Numărul acestor informații ar putea fi mult sporit, mai ales prin cercetarea responselor rabinice, izvoare rămase complet nefolosite în cercetarea istorică mai recentă. Domeniul de studiu este practic nelimitat, cerând doar o abordare migăloasă, de specialitate, în arhivele și bibliotecile din străinătate. Din acest ultim punct de vedere, volumul de față este deficitar și necesită a fi îmbunătățit de cercetări ulterioare.

Trecerea în revistă a celor câtorva aspecte ale istoriei evreilor reflectate în informațiile acestui prim volum de izvoare nu epuizează nici pe departe ampla problematică supusă studiului. Necesitatea rescrierii istoriei, a regândirii judecăților mai vechi, prea adesea datoare unor aprecieri de rutină, deformatoare, credem că va apărea în urma consultării textelor selectate și a informațiilor suplimentare incluse în notele de subsol. Nici un efort nu este suficient pentru a supune unei judecăți drepte, nepărtinitoare, istoria atât de vitregă a poporului evreu și, în această intenție, volumul de față se dorește a fi un început de drum în istoriografia românească.

*

Este de prisos a discuta, în finalul acestui preambul, dificultățile editării documentelor medievale. Fără îndoială, o ediție definitivă va trebui să includă, în mod obligatoriu, și textele originale ale izvoarelor selectate. În întreprinderea noastră suntem înfinit îndatorați acelor care și-au dat sprijinul pentru includerea în volum a unor documente puțin accesibile sau aflate în biblioteci străine. Am numit pe I. Kara, căruia îi datorăm marea majoritate a responselor incluse, pe S. Diamandi, care a transcris o serie de documente de arhivă și pe dr. A. Pippidi, care ne-a pus la dispoziție informații culese din bibliotecile străine. Suntem îndatorați, de asemenea, dr. Vl.

Iliescu, dr. S. Goldenberg, dr. S. Sanie, prof. univ. I. Banu, dr. Ș. Papacostea, care ne-au sprijinit cu sfaturile lor competente pe întregul parcurs al alcătuirii lucrării. Volumul își datorește finalizarea stăruinței și sprijinului acordat de S. Stanciu. În sfârșit, dar nu în ultimă instanță, recunoștința noastră se îndreaptă spre prof. univ. dr. Al. Vianu, care a pornit acțiunea de editare a documentelor referitoare la istoria evreilor și a susținut-o până în final, în ciuda tuturor vicisitudinilor legate de o asemenea întreprindere.

Victor Eskenasy

NOTE

¹ Vezi *Societatea istorică Iuliu Barasch. Statutul*. București, 1887.

² *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I, ed. Nic. Densușianu, București, 1887. În aceeași epocă își desfășoară activitatea prestigioasă istorici români ca: A. D. Xenopol, D. Ūnciul și N. Iorga, care au inaugurat o abordare metodologică nouă a fenomenului istoric.

³ M. Schwartzfeld. *Raportul asupra activității științifice a societății în anul 1887*, în "Analele Societății istorice << Iuliu Barasch >>", II, 1888, p. 10-11.

⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁵ *Un document istoric*, în "Rev. Isr.", I, 1886, nr. 11, p. 343-344; *Fragmente din Response*, *ibidem*, I, nr. 13, p. 407-411; *Un act de la 1650*, *ibidem*, I, nr. 15, p. 474-475.

⁶ Cităm doar selectiv din aceste studii: E. Schwartzfeld, *Un evreu în scaunul Moldovei la 1591*, în "Anuarul pentru israeliți", VII, 1884-1885, p. 113-118; *idem*, *Măcelul evreilor sub Mihai Viteazu al Munteniei și Aron Vodă al Moldovei*, *ibidem*, IX, 1886-87, p. 70-83; *idem*, *Evreii în legislația lui Matei Basarab al Munteniei (1640 și 1652)*, studiu istorico-juridic, *ibidem*, XVII, 1895-96, p. 77-104; L. Șăineanu, *Jidovii sau Tătarii sau Uriășii, excursiune istorico-lingvistică*, *ibidem*, XI, 1888-89, p. 153-160; M. Gaster, *Evreii în Craiova și Târgoviște pe la 1657*, *ibidem*, X, 1887-88, p. 199-202; *idem*, *Grozăviile Cazacilor sub Hmelnițchi în 1648-1658*, studiu istorico-critic, *ibidem*, XVI, 1894-95, p. 1-14 etc.

⁷ Este cazul listelor de acte achiziționate în arhiva societății (pentru epoca redată în acest volum, semnalăm doar unul datat Iași, 12 martie 1656) sau al transcrierilor inscripțiilor din cimitirele vechi (pentru Iași se semnalau inscripții începând cu anul 1642); cf. "Anal. Soc. Ist.", II, 1888, p. 177.

⁸ Marea majoritate a acestor lucrări au fost tipărite în străinătate, dar chiar și cele apărute în țară, într-un sens deschizătoare de drumuri pe linia culegerii documentelor istoriei evreilor, cum este cazul lucrării lui I. Brociner (*Chestia evreilor rămânândeni*, Iași, 1907), suferă sub aspect metodologic, fiind mai mult o reflectare a problematicei situației sociale a evreilor din România la data apariției cărții. O excepție poate fi considerat studiul alcătuit de M. Schwartzfeld cu ocazia raportului de activitate al Societății "Iuliu Barasch", publicat în primul număr al "Analelor", p. 17-122.

⁹ N. Iorga, *Istoria evreilor în Țările noastre*. București, 1913 (extras din "Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice", s.II, t. XXXVI, nr. 7).

¹⁰ B. Stambler, *L'histoire des Israélites roumains et le droit d'intervention*. Paris, 1913.

¹¹ M. A. Halevy, "Studii judaice", *Precuvântare*, în "Sinai, Revista pentru studii judaice", I, Iași, 1926, p. 4.

¹² E. Schwartzfeld, *Evreii în Moldova, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în "Sinai", I, p. 5-16.

¹³ M. A. Halevy, *Pietrele funerare de lângă sinagoga veche din Iași*, ibidem, p. 58-61; *O piatră funerară din sec. XVIII*, ibidem, p. 98-99; M. A. Halevy, *Din arhiva judaismului român: I. Documente din secolul XVI cu privire la Comunitatea spaniolă din București: II. Comunitatea din Iași în literatura rabinică veche a Poloniei (înainte de 1648)*, ibidem, p. 69-76.

¹⁴ "Sinai. Anuar de studii judaice", I, 1928, p. 3.

¹⁵ *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii, în Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale* ("Sinai. Anuar", II, 1929), p. 39-48.

¹⁶ M. Halevy, *Les guerres d'Etienne le Grand et d'Uzun-Hassan contre Mahomet II, d'après la "Chronique de la Turquie" du candiote Elie Capsali (1523)*, în "Studia et acta orientalia", 1957, I, p. 189-198.

¹⁷ *Consultațiile rabinice ca izvoare de istorie evreo-română*, în "Sinai. Anuar", I, p. 7-10.

¹⁸ *Comunitățile evreiești din Iași și București, până la Zaveră (1821)*, în "Sinai. Anuar", III, 1931, p. 11-112.

¹⁹ *Documente apocrife în istoriografia evreo-română, în Omagiu d-lui I. Niemirower la cea de-a 60-a aniversare a nașterii sale* ("Sinai. Anuar", V, 1933), p. 3-16.

²⁰ Franz Josef Sulzer, *primul istoriograf al evreilor din România*, ibidem, p. 76-90.

²¹ Semnificativă este prezentarea istoriei evreilor în recenta reeditare a lucrării lui S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, vol. XVII: *Byzantines, Mamelukes and Maghribians*, second edition, New York, 1980, care preia din istoriografia de la sfârșitul veacului al XIX-lea o serie de informații false sau depășite, combătute argumentat în paginile anuarului "Sinai".

²² *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele românești*, Iași, 1935. (Biblioteca istorică "Teodor Callimachi", no. 1).

²³ Ibidem, p. IV.

²⁴ Lazăr, R. Rosenbaum, *Evreii în scrierile lui Constantin Daponte*, în "Balcania", V, 1942.

²⁵ *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române*, vol. I (1476-1750), București, 1947.

²⁶ *Lucrarea este totuși inclusă în bibliografia lui R. Deutsch, Istoricii și știința istorică din România, 1944-1969*, București, 1970.

27 Vezi supra, nota 16; M. A. Halevy, *Médecins Juifs d'origine Hispano-Portugaise dans les Pays roumains*, în "Revue d'histoire de la médecine hébraïque", mars 1957, 35, p. 21-30.

28 I. Kara-Schwartz, *Inscripții ebraice din Piatra Neamț (1677-1800)*, în "Memoria antiquitatis", I, 1969, p. 369-373 și idem, *Inscripții funerare ebraice din județul Botoșani*, ibidem, 2, 1970, p. 523-531; I. Kara, *Știri puțin cunoscute despre voievod (Mihai Viteazul)*, în "Valachica", 3, 1972, p. 171-175 etc.

29 Volumul, cuprinzând un număr mai mare de izvoare orientale, se află în pregătire pentru tipar la Editura Științifică și Enciclopedică.

30 Istoriografia mai veche, bazată pe acest gen de relații, a fost adesea tentată la interpretări exclusiviste ale informațiilor. În realitate, de la bun început, categoria de izvoare în sine exclude o receptare totală a fenomenului istoric românesc, ea fiind orientată, cel mai adesea, spre domenii restrânse de informare, așa cum este cazul descrierii lăsate de misionarii franciscani.

31 Trecerea în revistă a istoriografiei lasă să se întrevadă preocupările pentru înregistrarea inscripțiilor păstrate până la sfârșitul veacului trecut. Din păcate arhiva Societății istorice "Iuliu Barasch", care includea copiile transcripțiilor realizate, nu mai este astăzi accesibilă.

32 Din motive independente de voința noastră, numeroase lucrări ale istoriografiei internaționale, mai vechi sau mai noi, nu ne-au fost accesibile decât ca semnalizări bibliografice, o ediție viitoare urmând să compenseze această limitare obiectivă, dar păgubitoare, a lucrării de față.

33 O comparație cu provinciile învecinate, spre exemplu Pannonia, este revelatoare. Vezi S. Scheiber, *Corpus inscriptionum Hungariae iudaicarum a temporibus saeculi III quae extant usque ad annum 1688*, Budapesta, 1960.

34 Pentru amploarea fenomenului, vezi S. Sanie, *Culte orientale în Dacia romană*, I. București, 1981.

35 *Geschichte des transalpinischen Daciens...*, Viena, 1781-1782.

36 N. Iorga, *Istoria evreilor...* p. 2, n. 1.

37 V. supra, n. 22, C. Blum, *Evreii din Thalmus*, în "Sinai. Anuar", I, 73-77 și idem, *Adăugiri și îndreptări*, în "Sinai", V, p. 103.

38 M. A. Halevy, op. cit., p. 82-84, unde se redă în extenso pasajul despre evrei. Poemul a fost publicat abia în 1779 de Johann Seivert, dar potrivit lui Halevy, cunoașterea sa în istoriografia săsească premerge data editării manuscrisului.

39 Vezi, mai recent, A. Armbruster, *Daco-Saxonica*, București, 1980.

40 Din bibliografia extrem de largă a problemei, amintim doar lucrările fundamentale ale lui J. Starr, *The Jews in the Byzantine Empire (641-1204)*, Atena, 1939 și A. Sharf, *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, New York, 1971.

⁴¹ Subiectul este tratat pe larg și aprofundat de I. A. Agus, *Urban Civilization in Pre-Crusade Europe. A Study of Organized Town-life in Northwestern Europe During the Tenth and Eleventh Centuries Based on the Responsa Literature*, Leiden, 1968.

⁴² Există în literatura mai veche tendința de a asimila kazarii din primele mențiuni despre evreii din Ungaria și Transilvania, faptul apărând nu o dată și în lucrările recente (v. A. Koestler, *The Thirteenth Tribe. The Khazar Empire and Its Heritage*, New York, 1976). O discuție amplă a problemei popoarelor de graniță, vezi la Hansgers Gockejan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972. Despre kazari, vezi și părerile lui M. A. Halevy, *Problema Hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300*, în "Sinai. Revista", II, 1927, p. 9-13.

⁴³ Itinerarul și pasajul referitor la vlahi a suscitat un interes deosebit în istoriografia română. O enumerare a celor care s-au ocupat de subiect la noi, vezi în D. Găzdaru, *Românii în monumente literare și istorice din evul mediu*, în "Cug. Rom.", IV, p. 90-95, unde se citează și studii critice al izvorului aparținând lui R. I. Tucci, *Beniamino di Tudela e il suo viaggio*, în "Bollettino della R. Società Geografica Italiana", s. VII, vol. VI, fasc. 10-11 (1941), p. 496-517.

⁴⁴ N. Iorga extindea aprecierea și asupra orașelor sud-transilvănene, acolo unde, așa cum apare în documentele volumului de față, evreii au desfășurat totuși o activitate economică susținută, înregistrată de izvoare începând din veacul al XV-lea.

⁴⁵ Vezi G. Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzo (1360-1361)*, Genova, 1971 și M. Balard, *Genes et l'Outre-Mer II. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzo 1360*, Paris - La Haye - New-York, 1980; O. Iliescu, *Nouvelles éditions d'actes notariés instrumentés au XIVe siècle dans les colonies génoises des bouches du Danube. Actes de Kilia et de Licostomo*, în "Rev. Etud, Sud-Est Europ.", 15, 1977, I, p. 113-129.

⁴⁶ Vezi și opțiunea lui N. Iorga, *op. cit.*, p. 4.

⁴⁷ S. Grayzel, *The Church and the Jews in the XIIIth Century*, New-York, 1966. Pentru situația din lumea bizantină vezi Vordeckers, *Les Juifs et l'Empire byzantin au XIVe siècle*, în *Actes du XIVe Congres International des études byzantines*, Bucharest 6-12 septembre 1971, București, 1975, p. 285-290 (cu bibliografia).

⁴⁸ Actul lui Bela al IV-lea din 1251 (nr. 5) își găsește analogii foarte apropiate, spre exemplu, în actul de privilegii dat în 1244, de Frederic al II-lea, ducele Austriei, sau în acela dat de Boleslav cel Pios, regele Poloniei, în 1264.

⁴⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 4-5.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Vezi doc. nr. 18 (14 septembrie 1492, Buda).

⁵² Mai recent vezi I. M. Goldman, *The Life and Times of Rabbi David Ibn Abi Zimra. A Social, Economic and Cultural Study of Jewish Life in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries as Reflected in the Responsa of RDBZ*, New York, 1970.

⁵³ *Ibidem*, 1, 191.

⁵⁴ Vezi în acest sens bogata literatură bulgară, publicată în "Annual", Sofia, I-V, 1966-1970 și în special articolele lui Ely Eshkenasy și Snezhka Panova.

⁵⁵ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*; în *Opere economice*, București, 1982.

⁵⁶ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1957.

⁵⁷ Compară cu datele lui B. Blumenkranz, *Juifs et chretiens dans le monde occidental*, Paris, 1960.

⁵⁸ Vezi articolul lui E. Schwartzfeld în "Anuarul pentru israeliți", IX, 1886-87, p. 70-83.

⁵⁹ Ș. Papacostea, *Stephen the Great, Prince of Moldavia, 1457-1504*, București, 1981, p. 41-43.

⁶⁰ Vezi și observațiile lui P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 109-110.

⁶¹ G. Scholem, *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah, 1626-1676*, Londra, 1973, p. 598 și 745, n. 156.

PRESCURTĂRI-BIBLIOGRAFIE

- Arh. Ist. - *Arhiva istorică a României*, ed. B. P. Hașdeu, tom I, partea I, București, 1865.
- Almosnino, *Extremos y Grandezas* - Moses Almosnino, *Extremos y Grandezas de Constantinopla compuesto par Rabi Moysen Almosnino Hebreo*, Madrid, 1638.
- Bogdan, *Documente* - I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, 1413-1508, București, 1905.
- Bogdan, *Documentele lui Ștefan* - I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913.
- Callimachi, *Căl. str.* - S. Callimachi și S. Cris-Cristian, *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele Românești*, Iași, 1935.
- Catalogul doc. mold.* - *Catalogul documentelor moldovenești din Colecția Arhivelor Centrale*, IV, București, 1970.
- Carte de învățătură* - *Carte românească de învățătură*, 1646, Ediție critică, București, 1961.
- Charrière, *Négociations de la France* - E. Charriere, *Negociations de la France dans le Levant*, t. II, Paris, MDCCCL.
- Căl. str.* - *Călători străini despre Țările Române*, I-VII, București, 1968-1981.
- Constantinescu, *Documente* - R. Constantinescu, *Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române, 1590-1630. Documente externe*, București, 1981.
- Corfus, *Documente polone* - I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979 și *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983.
- Crăciun, *Szamosközy* - I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskozy și însemnările lui privitoare la români, 1566 - 1608*, Cluj, 1928.
- Curtea de Argeș* - *Curtea de Argeș*, "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", X - XVI (1917-1923), București, 1923.
- DRH, B. - *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, XI (1593 - 1600) Domnia lui Mihai Viteazul și XXI (1626 - 1727), București, 1975; 1965.
- DRH, C. - *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, XI, București, 1981.

- DIR. B. - *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veac XVI, III (1551-1570), IV (1571-1580), V (1581-1590), veac XVII, II (1611-1615), III (1616-1620), IV (1621-1625), București, 1952-1954.*
- DIR. C. - *Documente privitoare la istoria României. C. Transilvania, veac XI, XII, XIII, I (1075-1250); II (1251-1300), București, 1951-1952.*
- Döry, Bónis, Bácskai, *Decreta* - F. Döry, G. Bónis, V. Bácskai, *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungaria 1301-1457*, Budapesta, 1976.
- Fontes hebraici* - *Fontes hebraici ad res oeconomicas socialesque terrarum balcanicarum saeculo XVI pertinentes*, ed. Așer Hannanel et Eli Askenazi, I. Sofia, 1958.
- Galanté, Nassi - Abr. Galanté, *Don Joseph Nassi, Duc de Naxos d'après de nouveaux documents*, Constantinopol, 1913.
- Ghibănescu, *Documente* - Gh. Ghibănescu, *Documente*, "Ioan Neculce, Buletinul muzeului municipal din Iași", 1924.
- Giurescu, *Anatefterul* - D. C. Giurescu, *Anatefterul, Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu, "Studii și materiale de istorie medie"*, V. București, 1962.
- Goldenberg-Belu, *Registre* - S. Goldenberg, S. Belu, *Două registre privind postăvăritul și comerțul cu postav la Brașov în sec. XVI. "Acta Musei Napocensis"*, IV, Cluj, 1967.
- Guboglu, *Catalogul* - M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960.
- Gudea, *O descoperire* - N. Gudea, *O interesantă descoperire arheologică în județul Caraș-Severin*, "Revista cultului Mozaic", XVII, 1972, nr. 271.
- Halevy, *Relațiile* - M. A. Halevy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii, în vol. Omagiu dlui. dr. Ad. Stern cu ocazia celei de-a 80-a aniversări a nașterii sale ("Sinai, Anuar de studii iudaice"*, II, București, 1929.
- Halevy, *Comunitățile* - M. A. Halevy, *Comunitățile evreiești din Iași și București, până la Zaveră (1821)*, "Sinai, Anuar de studii iudaice", III, București, 1931.
- Halevy, *Les guerres* - M. A. Halevy, *Les guerres d'Etienne le Grand et de Uzum Hassan contre Mahomed II, d'après la "Chronique de la Turquie" du candiot Elie Capsali (1523)*, "Studia et acta orientalia", I, 1957, București, 1958.
- Hurmuzaki, *Documente* - E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1887-1913.
- IDR - *Inscripțiile Daciei Romane: I. Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate; III, Dacia Superior*, 1, București, 1975; 1977.
- Iorga, *Acte și fragmente* - N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, I, București, 1895.
- Iorga, *Documente* - N. Iorga, *Documente noue în mare parte romanesce relative la Petru Șchiopul și Michai Viteazul*, București, 1898.
- Iorga, *Socotelile* - N. Iorga, *Socotelile Brașovului și scrisori românești către sfat în secolul al XVII-lea*, București, 1899.

- Iorga. *Documente Bistrița* - N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*. București, 1900.
- Iorga. *Relațiile* - N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*. București, 1900.
- Iorga. *St. ist.* - N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*. București, 1900.
- Iorga. *Studii și doc.* - N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*. I-II, V, VI, XXIII. București, 1901-1913.
- Iorga. *Doamna lui Ieremia* - N. Iorga, "*Doamna lui Ieremia Vodă*". București, 1910.
- Iorga. *Veneția* - N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*. III, *Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al desvoltării lor*. București, 1914.
- Îndreptarea legii - Îndreptarea legii. 1652. București, 1962.
- Kara. *Consultații rabinice* - I. Kara Schwartz, *Consultații rabinice referitoare la istoria evreilor din România*. mss.
- Kara. *Inscripții* - I. Kara Schwartz, *Inscripții ebraice din Piatra Neamț*. "*Memoria antiquitatis*". Piatra Neamț, 1969.
- Kraus. *Cronica* - Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, ed. G. Duzinchievici și E. Reus-Mârza, București, 1965.
- Limona. *Catalogul* - D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII- XIX. Documente din arhivele statului Sibiu*. I, București, 1966.
- Mályusz. *Zs. okl.* - E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár*. I, Budapesta, 1951.
- Mehmed. *Documente turcești* - M. M. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*. I. 1455-1774. București, 1976.
- Melchisedec. *Chronica Romanului* - Melchisedec, episcopul. *Chronica Romanului și a episcopiei de Roman duple documente naționali române și streine edite și inedite*. partea II-a. București, 1875.
- Melchisedec. *Țamblac* - Melchisedec, episcopul. *Vieța și scrierile lui Grigorie Țamblac*. București, 1884.
- Mihai Viteazul - Mihai Viteazul în conștiința europeană. 1. *Documente externe*. București, 1982.
- MHJ - *Magyar-Zsido Oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica*. I-XVIII. Budapesta, 1903-1980.
- Mon. Com. R. Trans. - *Monumenta Comititalia Regni Transylvanyae*. III, VIII, XI. Budapesta, 1877, 1882, 1886.
- Nicolaescu. *Documente* - S. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*. București, 1905.
- Papiu-Ilarian. *Tezaur* - A. Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*. III, București, 1864.
- Pataki. *Domeniul Hunedoara* - I. Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*. București, 1973.
- Pravila de la Govora - *Pravila bisericească (numită cea mică) tipărită în monastirea de la Govora la anul 1640*, ed I. M. Bujoreanu. București, 1884.

- Rev. Isr. - Un act de la 1650. "Revista israelită", I, 1886, nr. 15.
- Radu, *Patrologia orientalis - Voyage du Patriarche Macarie d'Antiochie*, texte arabe et traduction française par Basile Radu, în *Patrologia orientalis*, t. XXII/1, Paris, 1930.
- Rosenbaum, *Documente* - L. R. Rosenbaum, *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române*. I (1476-1750), București, 1947.
- Sacerdoțeanu, *Despot* - Virginia Sarcedoțeanu, *Ceva cu privire la pretendentul Gheorghe Despot*. "Revista istorică", XX, 1934.
- Sanie, *Culte orientale* - S. Sanie, *Culte orientale în Dacia romană*. 1. *Culte siriene și palmiriene*. București, 1981.
- Scholem, *Sabbatai Sevi* - G. Scholem, *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah. 1626-1676*, Londra, 1973.
- Starr, *The Jews* - J. Starr, *The Jews in the Byzantine Empire, 641-1204*, Atena, 1939.
- Ștefanelli, *Documente* - T. V. Ștefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*. București, 1915.
- Tappe, *Documents* - E. D. Tappe, *Documents Concerning Rumanian History, 1427-1601, Collected from British Archives*, Londra, Haga, Paris, 1964.
- Teodorescu, *Monumente* - D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*. "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", VII, 1914.
- Vasiliu, *Miscellanea* - V. Vasiliu, *Miscellanea di piccole notizie*. "Diplomatarium italicum". I, Roma, 1925.
- Veress, *Documente* - A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului. Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori*. VI. VII. 1933-1934.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față cuprinde un număr de 194 de surse istorice, acte de cancelarie, relatări de călătorie, consultații rabinice, însemnări de epocă, fragmente de jurnal, documente epigrafice și numismatice atestând prezența multiseculară a evreilor pe teritoriul medieval al țărilor române. Volumul a fost încheiat în anul 1982, ulterior adăugându-se numai modificările și trimiterile considerate absolut necesare acurateții științifice impuse de o asemenea lucrare. Departate de a fi exhaustiv în reflectarea documentației existente în arhive și biblioteci, volumul se dorește un început de drum într-un domeniu neglijat al istoriei României și a comunității evreiești locale.

În marea majoritate a cazurilor, informațiile sunt redată în extrase, de obicei numai acele pasaje care privesc direct istoria evreilor din România. Li se adaugă alte numeroase informații menționate în notele de subsol. Omisiunile din texte au fost semnalate prin puncte de suspensie. Trimiterile la edițiile din care au fost selectate izvoarele incluse se fac potrivit listei de prescurtări-bibliografie, aflată la începutul volumului.

Prezentarea documentelor doar în extras a făcut necesară includerea unor note de subsol mai consistente, lămuritoare pentru unele probleme insuficient relevate de text (emitentul și destinatarul actului, încadrarea cronologică exactă a evenimentului relatat, alte evenimente în relație directă cu textul redat, variante și comentarii diferite asupra aceluiași informații etc.). În cadrul fiecărei trimiteri se specifică limba originală a documentului, conform ediției de bază folosite. Atunci când nu se specifică existența variantei românești în ediția folosită, traducerea au fost efectuate în cadrul Centrului de istorie.

Ediția de față, a II-a, nu cuprinde modificări de fond: s-a adăugat un singur document, numerotat 116 a.

REZUMATELE DOCUMENTELOR

1. cca 1165. Fragment din Itinerariul lui Beniamin din Tudela referitor la valahii sud-dunăreni și relațiile lor cu evreii.

2. 1222. Bula de aur dată de Andrei al II-lea, regele Ungariei, pentru confirmarea privilegiilor nobilimii, prin care se stabilesc restricții de slujbe pentru evrei, implicit în comitatele din voievodatul Transilvaniei.

3. 1233 septembrie. Andrei al II-lea, regele Ungariei, se angajează în fața lui Iacob de Preneste, legatul papal, să respecte înțelegerea încheiată privitoare, între altele, la evrei.

4. 1234 februarie 23, Esztergom. Bela, fiul și coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, face cunoscut jurământul său în fața legatului papal, Iacob de Preneste, cu privire la politica de catolicizare pe care o va urma, între obiectivele ei fiind persecutarea celor care trec la credința iudaică.

5. 1251 decembrie 5. Act de privilegii acordat evreilor de către Bela al IV-lea, regele Ungariei, prin care se stabilesc și raporturile dintre ei și creștini.

6. Secolul XIII. Mențione într-o scriere a rabinului Moșe Țaku, fiul lui Chizkia, despre caraiții care "domină deoarece numai ei practică comerțul între Bizanț și Rusia și Polonia, traversând Bulgaria și țările dunărene".

7. Prima jumătate a secolului XIV, Cetatea Albă. Scrierea hagiografică "Viața Sf. Ioan cel Nou", întocmită de Grigore Țamblac, amintește prezența evreilor la Cetatea Albă.

8. cca 1355. Grafit în biserica domnească de la Curtea de Argeș amintind un personaj feminin evreiesc dintr-o familie domnitoare.

9. 1357 august 20, Sibiu. Autoritățile scaunului Sibiu adevăresc împăcarea intervenită între locuitorii din Cislădie și Cislădioara, între martorii actului aflându-se Petru Evreul.

10. cca 1360. Cronica lui Ioan Thuroczi amintește măsura lui Ludovic I, regele Ungariei privitoare la alungarea evreilor care refuzau convertirea la catolicism.

11. 1397 octombrie, Timișoara. Decret al lui Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, care, între alte prevederi, reînnoiește restricțiile referitoare la slujbele ce pot fi ocupate de evrei.

12. 1421 iunie 29, Bratislava. Sigismund I de Luxemburg se adresează juzilor și juraților orașului Cenad în legătură cu datoriile a doi locuitori de acolo făcute la Mwssel evreul.

13. 1444 aprilie 19. Decret al lui Vladislav I, regele Ungariei, anunțând hotărârile congregației generale a regatului și în care sunt amintite dările plătite de evrei.

14. 1473-1474. Scrisoarea de acreditare a medicului evreu Isac-beg, trimisul sultanului Uzun Hassan la Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

15. 1473-1476. "Cronica Turciei" alcătuită de Elia ben Elkana Capsali în 1523 relatează între altele despre războiul antiotoman purtat de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei și al cărui preludiv ar fi fost persecutarea unor evrei, supuși otomani.

16. 1481 august 26. Mărturie a lui Nicolae Grecul din Târgoviște și a lui Jannassathar din Sibiu în fața conventului de la Cluj-Mănăstur în legătură cu un sibian închis la Cluj, în dispută fiind bunuri aparținând evreilor clujeni.

17. 1492 septembrie 14, Buda. Scrisoarea a lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, adresată sfatului orașenesc din Sibiu prin care poruncește să se facă dreptate atât evreilor în procesele pe care le au cu debitorii lor, cât și creditorilor creștini în raport cu evreii datornici.

18. 1492 septembrie 14, Buda. Scrisoarea lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, prin care răspunde sfatului orașului Brașov, în legătură cu plângerea depusă împotriva unor evrei care au venit în oraș pentru a-și rezolva procesele de datorii și alte afaceri, dar refuză să compară în fața juzilor. Faptul duce la păgubirea unor creditori brașoveni și regele dispune să li se facă dreptate acestora din urmă.

19. [1495-1508]. Radu cel Mare, domnul Țării Românești, cere autorităților din Brașov să oblige pe urmașii lui Bliume Hanăș să plătească datoria avută la Hăcicu din Râmnicu Vâlcea, ultimul fiind dator pentru marfă cumpărată de la un evreu.

20. 1499 martie 14, Buda. Regele Vladislav al II-lea al Ungariei răspunde la mai multe scrisori ale voievodului Transilvaniei dându-i dispoziții pentru rezolvarea unor probleme; între ele să ia măsuri pentru judecarea procesului dintre Izrael, negustor din Polonia și orașul Sibiu.

21. 1499. Ștefan cel Mare răspunde prin diacul său Costea la solia lui Alexandru, marele duce al Lituaniei, cerându-i, între altele, să intervină pe lângă fostul sol Boguș ca să restituie lui Fedor, starostele de Hotin, suma de 120 zloți împrumutați pentru răscumpărarea unei femei scăpate din robie tătărească de un evreu din Moldova.

22. Secolul XV. Formulă de jurământ medieval pentru evrei, păstrată într-un manuscris de la Bibioteca Bathyaneum din Alba Iulia.

23. Secolul XV. Codex evreiesc păstrat la Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia, datat din veacul al XV-lea.

24. 1502 decembrie 7, Suceava. Raportul medicului Matteo Muriano către Signoria Veneției amintește informații culese la Suceava de la un evreu venit din Constantinopol.

25. 1504 august 21, [Veneția]. Rezumatul unei scrisori trimise de la Buda, de medicul Leonardo de Massari, la 26 iulie 1504, relatând despre moartea voievodului Ștefan cel Mare și activitatea medicilor acestuia, între care se afla și un evreu, doctor al hanului tătar.

26. **1511 iunie 6, Buda.** Gabriel Csáki se angajează la restituirea unui împrumut de două sute de florini în termen de douăzeci de zile în fața doamnei Melamen evreica, sub clauza cedării unor proprietăți din Bihor în cazul nerestituirii datoriei.
27. **1521 februarie 23, Buda.** Plângere a juraților orașului Caransebeș depusă în fața lui Ludovic al II-lea, regele Ungariei, împotriva banului de Severin, în legătură cu răpirea unui evreu din cetatea Peeth.
28. **1523 ianuarie 5, Cluj.** Judele și jurații orașului Cluj adevăresc actul încheiat între Fabian Blănarul și Emeric Szerencses prin care primul își zălogeste casa pentru suma de 200 de florini.
29. **1530 septembrie 30, Augsburg.** Ferdinand I de Habsburg ordonă juraților orașului Cluj să intervină în favoarea Anei Klein pentru a i se restitui o sumă de bani împrumutată lui Fabian Blănarul.
30. **ante 1534, august 29, Oradea.** Fragment din memoriile lui Gheorghe Szerémi relatând despre relațiile trimisului otoman Aloisio Gritti cu evreii din Transilvania.
31. **1535 - 1544, iulie 4.** Scrisoare a lui Radu Paisie, domnul Țării Românești, adresată sibienilor în legătură cu diferendul privitor la o datorie bănească a unui supus de-al său la evreul Gheorghe din Sibiu.
32. **[1538].** Fragment din lucrarea rabinului Moses Almosnino, **Extremos y Grandezas de Contantinopla**, cu referiri la războiul moldo-otoman din 1538.
33. **1539.** Scrisoarea obștilor rabanite din Ierusalim și Hebron care atestă pelerinajul unor evrei caraiți din Țara Românească la locurile sfinte din Palestina.
34. **[1542].** Instrucțiunile lui Petru Rareș către solul său Avram din Bănila, starostele Cernăuților trimis la Sigismund I, care amintesc de datoria unui evreu polon față de domnul Moldovei.
35. **1546 ianuarie 16, Cracovia.** Sigismund I, regele Poloniei, răspunde lui Petru Rareș la solia trimisă prin Ghenghea și Burlă dietei regatului, amintind între altele comerțul cu vite între cele două țări, efectuat de evrei.
36. **1550 august 21, Constantinopol.** Scrisoarea sultanului Suleiman Magnificul, confirmând primirea soliei trimise de Sigismund al II-lea August, regele Poloniei, amintește uciderea unui slujitor evreu de către tâlhari, în preajma Cetății Albe.
37. **1550, Medieș.** Urbariul domenal Medieș (Satu Mare) consemnează 1/2 sesie deținută de văduva unui anume Ștefan evreu.
38. **[cca 1550, București].** Responsă a marelui rabin al Salonicului Samuel de Medina la cererea unor evrei stabiliți în București, în legătură cu moartea unui evreu.
39. **1551 mai 9, Făgăraș.** Scrisoare a soției fostului voievod al Transilvaniei, Ștefan Mailat, adresată fratelui ei Tamaș Nadasdy referitoare la informațiile privitoare la moartea voievodului în prizonieratul otoman și intervențiile la Poartă prin intermediul trimisului ei, evreul Abraham.
40. **1557 ianuarie 26, Lvov.** Mărturie a unor negustori moldoveni depusă în fața autorităților orașului Lvov, împotriva

unor evrei din Polonia care le reținuseră o serie de mărfuri.

41. **1557 septembrie 7, Pătrașcu cel Bun, Domnul Țării Românești.** întărește lui Ganea, fost mare portar, satul Viianu, amintind uciderea acolo a unui evreu, în vremea domniei lui Mircea Ciobanul.

42. **1559 septembrie 8, Nicopol.** Responsa rabinului Iosef Karo în legătură cu un caz de omucidere a unui evreu venit în Țara Românească pentru încasarea unor datorii și ucis în satul Dridov, lângă București.

43. **1562 aprilie 8, Hârlău.** Raport al agenților imperiali Ioan Belsius și Marcus Bergkowicz către Maximilian de Habsburg în care se relatează între altele despre politica tolerantă a lui Despot, voievodul Moldovei.

44. **1562 iunie 6, Iași.** Raport al agentului imperial I. Belsius către Maximilian de Habsburg, care amintește între alți sprijinitori ai voievodului moldovean Despot pe Zuan Miques (Ioseph Onazy), evreu portughez, personalitate politică la curtea otomană.

45. **1563 octombrie 29, Constantinopol.** Scrisoare a lui M. de Petremol, ambasadorul regelui Franței, Carol al IX-lea, către M. de Boistaille, ambasador la Veneția, în care se relatează demersurile lui Alexandru Lăpușneanu pentru reobținerea tronului Moldovei; între sprijinitorii săi este amintit evreul Miques, favorit al sultanului Selim II.

46. **1564 mai 6.** Informație de la Poarta Otomană transmisă prin Marsiglio della Croce despre intervenția sultanului pe lângă regele Poloniei, prin intermediul interpretului evreu Avram pentru predarea lui Ștefan Tomșa, domnul Moldovei.

47. **1564 mai 27, Nicopol.** Responsă în legătură cu uciderea de către niște greci, în Țara Românească, a unui evreu venit de la Adrianopol.

48. **1564 iunie 29, Köln pe Spree.** Act al lui Ioachim, principele elector de Brandenburg, atestând recunoașterea unei obligațiuni bănești aflată la un creditor evreu, în legătură cu un împrumut mai vechi luat de la Petru Rareș, domnul Moldovei.

49. **1566 aprilie 29, [Brașov].** Consemnare a unei decizii judecătorești a sfatului orașului Brașov referitoare la o pricină între un evreu și o locuitoare a orașului menționat.

50. **[1566 iulie 15 - august 10].** Scrisoarea pretendentului la tronul Moldovei, Gheorghe Despot, adresată Signoriei Genovei în care se recomandă purtătorul ei, ca o personalitate evreiască din țările române.

51. **1568 martie 20, Constantinopol.** Ordin imperial al sultanului Selim al II-lea adresat amiralului flotei otomane, cadiilor din Constantinopol și comandantului fortăreței Yeni-Hissar referitor la monopolul comerțului cu vinuri pentru Moldova deținut de evreul Iosef Nassi, duce de Naxos.

52. **1568 august 3.** Firman prin care sultanul Selim al II-lea poruncește cadiului din Cirmen (Cernova) să cerceteze cu atenție pe evreul (iahudi) numit Istergun (?), aflat anterior în slujba răposatului Mircea Ciobanul, domnul Țării Românești și care și-ar fi însușit șase harabale de efecte; după inventarierea amănunțită

a efectelor se cere ca evreul să fie trimis la Constantinopol, sub cea mai severă escortă, pentru a fi pedepsit.

53. **1568 octombrie 21.** Firman prin care sultanul Selim al II-lea se adresează lui Alexandru al II-lea, domnul Țării Românești, cerând ocrotirea supușilor săi față de evrei, care, răspunzând nevoilor de numerar ale populației, împrumutau bani cu dobânzi mari, cu porunca ca pe viitor să se împiedice asemenea fapte.

54. **1569 iunie, Lublin.** Instrucțiunile lui Sigismund I, regele Poloniei, către solul său Ioan Sieniński, trimis la Bogdan Lăpușneanu, domnul Moldovei, amintind între altele de diferendul dintre târgoveții suceveni și negustorii evrei, supuși poloni.

55. **1570 noiembrie 9.** Rezumat al unui contract de cărăușie încheiat între Frângul din Suceava și negustorii Haim Cohen și Avram Mosso din Constantinopol, pentru transportarea unor mărfuri în Polonia.

56. **1571 ianuarie 17, Lvov.** Mărturie înregistrată în fața autorităților orașului Lvov, în legătură cu sechestrarea de către Anton Tetul și Mihai, români din Bârlad, a bunurilor evreului Avram Nachman din Olesko pentru neplata unor datorii.

57. **1571 iulie 31. Lvov.** Contract încheiat între Chaim Cohen din Constantinopol și căruțași poloni pentru transportul unor mărfuri din Polonia prin Moldova spre Chilia și înapoi, cu obligația respectării repausului de sâmbătă cerut de obiceiul evreilor cărora le erau destinate mărfurile.

58. **1571 noiembrie 21.** Act al evreului David, fiul rabinului Abraham, atestând răscumpărarea unor bunuri ipotecate de Petru Șchiopul, domnul Moldovei.

59. **1573 octombrie 16, Lvov.** Rezumat al unui contract de cărăușie încheiat în fața autorităților orașului Lvov între cărăușul Ioan Vartiris din Iași și evreul Nachman Thor, pentru transportul unor mărfuri la Adrianopol.

60. **[1574-1591].** Scrisoare otomană adresată lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei, pentru plata datoriilor acestuia la evreul Solomon.

61. **1575 august 29, București.** Act al lui Alexandru Mircea, domnul Țării Românești, prin care întărește fostului episcop Ilarion satul Vernești, proprietate vândută anterior ca urmare a unor datorii la creditori evrei.

62. **1578 octombrie 26, Cluj.** Hotărâre a dietei nobilimii Transilvaniei care menționează prezența a numeroși negustori evrei la târgul din ziua sf. Gal (16 octombrie).

63. **1578 decembrie 10.** Act al lui Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, prin care întărește lui Lațco ocine cumpărate în satul Mileștii de Jos, între altele ca urmare a unor datorii contractate de săteni la creditori evrei.

64. **1579 ianuarie 8, Iași.** Act al lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei, adresat negustorilor poloni, în care se specifică interdicția pentru evrei de a achiziționa vite pe teritoriul moldovean.

65. **1579, Brașov.** Din registrele unor meșteri postăvari din Brașov rezultă că printre furnizorii de coloranți (indigo) și de

lână, se aflau și evrei originari din Imperiul otoman.

66. **1582 septembrie 20, Lvov.** Rezumat al unui act polonez privitor la cercetările efectuate din porunca lui Ștefan Bathory, regele Poloniei, în legătură cu datoriile unor negustori evrei față de Iancu Sasul, domnul Moldovei.

67. **1584 iunie 22.** Act prin care Badea și Radul din Roșia atestă vânzarea unei jumătăți din satul Bistrița către logofătul Vișul, pentru a-și plăti datoriile contractate la evreul Avram din Ocna.

68. **1584.** Relatare a lui Franco Sivori care consemnează prezența negustorilor evrei în Țara Românească în vremea domniei lui Petru Cercel.

69. **[1585] septembrie 9, Târgoviște.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește logofătului Vișul partea din satul Bistrița cumpărată de acesta anterior de la Badea și Radul din Roșia, ultimii fiind datori evreului Avram din Ocna Mare.

70. **1586 februarie-iunie.** Chitanța concept a creditorului evreu Moise, fiul lui Eliezer, în legătură cu plăți făcute de Petru Șchiopul, domnul Moldovei.

71. **1586 iunie 26, București.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește ocine în Olteni mitropolitului Mihail, care răscumpărase anterior datoriile fostului proprietar al satului, făcute la evrei și creditori otomani.

72. **1586 iulie 18.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește lui Pârvu, mare clucer, satul Bucovățul, amintindu-se datoria contractată de săteni la un creditor evreu.

73. **1587 august 31, Lvov.** Mărturie depusă în fața autorităților orașului Lvov de căraușii moldoveni Ioniță și Stan din Iași împotriva negustorului evreu Avram Gambais din Constantinopol.

74. **1588 iulie 28.** Chitanță a banului Iane Cantacuzino și a stolnicului Nicolae atestând un împrumut în valoare de 150000 de aspri făcut la evreul Celebi, creditor al voievodului Moldovei, Petru Șchiopul.

75. **1590 iulie 14.** Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește satul Rădăcinești lui Dumitru, amintindu-se datoriile plătite de acesta unor creditori evrei.

76. **1591 septembrie 12.** Raport al lui Bartolomeu Pezzen, trimisul imperial la Poarta otomană, către arhiducele Ernest amintind numirea ca domn al Moldovei a lui Aron Tiranul, identificat cu un anume Emanuel de origine evreiască și sprijinit de medicul evreu constantinopolitan Solomon "Germanul".

77. **1593 ianuarie 25.** Prevedere legislativă privind impozitul care se percepea de la evreii din Transilvania.

78. **1593 august 12, Cetatea Albă.** Fragment dintr-o responsă referitoare lauciderea de către tătari a evreului Iehuda, fiul lui Iacob, plecat pentru a răscumpăra nobili polonezi căzuți în robie.

79. **1593 decembrie 7, București.** Mihai Viteazul întărește lui Căzan și altora ocine, vii și ogoare la Topliceni și în alte sate, specificând proveniența lor, între vânzători fiind amintit și evreul Haim.

80. [1593-1594]. Relatare a geografului Giovanni Antonio Magini despre prezența evreilor în Moldova în epoca lui Mihai Viteazul.

81. 1594 februarie 19, Londra. Scrisoare a lui Judass Fatim, slujitor al lui Don Solomon, duce de Mitilene, relatând diferendul dintre ambasadorul Angliei la Constantinopol și creditorii locali, în legătură cu împrumutul acordat lui Aron Tiranul, domnul Moldovei.

82. 1594 aprilie 21. Corespondență engleză de la Constantinopol relatând sprijinul acordat de ambasadorul Edward Barton pentru Aron Tiranul, domnul Moldovei, prin intermediul unor creditori de tradiție ai domnilor moldoveni, între care și evrei.

83. 1594 august 17, București. Mihai Viteazul întărește marelui stolnic Sârbu și fratelui său jumătate din satul Bistrița, care aparținuse mai înainte lui Badea din Roșia și fusese vândut cu 7000 de aspri în contul datoriei ultimului la evreul Avram din Ocna Mare.

84. [1594]. Însemnare marginală a cronicarului Ștefan Szamosközy referitoare la înscăunarea lui Mihai Viteazul, printre ai cărui creditori de la Constantinopol sunt amintiți evrei.

85. 1595 februarie 26, Lvov. Informație provenită din Lvov, consemnată în Analele Fugger, referitoare la mazilirea de către otomani a lui Aron Tiranul, domnul Moldovei, și uciderea de către el a supușilor turci, între care și câțiva evrei.

86. 1595 septembrie 22. Veneția. Informație contemporană din sursă venețiană care relatează despre represaliile exercitate la ordinul lui Sigismund Bathory, principele Transilvaniei, asupra negustorilor evrei, supuși otomani, aflați în țările române.

87. 1595. Responsă în legătură cu uciderea unor evrei, în trecere prin Moldova spre Imperiul otoman, undeva pe Valea Lăpușnei.

88. 1596 mai 14. Gherghița. Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, întărește lui Dumitru ocine în Rădăcinești, specificându-se plățirea de către acesta a unor datorii la creditorii evrei Sâmbotin și Isac.

89. 1599 octombrie 2. Relatare de epocă a nobilului Toma Kendi făcută comisarului imperial Mihail Szekely despre intențiile politice ale lui Mihai Viteazul, între care enumeră și alungarea credincioșilor evrei.

90. 1600 ianuarie 15, Salonic. Responsă în legătură cu uciderea unor evrei din Vidin în cursul raidului sud-dunărean al voievodului Țării Românești Mihai Viteazul.

91. 1600 martie 8. Raport al comisarului imperial Mihail Szekely către împăratul Rudolf al II-lea în legătură cu evenimentele din Moldova în preajma alungării lui Ieremia Movilă de către Mihai Viteazul, amintind persecutarea negustorilor evrei.

92. 1600 septembrie 15, Cluj. Relatare de epocă referitoare la persecuțiile ordonate de principele Transilvaniei împotriva românilor, sârbilor, grecilor și evreilor transilvăneni care s-au arătat favorabili lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești.

93. 1600 septembrie 23, Praga. Informație de epocă, din surse

evreiești, referitoare la evenimentele din Moldova și cursul luptelor dintre Mihai Viteazul și poloni.

94. 1600 octombrie 14, Constantinopol. Scrisoarea franciscanului Eustachio Fontana adresată cardinalului Cinzio Aldobrandini în legătură cu situația din Țara Românească și raporturile dintre Mihai Viteazul și otomani, menționând atitudinea nefavorabilă a evreilor față de voievodul român.

95. Începutul secolului XVII. Responsa lui Iomtov Saalon în legătură cu disputa dintre doi creditori sud-dunăreni evrei, amintindu-se relațiile lor cu Țara Românească.

96. 1601 august 20. Însemnare din cronica lui Simon Massa și Mark Fuchs referitoare la distrugerea Clujului de către trupele lui Basta și Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, în care se amintește prezența evreilor în acel oraș.

97. [ante 1605]. Responsă în legătură cu uciderea unui negustor evreu venit din Polonia la Iași pentru a cumpăra mărfuri.

98. 1605 ianuarie 16. Responsă în legătură cu moartea unui evreu în cursul luptelor din Moldova, din 1600, între trupele polone ale Ian Zamoyski și cele ale lui Mihai Viteazul.

99. 1605 iunie 26 - august 3, Praga. Consiliul secret habsburgic comunică Camerei aulice imperiale hotărârea împăratului Rudolf al II-lea de a onora cererea voievodului român Nicolae Pătrașcu privitoare la un împrumut, sumele urmând a fi achitate prin intermediul unor evrei.

100. 1605 august. Responsă în legătură cu moartea unui negustor evreu în Moldova, în timpul unor lupte pe Dunăre.

101. 1606 iulie 26, Kosiče. Scrisoare a lui Ștefan Bocskai, principele Transilvaniei, către regele Poloniei în care solicită trimiterea unui cunoscut medic evreu al vremii, Eleazar, pentru a-l trata.

102. 1607, Gromny. Decizie a Congresului comunităților evreiești (Vaad), ținut în 1607 la iarmarocul de la Gromny, referitoare la cumpărarea peștelui pescuit în Moldova.

103. 1610 martie 22, Vidin. Responsă în legătură cu uciderea lui Slomo Zenana, secretar al tribunalului rabinic din Oriahovo.

104. 1611 ianuarie 15, Praga. Fragment din scrisoarea lui Lazăr Henkel către palatinul György Thurzó amintindu-se răscumpărarea unor datorii contractate de Nicolae Pătrașcu, fostul domn al Țării Românești.

105. 1613, iunie 10, Târgoviște. Radu Mihnea, domnul Țării Românești, întărește o serie de ocine în Vrancea, amintindu-se datoria unuia dintre săteni la un creditor evreu.

106. 1613 decembrie 10, Iași. Ștefan Tomșa, domnul Moldovei, întărește un privilegiu comercial pentru negustorii din Polonia, între care enumără și pe evrei, stabilind traseul obligatoriu pe care aceștia urmează să-l parcurgă.

107. [cca 1613]. Responsă în legătură cu uciderea în Moldova a unor evrei de către tâlhari.

108. [cca 1613]. Responsă a lui Meir Ghedalia în legătură cu uciderea unor negustori evrei din Polonia, în Moldova.

109. 1614 ianuarie 25, Târgoviște. Act al lui Radu Mihnea.

domnul Țării Românești, care întărește mai multor megieși din satul Mihăița siliștea satului, amintind totodată și datoria unuia dintre ei la un creditor evreu.

110. 1615 septembrie 8, Târgoviște. Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești, prin care întărește Catalinei băneasa un sat din Dolj, în hotarul căruia este amintit toponimul "fântâna jidovului".

111. 1615 septembrie - 1616 august. Responsă a lui Biniamin Slonik în legătură cu uciderea, în Moldova, a unor negustori evrei din Polonia de către tâlhari.

112. [1615 decembrie - 1616]. Responsă în legătură cu uciderea în Moldova a unor evrei din Polonia, în perioada luptelor dintre Ștefan Tomșa și Alexandru Movilă.

113. [1615]. În lucrarea sa asupra războaielor antiotomane Hieronimus Augustus Ortelius descrie, în cadrul luptelor din Transilvania dintre Mihai Viteazul și Gheorghe Basta, atitudinea acestuia față de susținătorii voievodului român, între care enumeră și pe evrei.

114. 1618 martie 20, Târgoviște. Act al lui Alexandru Iliaș, domnul Țării Românești, prin care întărește lui Bărcă o ocină la Golești, în urma unei judecăți privitoare la o datorie la creditori evrei.

115. 1618 septembrie. Fragment dintr-o responsă privitoare la uciderea unui evreu în Moldova.

116. [1618, Iași]. Relatare din veacul al XVII-lea care amintește întâlnirea la Iași dintre rabinul Solomon ben Arayo și Iosef Solomon del Medigo.

116a. 1620 (începutul anului). Fragment din prefața cărții lui Del Medigo, "Sefer Metzaref le-Hohma", în care reamintește și despre contactul cu marele spirit al vremii - Rabi Shlomo ibn Arvay.

117. 1620 martie 9, Târgoviște. Act al lui Gavril Movilă, domnul Țării Românești, prin care întărește clucerului Stoica o serie de sate, amintind o ocină deținută de evrei.

118. 1622 martie 5, Constantinopol. Raport al trimisului olandez la Constantinopol relatând despre apariția unui pretendent la domnia Moldovei, ca fiu al lui Aron Tiranul, sprijinit de evrei.

119. 1623 iunie 18, Cluj. Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, acordă un act de privilegii evreilor din Transilvania, la cererea medicului său, evreul constantinopolitan Abraham Sarsa.

120. 1624 [martie - august]. Alexandru Coconul, domnul Țării Românești, întărește jupanului Radu logofăt viile lui Ianache banul Catargiu, amintindu-se datoria ultimului la Hogeia Moise Evreul.

121. [1626]. Ghidul de pelerinaj în Țara Sfântă publicat la Veneția în 1626 de către Gerson Segal Ideles semnala drumul moldovenesc, prin Iași și Galați, drept cel mai recomandabil pentru evreii din Polonia.

122. 1627 aprilie 28, Alba Iulia. Hotărâre a dietei Transilvaniei care aprobă privilegiul anterior al principelui Gabriel Bethlen acordat negustorilor evrei.

123. **1627 octombrie 10, București.** Alexandru Coconul, domnul Țării Românești, împuternicește pe Vlad, fost mare vistier, să ia de la Necula, fost mare spătar, banii pe care acesta din urmă i-a furat din banii haraciului și pentru care domnul Gavril Movilă a împrumutat o sumă de la creditorii evrei din Constantinopol.

124. **1627 octombrie 24, Alba Iulia.** Hotărâre prin care principele Transilvaniei Gabriel Bethlen stabilește liste de prețuri maxime pentru produsele care puteau fi introduse în țară de negustorii turci, greci și evrei.

125. **1629 februarie - noiembrie.** Mențiune a cronicarului Georg Kraus referitoare la medicul evreu David Rebir (Riberius) aflat în anturajul lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei.

126. **1631.** Mențiune în registrul tricesimal de la Cluj, potrivit căreia s-a adus din Carei la Cluj fier pentru sabie, fier pentru spadă, giulgiu polonez și pânză evreiască.

127. **1632.** Relatarea despre Moldova a călugărului minorit conventual Paolo Bonnicio din Malta amintește prezența negustorilor evrei la Iași.

128. **1633 februarie 2.** Socotelile căpitanului general de la Satu Mare despre cheltuielile efectuate la Cracovia.

129. **1635 august 2, Alba Iulia.** Însemnare privind achiziționarea unei cărți de către medicul evreu David Valerius la Alba-Iulia.

130. **1640 mai 1.** Mențiune asupra doctorului evreu Arie Iehuda Sia aflat în Moldova la Curtea lui Vasile Lupu și chemat în Transilvania de principele Gheorghe Rakoczi I.

131. **1640 septembrie.** Fragment din relatarea călătoriei călugărului minorit Petru Bogdan Baksič în Țara Românească, referitor la vameșii evrei care dețineau controlul trecerii Dunării.

132. **1640.** Prevedere din Pravila de la Govora referitoare la raporturile dintre preoții din Țara Românească și evrei.

133. **1644 octombrie 21, Iași.** Relatare a misionarului Marco Bandini privitoare la călătoria sa în Moldova, unde i se recomandă drept mediator pe lângă voievodul Vasile Lupu doctorul evreu al acestuia.

134. **1646.** Prevederi juridice cuprinse în "Cartea românească de învățătură", alcătuită în vremea lui Vasile Lupu, referitoare la evrei.

135. **1648 martie, Aiud.** Înregistrare a protestului nobilimii transilvănene împotriva negustorilor evrei care revindeau în principat mărfuri cumpărate din interior.

136. **1649 noiembrie.** Responsă a lui Menachem Mendl Krochmal care relatează, între altele, răscumpărarea de la Constantinopol a unor evrei luați robi de la tătari și otomani și întoarcerea lor în Polonia, prin Moldova.

137. **1650 martie 20, Alba Iulia.** Hotărâre a dietei nobilimii referitoare la situația grecilor și evreilor stabiliți în Transilvania.

138. **1651, iunie 27.** Scrisoare adresată de Matei Basarab, domnul Țării Românești, lui Michael Goldschmidt, judele Brașovului.

în legătură cu situația negustorului de mirodenii Avram.

139. **1651.** Fragment din relatarea călătoriei prin Țara Românească a germanului Nicolaus Schmidt care amintește una din vămile dunărene deținute de evrei.

140. **1652 post 11 februarie - ante 22 noiembrie.** Călătorul otoman Evlia Celebi, în trecere prin orașul Mangalia, înregistrează prezența a numeroși evrei.

141. **1652 august - septembrie.** Relatare anonimă germană descriind persecuțiile suferite de evreii din Iași la intrarea în oraș a oastei cazacilor lui Timuș Hmelnițki, venită să asiste la căsătoria acestuia cu fiica domnului Moldovei, Vasile Lupu.

142. **1652.** Prevederile juridice referitoare la evrei cuprinse în "Îndreptarea legii" alcătuită în vremea lui Matei Basarab, domnul Țării Românești.

143. **1653 aprilie 20-21 [Iași].** Relatarea lui Paul de Alep asupra atrocităților comise de cazacii lui Timuș Hmelnițki după înfrângerea domnitorului Moldovei, Gheorghe Ștefan.

144. **1656 - 1657.** Relatare de călătorie a predicatorului suedez Conrad Iacob Hiltebrandt prin țările române care înregistrează existența comunităților evreiești de la Alba Iulia, Iași, Soroca și Ștefănești.

145. **1657 martie 8, Alba Iulia.** Act încheiat în fața autorităților din Alba Iulia referitor la o vânzare de mărfuri unor evrei localnici, specificându-se și existența unei străzi a evreilor din oraș.

146. **[1657 august].** Fragment din relatarea lui Paul de Alep despre călătoria în Țara Românească cu mențiunea unui dregător domnesc evreu botezat.

147. **1657 decembrie 11, Iași.** Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei, reintărește lui Iordache Cantacuzino satul Popricani amintind arendarea heleșteului de acolo de către evreul Mosco.

148. **[1659 - 1661] noiembrie 10.** Mărturie în procesul urmașilor lui Iordache Cantacuzino cu mănăstirea Aron Vodă, în care se amintește o vânzare de heleșteu de pe Jijia unui evreu.

149. **1662 aprilie 11.** Act din vremea lui Grigore Ghica pentru sătenii din Alimănești în care se amintește arendarea unor ocne de sare și a veniturilor încasate la trecerea vadurilor unor evrei din Constantinopol.

150. **1662 septembrie 15, Iași.** Act referitor la vânzarea unor case din Iași de către Iorga Karaiane doctorului Moise.

151. **1663 septembrie 27.** Scrisoare a doamnei Ecaterina Dafina, soția domnitorului Moldovei Eustratie Dabija, prin care interzice vânzarea vinului de către slujitorii domnești evreilor și armenilor.

152. **1663 noiembrie 20, Alba Iulia.** Mărturie a evreului Isac, zis Pormbacu, făcută în fața capitolului bisericii din Alba Iulia în legătură cu un apropiat al său pe care îl răscumpărare din prizonieratul otoman.

153. **1664 iunie 23, Baia Mare.** Mențiune asupra unei vânzări de aramă negustorului evreu Adam Nossanovicz.

154. **1664 decembrie 20, Köln pe Spree.** Scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, adresată principelui Johann-Ferdinand. Portia în legătură cu un zălog al primului, aflat la un creditor evreu.
155. **1665 februarie 6, Stettin.** Scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, adresată electorului de Brandenburg, solicitându-i intervenția în privința sumelor de bani zălogite de la creditorii evrei vienezi.
156. **1666.** Scrisoare a rabinului de Vilna, Isac ben Abraham, către rabinul de Zamosc Levi Hirsch Horovitz, care menționează pe rabinul din Iași.
157. **1668 octombrie 8, Alba Iulia.** Principesa Transilvaniei Ana Bornemisza poruncește comitetului curial de la Zlatna, Istvan Belenyesi și lui Iuda evreul să-i elibereze două măji de mercur.
158. **1669 august 6, Turda.** Act încheiat între Istvan Nagy din Turda și Samuel Evreul privitor la răscumpărarea din robia otomană a soției și copilului lui Andraș Comaroni din Petrinzel - Cluj.
159. **1673 februarie 20, Făgăraș.** Act al lui Mihai Apafi I, principele Transilvaniei, prin care sunt întărite privilegiile mai vechi ale evreilor din principat.
160. **1673 mai 6, Câmpulung.** Scrisoare a vornicului Gheorghe către judele Bistriței redând prinderea unor hoți, între care și un ardelean care jefuise pe niște evrei din Moldova.
161. **1676 - 1677, Piatra-Neamț.** Cea mai veche piatră tombală cunoscută, cu text ebraic din cimitirul mozaic de la Piatra-Neamț.
162. **1677 iunie 26, Iași - iulie 8, Isaccea.** Relatare a lui Michal Floryan Rzewuski, secretarul soliei polone care în drum spre Constantinopol a străbătut Moldova, despre audiența la domnul Antonie Ruset și informațiile culese despre evrei.
163. **1678 martie 30, Iași.** Inscripție de piatră de mormânt din Iași comemorând pe marele rabin Arie Leib ben Samuel, mort în 1678.
164. **1680 mai, Iași.** În socotelile bisericii catolice din Iași figurează o datorie la un evreu.
165. **1682 iunie 12, Iași.** Raport al călugărului minorit Antonio Angelini din Campi despre Moldova și Țara Românească relatând între altele despre prezența evreilor în capitala Moldovei.
166. **1683.** Relatare a cancelarului Transilvaniei Nicolae Bethlen despre relațiile de afaceri cu evreii din Transilvania.
167. **1684 mai 10, Câmpulung Moldovenesc.** Act de moștenire făcut de Mihail Dodul și soția sa în favoarea fiului lor, încheiat în casa evreului Mer.
168. **1685 februarie 7, Iași.** Act al lui Macarie, egumenul mănăstirii Cetățuia din Iași, care menționează existența în oraș a unei "mesernițe" (măcelărie rituală).
169. **1685 decembrie 20, Târgu-Neamț.** Hotărnicie efectuată de orășenii din Tg.-Neamț pentru un loc de moară dat de Gheorghe Duca domnului Moldovei, fostului episcop al Rădăușilor; între semnatarii actului se înregistrează și un evreu.
170. **1686 februarie 27, Iași.** Mențiune asupra unei sinagogi existente în Iași, în "mahalaua curelarilor".

171. 1690 mai 2, Făgăraș. Plângere înaintată dietei Transilvaniei de către evreica Marian de la Valea Crișului, originară din Moldova.

172. 1690 decembrie 15. Mențiune asupra livrărilor de armament efectuate prin intermediul evreului Oppenheimer către armata imperială habsburgică din Transilvania, angajată în războiul cu otomanii.

173. 1690. Mențiune asupra lui Natan Hanover ca ȧabin al sinagogii din Iași pe o tipăritură a sa apărută la Wilmersdorf în 1690.

174. 1691 aprilie 30, Blaj. Mențiune asupra sectei iudaizante sabatariene din Transilvania.

175. 1691 iulie 3. Prevederi privitoare la proscrierea evreilor stabiliți în Maramureș înscriși în statutul comitatului.

176. 1694 august 10, Iernut. Contract de arendare a unei glăjării din Porumbacu de Sus de către evreul Iacob Fincz din Alba Iulia.

177. 1694 septembrie 6, Sibiu. Însemnare în catastiful de vânzări de mărfuri al negustorului sibian Siguli Stratu referitoare la evreul Avram.

178. 1695 ianuarie 1. Act al lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, adresat vameșilor, cerând respectarea plății vămii stabilite de domnie de către toate categoriile de negustori, între care sunt enumerați și evrei.

179. 1697 noiembrie 21, Alba Iulia. Protest al negustorului Moise Koen din Alba Iulia depus în fața capitlului bisericii transilvănene în legătură cu încercarea unor creditori de a-l face răspunzător pentru datorii ale tatălui său.

180. 1698 martie 21, [București]. Act al lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, prin care concesionează atelierul de lumânări al domniei lui Hagi Vasile, cu specificarea obligației tuturor producătorilor de seu, între care și evrei, de a-l vinde lumânărarului domnesc.

181. 1698 octombrie 19, Iași. Act al lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei, care amintește între altele existența unei școli evreiești (sinagogă) la Focșani.

182. 1698 octombrie 26, Alba Iulia. Fragment dintr-o inscripție a locuitorilor din Alba Iulia, cu enumerarea evreilor.

183. 1699 februarie 19. Act al lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, referitor la perceperea dării în târguri pentru mărfurile vândute cu cotul, care menționează și pe evrei.

184. 1699 august 21, din tabăra de la Socola. Scrisoare a voievodului Moldovei, Antioh Cantemir, către voievodul de Kiev, în care se menționează datoria unor militari față de o evreică din Iași.

APENDICE I:

DOCUMENTE FALSE

I.A. 1526 septembrie 20, Topliceni. Act al lui Ștefăniță, domnul Moldovei, către șoltuzul și pârgarii de la Vaslui care interzice armenilor, evreilor și grecilor deținerea de pământuri și practicarea comerțului.

APENDICE II:

PREZENȚE IUDAICE ÎN DACIA ROMÂNĂ

II.A. [133-134 e.n.], Pojejena. Monedă iudaică de bronz, emisă de Simon Bar-Kohba, datată cu probabilitate în 133-134, descoperită în apropierea castrului de la Pojejena.

II.B. 157 (?) decembrie 13, Dacia Superior. Diplomă militară acordată veteranului Barsimsus Calisthensis din Caesarea, fost pedestraș în trupele romane din Dacia, foarte probabil evreu.

II.C. Sec. II. Sarmizegetusa. Piatră de inel cu inscripție iudaică, descoperită la Sarmizegetusa.

II.D. Sec. II. Sarmizegetusa. Altar cu inscripție votivă dedicată zeului "Theos Hypsistos" de către Aelia Cassia, persoană, probabil, de origine iudaică, descoperit la Sarmizegetusa.

II.E. [Sec. II]. Inscripție votivă descoperită la Zalău (Forolissum) pusă de un decurion roman purtând un cognomen de origine iudaică.

II.F. [Sec. II ?]. Placă de ardezie cu simboluri iudaice incizate și inscripție descoperită în secolul al XIX-lea în Transilvania.

II.G. A doua jumătate a sec. III, Dierna-Orșova. Plăcuță de aur cu inscripție bilingvă, probabil de invocare a divinității ebraice Iao-Iahve, descoperită într-un sarcofag de cărămidă, în municipium-ul roman Dierna (Orșova).

II.H. Sec. III-IV, Dierna-Orșova. Plăcuță de aur cu semne și litere incizate pe o foiță rulată inițial, cu simboluri legate de divinitățile ebraice iudeo-gnostice, descoperită în municipium-ul roman de la Dierna-Orșova.

II.I. Sfârșitul secolului IV, Tomis-Constanța. Fragment, de inscripție cu caractere grecești, descoperită la Tomis (Constanța), în memoria unui negustor din Alexandria de origine, probabil, iudaică.

SUMMARIES
OF THE DOCUMENTS

1. about 1165. Excerpt from "The Itinerary of Benjamin of Tudela" referring to the South Danubian Vlachs and their relations with Jews.

2. 1222. Andrew II, king of Hungary, grants important privileges to the nobility by the Golden Bull; he also limits the trades for Jews all over the Hungarian kingdom and Transylvania.

3. 1233, September. Andrew II, king of Hungary, pledges himself in the presence of Jacob of Preneste, the papal legate, to observe the established deal, including the items regarding the Jews.

4. 1234, February 23, Esztergom. Bela, co-regent to his father Andrew II, king of Hungary, makes known his oath in the presence of Jacob of Preneste, the papal legate. It is connected with the policy of Catholicization Bela will pursue, one of its aims being the persecution of those who adopt Judaism.

5. 1251, December 5. Bela IV, king of Hungary, grants privileges to the Jews; he also settles the relations between Jews and Christians.

6. 13th century. Mention in a writing of Rabbi Moshe Tsaku, son of Chizkia, of the Karaites who "dominate because they alone trade between Byzantium, and Russia and Poland, crossing Bulgaria and the Danubian lands."

7. 14th c., first half, Cetatea Albă. "The Life of St. John the New", hagiographic writing by Grigore Țamblac, mentions the existence of Jews in Cetatea Albă.

8. about 1355. Graffito in the princely church at Curtea de Argeș mentioning a Jewish female person from a ruling family.

9. 1357, August 20, Sibiu. Peter the Jew is one of the witnesses who signed the reconciliation act between the inhabitants of Cislădie and those of Cislădioara.

10. about 1360. According to John Thuróczi's chronicle, Louis I, king of Hungary, ordered that the Jews who refused to be converted to Catholicism be expelled.

11. 1397, October, Timișoara. Edict of Sigismund I of Luxemburg, king of Hungary, who, among other provisions, reinforces the restrictions on the offices that may be held by Jews.

12. 1421, June 29, Bratislava. Sigismund I of Luxemburg addresses the reeve and magistrates of Cenad in connection with the debts two inhabitants of this town had to pay back to Mussel the Jew.

13. **1444, April 19.** Edict of Ladislaus I, king of Hungary, making known the decision of the General Congregation of the Kingdom and mentioning the taxes are paid by the Jews.

14. **1473 - 1474.** Letter of accreditation of the Jewish physician Isac Beg, envoy of Sultan Uzun Hassan, to the court of Stephen the Great, prince of Moldavia.

15. **1473 - 1476.** "The Turkish Chronicle" written by Elijah ben Elkana Capsali in 1523 mentions the anti-Ottoman war waged by Stephen the Great, whose prelude had been the persecution of Jews, Ottoman subjects.

16. **1481, August 26.** Testimony of Nicolae Grecul of Târgoviște and Jannassathar of Sibiu before the convent of Cluj-Mănăstur, concerning a Sibian jailed in Cluj because of property belonging to Jews of Cluj.

17. **1492, September 14, Buda.** Ladislaus II, king of Hungary, orders the Town Council of Sibiu to decide between Jews and their detbors, and between Christian creditors and their Jewish debtors.

18. **1492, September 14, Buda.** Reply of Ladislaus II, king of Hungary, to the Braşov Town Council regarding the complaint lodged against certain Jews who came to town in order to solve their debt cases and other matters, yet refuse to appear before the magistrates. This causes damage to creditors of Braşov and the king orders that judgement be passed in favour of the latter.

19. **[1495 - 1508].** Radu the Great, prince of Walachia, asks the authorities of Braşov to make Blume Hanăş's successors pay the money owed to Hăcicu of Râmnicu Vâlcea who must pay for the merchandise bought from a Jew.

20. **1499, March 14, Buda.** King Ladislaus II of Hungary replies to several letters of the Voivode of Transylvania, instructing him how to solve various matters; among other things he should take steps towards a decision in the lawsuit opposing Izrael, a Polish merchant, and the town of Sibiu.

21. **1499.** Stephen the Great replies, through his secretary Costea, to a message of Grand Duke Alexander of Lithuania asking him, among other things, to have his former envoy Boguş return to Fedor, the headman of Hotin, the 120 zloty he borrowed to ransom a woman from the Tatars through a Moldavian Jew.

22. **15th c.** Medieval oath formula for the Jews in a manuscript preserved in the Batthyany Library of Alba Iulia.

23. **15th c.** Jewish Codex preserved in the Batthyany Library of Alba Iulia, dated to the 15th c.

24. **1502, December 7, Suceava.** Matteo Muriano conveys to the Signory of Venice information from a Jew who was in Constantinople and whom he met at Suceava.

25. **1504, August 21, [Venice].** The physician Leonardo of Massari writes a letter from Buda, dated 1504, July 25, concerning Stephen the Great's death and the physicians who came to treat him, one of whom was a Jew. The Tatar Khan's physician.

26. **1511, June 6, Buda.** Gabriel Csáki borrowed 200 florins from Mrs. Melamen the Jewess, and he promises to return the loan within 20 days; if not, he will surrender some estates in Bihor.

27. 1521, February 23, Buda. The magistrates of Caransebeș complain to Louis II, king of Hungary, of the *ban* of Severin who kidnapped a Jew from Peeth.

28. 1523, January 5, Cluj. The reeve and magistrates of Cluj confirm the agreement between Fabian Blănarul and Emeric Szerencses, through which the former mortgages his house for 200 florins.

29. 1530, September 30, Augsburg. Ferdinand I of Habsburg orders the magistrates of Cluj to take steps in favour of Ann Klein, i. e. to make Fabian Blănarul return the money he borrowed from her.

30. Before 1534, August 20, Oradea. In his Memoirs, George Szeremi mentions the relations between the Ottoman envoy Aloisio Gritti and the Jews of Transylvania.

31. 1535 - 1544, July 4. Radu Paisie, prince of Walachia, addresses the inhabitants of Sibiu concerning a debt of one of his subjects to Gheorghe, a Jew of Sibiu.

32. [1538] "*Extremos y Grandezas de Constantinopla*" by Rabbi Moses Almosnino contains references to the Moldavian-Ottoman war of 1538.

33. 1539. Rabbanite communities of Jerusalem and Hebron confirm the pilgrimage of Karaites from Walachia to the Holy Land.

34. 1542. The instructions of Petru Rareș to Avram of Bănila, chief (*staroste*) of Cernăuți and envoy to the court of Sigismund I, mention the debt of a Polish Jew to the Prince of Moldavia.

35. 1546, January 16, Cracow. Sigismund I, king of Poland, answers Petru Rareș through Gheorghe and Burlă, two envoys sent to the Diet of the Kingdom. The king mentions, among other things, the cattle trade between the two countries, practised by Jews.

36. 1550, August 21, Constantinople. Sultan Suleiman the Magnificent acknowledges reception of a message from Sigismund II August, king of Poland; he also mentions the killing of a Jewish servant by highwaymen not far from Cetatea Albă.

37. 1550. The estate inventory of Medieș (Satu Mare) mentions a half *sessio* belonging to the widow of a certain Stephen the Jew.

38. about 1550, Bucharest. Responsum of Samuel of Medina, the Great Rabbi of Salonika, to the request of Jews of Bucharest concerning the death of a Jew.

39. 1551, May 9, Făgăraș. The wife of Stephen Mailat, former voivode of Transylvania, informs her brother Tamas Nadasdy about the voivode's death as an Ottoman prisoner and her intercessions at the Port with the help of her messenger Abraham the Jew.

40. 1557, January 26, Lvov. Testimony of Moldavian merchants before the authorities of Lvov against some Polish Jews who seized part of their goods.

41. 1557, September 7. Pătrașcu the Good, prince of Walachia, confirms Viianu village to Ganea, great boyar; a Jew was killed there in the reign of Mircea Ciobanul.

42. 1559, September 8, Nikopol. Responsum of Iosef Karo in connection with the murder of a Jew who came to Walachia to be paid

back some debts and was killed in Dridov village, near Bucharest.

43. 1562, April, 8, Hârlău. John Belsius and Marcus Bergkovicz, imperial agents, report to Maximilian of Habsburg the tolerant policy of Despot, prince of Moldavia.

44. 1562, June 6, Jassy. Report of J. Belsius, imperial agent, to Maximilian of Habsburg mentions as one of Despot's supporters Zuan Miques (Joseph Onazy), a Portuguese Jew and an important political personality at the Ottoman court.

45. 1563, October 29, Constantinople. Letter of M. de Petremol, ambassador of the French King Charles IX, to M. de Boistaille, the King's ambassador to Venice, reporting the steps undertaken by Alexandru Lăpuşneanu with a view to winning back the throne of Moldavia; one of Lăpuşneanu's go-betwens is the Jew Miques, the favourite of Sultan Selim II.

46. 1564, May 6. According to information supplied by Marsiglio della Croce, from the Ottoman Porte, the Sultan asked the king of Poland, through his Jewish interpreter Abraham, to hand over Stephen Tomşa, prince of Moldavia.

47. 1564, May 27, Nikopol. Responsum in connection with a Jew from Adrianople murdered by Greeks in Walachia.

48. 1566, June 29, Köln on Spree. Joachim, elector prince of Brandenburg, acknowledges a money obligation to a Jewish creditor, as a consequence of a prior loan received from Petru Rareş, prince of Moldavia.

49. 1566, April 29, [Braşov]. The town Council of Braşov decides the case between a Jew and a woman of the said town, the sentence being registered.

50. [1566, July - August 10]. Gheorghe Despot, pretender to the Moldavian throne, recommends the bearer of his letter to the Signory of Genoa as a Jewish personality from the Walachian countries.

51. 1568. March 20, Constantinople. Order of Sultan Selim II addressed to the Admiral of the Ottoman Fleet, to the judges in Constantinople and to the commander of Yeni-Hissar fortress; it concerns the monopoly on the wine trade for Moldavia that belongs to the Jew Yosef Nassi, Duke of Naxos.

52. 1568, August 3. Firman of Sultan Selim II ordering the judge of Cirmen (Cenova) to closely investigate the Jew (iahudi) named Istergun (?) who was in the service of the late Mircea Ciobanul, prince of Walachia, and appropriated six carts with military baggage; after a detailed inventory, the Jew should be sent under escort to Constantinople for punishment.

53. 1568, October 21. Firman of Sultan Selim II to Alexander II of Walachia, asking for protection of Ottoman subjects from Jewish merchants who, seeing the population's need for cash, lend money at high interest; the sultan orders that they be prevented from doing this in the future.

54. 1569, June 12, Lublin. J. Sieniński, envoy of Sigismund II, king of Poland, to the court of Bogdan Lăpuşneanu, prince of Moldavia, is instructed to bring into discussion the dispute

between the townsfolk of Suceava and Jewish merchants, Polish subjects.

55. **1570, November 9.** Summary of a contract concluded between Frâncu of Suceava and the Jewish merchants Haim Cohen and Abraham Mosso of Constantinople for the carting of goods to Poland.

56. **1571, January 17, Lvov.** Evidence recorded before the authorities of Lvov that Anton Tetul and Mihai, Romanians of Bârlad, have seized chattels of Avram Nachman, a Jew from Olesko, who failed to repay his debt.

57. **1571, July 31, Lvov.** Agreement concluded between Chaim Cohen of Constantinople and Polish carters to carry goods from Poland, through Moldavia, to Chilia and back; they were obliged to observe the Sabbath, according to the custom of the Jews, who were the beneficiaries.

58. **[1571, November - December ?].** David, Rabbi Abraham's son, certifies the redemption of property mortgaged by Peter the lame, prince of Moldavia.

59. **1573, October 16, Lvov.** Summary of a carting contract concluded before the authorities of Lvov between Ioan Vartiris, a carter of Jassy, and the Jew Nachman Thor, for carrying goods to Adrianople.

60. **[1574 - 1591].** Ottoman letter addressed to Peter the lame, prince of Moldavia, who is asked to pay the money owed to the Jew Solomon.

61. **1575, August 29, Bucharest.** Alexander Mircea, prince of Walachia, confirms Vernești village to the former Bishop Ilarion; the estate had been sold to repay debts to Jewish creditors.

62. **1578, October 26, Cluj.** A decision of the Diet of Transylvania mentions Jewish merchants present in large numbers at the St. Gall Fair (October 16).

63. **1578, December 10.** Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms small holdings previously bought by Lațco at Mileștii de Jos village from peasants indebted to the Jewish creditors.

64. **1579, January 8, Jassy.** Peter the lame, prince of Moldavia, informs Polish merchants that Jews are not permitted to buy cattle in Moldavia.

65. **1579, Brașov.** According to the account books of master drapers of Brașov, their suppliers of dyes (indigo) and wool included Jews from the Ottoman Empire.

66. **1582, September 20.** Summary of a Polish document on the inquiry ordered by Stephen Bathory, king of Poland, into the debts of Jewish merchants towards Iancu Sasul, prince of Moldavia.

67. **1584, June 22.** Badea and Radu of Roșia, indebted to Avram, a Jew of Ocna, certify the sale of half of Bistrița village to Chancellor Vișul: the property was sold in order to enable Badea and Radu to pay their debts.

68. **1584.** Franco Sivori mentions Jewish merchants in Walachia in Peter Cercel's reign.

69. **[1585], September 9, Târgoviște.** Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms to Chancellor Vișul the part of

Bistrița village he bought from Badea and Radu of Roșia, who sold it to pay their debts to Avram, a Jew of Ocna Mare.

70. [1585, February - June]. Draft receipt of the Jewish creditor Moise son of Eliezer for payments made by Peter the Lamb, prince of Moldavia.

71. 1586, June 26, Bucharest. Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms Metropolitan Mihail in possession of an estate in Olteni; the Metropolitan had paid off the debt the former owner had incurred towards Jews and Ottoman creditors.

72. 1586, July 18. Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms Bucovăț village to Pârvu, Lord Steward of the Household, also mentioning the peasants' debt to a Jewish creditor.

73. 1587, August 31, Lvov. Testimony borne before the authorities of Lvov by Ioniță and Stan, two carters from Jassy, against the Jewish merchant Avram Gambais from Constantinople.

74. 1588, July 28. Receipt of Ban Iane Cantacuzino and High Steward Nicolae certifying a loan of 150,000 aspers taken from Celebi the Jew, creditor of Peter the Lamb, prince of Moldavia.

75. 1590, July 14. Mihnea the Turkized, prince of Walachia, confirms possession of Rădăcinești village to Dumitru, mentioning the debts the latter repaid to Jewish creditors.

76. 1591, September 12. Bartolomew Pezzen, the Imperial envoy to the Ottoman Porte, reports to Archduke Ernest the election of Aron the Tyrant as ruling prince of Moldavia and identifies the latter with a certain Emanuel, a Jew supported by Solomon "the German", a Jewish physician of Constantinople.

77. 1593, January 25. Legal provision concerning the taxes to be paid by the Jews of Transylvania.

78. 1593, August 12, Cetatea Albă. Excerpt from a responsum concerning the killing of the Jew Yehuda, son of Jacob, by the Tatars; he was to ransom Polish noblemen from slavery.

79. 1593, December 7, Bucharest. Michael the Brave confirms to Căzan and others possession of peasant land, vineyards and fields at Topliceni and other villages; the sellers are also mentioned, and one of them is the Jew Haim.

80. [1593-1594]. Geographer Giovanni Antonio Magini reports the existence of Jews in Moldavia in Michael the Brave's reign.

81. 1594, February 19, London. Letter of Judas Fatim, servant of Don Solomon, Duke of Mitylene, relating the dispute between the Ambassador of England to Constantinople and local creditors over the money lent to Aron the Tyrant, prince of Moldavia.

82. 1594, April 21. According to an English letter from Constantinople, Ambassador Edward Barton supported Aron the Tyrant, prince of Moldavia, through traditional creditors of the Moldavian princes: some of those creditors were Jews.

83. 1594, August 17, Bucharest. Michael the Brave confirms to High Steward Sârbu and his brother possession of half of Bistrița village which Badea of Roșia sold for 7,000 aspers to pay his debt to Avram, a Jew of Ocna Mare.

84. [1594]. Marginal note by chronicler Stephen Szamosközy concerning Michael the Brave's enthronement mentions Jews among his

creditors in Constantinople.

85. **1595, February 26, Lvov.** According to information from Lvov recorded in the Fugger Annals, when deposed by the Porte, Aron the Tyrant killed the Ottoman subjects, several Jews included.

86. **1595, September 22, Venice.** According to a contemporary Venetian source, Sigismund Bathory, prince of Transylvania, ordered reprisals against the Jewish merchants, Ottoman subjects, who were in the Romanian Lands at the time.

87. **1595.** Responsum in connection with the murder of Jews in Lăpușna valley as they passed through Moldavia, on their way to the Ottoman Empire.

88. **1596, May 14, Gherghița.** Michael the Brave, prince of Walachia, confirms possession of peasant holdings at Rădăcinești to Dumitru who paid the peasants debts to the Jewish creditors Sâmbotin and Isac.

89. **1599, October 2.** Nobleman Thomas Kendy reports to Imperial Commissioner Michael Szekely on the policy Michael the Brave intends to pursue, one of his purposes being to chase the Jews from the country.

90. **1600, January 15, Salonika.** Responsum in connection with the massacre of Jews at Vidin during an incursion south of Danube by Michael the Brave, prince of Walachia.

91. **1600, March 8.** Imperial Commissioner Michael Szekely reports to Emperor Rudolph II the events in Moldavia immediately before Ieremia Movilă was ousted by Michael the Brave; the persecution of Jewish merchants is also mentioned.

92. **1600, September 15. Cluj.** Contemporary account of the persecutions ordered by the Prince of Transylvania against the Romanians, Serbians, Greeks and Jews of Transylvania who supported Michael the Brave, prince of Walachia.

93. **1600, September 23, Prague.** Jewish sources on the events in Moldavia and the fighting between Michael the Brave and the Poles.

94. **1600, October 14, Constantinople.** Letter of Eustachio Fontana, a Franciscan friar, to Cardinal Cinzio Aldobrandini regarding events in Walachia and the relations between Michael the Brave and the Turks; the unfavourable attitude of the Jews towards the Walachian prince is mentioned.

95. **Early 17th c.** Responsum of Iomtov Saalon in connection with a dispute between two South-Danubian Jewish creditors; their relations with Walachia are also mentioned.

96. **1601, August 20.** According to the chronicle of Simon Mossa and Mark Fuchs, the joint armies of General Basta and Michael the Brave, prince of Walachia, destroyed Cluj; the presence of Jews in that town is mentioned.

97. **[before 1605].** Responsum in connection with the murder of a Jewish merchant from Poland who came to buy goods in Jassy.

98. **1605, January.** Responsum in connection with a Jew who died during the battles between the Polish army of Jan Zamoyski and Michael the Brave in 1600.

99. **1605, June 26 - August 3, Prague.** The Habsburg Secret

Council apprises the Imperial Court Chamber of the decision of King Rudolph II to grant Nicholas Pătrașcu, the Walachian prince, the requested loan: the respective sums will be paid back through certain Jews.

100. 1605, August. Responsum in connection with a Jewish merchant who died in Moldavia during fighting on the Danube.

101. 1606, July 26, Kosiče. Stephen Bocskai, prince of Transylvania, writes to the King of Poland asking for a wellknown Jewish physician, Eleazar, to be sent to his Court in order to treat him.

102. 1607, Gromny. Decision of the Jewish Communities Congress (Vaad) held at the Gromny fair in 1607 on purchasing fish from Moldavia.

103. 1610, March 22, Vidin. Responsum in connection with the murder of Slomo Zenana, secretary to the Rabbinical Tribunal of Oriakhovo.

104. 1611, January 15, Prague. Excerpts from Lazar Henkel's letter to Palatine György Thurzó, mentioning his repayment of debts incurred by Nicholas Pătrașcu, the former ruler of Walachia.

105. 1613, June 10, Târgoviște. Radu Mihnea, prince of Walachia, confirms possession of peasant holdings in Vrancea, also mentioning one of the peasants' debt to a Jewish creditor.

106. 1613, December 10, Jassy. Stephen Tomșa, prince of Moldavia, confirms a trading privilege to Polish merchants, including Jews; the trading route to be followed is also established.

107. [about 1613]. Responsum in connection with the killing of some Jews by highwaymen in Moldavia.

108. [about 1613]. Responsum of Meir Ghedalia in connection with the murder of some Jewish merchants who came from Poland to Moldavia.

109. 1614, January 25, Târgoviște. Radu Mihnea, prince of Walachia, confirms the property of several neighbours of Mihăița village over the uncultivated fields of the village, also mentioning the debt one of them has to a Jewish creditor.

110. 1615, September 8, Târgoviște. Radu Mihnea, prince of Walachia, confirms Baness Catalina in possession of a village in Dolj county, that has a place named "the Jew's Well" within its boundaries.

111. September 1615 - August 1616. Responsum of Biniamin Slonik in connection with the murder of some Jewish merchants from Poland by highwaymen in Moldavia.

112. [December 1615 - 1616]. Rabbinical consultation in connection with the murder of some Jews from Poland, killed during the fighting between Stephen Tomșa and Alexander Movilă, in Moldavia.

113. [1615]. Narrating the battles between Michael the Brave and George Basta in his book on anti-Ottoman wars, Hieronymus Augustus Ortelius describes the latter's attitude towards the supporters of the Walachian prince, mentioning that there were also Jews among them.

114. **1618, March 20, Târgoviște.** Following judgement in a case of debt to Jewish creditors, Alexander Ilieș, prince of Walachia, confirms Bârcă in possession of a holding at Golești.

115. **1618, September.** Excerpt from a responsum concerning the murder of a Jew in Moldavia.

116. [**1618, Jassy**]. 17th c. account of the meeting in Jassy between Rabbi Solomon ben Arayo and Yosef Solomon del Medigo.

116a. **1620 (beginning of the year).** A fragment from the foreword to Del Medigo's book "Sefer Metzoref Le-Hohma" in which his acquaintance with the great spirit of the epoch - Rabbi Shlomo ibn Arvay - is recollected.

117. **1620, March 9, Târgoviște.** Gavril Movilă, prince of Walachia, confirms High Steward Stoica in possession of a number of villages; a peasant holding belonging to Jews is mentioned.

118. **1622, March 5, Constantinople.** The Dutch envoy to Constantinople reports the emergence of a pretender to the Moldavian throne who claims to be Aron the Tyrant's son and is supported by Jews.

119. **1623, June 18, Cluj.** Requested by his Jewish physician Abraham Sarsa, Gabriel Bethlen, prince of Transylvania, grants privileges to the Jews.

120. **1624 [March-August].** Alexander the Younger, prince of Walachia, confirms Steward Radu in possession of vineyards formerly owned by Ban Ianache Catargiu; the latter was indebted to Hogeia Moise, the Jew.

121. [**1626**]. Pilgrimage Guide to the Holy Land, published in Venice by Gerson Segal Ideles in 1626, points out that the safest route for the Jews from Poland is the Moldavian one, through Jassy and Galați.

122. **1627, April 28, Alba Iulia.** The Diet of Transylvania approves the privilege conferred on Jewish merchants by Gabriel Bethlen, prince of Transylvania.

123. **1627, October 10, Bucharest.** Prince Gavril Movilă borrowed from Jewish creditors in Constantinople the sum of money stolen by Necula, the former High Spatharus, from the tribute to the Porte; Alexander the Younger, prince of Walachia, authorized Vlad, the former Treasurer, to retrieve the money from Necula.

124. **1627, October 24, Alba Iulia.** Gabriel Bethlen, prince of Transylvania, fixes the maximum prices for the goods brought by Turkish, Greek and Jewish merchants.

125. **1629, February - November.** Chronicler Georg Kraus mentions the Jewish physician David Rebir (Riberius) at the Court of Gabriel Bethlen, prince of Transylvania.

126. **1631.** According to the customs register of Cluj, the town was supplied from Carei with iron swords and broadswords, Polish fine linen and Jewish cloth.

127. **1632.** In his description of Moldavia. Paolo Bonnicio, a Minorite from Malta, mentions the presence of Jewish merchants in Jassy.

128. **1633, February 2.** Account of the Captain General of Satu Mare: his expenses at Cracow, and money borrowed from a Jewish

creditor.

129. 1635, August 2, Alba Iulia. David Valerius, a Jewish physician, records his purchasing of a book in Alba Iulia.

130. 1640, May 1. Arie Iehuda Sia, a Jewish physician at the Court of Vasile Lupu, prince of Moldavia, is asked to come to George Rakoczi I, prince of Transylvania.

131. 1640, September. Travelling through Walachia, Peter Bogdan Baksic, a Minorite monk, mentions the Jews who levy the customs duties when one crosses the Danube.

132. 1640. "The Code of Laws of Govora" on relations between Walachian priests and Jews.

133. 1644, October 21, Jassy. The Jewish physician at the Court of Basil Lupu is recommended as mediator between the prince and Marco Bandini, a missionary travelling in Moldavia.

134. 1646. "The Romanian Teaching Book", issued during Basil Lupu's reign contains legal provisions applying to the Jews.

135. 1648, March, Aiud. Transylvanian noblemen complain against the Jewish merchants who resell mostly goods bought in the country.

136. 1649, November. Responsum of Menachem Mendl Krochmal reporting, among other things, the ransoming in Constantinople of Jewish prisoners from Tatars and Ottomans and their return to Poland through Moldavia.

137. 1650, March 20, Alba Iulia. Decision of the Diet of the Nobility regarding the Jews and Greeks established in Transylvania.

138. 1651, June 27. Matei Basarab, prince of Walachia, writes to Michael Goldschmidt, mayor of Braşov, in connection with Avram, a Jewish spice merchant.

139. 1651. Nicolaus Schmidt, a German traveller in Walachia, mentions one of the custom-houses on the Danube where Jews levy the duties.

140. 1652, after February 11 - before November 22. Evlia Celebi, an Ottoman traveller, mentions the great number of Jews he noticed in the town of Mangalia.

141. 1652, August - September. Anonymous German report on the persecutions suffered by the Jews at the hands of Timush Khmelnitski's Cossacks on the occasion of the khan's marriage to Basil Lupu's daughter.

142. 1652. Law Book compiled in the time of Matei Basarab, prince of Walachia, contains also legal provisions for the Jews.

143. 1653, April 20-21, [Jassy]. Paul of Aleppo mentions atrocities perpetrated by Timush Khmelnitski's Cossacks after defeating George Stephen, prince of Moldavia.

144. 1656-1657. Conrad Jacob Hiltebrandt, a Swedish preacher travelling through the Romanian countries, noted the Jewish communities of Alba Iulia, Jassy, Soroca and Ştefăneşti.

145. 1657, March 8, Alba Iulia. Deal concluded before the authorities of Alba Iulia for the sale of goods to local Jews. The presence of a Jews' street in the town is mentioned.

146. [1657, August]. Paul of Aleppo mentions a Christianized Jew who had become a high official, and whom he met while

travelling in Walachia.

147. **1657, December 11, Jassy.** George Stephen, prince of Moldavia, reconfirms Iordache Cantacuzino in possession of the village of Popricani and mentions Mosco the Jew's leasehold of the pond there.

148. **[1659-1661], November 10.** The sale of a pond on the Jijia to a Jew is mentioned in a testimony at the trial between Iordache Cantacuzino's successors and Aron Vodă Monastery.

149. **1662, April 11.** Salt-mines and fording dues were leased by Jews from Constantinople, as it results from a deed to the peasants of Alimănești in the time of Grigore Ghica, prince of Walachia.

150. **1662, September 15, Jassy.** Iorga Karaiane sold some houses in Jassy to Moise, a Jewish physician.

151. **1663, September 27.** Princess Catherine Dafina, wife of Eustratie Dabija, prince of Moldavia, forbids the princely servants to sell wine to Jews and Armenians.

152. **1663, November 20, Alba Iulia.** The Jew Isac called Porumbacu ransomed a close friend of his from the Ottomans, according to his testimony before the Chapter of the church of Alba Iulia.

153. **1664, June 23, Baia Mare.** Mention of a copper sale to the Jewish merchant Adam Nossanovicz.

154. **1664, December 20, Köln on Spree.** George Stephen, prince of Moldavia, writes to Prince Johann-Ferdinand Portia about the security he deposited with a Jewish creditor.

155. **1665, February 6, Stettin.** George Stephen, prince of Moldavia, writes to the Elector of Brandenburg asking him to intercede with the Viennese Jewish creditors for his pledged money.

156. **1666.** Isaac ben Abraham, Rabbi of Vilna, writes to Levi Hirsch Horovitz, Rabbi of Zamosc, mentioning the Rabbi of Jassy.

157. **1668, October 8, Alba Iulia.** Ann Bornemisza, princess of Transylvania, orders Istvan Belenyasi, the sheriff of Zlatna, and Iuda the Jew to supply two measures of quick-silver.

158. **1669, August 6, Turda.** Agreement concluded between Istvan Nagy of Turda and Samuel the Jew concerning the ransoming from Ottoman slavery of the wife and child of Andras Comaroni of Petrinzel - Cluj.

159. **1673, February 20, Făgăraș.** Michael Apafi I. prince of Transylvania, confirms the privileges granted previously to the Jews in the principality.

160. **1673, May 6, Câmpulung.** Headman George writes to the reeve of Bistrița about some thieves that were caught, one of whom, a Transylvanian, had robbed some Jews in Moldavia.

161. **1676-1677, Piatra-Neamț.** The oldest Hebrew inscription known so far on a tombstone is to be found in the Jewish Cemetery of Piatra-Neamț.

162. **1677, June 26, Jassy - July 8, Isaccea.** Michal Floryan Rzewuski, secretary to the Polish envoy to Constantinople, passing through Moldavia, recounts their reception by Prince Antonie Ruset and the information he gathered about the Jews.

163. 1678, **Jassy**. Funeral inscription on a tombstone at Jassy in memory of Grand Rabbi Arie Leib ben Samuel, deceased in 1678.

164. 1680, **May, Jassy**. The accounts book of the Catholic church of Jassy mentions a debt to a Jew.

165. 1682, **June 12, Jassy**. Antonio Angelini, a Minorite monk from Campi, reporting on Moldavia and Walachia, mentions the presence of Jews in Jassy.

166. 1683. Nicholas Bethlen, chancellor of Transylvania, mentions his business relations with local Jews.

167. 1684, **May 10, Câmpulung Moldovenesc**. Will of Michael Dodul and his wife in favour of their son Miron, drawn up in the house of the Jew Mer.

168. 1685, **February 7, Jassy**. Macarie, Father Superior of Cetățuia Monastery, mentions a *meserniță* (kosher butcher's shop) in Jassy.

169. 1685, **December 20, Târgu Neamț**. Townspeople of Târgu-Neamț mark the site of a mill given by George Duca, prince of Moldavia, to the former Bishop of Rădăuți; one of the signatories is a Jew.

170. 1686, **February 27, Jassy**. Mention of a synagogue in the strap makers' district of Jassy.

171. 1690, **May 2. Făgăraș**. Marian, a Moldavian-born Jewess who settled in the Criș Valley, lodges a complaint with the Diet of Transylvania.

172. 1690, **December 15**. Oppenheimer, a Jew, supplies weapons to the Habsburg Imperial Army of Transylvania fighting against the Ottomans.

173. 1690. Nathan Hanover is mentioned as Rabbi of the Synagogue of Jassy on one of his writings, printed at Wilmersdorf in 1690.

174. 1691, **April 30, Blaj**. A Judaizing Sabbatarian sect is mentioned in Transylvania.

175. 1691, **July 3**. Provisions concerning the banishment of Jews established in Maramureș are laid down in the county statute.

176. 1690, **August 10, Iernut**. Iacob Fincz, a Jew from Alba Iulia, leases a glass manufacture in Porumbacu de Sus.

177. 1694, **September 6, Sibiu**. Siguli Stratu, a merchant of Sibiu, mentions Avram the Jew as his customer.

178. 1695, **January 1**. Constantine Brâncoveanu, prince of Walachia, asks the custom officers to see to the correct payment of custom duties by all the merchants, including the Jews.

179. 1679, **November 21, Alba Iulia**. Moise Koen, a Jewish merchant of Alba Iulia, protests, before the Chapter of the Transylvanian Church, against the creditors who try to make him pay his father's debts.

180. 1698, **March 21 [Bucharest]**. Constantine Brâncoveanu, prince of Walachia, grants to Hadji Basil the princely candle manufactory; all the tallow producers, including the Jews, are under the obligation to sell it to the princely Chandler.

181. 1698, **October 19, Jassy**. Antioch Cantemir, prince of

Moldavia, mentions a Jewish school at the Synagogue of Focșani.

182. 1698, **October 26, Alba Iulia**. Excerpt from a census of inhabitants in Alba Iulia, listing the jews.

183. 1699, **February 19**. Constantine Brâncoveanu, prince of Walachia, imposes a tax for the wares sold in the markets by the cubit; the Jews are also mentioned.

184. 1699, **August 21, from the camp at Socola**. Letter of Prince Antioch Cantemir of Moldavia to the Voivode of Kiev, wherein the debt incurred by a number of military towards a Jewess of Jassy is mentioned.

Appendix I: False Documents

I.A. 1526, September 20, Topliceni. Ștefăniță, prince of Moldavia, announces to the authorities of Vaslui the interdiction for the Jews and the Greeks to possess land and to carry on trade.

Appendix II: Jews in Roman Dacia

II.A. [133-134 C.E.] Pojejena. Judaic bronze coin issued by Simon Kochba, dated about 133-134, discovered near the Roman camp of Pojejena.

II.B. 157 (?) December 13, Dacia Superior. Military diploma granted to Barsimsus Calisthensis from Caesarea, a former infantryman in the Roman army of Dacia, most likely a Jew.

II.C. 2nd c., Sarmizegetusa. Ring-stone with a Judaic inscription discovered at Sarmizegetusa.

II.D. 2nd c., Sarmizegetusa. Altar with a votive inscription in honour of "Theos Hypsistos", erected by Aelia Cassia, probably a Jew, discovered at Sarmizegetusa.

II.E. [2nd c.]. Votive inscription dedicated by a Roman *decurion* with a Judaic cognomen, discovered at Zalău (Porolissum).

II.F. [2nd c. (?)]. Slate with engraved Judaic symbols and inscription, discovered in Transylvania in the 19th c.

II.G. 3rd c. (second half), Dierna-Orșova. Small gold plate with a bilingual inscription invoking, probably, the Judaic deity Yao-Yahve, discovered in a brick sarcophagus at Dierna (Orșova), a Roman municipality.

II.H. 3rd-4th c., Dierna-Orșova. Small gold plate with signs and letters incised on an initially rolled foil, with symbols connected to the Judeo-Christian Hebrew divinities, discovered at Dierna-Orșova.

II.I. 4th c. (end), Tomis-Constanța. Fragment of an inscription in Greek letters in memory of a merchant from Alexandria, probably a Jew by birth.

TEXTE ȘI REGESTE

Circa 1165. Fragment din Itinerarul lui Beniamin din Tudela referitor la vlahii sud-dunăreni și relațiile lor cu evreii.

"...De acolo este o zi de mers până la Sinon Potamou¹, unde trăiesc cam 50 de evrei având în frunte pe rabi Solomon și rabi Jacob. Orașul este situat la poalele munților Vlahiei², unde trăiește poporul denumit vlahi. Ei sunt la fel de repezi precum ciutele³ și coboară cu repeziciune din munți spre a jefui și prăda țara Greciei⁴. Nimeni nu poate să urce [până la ei] și să poarte război împotriva lor și nici vreun rege nu-i poate ține sub ascultare. Ei nu aderă la credința creștină, dar își dau nume evreiești⁵. Unii spun că ei sunt evrei și ei îi numesc pe evrei frații lor. Când se întâmplă să-i întâlnească, ei îi pradă, dar se feresc să-i omoare, așa cum îiucid pe greci. Ei nu aparțin nici unei religii.

De acolo sunt două zile de drum până la Gardiki⁶ care este în ruine și are doar câțiva locuitori, atât greci, cât și evrei".

După: Starr, *The Jews*, p. 230 (vers. engl.)

¹ Itinerar celebru în literatura geografică-istorică medievală, periplul lui Beniamin din Tudela este datat de regulă în intervalul 1165-1170 și a cunoscut numeroase ediții de la prima sa tipărire, la Constantinopol, în 1543. Versiunea de față este preluată de J. Starr după ediția N. M. Adler, *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, Londra, 1907. Sinon Potamou este identificat, probabil, de către editor, cu localitatea Lamia.

² Vlahia Mare, în Tesalia.

³ Pasajul (*Samuel*, II, 2) este un *topos* în descrierile de acest gen: A. Asher, *The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*, I, New York, 1840

⁴ Imperiul bizantin în epoca lui Manuel Comnenul.

⁵ Nume biblice, desigur.

⁶ Identificare probabilă Gardhikion, azi în Grecia.

1222. Bula de aur dată de Andrei al II-lea, regele Ungariei, pentru confirmarea privilegiilor nobilimii, prin care se stabilesc restricții în ocuparea slujbelor de către evrei, implicit în comitatele din voievodatul Transilvaniei.

"...Comiții cămării, schimbătorii de bani, slujbașii sării și strângătorii vămilor [să fie] nobili ai regatului, să nu poată fi ismaeliții și evreii"¹.

După: DIR. C, veacul XI, XII și XIII, I, p. 192, nr. 137.

¹ Organizarea administrativă a voievodatului Transilvaniei de către regalitatea ungară s-a definitivat abia în cursul veacului al XIII-lea (cf. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971) și în acest sens este inaugurat volumul de față cu fragmentul din Bula lui Andrei al II-lea. Restricțiile menționate sunt, foarte probabil, un reflex al înnoirii interdicțiilor generale față de evrei, prin hotărârile Conciliului al IV-lea de la Lateran, din 1215; vezi S. Grayzel, *The Church and the Jews in the XIIIth century*, New York, 1966. Nu este exclus ca o populație evreiască să fi existat în Transilvania și anterior acestui veac. Prevederile legislației regale arpadiene referitoare la evrei sunt însă mult mai vechi. Decretul lui Ladislau cel Sfânt, din 1092, conținea prevederi în legătură cu căsătoria între evrei și creștini (art. 10) și permisiunea de a lucra, acordată evreilor, în zilele de sărbătoare creștină (art. 26). Alte prevederi sunt cuprinse în cărțile de decrete ale lui Coloman (1095 - 1116), dintre care cel mai important poate fi considerat cel care-i obligă pe evreii și creștinii care fac o tranzacție să încheie un act scris, pecetluit cu sigiliul vânzătorului și al cumpărătorului. Semnificația acestui articol de lege pentru dezvoltarea cancelariei medievale, a scrierii în general, a fost subliniată în nenumărate rânduri în istoriografie. Pentru toate prevederile legislative arpadiene referitoare la evrei, vezi: *Corpus Juris Hungarici. Articuli Diaetales annorum 1000-1526*, I, ed. J. Nagy, Al. Kolosvari, C. Ovari, Lipsiae, 1901. Parte a acestor articole de lege vizau, foarte probabil, populația de rit mozaic a kazarilor, a căror prezență în Transilvania este atestată atât de cronica lui Anonymus, cât și de toponimia din nord-vestul provinciei. Potrivit cronicii, "terram illam/i.e. a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus/habitarent gentes, qui dicuntur Cozar". În istoriografia românească, observațiile în acest sens îi aparțin lui N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, p. 533-534. Tot el semnalează toponimele Cuzdrîoara (1261. *Kazarvar*) pe Someș și, mai la nord, în Sătmăr, *Kozar*, 1335.

Bula de aur din 1222 a fost reconfirmată, cu mici modificări,

în 1231, art. citat având formularea: "Evreii și saracinii să nu fie puși la conducerea monetăriei și a ocnelor de sare și a altor slujbe obștești"; cf. DIR, vol. cit., p. 250, nr. 211.

3

1233 septembrie. Andrei al II-lea, regele Ungariei, se angajează în fața lui Iacob de Preneste, legatul papal, să respecte înțelegerea încheiată privitoare, între altele, la evrei.

"... Iar articolele sunt acestea:

Pe iudei, saracini și pe ismaeliți de acum nu-i vom pune în fruntea vistieriei, monetăriei, a ocnelor, a străngerii dărilor sau a altor slujbe obștești și nici nu-i vom asemui pe aceștia cu dregătorii [noștri] și nici nu vom face ceva prin înșelăciune, ca din această pricină creștinii să poată fi asupriți de dâșgii.

De asemenea, nu vom îngădui în întreg regatul nostru ca evreii, saracinii și ismaeliții să stea în fruntea vreunei slujbe obștești.

De asemenea, vom face ca de acum înainte evreii, saracinii și ismaeliții să fie arătați prin semne deosebite și să fie despărțiți de creștini.

De asemenea, nu vom îngădui ca iudeii, saracinii sau ismaeliții să cumpere și să aibă robi creștini.

Și făgăduim că noi și urmașii noștri - la cererea episcopului din dieceza căruia sunt sau ar fi evrei, saracini, păgâni sau ismaeliți - îl vom pune și îl vom da în fiecare an pe palatinul sau pe altul dintre dregătorii noștri, care dorim să fie un creștin sânguitor și-l vom face să jure că va împlini porunca noastră cu credință în această privință, pentru a scoate pe creștini din puterea saracinilor și din viețuirea cu ei. Iar dacă se vor afla, în ciuda acestor rânduieli, creștini conviețuind cu saracini sau saracini având robi creștini ori creștini uniți în orice chip cu femeile saracinilor sau saracini cu ale creștinilor, fie sub forma căsătoriei, fie în altă formă, să fie pedepsiți pentru o asemenea unire, fie că e vorba de creștini, fie de evrei sau păgâni, cu pierderea tuturor bunurilor și, nu mai puțin, să fie dați de rege pentru totdeauna ca robi creștinilor."¹

După: DIR. C, veacul XI, XII și XIII, I, p. 265-266 și 398, nr. 223 (Lat. și trad.).

¹ Act fundamental pentru înțelegerea realităților transilvănene la începutul secolului al XIII-lea. Acordul dintre rege și legatul papal era urmarea diferendului dintre primul și Biserica Catolică, principala beneficiară a noii situații consemnate de document și care aruncase anterior interdictul asupra regatului. Totodată, seria de restricții la adresa locuitorilor de

altă credință decât cea catolică este o mărturie a situației acestora în perioada premergătoare conflictului amintit. Pentru etapa ulterioară, când "transportul sării pe Mureș a trecut de la întreprinzătorii evrei, care dispuneau de suficiente mijloace și depozite în această regiune, în mâinile abației de la Bulci, ale cavalerilor iogași și capitolului din Arad, ceea ce a dus la scăderea comerțului", vezi documentația la S. Márki, *Arad Várnagy és Arad szabad királyi város története (Istoria comitatului Arad și a orașului liber regal Arad)*, I, Arad, 1892, p. 482; un punct de vedere similar asupra rolului evreilor și musulmanilor în comerțul de sare transilvănean la: Hansgerd Göckenjan, *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn*, Wiesbaden, 1972, p. 162.

4

1234 februarie 23. Esztergom. Bela, fiul și coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, face cunoscut jurământul său în fața legatului papal, Iacob de Preneste, cu privire la politica de catolicizare pe care o va urma, între obiectivele ei fiind persecutarea celor care trec la credința iudaică.

"Noi, Bela, din mila lui Dumnezeu, rege, întâiul născut fiu al lui Andrei, ilustrul rege al Ungariei, facem cunoscut tuturor celor ce vor vedea scrisoarea de față că, la cererea venerabilului părinte Iacob [episcop] ales de Preneste, legatul scaunului apostolic, am jurat în fața lui și a mai multor alora, pe sfânta evanghelie a Domnului, că din teritoriile supuse jurisdicției noastre și care, cu ajutorul Domnului, îi vor fi supuse în viitor, ne vom sili, după puteri, cu bună credință, să stărpim pe toți ereticii și pe alți creștini, care, părăsind credința creștină, trec la superstiția ismaeliților sau iudeilor, oricum s-ar numi ei, precum și pe creștinii falși..."¹

După: DIR.C, veacul XI, XII și XIII, I, p. 271 și 403, nr. 226 (Lat. și trad.).

¹ Actul este urmarea acordului anterior dintre Andrei al II-lea și legatul papal și anunță politica de catolicizare forțată la adresa celor de credință ortodoxă, iudaică și musulmană, care va ajunge la paroxism în secolul următor, odată cu seria de acte din 1366. Cercetarea anuală a respectării acordurilor anterioare fiind socotită păgubitoare pentru economia regatului, Papa Grigore al IX-lea accepta, la 31 august 1235, la cererea lui Andrei al II-lea, ca verificarea să fie făcută din doi în doi ani [cf. *ibidem*, p. 283, nr. 235]. Printre teritoriile asupra cărora emitea pretenții de

expansiune regatul ungar la acea dată se aflau și cele de la sud și răsărit de Carpați, prezența dominicanilor fiind notorie atât în Țara Severinului, cât și în sudul Moldovei. Pretenții similare erau emise asupra imperiului Asăneștilor. În legătură cu prezența evreilor în această zonă, vezi Joshua Starr, *The Jews in the Byzantine Empire, 641-1202*, Atena, 1939, iar pentru epoca posterioară invaziei tătare din 1241-1242, relatarea lui G. Pachymeres, în *Fontes historiae daco-romanae*, III, București, 1975, p. 450-451. Cf. și observațiile lui S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, vol. XVIII, *Byzantines, Mamelucks and Maghribians*, New-York, 1980.

5

1251 decembrie 5. Act de privilegii acordat evreilor de către Bela al IV-lea, regele Ungariei, prin care se stabilesc și raporturile dintre ei și creștini.

"Bela, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galiției, Lodomeriei și Cumaniei, tuturor credincioșilor întru Hristos, care vor vedea scrisoarea de față, mântuire întru mântuitorul tuturor. Fiindcă voim ca locuitorii regatului nostru, de orice stare ar fi, să se împărtășească de milostivirea și bunăvoința noastră, poruncim ca privitor la toți evreii așezați în regatul nostru să se păzească neștirbite următoarele drepturi:

[1]. Astfel, mai întâi hotărâm să nu se îngăduie nici unui creștin să facă mărturie împotriva unui evreu în treburi de bani pentru bunuri mișcătoare sau în plângeri care privesc persoane sau averea unui evreu, decât atunci când alături de creștin se află și un evreu sau când fapta e atât de cunoscută și lămurită, încât ea nu poate fi trasă la îndoială și nu e de nici o dovadă; și această măsură voim să se păzească la fiecare capitol al acestui privilegiu.

[2]. De asemenea, dacă un creștin învinuiește pe un evreu, susținând că i-a zălogit ceva și evreul tăgăduiește, dacă creștinul nu ar vrea să dea crezare numai cuvântului evreului, evreul jurând asupra unui preț care să fie același cu al pretinsului bun zălogit la dânsul, va face dovada gândului său și va fi socotit nevinovat.

[3]. De asemenea, dacă un creștin s-a îndatorat prin zălog unui evreu și susține că s-a îndatorat cu mai puțin decât susține evreul, evreul va depune jurământ în privința datoriei și ce va dovedi jurând să nu se refuze a i se plăti.

[4]. De asemenea, dacă un evreu susține că un creștin i s-a îndatorat prin zălog, fără a avea martori, iar creștinul tăgăduiește, ajunge ca creștinul să se justifice numai prin jurământul său.

[5]. De asemenea, evreul poate să primească drept zălog orice i se oferă, oricum s-ar numi, fără a face vreo cercetare în această

privință, afară de veștminte bisericești, în afară de cazul când ele sunt zălogite de vreo față bisericească și afară de veștminte însângerate sau ude, pe care în nici un chip nu le va primi.

[6]. De asemenea, dacă vreun creștin ar învinui pe un evreu că zălogul ce-l are evreul i-a fost furat sau luat cu sila, evreul dacă jură că atunci când a primit zălogul nu știa că acesta a fost furat sau răpit, și dacă cuprinde în jurământ și prețul zălogului, dovada făcându-se astfel, creștinul urmează să plătească fără nici o lipsă datoria la care este obligat prin zălog.

[7]. De asemenea, dacă evreul a pierdut împreună cu lucrurile sale și zăloagele, fie prin foc, fie prin furt sau prin silnicie și prin aceasta se adevărește, iar creștinul zălogitor cu toate acestea îl părăște, atunci evreul, în urma jurământului său, să fie socotit slobod de urmărire, afară doar când fapta este cunoscută și lămurită cum s-a spus mai sus [și când, deci, nu e nevoie de dovada jurământului].

[8]. De asemenea, dacă evreii de fapt se ceartă sau se bat între ei, judele cetății noastre să nu caute a-i judeca în nici un chip, iar ei vor fi judecați de noi sau de marele nostru cămăraș. Dacă însă e vorba de o vină care ar atrage pedeapsa cu moartea, aceea se va judeca numai de noi.

[9]. De asemenea, dacă un creștin ar răni un evreu, în orice formă, cel vinovat să ne plătească nouă pedeapsa în bani după datina țării, iar celui rănit douăsprezece mărci de argint și cheltuielile ce le-a făcut acesta pentru leacuri ca să se vindece.

[10]. De asemenea, dacă un creștin ar ucide un evreu, să se pedepsească cu o pedeapsă după cum se cuvine și toate bunurile sale, mișcătoare și nemișcătoare, să treacă în stăpânirea noastră.

[11]. De asemenea, dacă un creștin ar ucide pe un evreu, însă fără a-i vărsa sângele, cel care l-a lovit să ne plătească drept pedeapsă patru mărci de argint, după datina țării, iar dacă nu are bani, să fie pedepsit cu o altă pedeapsă, după cum vom socoti noi.

[12]. De asemenea, pe oriunde ar trece un evreu, prin domeniul nostru nimeni să nu-l împiedice în nici un fel, nici să-l tulbure, nici să-i pricinuiască vreo greutate, iar dacă ar aduce vreo marfă sau alte lucruri, de la care se obișnuiește a se lua vamă, în toate locurile de vamă să nu plătească mai mult decât ar plăti vreun locuitor al acelei cetăți unde va locui evreul în acea vreme.

[13]. De asemenea, vrom ca vameșii noștri să nu ia cu sila nimic de la evrei, dacă ei ar duce, după obiceiul lor, vreun mort de-al lor dintr-o cetate în alta sau dintr-o provincie în alta sau de pe o posesiune pe alta. Dacă totuși vreun vameș ar fi luat ceva, să fie pedepsit ca un jefuitor de morți.

[14]. De asemenea, dacă cineva ar îndrăzni să arunce ceva asupra sinagogilor (scolas iudeorum), voim ca el să plătească judelei evreilor o marcă și jumătate.

[15]. De asemenea, un evreu să nu plătească mai mult de doisprezece dinari judelei său, dacă a fost pedepsit cu o amendă.

[16]. De asemenea, dacă un evreu nu s-ar înfățișa la întâia și a doua chemare a judecătorului său, de amândouă dățile să plătească judelei său patru dinari: dacă la a treia chemare nu se înfățișează, să plătească douăzeci și șase.

[17]. De asemenea, dacă un evreu ar răni pe un alt evreu, să nu refuze a plăti judelei său o marcă și jumătate, ca pedeapsă.

[18]. De asemenea, hotărâm ca nici unul să nu jure pentru un lucru neînsemnat pe cartea lui Moise, ce se numește rodale, decât dacă ar fi chemat în fața majestății noastre.

[19]. De asemenea, dacă un evreu ar fi fost ucis în ascuns și prietenii săi n-ar putea dovedi cine l-a omorât, dacă în urma unei cercetări cineva ar fi bănuit și ar fi temeieri de bănuială drepte și vrednice de crezare, o astfel de pricină voim să se sfârșească prin duel.

[20]. De asemenea, dacă un creștin ar silui o evreică, voim să fie pedepsit cu pedeapsa cuvenită, care să corespundă oarecum tăierii unei mâini.

[21]. De asemenea, judele evreilor să nu tragă în scaunul său de judecată nici o pricină iscată între evrei, dacă nu i s-a cerut aceasta printr-o plângere.

[22]. De asemenea, dacă un creștin și-a scos zălogul de la evreu fără să plătească dobânda cuvenită, dacă n-ar plăti într-o lună, la acea dobândă să se adauge o dobândă nouă.

[23]. De asemenea, nu pretindem să fim găzduiți în casă evreiască.

[24]. De asemenea, dacă evreul ar împrumuta bani pe posesiunea sau scrisoarea magnaților țării și aceasta o dovedește cu scrisoarea și pecetea lor, noi vom atribui evreului moșiile zălogite și-l vom apăra contra silniciei și-l vom ajuta să le culegă roadele, până când se va ivi un creștin care ar vrea să răscumpere toate moșiile zălogite; însă nu voim ca evreul să aibă vreo jurisdicție asupra creștinilor aflători pe acele moșii.

[25]. De asemenea, dacă cineva, bărbat sau femeie, ar răpi un copil evreu, voim să fie osândit ca hoț.

[26]. De asemenea, dacă evreul a păstrat timp de un an zălogul primit de la creștin și dacă prețul zălogului n-ar întrece suma împrumutată și dobânda, evreul va arăta judelei său bunul zălogit înainte de a avea voie să-l vândă.

[27]. Dacă bunul zălogit a rămas, fără nici o protestare, la evreu, timp de mai mult de un an peste sorocul înțelegerii, evreul nu va mai da seamă nimănui despre el.

[28]. De asemenea, voim ca nimeni să nu îndrăznească a sili pe evreu să elibereze zălogul în ziua lui de sărbătoare.

[29]. De asemenea, creștinul care cu sila și-ar lua zălogul de la evreu și ar folosi puterea în casa evreului, să fie pedepsit aspru, ca unul care ar păgubi camera noastră.

[30]. De asemenea, împotriva unui evreu, în pricini iscate între ei, judele său să nu înceapă nicăieri judecata decât în fața sinagogii (școlii) lor.¹

Mai hotărâm că, dacă judele cetății în care locuiesc evrei n-ar voi să-i judece potrivit cu cele cuprinse în acest privilegiu al nostru, ci i-ar tulbura împotriva prevederilor cuprinse în obiceiurile și libertățile lor observate până acum, să fie înlăturat după ce evreii ne vor fi adus la cunoștință un asemenea fapt și să fie numit, cu știrea noastră, altul în loc.

Iar pentru ca acest așezământ al nostru să aibă tărie veșnică,

am dat scrisoarea de față, întărită cu puterea dublei noastre peceți.

Data în anul de la întrupare o mie două sute cincizeci și unu, la nonele lui decembrie, iar în anul domniei noastre al 16-lea."2

După: DIR, C, veacul XIII, II, p. 1-4, nr. 2.

¹ Completare a traducerii după textul unui act similar al lui Frederic al II-lea, ducele Austriei, de la 1 iulie 1244 (nota editorilor). Actul de față nu s-a păstrat în original, ci într-un transumpt din 1422.

² Document de excepție în legislația medievală, actul dat de Bela al IV-lea a anulat, doar pentru moment, măsurile prohibitive anterioare. Între alte motive, emanarea actului privilegial a fost urmarea situației critice economice și demografice creată de marea invazie mongolo-tătară din 1241-1242. Documentele ulterioare privitoare la Transilvania secolului al XIII-lea nu-i mai amintesc explicit pe evrei, dar este foarte probabil ca prevederi din actul de privilegii dat nobilimii de Andrei al III-lea în 1291 să se refere și la această problemă: "Mai făgăduim că nicidecum nu vom dărui dregătoriile sau comitatele regatului nostru sau cetățile sale nici străinilor, oaspeților sau păgânilor, nici nenobililor..." sau: "De asemenea, oprim cu hotărâre [să se ia zălog] din bunurile locuitorilor noștri care se află în trecere și am pus să fie desființat [acest obicei]"; cf. DIR, C, veacul XIII, II, p. 361 și 362, nr. 397.

6

Sec. XIII. Mențione într-o scriere a rabinului Moșe Țaku, fiul lui Chizkia, despre caraiții care "domină deoarece numai ei practică comerțul între Bizanț și Rusia și Polonia, traversând Bulgaria și țările dunărene."1

După: I. Kara, Consultații rabinice... mss.

¹ Fragment dintr-o consultație rabinică aparținând unui autor polon din secolul al XIII-lea. Pasajul citat a fost preluat după Verus (= Marcus. Ahron), *Der Chassidismus. Eine kulturgeschichte Studie*, Pleschen. 1901, A. Bartha, *Hungarian Society in the 9th - 10th Centuries*, Budapesta, 1968.

7

Prima jumătate a sec. XIV, Cetatea Albă. Scrierea hagiografică "Viața Sf. Ioan cel Nou". întocmită de Grigore Țamblac,

amintește prezența evreilor la Cetatea Albă.

"Când și ostașii au ostenit bătând mădularele aceluia suflet de diamant și privitorii de toată vârsta strigau asupra pângăritului judecător, defăimând năravul lui cel nemilostiv și sălbăticia, porunci [acel] să se aducă un cal neînvățat și sirep și să lege tare picioarele mucenicului de coada aceluia și unul din ostași să încalece pe dânsul și în toată puterea calului să alerge pe ulițele cetății. Făcându-se aceasta, fu târât sfântul prin toată cetatea. Vedere tristă pentru ochii celor cucernici! Iară când cel ce târa pe sfântul a ajuns între locuințele jidovilor, chiuiau jidovii, întorcându-și fețele și cu cele ce se aflau în mâinile lor aruncau asupra sfântului, producând chicote fără de rânduială și absurde. Iară unul dintre ei, alergând în casă și scoțând o sabie, a ajuns pre sfântul și îndată i-a tăiat cinstitul lui cap și așa dezlegând și restul trupului, l-au lăsat la un loc cu capul, zăcând disprețuit și nici unul dintre cucernici neîndrăznind a se atinge de dânsul."¹

După: Melchisedec, Țamblac, p. 95-96 (Slav. și trad.).

¹ Scrisă la începutul veacului al XV-lea, după 1402, data transportării moaștelor sfântului de la Cetatea Albă la Suceava. *Viața sf. Ioan cel Nou* conține o serie de date istorice concrete, remarcabilă fiind atestarea existenței unei zone locuită de evrei la Cetatea Albă. În rest, așa cum o definea N. Cartoian: "Sub pana lui Țamblac, potrivit cu cerințele genului, viața sfântului este scăldată în culoarea miraculosului hagiografic..." (cf. *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 47 cu bibliografia veche și mai nouă). Istoricii sunt cvasiunanimi în încadrarea evenimentelor în prima jumătate a veacului al XIV-lea, fără a se putea face o delimitare mai strânsă de ordin cronologic. În legătură cu Țamblac, vezi mai recent: K. Mecev, *Le "Martyrium" de Jean le Nouveau d'Akkerman et son auteur*, în "Byzantino-Bulgarica", III, 1969 și V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 201-202 și 245, cu bibl.

8

Circa 1355. Grafit în biserica domnească de la Curtea de Argeș, amintind un personaj feminin evreu dintr-o familie domnitoare.

"Doamna evreică".¹

După: Curtea de Argeș, p. 31, fig. 18 (Slav. și trad.).

¹ Grafit pe o latură a stâlpului nord-estic din naosul

bisericii domnești de la Curtea de Argeș. Personajul a fost identificat cu Kera Theodora de la Târnovo, a doua soție a țarului Ivan Alexandru și mamă a viitorului țar Șigman. Apariția inscripției este în legătură cu relațiile de rudenie strânse dintre voievozii Țării Românești și bulgari, la mijlocul veacului al XIV-lea. Opinii pe marginea semnificației grafitului vezi la N. Iorga, recenzie în "Revista istorică", IX, 1923, 10-12, p. 195 și, mai recent, la N. Constantinescu, *Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție*, în "Buletinul Monumentelor Istorice", XL, 3, 1971, p. 18-19 și n. 31.

9

1357 august 20, [Sibiu]. Autoritățile scaunului Sibiu adevăresc împăcarea intervenită între locuitorii din Cîsnădie și Cîsnădioara, printre martorii actului aflându-se Petru Evreul.

"Martorii acestei împăcări sunt comitele Petru de Cîsnădie și vilicul Ioan Twrek, Petru Evreul,¹ Bolel fiul lui Mihail, Hendrich, Nicolae, Lankman și Matei, fiul Cojocarului."

După: DRH, C, XI, p. 169-170, nr. 178 (Lat. și trad.)

¹ Petrus Judaeus. În cazul de față, "Judaeus" poate semnifica o simplă poreclă. Vezi și L. Poliakov, *Les banquiers juifs et le Saint-Siège du XIIIe au XVIIe siècle*, Paris, 1967, p. 28.

10

Circa 1360. Cronica lui Ioan Thuroczi amintește măsura lui Ludovic I, regele Ungariei, privitoare la alungarea evreilor care refuzau convertirea la catolicism.

"Ludovic, dorind, asemenea unui sânguincios al mântuirii, să convertească la credința catolică și să câștige întru Cristos pe evrei [și] nefiind în stare să ducă la îndeplinire hotărârea din cauza neînduplecatei vârtoserii a acelor evrei, i-a eliminat și a poruncit să fie alungați toți evreii de pe întreg regatul Ungariei [și] nu a vrut să aibă sau să stăpânească bunurile și lucrurile acelor adunate prin abisul cametei, [care] întinează precum glodul. Și astfel toți din regatul Ungariei s-au retras în Austria

și Boemia și au rămas imprăștiati.”¹

După: MHJ, V, 1, p. 15-16, nr. 18 (Lat.).

¹ *Prozelitismul confesional desfășurat de regele Ludovic I de Anjou este bine cunoscut istoriografic, acțiunea sa, declanșată inițial împotriva evreilor, extinzându-se rapid asupra tuturor adeptilor altor credințe decât cea catolică și îndeosebi asupra ortodocșilor. (Cf. Ș. Papacostea, La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source, în "Rev. Roum. d'Hist.", XVII, 1978, 3, p. 401-402).*

11

1397 octombrie, [Timișoara]. Decret al lui Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, care, între alte prevederi, reînnoiește restricțiile referitoare la slujbele ce pot fi ocupate de evrei.

"XXI. Comiții cămării, schimbătorii de bani, slujbașii sării și strângătorii dărilor [să fie] nobili ai regatului, să nu poată fi ismaeliții și iudeii".¹

După: Döry, Bónis, Bácskai, Decreta, p.163 (Lat.).

¹ *Formularea este identică aceleia din actul de la 1222 al lui Andrei al II-lea; cf. supra nr. 2.*

12

1421 iunie 29, Bratislava. Sigismund I de Luxemburg se adresează juzilor și juraților orașului Cenad în legătură cu datoriile a doi locuitori de acolo făcute la Mwssel evreul.

"... Ni se spune prin persoana lui Mwssel, zis și evreul, din orașul Viena, acum trăind în orașul nostru Buda, că Sthefel și Ipolitus, concetățenii voștri [din Cenad], i-ar fi datori cu o oarecare sumă de bani..."¹.

După: MHJ, I, p. 155, nr. 116 (Lat.).

¹ *Regele ordona rezolvarea cazului de plată a datoriilor prin intermediul episcopului Doja de Cenad.*

1444 aprilie 18. Decret al lui Vladislav I, regele Ungariei, anunțând hotărârile congregației generale a regatului și în care sunt amintite dărilor plătite de evrei.

"... IV. De asemenea, a fost stabilit în privința camerei sării atât din părțile transilvănene, cât și maramureșene, în privința minelor și urburii montane, a dărilor tricesimale ale orașelor, cumanilor, filistinilor și evreilor, astfel ca, precum nici noi nu am putut, nici regii predecesori ai noștri nu au putut să le dea cuiva veșnic sau să le ipotecheze sau să le înstrăineze în vreun alt fel de coroană, din pricina aceasta [și noi] să trebuiască să le realipim coroanei și să le păstrăm în mâinile noastre".¹

După: Döry, Bónis, Bácskai, Decreta, p. 327, (Lat.).

¹ Pentru revenirea prevederilor restrictive în legislație, compară supra cu nr. 2, 3 și 11.

1473 - 1474. Scrisoare de acreditare a medicului evreu Isac-beg, trimisul sultanului Uzun-Hassan la Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

"MCCCCLVIII¹, în orașul Caffa. Aceasta este o traducere a unei scrisori a preainălțatului domn Uzun-Hassan, adresată puternicului domn Ștefan voievod, scrisă în limba persană. La cererea lui Isac-beg, a marelui sol al preailustrului domn Uzun-Hassan, a fost făcută această traducere de către mine, Constantin de Sara, magistru al artelor și notar public în acest loc, din cuvânt în cuvânt și cuvânt pentru cuvânt, neadăugând sau schimbând nimic care să schimbe înțelesul sau sensul, doar dacă ar exista expresii în acea limbă persană care să nu poată fi traduse printr-o expresie specifică latină. Aceste expresii le-am tradus prin expresia latină cea mai apropiată care ar putea să fie confirmată de o expresie persană. Tălmaci fiind Coia Colli, armean, cunoscător al zisei limbi persane și eu traducând în limba latină. Conținutul scrisorii urmează și este astfel:

În rândul al patrulea, adică în partea dreaptă a numitei scrisori persane, sunt cuvintele mai jos scrise, cu litere de aur:

În numele Domnului milostiv și care este numit prin nenumărate nume.

Hassan, fiul lui Ali, fiul lui Osman, Marelui domn milostiv și

marelui domn în țara sa, lui Ștefan voievod, celui puternic asupra Moldovei întregi, închinăciuni nesfârșite din inimă curată. Să știți că pe Isac-beg din partea noastră-l trimitem la prea luminații domni ai Frâncilor. Căci acest Isac știe foarte bine tainele noastre: de aceea să-i dați crezare ca nouă înșine în tot ce va spune din partea noastră.

Căci știți cele ce s-au întâmplat anul trecut, când am venit în părțile Șamului [Siriei], deoarece pe acel timp fiul meu mai mare era cu oastea și domniile cei mari, în părțile de la Șira și "Ofras" (?). Și un altul din fiii mei și el era cu oaste nesfârșită în părțile Babiloniei, unde e locul de căpetenie al Saracenilor. Și patru nepoți ai mei de la fratele meu mai mare erau în părțile Caramaniei, și alți patru nepoți ai mei, de la un frate mai mic, erau în Rei, lângă Corasan și Masunderan. Și afară de oștile acelea, o oaste a mea și un popor al meu foarte mare stăteau pe la casele lor. Așijderea, afară de aceste oștiri, multe mii de oameni în împrejurimile Șamului. Pe care oști toate lăsându-le în locurile mai sus arătate, eu cu puțini oameni am cercetat părțile otomanului, și cu voia atotputernicului Dumnezeu întâi am rupt pe oamenii otomanului, care oameni au fost hrana săbiilor și săgeților noastre. Dar după aceea otomanul a înfrânt o mică părticică din ai noștri dar, unde a fost ucis unul dintre ai noștri, dintre ai lui au fost uciși zece. Și acestea vi le dăm de știre vouă, pentru că nu era nici un lucru rău între acel otoman și mine.

În această primăvară voi aduna pe toți oamenii de război, puternici, înarmați și voi strânge toată puterea mea, îndreptându-mă spre părțile otomanului.

De aceea e nevoie să dați de știre aceste lucruri Domnilor creștini mari și să-i asigurați de voința noastră, îndemnându-i să se gătească și pună la cale, să strângă oști și să se unească și să vie asupra otomanului, ca buni prieteni ai noștri, din acea parte, din Europa. Și eu, de asemenea, voi merge asupra lui, din partea aceasta și astfel trebuie să dăm jos pe omul acela din scaunul lui. Căci nădăjduiesc că gândurile noastre cu îndurare și mila lui Dumnezeu se vor săvârși, precum dorim și voim. Și întru aceasta rugăm și pe Dumnezeu, care, fiind Dumnezeu atotputernic, să ducă la bun capăt aceste lucruri ale noastre și toate cele rele să se piardă.

Eu, Constantin de Sara, magistrul artelor libere și notar public al autorității imperiale în această parte, am făcut mai sus zisa traducere din limba zisă persană în latină întru toate și prin tot ce este cuprins mai sus și spre întărire am semnat și am pus sigiliul meu".²

După: Iorga, Veneția, III, p. 14-16 (Lat. și trad.).

¹ Documentul este reprodus și în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Ș. Papacostea. București, 1984, p. 239-240 și MHJ, XII, p. 48-49, nr. 2/2, aici sub data greșită 1459. Data actului este controversată; în volumul de față a fost acceptată cea stabilită de N. Iorga. O discuție asupra documentului

vezi și la P. Cancel. Data epistolei lui Uzun-Hassan către Ștefan cel Mare și misiunea lui Isak-beg, București, 1912, care data actul în 1472.

² Isac-beg, "de neam spaniol, însă evreu după credință", apare în corespondența diplomatică europeană începând cu anul 1471. Despre el, vezi studiile lui M. A. Halevy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii*, în vol. *Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale* ("Sinai. Anuar de studii judaice", II), București, 1929, p. 40-41 și mai recent *Le rôle d'Isac-Bag, médecin et ambassadeur de Uzun-Hassan*, București-Madrid, 1956, ca și cel al lui L. Tardy, *Izsak Zsido orvos a perzsaiai uralkodo es Corvin Matyas ossezkotoje a torokellenes világliga negyszervezeseben*, în *MHJ*, XII, Budapesta, 1969, p. 27-44, care nu cunoaște contribuțiile anterioare ale lui Halevy.

15

1473-1476. "Cronica Turciei", alcătuită de Elia ben Elkana Capsali în 1523 relatează între altele despre războiul antiotoman purtat de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei și al cărui preludiu ar fi fost persecutarea unor evrei, supuși otomani.

"Cap. XXV. - (Și) în anul 5236¹ [1476] s-a ridicat puternicul împărat Zucha-Zan² (cel pe care îl numesc astăzi Sophi) și a pornit războiul împotriva turcului cu o mare și puternică oaste³. Când au aflat toți principii supuși că Zucha-Zan a pornit în război, se bucurau foarte mult, zicându-și: Mehmet nu va putea să-i reziste, ci va fi învins; cum ne-a tratat pe noi, așa îl va răsplăti Dumnezeu: iată ziua mult așteptată! Și ei s-au revoltat împotriva turcilor: când pe ascuns, când pe față, luând în derădere fără milă supunerea lor. În rândul lor era, de asemenea, domnul Valahiei Mici⁴. (Fiindcă sunt doi principii în Valahia: cel al Valahiei Mari și cel al Valahiei Mici: dar [aici e vorba] de Valahia Mică). Având în vedere că țara sa e mică și populația este puțin numeroasă, dar toți viteji care se adăpostesc în munți și văi, cine ar fi avut curajul să se apropie de ei? Astfel, când a aflat [Ștefan cel Mare] că Zucha-Zan a plecat (la război) împotriva stăpânului sau sultanului Mehmet⁵, el s-a pus a unelti tot felul de planuri. Pe ascuns el a îndepărtat propunerea și și-a eliberat umerii de sub apăsarea sa: dar tot acest (lucru) în ascuns, fără a se manifesta deschis⁶.

Pe atunci se aflau în Valahia niște neguțători evrei, veniți după comerțul lor. Domnul îi arestă și îi ținu închiși timp de trei zile. În ziua a treia, după ce fuseseră chinuiți, ordonă să fie aduși înaintea lui și le ceru, ca preț de răscumpărare, câte o mie de aspri de fiecare; de nu, le va scoate ochiul drept, făcându-le rușine în Israel. Evreii ziseră: << Noi suntem supuși turcești și cum ne robești pe noi și averea noastră? >> Și implorară mila

domnului. Dar în zadar: principele n-a vrut să-i asculte și nu renunță la planul cel rău. El le luă întregul avut, iar celui care n-avea bani îi scoase ochiul ori îi tăie urechea, ori mâna, chinându-i mult.

Când afluă evreii din Constantinopol de această faptă, ei alergară și, cu cenușă pe cap, acostară pe sultan în drum, strigând: << Ajută-ne, împărate: suntem doar robii tăi și tot ce avem al tău este, cum poate deci să ne robească domnul Valahiei, pe noi și averea noastră? >>, Sultanul răspunse: << Când îl va da Dumnezeu pe Zucha-Zan în mâinile mele, mă voi răzbuna pe valahi...>>⁷.

Cap. XXVI. - Atunci când războiul s-a sfârșit⁸, intenția sultanului Mehmet a fost să se întoarcă la Constantinopol, dar, pe drum, și-a amintit de principele Valahiei, de ceea ce a făcut acela evreilor și de legământul pe care l-a proferat în privința lui. Găsindu-se la o răspântie unde unul din drumuri mergea spre Constantinopol și celălalt spre Valahia, împăratul și-a îndreptat cavaleria spre această (ultimă) direcție⁹.

După: Halevy, *Les guerres*, p. 194 și 196 și idem, *Relațiile*, p. 43-44.

1 Anul este indicat după era obișnuită și corespunde anului 1476 al erei creștine. Elia ben Elkana Capsali [cca 1490 - cca 1555), rabin și istoric din Candia, este autor a două cronici referitoare la istoria Veneției și a Imperiului otoman. Vezi și Charles Berlin, *A Sixteenth Century Hebrew Chronicle of the Ottoman Empire: The Seder Eliyahu Zuta of Elijah Capsali and Its Message*, în *Studies in Jewish Bibliography, History and Literature in honor of I. Edward Kiew*, New York, 1971, p. 21-44.

2 Corect: Uzun Hassan (1453-1478), sultan al statului turcoman al Mielului Alb (Ak-Koyunllu). Pentru războiul declanșat de acesta în 1472 împotriva otomanilor, în conexiune cu statele coaliției creștine, vezi Ș. Papacostea, *Stephen the Great, Prince of Moldavia (1457-1504)*, Bucharest, 1981, p. 41-43, care citează, de asemenea, cronica lui Capsali.

3 Cronica are o serie de imprecizii de ordin cronologic, războiul lui Uzun Hassan desfășurându-se în 1472-1473.

4 Ștefan cel Mare. Studiul lui M. A. Halevy corectează identificările anterioare ale primului editor al textului în românește, M. Gaster, în "Anuar pentru israeliți", VIII, București, 1885, p. 160-162, care opina pentru Vlad Țepeș ca personaj al episodului.

5 Mehmet al II-lea (1451-1481).

6 Până aici transcris după M. A. Halevy, *Les guerres...*, p. 194.

7 După M. A. Halevy, *Relațiile...*, p. 43-44.

8 Uzun Hassan a fost înfrânt în august 1473, continuând însă a fi un pericol potențial pentru otomani.

9 După M. A. Halevy, *Les guerres...*, p. 195. Pasajul se referă la campania lui Mehmet împotriva Moldovei, încheiată cu bătălia de

la Valea Albă (26 iulie 1476). Reținerea evreilor supuși otomani nu a fost decât un simptom al angajamentului domnului moldovean în conflictul antiotoman și nu o cauză reală a războiului. Pentru o situație similară, captivitatea unor genovezi la Suceava și răscumpărările cerute de moldoveni, în 1475-1476, vezi A. Pippidi, *Contribuții la studiul legilor războiului în evul mediu*, București, 1974, p. 330-332 și, mai recent, Șt. Andreescu în "Rev. Roum. d'Hist.", XXI, 1982, 2.

16

1481 august 26. Mărturie a lui Nicolae Grecul din Târgoviște și a lui Ioan Jannassathar din Sibiu în fața conventului de la Cluj-Mănăstur în legătură cu un sibian închis la Cluj, în dispută fiind bunuri aparținând evreilor clujeni.

"Facem cunoscut că bărbații înțelepți și chibzuiți, Nicolae Grecul din Târgoviște și Ioan Jannassathar din Sibiu, au venit la noi cu scrisorile de recomandare ale alesului Ștefan de Telegd, vicevoievodul Transilvaniei, în persoană, de bună voie și nesiliți de nimeni și au declarat că, în timp ce ei se aflau în sâmbăta precedentă sărbătorii Adormirii Maicii Domnului [15 august] la Cluj, în fața casei lui Ioan Agatha din Sibiu, s-au oprit și apoi au început să vorbească și au stat de vorbă; atunci chibzuitul Keresthes Sârbul, locuitor din orasul Kewy¹, a venit la Nicolae Grecul și l-a salutat; acesta l-a întrebat dacă înțeleptul Toma Olaz din Sibiu va veni repede la Buda sau nu? Sârbul a răspuns că nu va veni curând, drept care Grecul [a spus]: vreau să pun pariu pe 2 florini că respectivul va veni în decurs de opt zile. Dar Sârbul acela [a spus]: nu vrem să pariem în acest chip doar pe doi florini, ci pe zece florini de aur; iar Toma Olaz venise în ziua încheierii pariului în numitul oraș Cluj. Amintitul Nicolae Grecul i-a spus Sârbului: am auzit de la niște oameni că chibzuitul Haller, cetățean al orașului Buda, a trimis pe cineva în numele său la numitul Toma Olaz, care era deținut, anunțându-l și promițându-i că, dacă nu va spune că lucrurile pe care servitorul amintitului Haller le dusesese de mult din orașul Cluj aparțin evreilor, ci că sunt chiar ale lui Haller, îl va elibera pe Toma Olaz din carceră și îi va mai da pe deasupra încă 500 de florini; eu însă mărturisesc că totul a aparținut servitorului, care nu a primit, a răspuns amintitul Sârb; vrei să știi totuși pe cine l-a trimis Haller în numele său?, a spus Grecul; vreau să știu, i-a răspuns Sârbul; eu sunt acel om care a fost trimis la cel ce se află în carceră, dar n-a vrut în nici un chip să spună că lucrurile amintite nu ar fi ale evreilor, ci repeta tot timpul că ele aparțin evreilor respectivi. Ca dovadă a mărturiei celor amintiți mai sus, am întocmit actul acesta sub imboldul normelor de drept generale.

Dat în prima duminică după sărbătoarea fericitului rege Ștefan, anul Domnului [14] 81.²

1 Localitate în Banat.

2 Documentul prezintă un interes deosebit atât pentru atestarea comunității evreiești din Cluj, cât și pentru afirmarea legăturilor comerciale între locuitorii celor trei localități menționate. Târgoviște, Sibiu și Cluj.

17

1492 septembrie 14, Buda. Scrisoare a lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, adresată sfatului orășenesc din Sibiu prin care poruncește să se facă dreptate atât evreilor în procesele pe care le au cu debitorii lor, cât și creditorilor creștini în raport cu evreii datornici.

"... 1 Am aflat că unii evrei obișnuiesc să vină și chiar des în acel oraș al nostru în fața voastră cu acele scrisori ale noastre prin care acești evrei doresc ca să judecați și să le faceți dreptate pentru toți debitorii lor și cei cărora le intentează ei procese, iar după ce dreptatea a fost făcută, se cuvine să le acordați satisfacție deplină; și că, dimpotrivă, aceiași evrei nu vor să se judece în fața voastră cu nici unul dintre creditorii lor sau cu cei care au vreo pricină cu ei; din această cauză, creditorii evreilor amintiți suportă pagube importante. De aceea dorim și, bazându-ne pe credința voastră, vă dăm poruncă, ca - și nu cumva să fie altfel - în tot ceea ce se va întâmpla în viitor, oriunde și ori de câte ori, să judecați și să faceți dreptate conform ordinelor și cererilor noastre, în toate procesele evreilor cu debitorii lor sau cu alții pe care îi reclamă ei; dar la fel trebuie să judecați și să faceți dreptate conform probelor aduse de respectivii, iar apoi să le dați deplină satisfacție și creditorilor acelorași evrei sau celor care le intentează procese acestora... Dat la Buda de sărbătoarea Înălțării sfintei cruci în anul 1492."2.

După: MHJ, V, 1, p. 85-86, nr. 191 (Lat.).

1 Formula de adresare către sfatul Sibiului.

2 Act deosebit de important, atestând relațiile considerabile ale negustorilor evrei cu cei sibiieni și, poate, chiar existența unei comunități locale evreiești. Alături de alte documente incluse în acest volum (vezi nr. 18, 20), informațiile actului infirmă teza istoriografică mai veche, potrivit căreia evreii ar fi fost excluși din comerțul orașelor sud-transilvănene, fapt ce ar fi avut implicații și în ceea ce privește prezența lor în Țara Românească.

1492 septembrie 14, Buda. Scrisoare a lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, prin care răspunde sfatului oraşului Braşov, în legătură cu plângerea depusă împotriva unor evrei care au venit în oraş pentru a-şi rezolva procesele de datorii şi alte afaceri, dar refuză să compară în faţa juzilor. Faptul duce la păgubirea unor creditori braşoveni şi regele dispune să li se facă dreptate acestora din urmă.¹

După: MHJ, V, 1, p. 86, nr. 192 (Regest).

¹ Regest după document inedit din corespondenţa oraşului medieval Braşov. La începutul secolului al XVI-lea, erau amintite alte prezenţe de negustori evrei în comerţul braşovean: fiul lui "Solomon evreul, odinioară numit Gsaczko". solicită, la 9 februarie 1512, prin intermediul autorităţilor oraşului Lvov, ca sfatul din Braşov să-i facă dreptate într-o pricină referitoare la datorii contractate de tatăl său: cf. Arh. Bisericii Negre, Braşov, I. E. 156.

[1495-1508]. Radu cel Mare, domnul Ţării Româneşti, cere autorităţilor din Braşov să-i oblige pe urmaşii lui Bliume Hanăş să plătească datoria avută la Hacicu din Râmnicu-Vâlcea, ultimul fiind dator pentru marfa cumpărată de la un evreu.

"Din mila lui Dumnezeu Io Radul, voievod şi domn al ţării Ungro-Vlahiei¹. Scrie domnia mea multă sănătate cinstiţilor noştri fraţi şi buni prieteni, judeţului şi celor doisprezece pârgari din Braşov. Şi după aceasta dau de ştire domniei voastre de lucrul acestui sărac al nostru, feciorul lui Hacicu² de la Râmnic³, cum că a venit înaintea noastră şi s-a jeluit că are acolo la Braşov un datornic, pe Bliume Hanăş. Bliume Hanăş a murit, însă nevasta şi copiii lui au rămas în viaţă. Deci vă rugăm pe domnia voastră, ca pe nişte prieteni, să-i faceţi judecată dreaptă, ca să i se plătească acestui sărac al nostru, căci el a plătit evreului de la care luase marfa⁴. Avut-a ori n-a avut, el şi-a vândut casele şi viile şi tot, cum a putut şi s-a plătit. Căci la noi e obiceiul: nu plăteşte bogatul, ci plăteşte datornicul. Ştiu că acest obicei este şi la domnia voastră, dar ştiu că el a fost şi mai înainte la domnia voastră cu cartea domniei mele şi domnia voastră nu i-aţi făcut dreptate. Vă rog dar pe domnia voastră: nu se poate ca oamenii noştri să rămână mereu în pagubă şi să vie mereu plângându-

se împotriva domniei voastre că nu le faceți dreptate și nu li se plătesc datoriile. Noi nu putem lăsa pe săracii noștri în așa pagubă. Așadar, să i se plătească acestuia, ca să nu mai vie să se plângă de nedreptate din partea domniei voastre. Și Dumnezeu să vă bucure."

După: Bogdan, Documente, I, p. 234-235, nr. CXCV (Slav. și trad.).

1 Radu cel Mare (1495-1508). În lipsa altor elemente documentul a fost datat potrivit perioadei domniei voievodului român. Este probabil ca actul să dateze din a doua parte a domniei, dat fiind rolul jucat de fiul lui Hacidu.

2 Hacidu, jupan din Râmnicu-Vâlcea, amintit în documentele Țării Românești la 1485 și, prin fratele său, la 1495 (cf. *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească, I (1247-1500)*, București, 1966, p. 316, nr. 196 - jupan Hacidu - și 411, nr. 252 - Ivan, fratele lui Hacidu). Relația fiului acestuia cu un negustor evreu de la care cumpăra marfă trebuie să fi fost importantă din moment ce datoria era acoperită prin vânzarea întregii averi.

3 Râmnicu-Vâlcea.

4 Circuitul mărfurilor levantine, comerț în care evreii din Imperiul otoman ocupau un loc important, este prezentat explicit într-un act emanat de la curtea lui Basarab cel Tânăr (1477-1481) și adresat, de asemenea, brașovenilor: "... dar săracii noștri iau marfa de la turci și aceștia le pun soroc, iar ei la soroc nu pot plăti, fiindcă nu le plățiți voi ca să se plătească și ei de turci." (cf. I. Bogdan, op. cit., p. 176, nr. CXLV).

20

1499 martie 14, Buda. Regele Vladislav al II-lea al Ungariei răspunde la mai multe scrisori ale voievodului Transilvaniei, dându-i dispoziții pentru rezolvarea unor probleme: între ele, să ia măsuri pentru judecarea procesului dintre Izrael, negustor din Polonia și orașul Sibiu.¹

După: Pataki, Domeniul Hunedoara, p. 130, nr. 29 (Regest).

¹ Vezi observațiile *supra*, nr. 17.

21

1499. Ștefan cel Mare răspunde prin diacul său Costea la solia lui Alexandru, marele duce al Lituaniei, cerându-i, între altele,

să intervină pe lângă fostul sol Boguș ca să restituie lui Fedor, starostele de Hotin, suma de 120 de zloți împrumutați pentru răscumpărarea unei femei scăpate din robia tătărească de un evreu din Moldova.

"... Milostivirea voastră să mai știți și aceasta: când a fost la noi solul milostivirii voastre Boguș diacul, a aflat aici la un evreu¹ o jupâneasă răscumpărată de la tătari, dar solul milostivirii voastre n-a avut cu ce să plătească evreului pe aceea jupâneasă. El s-a împrumutat dar pe chezașia boierului nostru Fedor, starostele de Hotin, cu o sută douăzeci de zloți roșii ungurești și are să i-i trimită la Hotin în ziua Înălțării lui Hristos²; solul milostivirii voastre a dat zapisul acela pe numele său. De aceea milostivirea voastră să porunciți lui Boguș să trimită boierului nostru banii".

După: Bogdan, Documentele lui Ștefan, II, p. 450 și 452 (Slav. și trad.).

¹ Pentru interpretarea pasajului, vezi M. A. Halevy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Evreii*, în vol. *Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale* (= "Sinai. Anuar de studii judaice", II), București, 1929, p. 45-46, cu o traducere după Th. Codrescu. *Uricariul*, III, p. 81-82. Pasajul a mai fost publicat în traducere de B. P. Hașdeu în *Arhiva istorică*, I, 1, p. 83, cu data 1498 - 1499. N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, ed. 1904, p. 256 notele 340 și 342. datează solia în mai - iunie 1502.

² Sărbătoare la 40 de zile după Paști, joia; în 1499, data respectivă ar fi fost joi 9 mai.

22

Sec. XV. Formulă de jurământ medieval pentru evrei, păstrată într-un manuscris de la Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia.

"Jurământul evreilor. Jură tu, Iuda, în acest chip, adică pe Dumnezeu¹ tată atotputernic Sabaot, care i-a apărut lui Moise dintr-un tufiș (de mure) sau pe Adonay tatăl, că vei răspunde cum se cuvine și vei spune adevărul despre ceea ce vei fi întrebat. Să răspundă: Jur. Și dacă vei fi vinovat sau vei jura strâmb, să fii aruncat între neamuri (străine) și să mori în fața dușmanilor tăi și astfel să te înghită pământul ca pe Dathan și Abyron. Să răspundă: Amin."

B. C. S. - Secția Bathynaeum. Alba Iulia, 183-II-44.

¹ în text, forma populară "in rubro". De fapt, "...apparuitque ei Dominus... de medio rubi;" *Exodus*, III, 2.

23

Sec. XV. Codex evreiesc păstrat la Biblioteca Bathyaneum din Alba Iulia, datat în veacul al XV-lea.

"Rabbi Samuel Maroccanus: Scrisoare către Rabbi Isaac sau temeiurile succinte pentru a condamna erorile evreilor, tradusă de Alphonsus de Bonihominis (din ordinul predicatorilor)".¹

B. C. S. - Secția Bathyaneum, Alba Iulia, 195-I-146.

¹ Reproduce un manuscris de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Vezi E. Varju. *A gyulafejérvári Batthyány Könyvtár, Budapest, 1899, p. 183 și 195.*

24

1502 decembrie 7, Suceava. Raportul medicului Matteo Muriano către Signoria Veneției amintește informații culese la Suceava de la un evreu venit de la Constantinopol.

"... În clipa de față, acest han al Crimeii [Mengli Ghirai], care a rămas învingător, poate să ridice de la 80.000 până la 100.000 de călăreți, și-a măritat pe o fiică a sa cu fiul turcului care este domn al Caffei; din cauza acestei înrudiri și turcul i-a trimis multe daruri și de mare preț, printre care - după cum arăta un evreu care a venit de acolo și care spune că l-a văzut chiar el - un cort de o mărime de necrezut..."¹

După: Călători străini, I, p. 150.

¹ Fragmentul face parte din primul raport trimis de medicul venețian Matteo Muriano, sosit în Moldova în august 1502, la cererea lui Ștefan cel Mare și reprezintă mărturia importantă a unui diplomat contemporan evenimentelor descrise.

25

1504 august 21, [Veneția]. Rezumatul unei scrisori trimise de la

Buda, de medicul Leonardo de Massari, la 26 iulie 1504, relatând despre moartea voievodului Ștefan cel Mare și activitatea medicilor acestuia, între care se afla și un evreu, doctor al hanului tătar.

"... Ștefan răbindu-și piciorul și [plaga fiind] câtăva vreme micșorată, la un moment dat ea a început a se mări și, cum medicii au pronosticat că este infectată, ei au tratat-o cu foc, după sfatul maestrului Hieronimo de Cesena, medicul care venise în acest an trimis de Signorie și al unui evreu, medic al împăratului tătarilor."¹

După: Hurmuzaki, Documente, VIII, p. 41, nr. L (Ital.).

¹ Pasajul a fost publicat în extenso, cu traducerea și de L. Rosenbaum. *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române (1476 - 1750)*, București, 1947, p. 9 - 10, nr. 6, sub data greșită 25 august. Vezi și comentariul lui M. A. Halevy. *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Evreii, în vol. Omagiu d-lui dr. Ad. Stern cu ocazia celei de a 80-a aniversări a nașterii sale (= "Sinai. Anuar de studii judaice", II)*, București, 1929, p. 47, nota 1, unde propune posibilitatea ca personajul să fie același cu medicul evreu spaniol Isac, trimis anterior de Ioan Albert, regele Poloniei, lui Mengli Ghirai.

26

1511 iunie 6, Buda. Gabriel Csáky se angajează la restituirea unui împrumut de două sute de florini în termen de douăzeci de zile în fața doamnei Melamen evreica, sub clauza cedării unor proprietăți din Bihor în cazul nerestituirii datoriei.

"Noi, Emeric de Peren, comite perpetuu al comitatului Abauj, palatin al regatului Ungariei și jude al Cumanilor, dăm de știre prin scrisoarea de față că alesul Gabriel de Chaaki, prezentat în persoană în fața noastră, de bună voie, a mărturisit în acest chip: că el ridicase și primise două sute de florini în numerar, fără dobândă și cu nădejdea restituirii de la perfida doamnă Melamen evreica, fiica lui Mendel Negrul (Fekethe), văduva răposatului nelegiuit Jan Evreul, locuitor în acest oraș Buda [și] pe care promisese și se angajase prin mijlocirea mărturiei sale să-i redea și să-i plătească integral și fără nici o întârziere acelei evreice Melamen, în a douăzecea zi a sărbătorii preafericitului apostol Iacob care urmează să fie acum [25 iunie; n. trad.], ba chiar a promis și s-a angajat în fața noastră într-un așa chip că, dacă Gabriel Chaaky nu ar putea sau nu s-ar îngriji în vreun fel să redea și să plătească cei două sute de florini în a douăzecea zi a sărbătorii numite a preafericitului apostol Iacob doamnei evreice

Melamen, atunci, îndată după trecerea termenului aceluia de plată, Gabriel Chaaky să fie osândit și să trebuiască a fi condamnat din această pricină în fața doamnei Melamen evreica [la plata] a patru sute de florini.

Acest lucru fiind în mod special arătat ca, dacă Gabriel Chaaky nu vrea, nu poate sau nu se îngrijește în vreun fel să dea și să plătească acești patru sute de florini care trebuie plătiți în termen de o lună doamnei Melamen evreica, atunci numitul Gabriel Chaaky să fie osândit la plata dublată a acelor patru sute de florini în fața numitei doamne Melamen evreica, iar doamna Melamen evreica, doar în temeiul scrisorii de față să aibă deplină putere să ocupe sau să facă să fie ocupate toate părțile aceluia de proprietate ale lui Gabriel din târgurile Cheresig, Adrian, Merthonfalwa¹ și Zeghalom¹ existente în comitatul Bihor sau, dacă doamna Melamen evreica ar vrea, [să aibă deplină putere] ca prin ocupare și prin vânzare și înstrăinare de la sine, în schimbul sumei de bani numită [să poată] să le vândă sau să le înstrăineze în orice chip; totodată luând asupra sa numitul Gabriel Chaaky, ca pe doamna Melamen evreica, după ocuparea ziselor părți de proprietate, să o mențină în stăpânire pașnică și să o apere de orice osteneală din partea celor ce ar contesta, prin cheltuielile și ostenelele sale, până când acea doamnă Melamen evreica va fi satisfăcută în privința sumei de bani zisă, pe deplin; și dacă pomenitul Gabriel Chaaky n-ar vrea sau nu s-ar îngriji, în legătură cu obligațiile sale, [astfel ca] să se mențină și să persiste cu orice chip, atunci Gabriel Chaaky să fie condamnat în fața doamnei Melamen evreica pentru neîndeplinirea mărturiei și a cinstei sale și să nu stea și nici să nu poată sta în rândul oamenilor cinstiți și numitul Gabriel Chaaky, niciodată, să nu ceară sau să intervină pentru dobândirea făgăduinței sale, pe lângă majestatea regală sau domnul sus zis sau baronii regatului, prin mijlocirea puterii și mărturiei scrisorii noastre.

Dat în Buda, vineri imediat înainte de Rusalii (festum Penthecostes), anul domnului 1511".²

După: MHJ, VIII, p. 112-113, nr. 115 (Lat.). O copie cu mici diferențe în MHJ, V, 1, p. 118-119, nr. 255.

¹ Localități, azi în Ungaria.

² La 18 decembrie 1511, capitlul bisericii din Buda înregistra declarația evreice Melamen în legătură cu luarea în posesiune a teritoriilor numite, din comitatul Bihor (Cf. MHJ, V, 1, p. 121-122, nr. 259).

1521 februarie 23, Buda. Plângere a juraților orașului Caransebeș depusă în fața lui Ludovic al II-lea, regele Ungariei,

împotriva banului de Severin, în legătură cu răpirea unui evreu din cetatea Peeth.

"Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Boemiei etc. Dăm de ştire tuturor celor ce li se cuvine cele de faţă, cum că supuşii noştri credincioşi, nobilii şi chibzuiţii, judele Ioan de Bucogniţa şi Ioan Maramorossy şi ceilalţi cetăţeni juraţi ai oraşului nostru Caransebeş, pe de o parte, iar pe de alta, Nicolae de Gârlişte, banul cetăţii Severin, fiind convocaţi în mod legal, în ultima vinere care a trecut, s-au înfăţişat în persoană în faţa noastră, plângându-se unul împotriva celuilalt. Între altele, din partea amintitului jude şi a juraţilor oraşului nostru Caransebeş, au fost aduse şi prezentate împotriva amintitului ban Nicolae de Gârlişte anumite scrisori ale capitlului bisericii din Arad. Ele ne erau adresate în urma poruncii scrise şi conţineau, între altele, o pâră şi o dare în judecată a judeului şi juraţilor amintiţi mai sus. Se pare că, după ce de curând doi familiari ai nobilului Ştefan de Baal au adus din Turcia şi l-au introdus în cetatea noastră Peeth¹ pe un oarecare evreu, atunci alegii Iacob Hery şi Gabor de Sebeş, castelanii banului Nicolae de Gârlişte, numiţi de el în cetatea noastră amintită Peeth, la ordinul şi îndemnul aceluiaşi Nicolae de Gârlişte, stăpânul lor, nu se ştie din ce cauză, l-au răpit pe evreu din mâinile celor citaţi, din cetatea Pribeck (?), l-au dus cu ei şi au făcut ce au vrut cu ajutorul forţei. Pentru răpirea acestui evreu, numitul Ştefan Baly a confiscat, a luat cu el şi a făcut după voia lui cu lucrurile şi bunurile aceluiaşi cetăţeni ai noştri din Caransebeş, în valoare de 800 florini, ce se aflau în comitatul Timiş, între posesiunile numite Ictar şi Reaş. Între altele, chiar şi judele şi juraţii amintiţi ca şi ceilalţi cetăţeni ai oraşului nostru menţionat s-au unit împotriva lui Nicolae de Gârlişte...".²

După: Hurmuzaki, Documente, II, p. 377-378 (Lat.); MHJ, V, 1, p. 136, nr. 281.

¹ Cetate, azi în ruine, lângă Dubova.

² În final, regele îl condamnă pe banul de Severin la plata a 800 de florini.

28

1523 ianuarie 5, Cluj. Judele şi juraţii oraşului Cluj adevăresc actul încheiat între Fabian Blănarul şi Emeric Szerencses, prin care primul îşi zălogeşte casa pentru suma de 200 de florini.

"Noi, Laurenţiu Bek, judele şi juraţii orăşeni ai oraşului Cluj, dăm de ştire prin cuprinsul scrisorii de faţă tuturor căroră

li se cuvine că, chibzuitul Fabian Blănarul, locuitor al nostru, împreună cu cinstita doamnă Caterina, soția sa legitimă, înfățișați în fața noastră în persoană, au declarat, cu glas tare, de bună voie și liber, în acest chip, că ei, [siliți] de unele nevoi grabnice ale lor de neînălțurat, zălogiseră o anume casă a lor aflată în orașul nostru Cluj, pe ulița podului, situată și alăturată între casele concetățenilor noștri Cristofor Rezhen dinspre nord și a lui Ioan Ban dinspre răsărit, respectabilului și chibzuitului Emeric Szerencses, cetățean al orașului Buda și cinstitei doamne Ana, soția lui legitimă, pentru două sute de florini, ridicați și primiți de la ei cu totul și integral, după cum au declarat, în termenul de răscumpărare mai jos [specificat] și chiar s-au obligat și împrumutat în fața noastră sub o asemenea condiție, astfel ca nici Fabian Blănarul, nici soția sa să nu poată și nici să nu aibă dreptul să vândă sau să zălogească nimănui altuia numita casă, până când pomenitul Emeric Szerencses sau soția sa nu vor recăpăta zișii două sute de florini în banii lor.

Pentru care mărturie am dat scrisoarea noastră însemnată cu sigiliul mai mare al orașului nostru. Dat în orașul Cluj, luni înaintea sărbătorii Bobotezei, în anul 1523.

Această copie de față a fost confruntată și auzită de către mine, Ștefan Phafstetter din Bratislava, notar public al sfintei dioceze apostolice și imperiale de Esztergom, astfel ca să concorde cuvânt cu cuvânt cu originalul său [și] pentru aceasta am fost rugat și chemat să subscriu întru fidelitate."¹.

După: MHJ, XI, p. 34-35, nr. 7 (Lat.).

¹ Vezi în continuare în volum. actul sub 30 septembrie 1530.

29

1530 septembrie 30, Augsburg. Ferdinand I de Habsburg ordonă juraților orașului Cluj să intervină în favoarea Anei Klein pentru a i se restitui o sumă de bani împrumutată lui Fabian Blănarul.

"Ferdinand, prin grația lui Dumnezeu, rege al Ungariei și Boemiei etc., infante al Spaniilor, arhiduce al Austriei etc., credincioșilor noștri, chibzuiții și luminații juzi și jurați orășenești ai orașului nostru Cluj, din părțile Transilvaniei, sănătate si milostivire.

Ne-a fost arătat prin persoana cinstitei Ana Klein, soția răposatului Emeric Zerences, că ea pusese la îndemână și împrumutase credinciosului nostru Fabian Blănarul, concetățeanul vostru, două sute de florini¹, cu câțiva ani în urmă și că, pentru aceia, Fabian zălogise reclamantei casa sa, pe care o locuia atunci [și că] acesta nu poate în nici un chip să redobândească creditul

acela de la numitul său debitor. Deoarece i-ar fi dificil dacă ar trimite acolo în Transilvania împrumutniciții sau oamenii săi, degeaba, ne-a rugat cu umilință să binevoim să îndeplinim și să o ajutăm în acest lucru delicat.

Ca pentru această sumă mică de bani să nu trimită [omul] său acolo, ca să nu se ajungă să neargă acela degeaba, dacă acelea nu pot fi rezolvate altfel, vă sfătuim mai bine să trebuiți să-l constrângeți pe debitorul său pentru a face plata...

Dat în Augsburg, în sărbătoarea fericitului arhanghel Mihail, în anul Domnului 1530.

Ferdinand

Wylaky".

După: MHJ, XV, p. 19-20, nr. 6 (Lat.).

¹ Suma fusese împrumutată la 5 ianuarie 1523 (Cf. MHJ, XI, p. 34-35, nr. 7 și volumul de față, nr. 28).

30

ante 1534 august 29, Oradea. Fragment din memoriile lui Gheorghe Szeremi relatând despre relațiile trimisului otoman Aloisio Gritti cu evreii din Transilvania.

"Existau, cu excepția ungarilor, care aveau guvernator, trei neamuri și anume, evrei, greci și italieni. Aceste trei neamuri erau fucari¹, având toți banii cu ei și alte lucruri prețioase, lucruri de diferite feluri și mai ales mărfuri. Se spune că un evreu a zis că el duce cu sine toate bogățiile, deoarece el singur a promis guvernatorului Gritti² să-l ducă la Buda și să ușureze situația familiei Mendel și a cartierului³ evreilor..."⁴.

După: MHJ, XII, 71-72, nr. 8 (Lat.).

¹ Așa în textul original: denumire populară pentru bancheri. zarafi.

² Episodul se înscrie în evenimentele din Transilvania. generate de luptele între partizanii habsburgilor și cei ai otomanilor. Trimis pe lângă Ioan Zapolya, de către sultan, Aloisio Gritti a concentrat împotriva sa nobilimea transilvăneană, care îl asediază și îl ucide în Mediaș. Memoriile lui Szerémi înregistrează acest ultim episod, sub data 29 august 1534, notând și persecutarea negustorilor levantini, evrei și greci: "Și domnii (nobilii) au poruncit să nu poată fi lezați ungarii [și] că trebuie uciși numai pedestrașii turci, adică ienișerii, [și] călărimea turcilor, iar în același timp, evreii și grecii": cf. MHJ, XII, 72, nr. 9.

³ În original *vicus*.

⁴ Fragmentul face parte din lucrarea *Epistola de perditione*

[1535-1544] iulie 4. Scrisoare a lui Radu Paisie, domnul Țării Românești, adresată sibienilor, în legătură cu diferendul privitor la o datorie bănească a unui supus de-al său la evreul Gheorghe din Sibiu.

"+ Din mila lui Dumnezeu Io Radul, voievod și domn. Scrie domnia mea la ai noștri cinstiți și buni prieteni și vechi de aproape ai domniei mele, burger meșterului și județului și celor 12 pârgari din cetatea Sibiului, multă sănătate aduc domniei voastre. Și după aceea dau de știre domniei voastre pentru lucrul sârmanului domniei mele pe nume Lăpcea, că a venit la domnia mea și s-a plâns înaintea domniei mele, ca a avut o datorie la Gheorghe evreul încă din zilele lui Basarab voievod¹, 40 de florini. Drept aceea vă rog pe domnia voastră să le întoarceți acea marfă și să le faceți judecată dreaptă...

Scris iulie 4 zile Io Radul Voievod din mila lui Dumnezeu domn".²

După: Nicolaescu, Documente, p. 69-71 (Slav. și trad.).

¹ Datoria data se pare, din vremea lui Neagoe Basarab (1512-1521).

² Documentul nedatat este atribuit de editor lui Radu Paisie, domn al Țării Românești (1535 mart. - 1545).

[1538]. Fragment din lucrarea rabinului Moses Almosnino. **Extremos y Grandezas de Constantinopla**, cu referiri la războiul moldo-otoman din 1538.

"Al șaselea război care s-a dat a fost împotriva domnului Bogdaniei¹, cel care negându-și supunerea, refuzase să plătească tributul pe care îl datora, părăndui-se că poate rezista puterii sale absolute². Marele stăpân³ anunțând această rebeliune și trufie, a pornit împotriva lui cu armata sa, însoțit de cei mai mari și mai puternici din regatul său și, cu forța armelor, a supus acel regat mai mult decât era, astfel încât să nu mai aibă curajul să scuture jugul, cum intenționase până atunci⁴. Și, deși ar fi putut să pedepsească pe acest rege subjugându-l cu totul, ștergându-i amintirea, folosindu-se de obișnuita sa pietate, nu a

făcut-o, nici nu i-a luat țara, de unde ar putea scoate un bun tezaur, mulțumindu-se doar cu tributul pe care i-l datora."⁵.

După: Almosnino, Extremos y Grandezas, p. 88-89 (Span.).

¹ În original, *el Rei de Bogdan*; Petru Rareș, domn al Moldovei (1527-1538, prima domnie).

² Despre situația politică premergătoare războiului cu otomanii, vezi V. Eskenasy, *Un nou izvor referitor la prima domnie a lui Petru Rareș*, în "Studii", 29, 1973, 1, p. 137-144.,

³ Sultanul Soliman I Magnificul (1520-1566).

⁴ Pentru o vedere de ansamblu a situației Moldovei în epocă vezi, mai recent, Șt. S. Gorovei, *Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546)*, București, 1982.

⁵ Fragmentul face parte din lucrarea lui Moses Almosnino (Ben Baruch), cca 1500-cca 1580, cunoscut astronom, filozof și predicator evreu și a fost preluat după ediția tipărită la Madrid în 1638.

33

1539. Scrisoare a obștilor rabanite din Ierusalim și Hebron care atestă pelerinajul unor evrei caraiți din Țara Românească la locurile sfinte din Palestina.

"... Caraiții din Constantinopol, din orașele Valahiei și din orașele << insulei Crimeea >> vizitează locurile sfinte din Palestina, fără a contribui cu ceva la întreținerea lor."¹

După: Rosenbaum, Documente, fasc. I, p. 10, nr. 7.

¹ Publicat anterior de dr. M. Halevy, *Din istoria evreilor români*, în "Curierul Israelit", an XXII, nr. 19, 25 mai 1930, p. 2, care comentează critic informația. "al cărei caracter istoric este de o autenticitate probabilă, dacă nu chiar cu totul sigură". Mai recent, pentru istoria caraiților, vezi: Simon Szyszman, *Le karaïsme*, Lausanne, 1980.

34

[1542]. Instrucțiunile lui Petru Rareș către solul său Avram din Bănila, starostele Cernăuților, trimis la Sigismund I, care amintesc de datoria unui evreu polon față de domnul Moldovei.

"...Și a mai poruncit stăpânul nostru ca să rugăm pe strălucirea voastră pentru acea datorie, pe care stăpânul nostru o

are de primit de la acel evreu, care strălucirea voastră a poruncit să fie băgat la închisoare în cetatea din Vilna, și așa strălucirea voastră a dat scrisori ca, ori ca datoria să fie achitată, ori ca acel evreu să fie predat pentru această plată. Și astfel, stăpânul nostru mulțumește pentru aceasta strălucirii voastre, dar ne-a poruncit să rugăm pe strălucirea voastră ca să binevoiască a porunci ca acel evreu să fie adus la Liov cu oamenii săi, căci acest evreu are mulți frați și prieteni, ca să nu încerce să ucidă pe cel ce-l va trimite stăpânul nostru, iar stăpânul nostru de asemenea va face foarte bucuros la porunca măriei voastre.”¹

După: Corfus, Documente polone, p. 75 și 77-78, nr. 43 (Pol. și trad.).

¹ Ulterior Sigismund I răspunde la solia lui Petru Rareș: “Despre evreul care șade închis în cetatea de la Vilna, M. S. regele a poruncit să i se spună că rămâne la ceea ce i-a spus prin Burlă, că M. S. Regele va da poruncă să-i fie predat când domnul voievod va trimite după dânsul acolo, iar lui Burlă îi sunt date scrisori ca domnul voievod să poată trimite în siguranță după el”. (Cf. I, Corfus, op. cit., p. 80 și 81, nr. 44, din același an). L. Rosenbaum, Documente, p. 10-11, nr. 8, semnaleză pentru anul 1540, după cronicăa lui Martin Bielski, refugierea în Moldova a unor polonezi convertiți la iudaism. Din această perioadă, documentele referitoare la contacte, în special de ordin economic, între moldoveni și evrei încep să crească numeric. Din păcate, nu ne-a fost accesibilă (cu o singură excepție, M. Balaban, *Zydzi lwowski XVI-XVII*, Lvov, 1966) bogata literatură istorică polonă asupra subiectului în cauză.

35

1546 ianuarie 16, Cracovia. Sigismund I, regele Poloniei răspunde lui Petru Rareș la solia trimisă, prin moldovenii Ghengea și Burlă, dietei regatului, amintind între altele comerțul cu vite între cele două țări efectuat de evrei.

“...Domnul voievod¹ a spus prin voi M. S. Regelui și l-a rugat să binevoiască să-i facă dreptate cu Vasko [Borzoboati], supusul Măriei Sale din Krannystaw, și să-l strângă ca să-i plătească boii pe care i-a cumpărat de la el, M. S. Regele, după cum totdeauna a obișnuit să facă dreptate domnului voievod cu supușii săi, tot așa și acum a binevoit să stăruie cu sârguință ca să îplinească cererea și rugămintea domnului voievod și a fost binevoit, împreună cu M. S. Regele cel tânăr, fiul său, să recomande unor comisari ca aceștia, găsind că Borzoboati este dator domnului voievod, să facă dreptate cu el. În fața căroră Barzoboati a mărturisit că nu el a cumpărat acei boi de care se plânge domnul voievod, ci evreii,

arătând atât prin mărturii, cât și prin declarații că un evreu a plătit vama pe boi și i-a vândut. Ca urmare, comisarii Măriei Sale nu l-au găsit dator. Când deci această pricină a ajuns înaintea Măriei Sale, singuri voi ați fost martori buni, ce strădanie și ce stăruință a binevoit să depună Măria Sa în ea. A binevoit să pună pentru aceasta senatori de-ai săi mai de frunte și să le recomande ca să ia știință îndestulătoare și să cerceteze cu stăruință dacă Borzoboati este dator domnului voievod. Și a fost ceartă lungă înaintea senatorilor Măriei Sale între Borzoboati și acești evrei în legătură cu acei boi, și a arătat Borzoboati dovezi îndestulătoare că evreii au cumpărat de la domnul voievod acești boi, evreii i-au scos din Moldova, evreii i-au mânat prin regat, evreii au plătit vamă pentru ei și i-au vândut. Ceea ce a dovedit prin toate mărturiile și declarațiile vameșilor și ale altor oameni mulți, iar la sfârșit a arătat că atunci când a fost scris zăpisul, pe care voi l-ați arătat, el s-a aflat la Sokal după trebile sale. Dar fiindcă evreii au spus înaintea senatorilor Măriei Sale că atunci Borzoboati s-a aflat în Moldova, zicând că l-ar fi văzut acolo armenii din Camenița, și mai spun că, dacă armenii n-ar recunoaște aceasta, evreii să fie pedepsiți, luându-li-se toate averile lor și viața. [...] Dar fiindcă s-a dovedit că evreii au fost aceia care au mânat acești boi din Moldova, M. S. Regele, nedorind pagube domnului voievod, va face bucuros dreptate cu ei și dacă vor avea averile lor, le va porunci să plătească acești boi, iar dacă averile lor nu vor ajunge, atunci îi va preda pe ei în persoană domnului voievod, când totuși Măria Sa binevoiește să fie informat dacă acești evrei au datorii mari atât în Moldova, cât și aiurea, așa că atunci când îi va avea domnul voievod, să-i vină ușor să-și primească plata pentru boii săi, în care scop Măria Sa va binevoi să ajute domnului voievod și să stăruiască pentru a putea fi despăgubit."²

.....
"Această datorie, cu care era dator domnului voievod evreul Izaciko, dat fiind că acesta a fost ucis în Germania, M. S. Regele va porunci soției lui să i-o plătească și va da scrisorile sale ca aceasta să fie strânsă pentru plata acestei datorii."

După: Corfus, Documente polone, p. 98-99 și 100-101, nr. 54, (Pol. și trad.).

1. Petru Rareș, domn al Moldovei (1527-1538; 1541-1546).

2. Diferendul nu era încă lichidat cu puțin timp înaintea morții lui Petru Rareș (3 septembrie 1546) și reapare în instrucțiunile pentru delegații poloni trimiși la comisia mixtă de la hotar: "...În fața căroră [a senatorilor] solii domnului voievod au arătat un zăpis, pe care l-au dat ca fiind al lui Borzoboati, pe care nu era nici iscălitura, nici pecetea acestuia, iar pe deasupra mai era scris în limba românească, prin care zăpis au voit să dovedească, că Borzoboati ar fi dator pentru o mie de boi domnului voievod, zicând că acești boi i-ar fi târguit el însuși la domnul voievod. Din partea lui Borzoboati însă, s-au arătat dovezi și

mărturii că evreii au mânat acei boi din Moldova și că evreii i-au vândut în Polonia altor negustori și lui Borzoboati însuși". (Cf. I. Corfus, *op. cit.*, p. 117 și 120, nr. 60.)

36

1550 august 21, Constantinopol. Scriboarea sultanului Suleiman Magnificul, confirmând primirea soliei trimise de Sigismund al II-lea August, regele Poloniei, amintește uciderea unui slujitor evreu de către tâlhari, în preajma Cetății Albe.

"Ați mai dat de știre că persoana cu numele de Matias Moleska¹ din neamul leșesc, trimițând la Istanbul pe slujitorul său, evreul numit Haskarlam², pentru unele treburi ale sale, acesta s-a întâlnit cu haramini³ lângă Akkerman⁴. Fiind găsit acolo ucis, stăpânul Akkermanului i-a prins pe răufăcători și i-a trimis la Istanbul. Banii i-a predat la vistierie, dar avuția aceea nu a fost dată persoanei cu numele de Matias, zicându-se că nu ar fi a lui...."⁵

După: Mehmed, Documente, p. 39, nr. 25.

1 Corect M. Mienski, după nota editorului.

2 Cu variantă de nume Halemharleh, potrivit editorului.

3 Răufăcători, hoți de codru.

4 Cetatea Albă.

5 Pentru alte situații similare, vezi în acest volum responsele rabinice privitoare la omucideri întâmplare pe teritoriul Moldovei medievale. În același an, este menționat un alt evreu, Simon Hannel, făcând comert cu bijuterii în Moldova; cf. L. Rosenbaum, *Documente*, p. 11, nr. 9.

37

1550 Medieș. Urbariul domeniului Medieș (Satu Mare) consemnează 1/2 sesie deținută de văduva unui anume Ștefan evreul.

"... văduva lui Ștefan Evreul, 1/2 sesie".

După: MHJ, V, 1, p. 191, nr. 385 (Lat.).

[Circa 1550, București]. Responsă¹ a marelui rabin al Salonicului Samuel de Medina. la cererea unor evrei stabiliți în București. în legătură cu moartea unui evreu.

"Noi, subscrișii, ne aflam în București, când se prezentă înaintea noastră dl. Abraham b. Eliezer și ne declară următoarele: S-a întâmplat un fapt grav, s-a furat din prăvălia dlor. Isac Rufus și Habib Amato vreo 4000 aspri, care aparțineau tânărului Iuda Rufus, plus 1600 de aspri din averea asociaților Isac Rufus și Habib Amato. Tânărul Iuda b. Gerson mărturisi că el este autorul furtului. Duminică dimineața veni eminentul d. David ibn Usa la dl. Abraham b. Eliezer și-i zise: << Hai să mergem la acești domni și să le spunem că ajunge, să-l mai lase; căci altfel se poate întâmpla o nenorocire: să treacă la islamism, ori să facă un alt rău (făcându-și seama) >>. S-au dus deci numiții domni la prăvălia d-lui Habib și, găsind acolo pe d-l Iacob b. Habib, i-au zis: << Vedeți de a scăpa băiatul, ca să nu se întâmple vreo nenorocire >>. Dar d-l Iacob b. Habib le răspunse: << Pentru Dumnezeu! Duceți-vă la dnii. Iuda și Iosef Rufus și spuneți lor să înceteze, că e destul! >> Dl. Iosef Rufus îl apostrofă însă pe dl. Abraham b. Eliezer, zicându-i: << Pentru asta ați venit voi, ca să faceți scandal?! >> Și trântind ușa au plecat dnii. Iuda și Iosef Rufus. Această mărturie a depus-o dl. Abraham b. Eliezer și eminentul d. David ibn Usa a confirmat-o, cu singura deosebire, anume: că ședea în prăvălia dlui. Habib, iar numitul d. Iacob b. Habib l-a rugat: << Pentru Dumnezeu! Chemați pe dl. Abraham b. Eliezer și mergeți la acești tineri și spuneți-i să lase băiatul, ca să nu se întâmple o nenorocire >>. Servitorul a ramas acolo o zi și o noapte, iar dimineața următoare fu găsit mort. După spusele dlor. Iuda și Iosef Rufus, el însuși s-ar fi spânzurat. Semnat: Isac Tevi, Baruch Galipapa, Baruch b. Elia. - Moise Angel depune o altă mărturie: ne-a chemat dl. Habib Amato în București și ne-a arătat odaia în care s-ar fi spânzurat servitorul. Ne-am dus acolo împreună cu eminentul d. David Usa, cu fratele său dl. Abraham Usa și cu dl. David Mar Haim și am constatat că tavanul odăii era încărcat, iar dedesubt erau grinzile și scândurile așezate în așa fel, încât nici nu s-ar fi putut atârna acolo o frânghie. Ceva mai mult. În noaptea în care s-a întâmplat strangularea, au dormit în aceeași odaie împreună cu nenorocitul băiat și dnii. Samuel Estrelega și Iuda și Iosef Rufus. Pentru care mărturie am iscălit aici conform: Moise Angel, David Mar Haim."²

După: Halevy, Comunitățile, p. 41-42.

¹ Responsa poate fi o hotărâre rabinică dată de rabin în calitate sa de președinte al unui complex de judecată-Beth -Din (vezi și doc. 42, 47, 78, 87, 95, 97, 98, 100, 103, 107, 108, 111, 112, 136), în fața căruia se disputau litigii de ordin comercial,

civil sau chiar penal sau doar o consultare cu valoare de constatare judiciară privind confirmarea decesului unei persoane dispărute.

Desigur, nu trebuie omise numeroasele consultări date în probleme de cult, legate de interpretarea și aplicarea textelor religioase în situații concrete.

Întrucât recăsătorirea soției unui bărbat pierit fără urmă nu era posibilă după legile iudaice decât dacă decesul era cert dovedit, în fața rabinului se prezentau martorii cu ajutorul cărora se încerca reconstituirea minuțioasă a cauzelor, datei, locului, împrejurării și eventual a locului unde a fost îngropat decedatul. Ca atare, consemnările incluse în volum apar în acele cazuri în care văduva dorea să se remărite.

De altfel, omorârea negustorilor creștini, evrei sau musulmani era frecventă atât în Balcani, cât și în unele țări din vestul Europei, dată fiind practica jefuirii lor. Voievozii români au luat severe măsuri pentru siguranța drumurilor, pedepsindu-i cu toată asprimea pe jefuitori (vezi și doc. 42, 97).

² Text tradus de M. A. Halevy după culegerea de response *Hogen Mişpat*, consultația V-V a marelui rabin al Salonicului Samuel de Medina (1505-1589). Conținutul actului atestă existența unei comunități sefarde încheiate, în București, la mijlocul veacului al XVI-lea, în legătură cu mai vechile comunități de la sud de Dunăre, din Imperiul otoman. Prezența unei comunități evreiești în Țara Românească este atestată și de mențiunea altui act din 1550, care înregistrează o judecată între Arsen, fiul "valahului" Ushen și evreul Mosho pentru 1 000 akce, prețul textilelor (lână și mătase) de la Salonic, pe care ultimul le vânduse celui dintâi (cf. S. Panova, *The Jewish Population of the City of Sofia (during the XVIth-XVIIth Century)*. "Annual", XV, Sofia, 1980, p. 45, după G. Galabov, H. Duda, *Die Protokollbucher des Radiumtes, Sofia, München, 1960*. Pentru situația evreilor din Imperiul otoman în epocă, vezi mai recent Israel M. Goldman, *The Life and Times of Rabbi Dabid Ibn Abi Zimra. A Social Economic and Cultural Study of Jewish Life in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries as Reflected in the Responsa of the RDBZ*, New York, 1970.

39

1551 mai 9, Făgăraș. Scrisoare a soției fostului voievod al Transilvaniei, Ștefan Mailat, adresată fratelui ei Tamaș Nadasdy, referitoare la informațiile despre moartea voievodului în prizonieratul otoman și intervențiile la Poartă prin intermediul trimisului ei, evreul Abraham.

"...Îți voi mulțumi pentru faptul că îmi scrii despre felul în care a murit iubitul meu soț, fiindcă n-am reușit să aflu până acum, cu toate că i-am scris solului regelui francez, să-mi scrie

cum a fost moartea soțului meu și unde l-au înmormântat și despre testamentul acestuia, căci am aflat că la el se află; dar scrisoarea nu l-a găsit la Adrianopol. I-am scris și lui Rustan Pașa ca să-mi dea acasă soțul măcar mort, dacă viu n-a mai putut veni, dar preotul Ferenz și evreul Abraham n-au predat scrisoarea. Ei motivează cu faptul că dacă i-ar fi dat scrisoarea lui Rustan Pașa, acesta ar fi cerut imediat o sumă de bani. Și mi-au transmis să am răbdare până va merge solia cu dărilor. Și numai cu această solie voi putea obține ce doresc..."¹

După: MHJ, XV, p. 22, nr. 11 (Ung.).

¹ Ștefan Mailat, voievod al Transilvaniei (1534-1540), în 1541 prins de otomani și trimis la Constantinopol, unde a murit în 1551. În legătură cu el vezi: P. Binder, Ștefan Mailat (circa 1502-1551), boier român și nobil transilvănean. Date despre românitatea lui. În "Studii", 25, 1972, 2.

40

1557 ianuarie 26, Lvov. Mărturie a unor negustori moldoveni depusă în fața autorităților orașului Lvov, împotriva unor evrei din Polonia care le reținuseră o serie de mărfuri.

"Mărturie¹ a negustorilor moldoveni << Andreico, Thomas Tedicz, Romașco și Mani din Suceava, precum și a lui Chadzidor din Suceava, a lui Abram din Iași și Giurgiu din Siret >> care protestează împotriva lui << Falhek Zelman și Lazăr, evrei din Vladimiria >>. Aceștia le reținuseră moldovenilor o serie de mărfuri în orașul Strzelcze."²

După: N. Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 341-342, nr 155 (Regest).

¹ Regest întocmit de N. Iorga după actul păstrat în arhivele de la Lvov.

² Negustorii din Moldova veniseră la iarmarocul de la Lvov și se pare că făcuseră și căraușie pentru evreii împotriva cărora depun plângerea: cf. N. Iorga, Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul, București, 1900, p. 39-40.

41

[1557 septembrie] 7. Pătrașcu cel Bun, domnul Țării Românești, întărește lui Ganea, fost mare portar, satul Vianu, amintind uciderea unui evreu acolo, în vremea domniei lui Mircea

"Hrisovul răposatului Pătrașcu voevod dă la leat 7061 [1553]¹, ce l-au dat Ganii vel portar și el l-au dat danie la mănăstire.

Cu mila lui Dumnezeu, eu Pătrașcu voevod și domn a toată Țara Rumânească, feciorul marelui și preabunului Radu voevod. Dat-am domnia mea aciastă poruncă a domnii mele boierului domnii mele, jupanului Ganea, fost mare portar și feciorilor lui, câți Dumnezeu îi va dăruî, ca să-i fie lui satul Viianul², cu toate hotarele cele bătrâne.

Pentru că acest satu ce s-au scris mai sus, Viianul, el au fost bătrân și de moștenire al jupănesii Velicăi den Sătoaie; și pentru că, cându au venit Mircea voivod în Țara Rumânească³, atunci au miluit pe Gane portar cu acest satu ce s-au scris mai sus, Viianul, pentru slujbă care i-au slujit prin țări streine, cu vărsări de sânge.

Iar după aceea, [el] s-au găsit un Ovrei ucis pe acest satu, ce s-au scris mai sus, Viianul. Deci, au fost venit maica și muieria Ovreiului[ui] de s-au apucatu de acestu satu, ce s-au zisu mai sus, Viianul și s-au fost și pârât înaintea Mircii voevod. Iar într-aceia, domnia lui au căutatu și au judecatu și au dat satului Viianului, cum să plătească sângele Ovreiului cu 40000 de aspri și să fie judecat. Iar într-aceia, Gane postelnic, el nu s-au suferit să-și spargă casele și curțile, ci au căzut înaintea Mircii voevod, de s-au jăluit cum că nu are alt loc să șază, dacă-l va scoate pe el din satu. Iar într-aceia, Mirce voevod, domnia lui s-au milostivit și au dat acele 40.000 de aspri din mâna domnii lui, maicii și muierii Ovreiului, de i-au plătit sângele lui și au miluit pe Gane postelnic cu acestu satu ce s-au zis mai sus, Viianul, ca să-i fie domnii lui pomană în veci.

Și au făcut și carte domnii lui cu mare blestem, cum, după mergere domnii lui, pe cine va alege domnul Dumnezeu din feciorii domnii lui sau din alte neamuri să fie domn Țării Românești și acestu domnu să se milostivească să învoiască și să întărească aciastă carte a domnii lui, ca să aibă și el pomană împreună cu domnia lui în veci de veacu; [...]"

După: DRH. B. Țara Românească V, p. 113-114, nr. 102.

¹ Datarea corectă a documentului s-a făcut de către editori după Divan.

² Sat dispărut, situat în apropiere de Radovan, județul Dolj.

³ Episodul relatat se referă la epoca celei de-a doua domnii a lui Mircea Ciobanul (1553-1554).

1559 septembrie 8, Nicopol. Responsa rabinului Iosef Karo în legătură cu un caz de omucidere a unui evreu venit în Țara Românească pentru încasarea unor datorii și ucis în satul Dridov, lângă București.

"Având în vedere că dl. Solomon ibn Benvenist (odihnească-se în Eden!) a trimis pe fratele său, dl. Moise Vidal, spre încasarea datoriilor în ținutul Valahiei, unde el avea printre datornici și pe un neevreu din satul pomenit, care-i datora peste 10000 de aspri; și dl. Solomon, așteptându-l în zadar pe fratele său timp de o lună de zile și fiind îngrijorat de soarta lui s-a dus să-l caute până la zisul sat Dridov¹ și, găsind acolo pe acel neevreu, care-i era dator cei 10000 de aspri, l-a întrebat de fratele său, iar neevreul i-a răspuns: << am plătit fratelui tău și a plecat de la mine >>, și luând dl. Solomon pe neevreu și ducându-l în fața domnului Valahiei², acesta i-a zis: << tu ai spus că Moise Vidal a venit în casa ta și că a plecat de la tine după ce i-ai plătit datoria; dacă așa este, unde se află el acum, căci nu l-am găsit doar nicăieri?! >> - și i-a poruncit să se ducă să-l caute, deoarece mărturisise că dl. Moise Vidal a fost oaspetele său; - și, trecând aproape o lună de zile, s-a întors neevreul și spuse domnului că a văzut în vis cum dl. Moise Vidal era aruncat într-un puț cu apă din București; - și aflându-se acolo trei evrei: dnii. Samuel Estrelega, Abraham Salinas și Habib Amato⁴, care s-au dus de îndată la auzul acestor cuvinte la puțul în care era aruncat d-l Moise Vidal și au putut distinge urmele roților unei căruțe, de la puț până la casa neevreului din satul Dridov.

"Noi (membrii tribunalului rabinic) în completul de trei ținând împreună ședință: - prezentându-se înaintea noastră d-l Samuel Estrelega și declarându-ne sub formă de mărturie - cu formula de rigoare "că nespunând adevărul, răspunde-va de păcat" - primind asupra sa toate sancțiunile din lume: << E adevărat că mă aflu în București când dl. Moise Vidal fu scos afară din puț, într-un sac muiat în apă; aceasta avu loc în prezența mea și îndată ce i-am zărit fața l-am și recunoscut prin semnele ce le avea pe obraz și pe care le cunoșteam - anume ciupituri de pe urma vârsatului de care fusese bolnav în tinerețe - așa cum le avea fiind în viață; l-am mai recunoscut prin barba, nasul, ochii, buzele și toate celelalte organe ale lui, distingându-l foarte bine, fără nici o îndoială; am mai observat că avea o rană sub urechea dreaptă și o altă rană pe obrazul stâng, ajungând până la gură, restul feței nefiind de loc rănit; iar în sac am văzut puțin gunoi >>;

Noi, etc., - prezentându-se înaintea noastră dl. Abraham Salinas și depunând mărturie întocmai cum a depus dl. Samuel Estrelega, cuvânt cu cuvânt;

Noi, etc., - prezentându-se în fața noastră și d-l Habib Amato și depunând aceeași mărturie, întocmai cum au depus-o dnii. Samuel

și Abraham, cuvânt cu cuvânt;

Am autentificat cele mai sus scrise înaintea noastră, semnând astăzi vineri 7 ale lunii Tigri din anul 5320 de la Zidire, aici în Nicopole. Totul fiind autentic."⁵

După: Halevy, Comunitățile, p. 44-45.

¹ Sat, probabil identic cu Dridrih din documentele slavo-române, azi Dridu, jud. Ialomița.

² Mircea Ciobanul.

³ Același personaj apare martor într-o consultație rabinică anterioară; vezi volumul de față sub data cca 1550.

⁴ Vezi nota anterioară.

⁵ Actul reprezintă o autentificare a declarațiilor martorilor efectuată la rabinul din Nicopol, el fiind apoi înaintat pentru o hotărâre definitivă lui Iosif Karo și Samuel de Medina. Faptul explică includerea cazului în culegerile de response ale celor două personalități. M. A. Halevy a tradus documentul ebraic după varianta Karo, XII (la Samuel de Medina, *Even Ha-Ezer*, LIV). Pentru comunitățile sefarde puternice de la sud de Dunăre, sub a căror influență s-au aflat și acelea din Țara Românească, vezi J. S. Emmanuel, *Histoire des israélites de Salonique*, Paris, 1936. O primă traducere românească a documentului, vezi în "Revista israelită", I, 1883, 13, p. 407-408, sub data greșită 1552. O altă variantă, cu diferențe minime de transcriere a numelor, a fost publicată de E. Eskenazi, *Fontes hebraici...*, I, p. 482-483, cu data 7 august 1560.

43

1562 aprilie 8, Hârlău. Raport al agenților imperiali Ioan Belsius și Marcus Bergkowicz către Maximilian de Habsburg în care se relatează, între altele, despre politica tolerantă a lui Despot, voievodul Moldovei.

"Mai întâi, regula urmată de Despot¹ în administrarea statului și în actele de cărmuire este aceasta. În locul celei mai cumplite nedreptăți și tiranii a lui Alexandru [Lăpușneanu]², el rostește judecăți cu cea mai mare nepărtinire și păzește dreptatea față de tot neamul de oameni care sunt aici de multe feluri și de mii de chipuri și, cum spune el cu drept cuvânt, de multe cugete: armeni, evrei, greci, moldoveni, sârbi, sași etc.; el însuși face judecățile în piața curții."³

După: Călători străini, II, p. 131-132.

¹ Ion Despot, domn al Moldovei (1561-1563).

² Alexandru Lăpușneanu, domn al Moldovei (1552-1561).

³ O confirmare a politicii tolerante a lui Despot în raport cu predecesorul său, Alexandru Lăpușneanu, apare în relatarea lui Belsius trimisă de la Roman, la 13 aprilie 1562: "... și când voiam să plec, el m-a rechemat și mi-a poruncit să scriu și aceasta: că deoarece Alexandru Moldoveanu l-a silit toate națiunile de tot felul, fără deosebire, să se boteze din nou și să urmeze religia moldovenilor, lipsindu-i de religia lor proprie, el [Despot] a numit un episcop al nației săsești..." (Cf. *Călători...*, II, p. 140).

44

1562 iunie 6, Iași. Raport al agentului imperial I. Belsius către Maximilian de Habsburg, care amintește, între alți sprijinitori ai voievodului moldovean Despot pe Zuan Miguez (Ioseph Onazy), evreu portughez, personalitate politică la curtea otomană.

"... El [negustorul Galatino]¹ a fost la Despot și înainte de plecare i-a lăsat acestuia o listă a prietenilor de la Poartă, scrisă pe italienește: Odobasiul sultanului, apoi ceaș beiu principalului, adică al principalului turc Mustafa Celebi, negustorul Iosif Onazy, evreul sultanului Selim..."²

După: *Călători străini*, II, p. 170 și n. 28-29.

1 Corect: Iohannes Baptista Galliciolus, negustor italian în trecere prin Moldova.

2 Identificat cu Zuan Miguez, evreu portughez, personalitate politică la curtea sultanului Selim, care l-a înălțat la rangul de duce de Naxos, fiind cunoscut ulterior sub numele Don Jose Nassi. A jucat un rol important în evenimentele politice din Moldova și în cadrul relațiilor internaționale din răsăritul Europei. Din literatura importantă dedicată personajului, vezi: Salomon W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, t. XVIII, *The Ottoman Empire, Persia, Ethiopia, India and China*. New York, 1983, p. 472, cu bibliografia aproape exhaustivă; Moses Schorr, *Zur Geschichte des Don Josef Nasi*, în *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, XLI (Breslau), p. 169-177 și 228-237; Cecil Roth, *The House of Nasi. Dona Gracia*, New York, 1969 etc. În literatura română, mențiuni la N. Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, București, 1913, p. 6.

Carol Rym, rezident imperial la Constantinopol, scrie la, 6 martie 1571, împăratului Maximilian al II-lea despre eventualitatea numirii aceluiași ca domn al Moldovei. (cf. Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 613, nr. DXCIV [Lat.]). Un zvon similar era raportat la 11 martie 1571 din Pera, de către bailul venețian la Constantinopol, Marc Antonio Barbaro, într-o scrisoare

către Dogele Veneției (cf. Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 162, nr. CCXXXIV). Măsura este evitată în condițiile înfrângerii otomanilor la Lepanto (v. A. Pippidi, *Les Pays danubiens et Lépante* în *idem*, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, Bucurest-Paris. 1980; *idem* *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983;) Joseph Nassi intervine o ultimă dată în problemele Moldovei, în 1572, când susține întronarea lui Ioan cel Viteaz ("Si ha che'l Vaivoda di Bogdania intrato in contumacia appresso Turchi era fuggito, onde era stato elletto un'altro Vaivoda et che Gian Miches mostrando di favorito a quel governo"; cf. Veress, *Documente*, I, p. 308 la 15 februarie 1572).

45

1563 octombrie 29, Constantinopol. Scrisoare a lui M. de Petremol, ambasadorul regelui Franței, Carol al IX-lea, către M. de Boistaille, ambasador la Veneția, în care se relatează demersurile lui Alexandru Lăpușneanu pentru reobținerea tronului Moldovei; între sprijinitorii săi este amintit evreul Miques, favorit al sultanului Selim al II-lea.

"Marele Sultan a dat stăpânirea Moldovei lui Alexandru¹, deși moldovenii îl resping cu tărie. Despotul și celălalt care s-a întronat principe urmează să fie aduși aici, în mare primejdie de a avea același sfârșit ca și Dumitrașcu; pentru aceasta, în Moldova au intrat șapte sangeaci. Măine sau poimăine Alexandru urmează să plece de aici, însoțit de un capigi-bașa al marelui sultan, care îl va repune în domnie și va restabili ordinea. Distracția îl va costa peste 200000 de ducați, din care sultanul Selim va avea peste 50000, iar pașa tot pe atât... Migues² va primi bacșiș zece mii, fără a-i mai pune la socoteală pe cei mai mărunți, amestecați în afacere."³

După: Charrière, *Négociations de la France*, t. II, p. 742 (Fr.); Arh. Ist., I, 19, p. 148, nr. 220 (Trad. rom.).

¹ Alexandru Lăpușneanu, domn al Moldovei (1552-1561; 1564-1568); reluarea domniei de la Ștefan Tomșa s-a petrecut în martie 1564, în ciuda intervenției polone, condusă de Dimitrie Wiszniewiecki (Dumitrașcu, în document).

² Pentru Miques, vezi *supra*, nr. 44, nota 2.

³ Traducerea lui Hașdeu nu concordă în total cu originalul.

1564 mai 6. Informație de la Poarta Otomană, transmisă prin Marsiglio della Croce, despre intervenția sultanului pe lângă regele Poloniei, prin intermediul interpretului evreu Avram, pentru predarea lui Ștefan Tomșa, domnul Moldovei.

"Stăpânul (sultanul) turc¹ a cerut lui Avram, interpretul său principal pe lângă regele Poloniei², ca să i se facă oficiul de a i se preda în mâini Ștefan Valahul³, care îl omorâse pe Despot ⁴ al Moldovei..."⁵

După: Tappe, Documents, p. 38-39, nr. 46 (Ital.).

1 Soliman I (1520-1566).

2 Sigismund II (1548-1572).

3 Ștefan Tomșa, domn al Moldovei (1563-1564), ucis de poloni la cererea otomanilor.

4 Ioan Despot, domn al Moldovei (1561-1563), ucis de Ștefan Tomșa.

5 Asupra desfășurării evenimentelor, vezi, pe scurt, Șt. S. Gorovei, Mușatinii, București, 1976, p. 108.

1564 mai 26, Nicopole. Responsă în legătură cu uciderea de către niște greci, în Țara Românească, a unui evreu venit de la Adrianopol.

"Așa s-au petrecut lucrurile. Ițchac, fiul lui Iosef Castro din Adrianopole, soțul lui Sol, fiica domnului Ionitov Saadia din Galipoli, a venit la Nicopole în luna Menechen Av anul (5) 322¹ și a rămas la Nicopole câteva zile. După aceea a plecat în Valahia să cumpere boi și să-i aducă la Adrianopole. Și s-a întâmplat că s-a întovărășit cu trei greci și au început să cumpere boi. S-au sculat grecii și l-au omorât. Când au auzit de acest lucru, oamenii din Nicopole s-au adunat câțiva prieteni și au plecat în Valahia, spre locul unde se spunea că a fost aruncat trupul, ca să-l înmormânteze; dar nu l-au găsit nicăieri. Și dacă a trecut multă vreme, numai în lacrimi fără sfârșit din ochii văduvei, ea s-a ridicat și a venit în orașul Nicopole și a plâns și s-a rugat de obștea sfântă Nicopole și și-a vărsat amarul în fața lor pentru ca să cerceteze în fel și chip pierderea soțului ei, pomenitul Ițchac Castro, după ce a fost ucis aici, aproape de noi, cale cam de o zi. Deci au răspuns la cererea sârmanei și am cercetat și anchetat zi de zi și, după cercetări, ne-a trimis domnul oameni care au depus

mărturie 'despre lucruri ce le-au auzit și au văzut cu ochii lor și iată orânduite mărturiile fiecăruia după cum a dat mărturie în fața noastră, jos iscăliții trei judecători ai tribunalului rabinic.

A venit în fața noastră Chaim'n Albalag și a dat mărturii după lege și a spus: << Pe când eram în Valahia m-am aflat într-un sat cu numele de Laghin², fiind găzduit în casa unui țăran cu numele de Arki și am auzit din gura sa și din gura altor țărani vorbind astfel: Când am văzut evrei, ni s-a ridicat părul în cap pentru întâmplarea cea rea ce s-a întâmplat în satele învecinate cu un evreu care cumpăra boi și a fost ucis la încrucișarea de drumuri, la marginea satului Urbașka³. Iar oamenii din satul Urbașka l-au scos pe cel ucis și l-au dus pe hotarul altui sat, ca să scape de dușegubină >>⁴. Atunci am spus țăranilor: << Cum s-au întâmplat lucrurile, căci eu am venit împreună cu alți evrei ca să-l îngropăm și nu l-am găsit? >> Atunci au răspuns țăranii și au zis: << Cum de nu l-ați văzut când mortul era întins pe pământ în văzul tuturor și câinii îi mâncau carnea? >> Aceste lucruri s-au întâmplat de Purim (5)324⁵. Toate acestea le-a dat mărturie pomenitului domn Chaim.

A mai venit domnul Eliezer, fiul lui Avraham și a dat mărturie după lege. << În luna lui Adar din anul (5)324⁶, mă afluam în satul Bagolește⁷ și am văzut acolo oameni din sat certându-se unul cu altul și i-am întrebat: << De ce vă certați? >> Și mi-au răspuns: << Ne certam pentru suma de bani ce a fost aruncată asupra noastră din partea stăpânirii, pentru un evreu care cumpără boi și a fost ucis în hotarul nostru >>. Și i-am întrebat: << Cum a fost întâmplarea? >>, Și mi-a spus gazda, împreună cu alți țărani, cum a fost ucis lângă satul Urbașka, iar oamenii din sat când au văzut pe cel ucis, ca să nu plătească despăgubire pentru sângele lui, l-au dus și l-au ascuns în niște nisip pe malul apei, care se cheamă Teleorman, apoi râul a ieșit din albie, cu mare revărsare și l-a acoperit. Dar noi l-am văzut că era un om frumos și nu-i lipsea nici un mădular, afară de ochii ce-i scosese corbii. Noi l-am scos de acolo și l-am îngropat, ca să nu fie văzut în hotarul nostru >>. Toate acestea le-a mărturisit pomenitul domn Avraham, după legea martorilor.

A mai venit în fața noastră și domnul Biniamin Porkalis și a dat mărturie după legea martorilor: << În luna Tișri din anul (5) 323⁸, fiind în Valahia, a trimis după mine pârcașul. M-am dus la dânsul și mi-a zis: << Ascultă ce spune acest țăran care a venit aici să caute niște evrei >>. Și l-am întrebat: << Ce vrei de la evrei? >>. Țăranul mi-a răspuns: << Sunt trimisul banului din Luta⁹, care m-a trimis să văd dacă am să găsesc vreun evreu, să dezvălui urechilor sale despre un evreu care cumpără boi și a fost ucis, ca să vină să se ocupe de dânsul și de banii lui, căci banii și boii și tâlharii sunt în mâna lui >>. Când am auzit acest lucru am scris la Nicopole, la obște sfântă, să vină să se ocupe de el. Și au plecat câțiva oameni să-l caute și nu l-au găsit >>. A mai venit în fața noastră și domnul Iosef Chaion și a dat mărturie, după legea martorilor: << După ce a fost ucis evreul, banul de Luta a luat boii. L-am întrebat pe ban: << Ce faci cu boii aceștia? >>. Și mi-a răspuns: << Boii aceștia îi voi ține la mine până va veni

reclamantul din Adrianopole, căci după cum mi-au spus păstorii, stăpânul lor era din Adrianopole >>.

Toate aceste mărturii le-am primit azi, vineri, 15 Sivan (5) 324¹⁰ la Nicopole și le-am întărit: Mordechai Tivul, judecător, Șlomo Saltiel, judecător, Șlomo Tarfati, judecător...>>¹¹

După: Fontes hebraici, I, p. 346-348 (Ebraic.) și I. Kara, Consultații rabinice. (Trad.).

1 Iulie-august 1562. Evenimentele descrise s-au petrecut în vremea lui Petru cel Tânăr, domn al Țării Românești (1559-1568). Dregătorii domnești amintiți de document, un pârcaľab și un ban de "Luta", probabil de Olt, nu pot fi identificați.

2 Sat neidentificat, probabil dispărut.

3 Probabil Orbeasca, azi comună în jud. Teleorman.

4 Documentul reflectă realități sociale și juridice importante ale vremii, în primul rând responsabilitatea colectivă a obștilor sătęști pentru delictе penale săvârșite în hotarele ei. Satul avea îndatorirea de a-l descoperi pe răufăcător și a-l preda autorităților. în caz contrar plătind o amendă mare. *dușegubina*, dată de obicei în vite. Pentru alte cazuri similare de omucidere, vezi V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV - XVII)*, București, 1957, p. 100-102.

5 Februarie - martie 1564.

6 *Idem*.

7 Sat neidentificat, probabil dispărut.

8 August - septembrie 1562.

9 Este vorba, probabil, de insula Luta Mică, situată pe Dunăre, în apropierea vărsării Teleormanului.

¹⁰ La 26 mai 1564.

¹¹ Documentul a apărut, sub nr. 18, în volumul al III-lea al consultațiilor rabinice ale lui Iosef, fiul lui David (cca 1502-1588).

48

1564 iunie 29, Köln pe Spree. Act al lui Ioachim, principele elector de Brandenburg, atestând recunoașterea unei obligațiuni bănești aflată la un creditor evreu, în legătură cu un împrumut mai vechi luat de la Petru Kares¹, domnul Moldovei.

"Noi, Ioachim, din grația lui Dumnezeu, principe elector și markgraf de Brandenburg, ..., mărturisim și recunoaștem prin aceasta cum că evreul Low din Derenbewelch, fiul evreului Chinhaa, odinioară credinciosul nostru servitor, ne-a adus la cunoștință cum că, într-un anumit loc, se află obligațiunea noastră despre două

sute mii florini ungurești către Domnul Petru Voievod, mare principe al Moldovei¹, care obligațiune numitul evreu Low s-a îndatorat să o răscumpere pe seama noastră cu o sumă de bani....

Data în castelul nostru Colonia lângă Spreea, luni, ziua a doua a lui Petru și Pavel, anul lui Christos 1564."

Ioachim Principe elector și markgarf de Brandenburg, cu mâna proprie².

După: Papiu-Ilarian, Tezaur, III, p. 23.

¹ Petru Rareș, domn al Moldovei (1527-1538; 1541-1546). Împrumutul către principele elector, jumătate în numerar, restul în cirezi de vite, a fost realizat în 1542, după atașarea voievodatului român la coaliția antiotomană. Pentru condițiile înapoierii sumelor împrumutate, vezi R. Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527-1546)*, București, 1978, p. 155, nota 675.

² Negocierile pentru împrumut au continuat până spre sfârșitul secolului al XVI-lea. La 9 iulie 1593, principele elector scria despre creanțe: "acest lucru a fost trecut sub tăcere un timp, apoi s-au ocupat evreii cu aceasta, până la Heinrich Kramer din Leipzig..." (cf. N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, 125). În 1598 i se raporta electorului că pergamentul original al actului eliberat lui Petru Rareș se afla la un evreu bătrân, care era rabin" și că în el se afla înscris cu litere de aur numele creditorului și al debitorului" (cf. *ibidem*, p. 164).

49

1566 aprilie 29, [Brașov]. Consemnare a unei decizii judecătorești a sfatului orașului Brașov referitoare la o pricină între un evreu și o locuitoare a orașului menționat.

"La 29 aprilie evreul Lassel s-a apărut în fața instanței pentru cuvinte injurioase la adresa femeii Balber. Astfel domnia mei [judecători] l-au găsit vinovat pe evreul Lassel, ca să redea femeii onoarea și să-i facă tribunalului pe plac, drept care s-a făcut o însemnare."¹

După: MHJ, V, 1, p. 203, nr. 415 (Germ.).

¹ Însemnarea se păstrează în *Liber actuaris, quo summam sententiae finales iudiciorum senatus Coronensis..consignantur*, I (1551-1560) și constituie o mărturie a prezenței evreilor și în orașele săsești din sudul Transilvaniei. Împotriva aserțiunii mai vechi a lui N. Iorga (*Istoria evreilor*, p. 167) potrivit căreia nu se poate discuta o implicare a evreilor în viața economică a

acestor centre comerciale. aflate în relație strânsă cu Țara Românească în special. Vezi, în acest volum și doc. nr. 18, 20 etc.

50

[1566 iulie 15-august 10]. Scrisoarea pretendentului la tronul Moldovei, Gheorghe Despot, adresată Signoriei Genovei, în care se recomandă purtătorul ei, ca o personalitate evreiască din țările române.

"... Aleseră martor pe purtătorul prezentei [scrisori], care este un mare om evreu, negustor din Valahia de Jos¹, țara noastră, care și-a abandonat toate afacerile, soție și copii, ca să mă caute [și] a cheltuit mare parte din bunurile sale. Și așa datorită milei divine a făcut deja circa o lună până m-a găsit, în Lombardia..."²

După: Sacerdoțeanu, Despot, p. 3-7 (Ital.).

1 *Basa Valachia, denumire a Țării Românești.*

2 *Scrisoarea aparține unei preținse rude, Ioan Gheorghe Heracleu Basile Despot, care revendica, la trei ani după moartea domnului Moldovei, Ioan Despot (1561-1563), moștenirea acestuia. Actul nedatat a fost încadrat cronologic pe considerente istorice de către editor. Asupra pretendentului amintit, vezi și A. Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București-Paris, 1980, p. 41 și 261-262.*

51

1568 martie 20, Constantinopol. Ordin imperial al sultanului Selim al II-lea adresat amiralului flotei otomane, cadiilor din Constantinopol și comandantului fortăreței Yeni-Hissar, referitor la monopolul comerțului cu vinuri pentru Moldova deținut de evreul Josef Nassi, duce de Naxos.

"Joseph, actualmente duce de Naxos, imputernicise pe lângă mine pe medicul David pentru a-mi aduce la cunoștință că, după ce obținuse ordinul imperial de a lăsa să treacă prin Bosfor o mie de butoaie cu vin, pe care el le cumpăra în fiecare an din insula Creta și pe care le expediază în Moldova, alte raiale fac același comerț și spun că sunt în posesia unor ordine asemănătoare. El solicita așadar, prin cerere, să i se acorde monopolul acestui comerț. Am ordonat ca, atunci când el va voi să treacă, în fiecare an, prin Bosfor, o mie de butoaie de vin de proveniență din Creta și cu destinația Moldova, nimeni să nu îndrăznească să-l împiedice și să i se opună și că aceia ce spun: noi avem ca și el vin să fi

respinși și să nu fie ascultați. În plus, tu trebuie să le iei ordinele (permisele) pe care le posedă, să le pui într-un sac pe care îl vei ascunde și mi-l vei trimite. Tu trebuie să le aduci la cunoștință că de acum înainte vinul pe care vor încerca să-l treacă, în ciuda acestui ordin, prin Bosfor va fi confiscat. Tu ești însărcinat, în consecință, să-mi aduci la cunoștință toate detaliile referitoare la aceasta.

20 Ramazan 975."¹

După: Galenté, Nassi, p. 29, nr. 5 (Turc. și trad. franc.).

¹ *Asupra personajului și a relațiilor sale cu Moldova, vezi în acest volum doc nr. 44, 45.*

52

1568 august 3. Firman prin care sultanul Selim al II-lea poruncește cadiului din Cirmen (Cernova) să-l cerceteze cu atenție pe evreul (iahudi) numit Istergun (?), aflat anterior în slujba răposatului Mircea Ciobanul¹, domnul Țării Românești și care și-ar fi însușit șase harabale de efecte²; după inventarierea amănunțită a efectelor, se cere ca evreul să fie trimis la Constantinopol, sub cea mai severă escortă, pentru a fi pedepsit.³

După: Guboglu, Catalogul, I, p. 40, nr. 69 (Regest).

¹ Mircea Ciobanul, domn al Țării Românești (1545-1552; 1553-1554; 1558-1559).

² N. Iorga (*Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a principatelor române*, I, București, 1900, p. 182) menționează în regest un document cu un conținut asemănător, pentru un evreu în relație cu urmașul lui Mircea Ciobanul, voievodul Petru cel Tânăr (1559-1568) și care se întorsese la Nicopol cu șase care de vin și vase. M. Guboglu op. cit., nu discută o posibilă identitate a celor două documente.

³ Tot N. Iorga. (*ibidem*) semnalează în regest și o altă poruncă, adresată guvernatorului din Salonic, în legătură cu un evreu care își însușise lucruri aparținând lui Petru cel Tânăr, mazilit de otomani în iunie 1568 și exilat în Asia Mică.

53

1568 octombrie 21. Firman prin care sultanul Selim al II-lea se adresează lui Alexandru al II-lea¹, domnul Țării Românești, cerând ocrotirea supușilor săi față de evrei, care,

răspunzând nevoilor de numerar ale populației, împrumutau bani cu dobânzi mari, cu poruncă ca pe viitor să se împiedice asemenea fapte.

După: Guboglu, Catalogul, I, p. 41, nr. 78 (Regest).

¹ Alexandru al II-lea Mircea, domn al Țării Românești (1568, iunie - 1574; prima domnie).

54

1569 iunie 13, Lublin. Instrucțiunile lui Sigismund II, regele Poloniei, către solul său Ioan Sieniński, trimis la Bogdan Lăpușneanu, domnul Moldovei, amintind, între altele, de diferendul dintre târgoveții suceveni și negustori evrei, supuși poloni.

"... În afară de aceasta, domnul sol va cere stăruitor domnului voievod să facă de asemenea neîntârziat dreptate, acolo, în prezența sa, supușilor M. S. Regelui, evreilor Zakier Abrahamowicz și ginerelui său, Moise Giersnowicz din Buck, cu supușii domnului voievod din Suceava¹ pentru 1 200 de zloți roșii, pe care acei suceveni i-au luat fără nici o vină de la numiții evrei."

După: Corfus, Documente polone, p. 312-313, nr. 157 (Pol. și trad.).

¹ Bogdan Lăpușneanu, domn al Moldovei (1568-1572).

55

1570 noiembrie 9. Rezumat al unui contract de cărăușie încheiat între Frângul din Suceava și negustorii Haim Cohen și Avram Mosso din Constantinopol, pentru transportarea unor mărfuri în Polonia.

"Contract de cărăușie¹ între Frângul din Suceava și Haim Cohen și Avram Mosso, evrei din Constantinopol, pentru transportul unor mărfuri egale cu 52 de centenarii, mai puțin 2 lapides, cu prețul de 4 florini și 15 groși. La întoarcere, celor doi li se va aduce 20 de centenarii din alte mărfuri. Dacă va fi o greutate mai mare

i se va comunica lui Frângul în ziua următoare sosirii sale la Constantinopol. Căraușul se obliga să aștepte două săptămâni pentru a prelua marfa la întoarcere. Cât va aștepta în plus, va fi plătit de cei doi evrei. De la Dunăre până la Constantinopol, atât la dus cât și la întors, va aștepta întotdeauna sâmbăta. Va aduce cu sine un servitor evreu al celor doi.”²

După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 352-353, nr. 180 (Regest).

¹ Contractul este rezumat pe larg de N. Iorga, după actul original din arhivele de la Lvov.

² Același negustor evreu încheia un contract similar pentru tranzitarea unor mărfuri prin Moldova, un an mai târziu: vezi, în volumul de față, documentul sub data 13 iulie 1571. N. Iorga semnală, în aceeași colecție de documente, prezența unor evrei din Constantinopol la Lvov, încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea, semnalând posibilitatea ca ei să fi tranzitat mărfuri prin Moldova: Avram, în 1477-79, Avram și Moise din Constantinopol, la 18 decembrie 1479 (cf. Studii și documente, XXIII, p. 312-313 și idem, Istoria comerțului românesc. Epoca veche, I, București, 1925, p. 128.)

56

1571 ianuarie 17, Lvov. Mărturie înregistrată în fața autorităților orașului Lvov, în legătură cu sechestrarea de către Anton Tetul și Mihai, români din Bârlad, a bunurilor evreului Avram Nachman din Olesko, pentru neplata unor datorii.

" << Înfățișându-se în persoană...¹ aleșii Anton Tetul și Mihai români din Bârlad, au pus sechestrul judiciar asupra tuturor bunurilor imobiliare și mobiliare ale perfidului Avram, fiul lui Nachman din Olesko >>, pentru 100 fl. aur.”²

După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 354 (Regest).

¹ Regest întocmit de N. Iorga după actul original din arhivele de la Lvov.

² În același an sunt consemnate la Lvov alte două tranzacții: între Rusu Moldoveanul și Israel evreul, pentru boi cumpărați la Sniatin (30 ian.) și între Holub Trochim, român din Horin și evreul Calman, pentru pânză, postav și un bou luate pe credit de cel dintâi (3 febr.); cf. N. Iorga, Relațiile țărilor noastre cu Lembergul, București, 1900, p. 47.

1571 iulie 31, Lvov. Contract încheiat între Chaim Cohen din Constantinopol și căruțași poloni pentru transportul unor mărfuri din Polonia prin Moldova spre Chilia și înapoi, cu obligația respectării repaosului de sâmbătă cerut de obiceiul evreilor, cărora le erau destinate mărfurile.

"Venind în fața biroului avocațial din Lvov chibzuiții [bărbați] căruțașii Andrei Baricza din Sacz, Martin din Camenița și Olesko din Kalcza, țărani din preajma Lvovului, s-au obligat prin decizie și sentință, față de Chaim Cohen, evreu constantinopolitan, pentru 65 de cântare¹ (măji) de anumite mărfuri, pe care urmează să le transporte cu caii și căruțele lor, la Chilia, oraș turcesc, în bună stare și integre. Pentru transportul căror mărfuri, Chaim Cohen s-a obligat să plătească jumătate de florin de fiecare cântar [și] pe lângă aceasta, același Chaim Cohen spunând căruțașilor că urmează să transporte alte mărfuri de la Chilia la Lvov, și că, atât într-o împrejurare, cât și în cealaltă, le va plăti același preț de cântar. Iar dacă Chaim nu ar fi avut mărfuri în Chilia și i-ar fi trimis pe căruțași de acolo fără marfă, atunci, după ce sunt duse mărfurile pe care ei le transportă acum în Turcia, pentru fiecare dintre cântare (măji), [el] să fie obligat să adauge acelor căruțași 15 groși. În sfârșit, [în ceea ce privește] toate vămile și taxele de căraușie, atât pentru mărfuri, cât și pentru cai și care, prin Turcia și Valahia [i. e. Moldova] și în Polonia și Rusia, doar pentru mărfuri va trebui să le rezolve Chaim, după obiceiul celorlalți negustori. Căruțașii vor plăti acele taxe pe care obișnuiau să le plătească pentru cai și căruțe, în Rusia.

Plata se va face de către același Chaim numiților căruțași în amintitul Lvov, în prezența [lor], pe jumătate, iar restul în Valahia. În Chilia, numiții căruțași vor aștepta impunerea mărfurilor cel mult până în a cincea zi. În caz că ar aștepta mai multe zile, același Chaim va fi obligat să le dea căruțașilor cu slujitorii care îngrijesc de cai și animalele de povară sau caii acelora, alimente din banii proprii.

Că vor trebui să țină în țara Valahiei toate sâmbetele, după obicei, din cauza acelor evrei ai celui Chaim² cărora le sunt destinate mărfurile.

Făcut ca mai sus [marți, înaintea sărbătorii Sf. Petru în lanțuri], în anul domnului 1571."³

După: Iorga, St. ist., p. 295-296, nr. XLIV (Lat.).

¹ Cântar, unitate de măsură pentru mărfuri, în Moldova măsurând circa 56 kg (cf N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, 1971, p. 259 și urm.).

² Pentru identificarea lui Chaim Cohen, vezi și doc. nr. 55,

³ *Contracte similare sunt cunoscute din documentele publicate de N. Iorga din arhivele polone de la Lvov (vezi Studii și documente, vol. XXVII), alături de căraușii poloni fiind atestați aceia din Moldova - Mihai Faur, Ianăș și Stan etc. - care prestează servicii unor evrei constantinopolitani ce-și tranzitau mărfurile prin ținuturile românești.*

58

[1571 noiembrie 21?]. Act al evreului David, fiul rabinului Abraham, atestând răscumpărarea unor bunuri ipotocate de domnul Moldovei.

"Eu, David, fiul rabinului Rebi Abraham și moștenitorii mei înștiințăm pe toți cei ce vor vedea acest înscris al nostru că curtea, dijma și celelalte proprietăți, ca și actele de transmisiune ce erau ipotocate la noi de la ...¹ sunt liberate de către noi pe deplin, căci am primit banii pentru care ne fusese ipotocate; așa că [nu avem] nici o pretențiune asupra proprietăților pomenite. De aceea am dat scrisul nostru la ...¹ [ca să-i] fie spre folos acum sau pe viitor.

Pentru adevărul lucrului că aceste proprietăți și actele de transmisiune s-au răscumpărat în ziua a patra a săptămânii [miercuri], 4 Kislev, anul 5132 (sic), la mia a șasea [1571, noiembrie-decembrie].²

David, fiul rabinului Rebi Abraham".

După: Iorga, Documente, p. 17, nr. XVI.

¹ Documentul este emis în ebraică și, potrivit editorului, numele persoanei nu se poate vocaliza cu certitudine.

² Anul 5132 este improbabil, așa cum semnala și N. Iorga, care pune sub semnul întrebării datarea noiembrie-decembrie 1571. Anul ebraic trebuie să fie 5332 și în acest caz răscumpărarea ipotecii a avut loc în vremea lui Bogdan Lăpușneanu (1568-1572) și nu a lui Petru Șchiopul, cum susține editorul.

59

1573 octombrie 16, Lvov. Rezumat al unui contract de căraușie încheiat în fața autorităților orașului Lvov între căraușul Ioan Vartiris din Iași și evreul Nachman Thor, pentru transportul unor mărfuri la Adrianopol.

" << Alesul Ioan Vartiris, armean din Iași, oraș românesc, cărăuș >> se îndatorează lui Nachman Thor¹ a duce la Adrianopol fiecare majă cu patru florini, prin Camenița"2.

După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 358, nr. 200 (Regest).

1 Același negustor evreu constantinopolitan era atestat la 9 septembrie 1573, în relație cu românii din Hotin (cf. N. Iorga, op. cit., p. 358, nr. 199).

2 Regest întocmit de N. Iorga după actul original din arhivele de la Lvov.

60

[1574-1591]. Scrisoare otomană adresată lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei, pentru plata datoriilor acestuia la evreul Solomon.

"Voievodul Petru, domn al Moldovei¹.

Dumnezeu să-ți dea sănătate și viață îndelungată. Mă închin domniei tale și poruncesc [ca] numitul Solomon, fiul lui...², având să primească plata de la domnia voastră, ca unul ce a fost în slujba domniei voastre și aveți nevoie de dânsul, să i se dea dreptul pentru slujba ce a făcut și să mai rămâie în slujba domniei voastre. [Iar] oamenii ce sunt acolo trimiteți-i cât mai iute, fără zăbavă, căci așa ne este dorința cea mai fierbinte."³

După: Iorga, Documente, p. 4, nr. IV.

1 Datarea actului după perioada de domnie a lui Petru Șchiopul (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591).

2 Vocalizarea nu e dată. N. Iorga presupune că ar fi vorba de una dintre persoanele cele mai influente de la curtea sultanului, informatorul ambasadei germane, medicul Solomon Tedeschi Ashkenazi. În legătură cu el, vezi precizările lui M. A. Halevy în "Sinai. Anuar de studii judaice", II, p. 25 și 26, nota 1 și caracterizarea sa într-un document de epocă (25 iunie 1574): "Et semble à iceluy ambassadeur (qui est juif et a été longtemps premier médecin de feu roy de Pologne, comme à présent il l'est du Grand Seigneur et de son premier bassa, qu'il possède, comme l'on dit, entièrement etc.)", cf. René Neher-Bernheim, *Histoire juive, Faits et documents*, Paris, 1971, p. 55. Vezi și C. Roth, *Salomon Ashkenazi and the Election to the Throne of Poland, 1574-1575*, în "Oxford Slavonic Papers", VII, 1957-60, p. 8-20.

³ Emitentul, unul dintre demnitarii otomani, este necunoscut.

1575 august 29, București. Act al lui Alexandru Mircea, domnul Țării Românești, prin care întărește fostului episcop Ilarion satul Vernești, proprietate vândută anterior, ca urmare a unor datorii, la creditorii evrei.

"Cu mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voievod și domn a toată Țara Rumânească¹, feciorul marelui și preabunului Mircii voievod, feciorul Mihnii voievod. Dat-am domnia mea aciastă poruncă a domnii mele părintelui fost episcop chir Ilarion și frăține-său Ivan din oraș domnii mele din Buzău și cu feciorii lui, câți Dumnezeu îi va da, ca să le fie moșie la Vernești, partea Oprinii toată, oricâtă se va alege din câmp și din deal și din pădure și din vscat de pretutindenea, pentru că aciasta mai sus zisă moșie au fost bătrână și dreaptă ocină și de baștină a Radului, feciorul Danciului al lui Bogdan din Popești și o au cumpărat Oprina de la Radul, drept 6 000 de aspri, însă când au fost Radul pribeag în Țara Ungurească, în zilele răposatului Pătru voievod². După aceia, răposatul Pătru voievod au închis pe Oprina și au vrut să o spânzure, pentru căci au cumpărat moșie de la pribegi. Iar Oprina, în vreme ce au văzut că va să piară, s-au îndatorat și au luat de la turci și de la jidovi și de la gelepi aspri cu camătă de ș-au plătit capul de către răposatul Pătru voievod, ca să nu piară. Și n-au perit, ci s-au întâmplat ei moarte de au murit de moarte.

Iar după moartea ei, au rămas feciori ei, anume Balcul și Stoica și Costea și Gheorghe, datori foarte mult la jidovi și la gelepi și cu alt n-au avut cu ce să plăti de datorie, ci au vândut din moșia lor din Vernești a treia parte, lui Ivan de preste toată moșia și sunt stânjeni 57, drept 4 600 aspri turcești. Și tot n-au putut să se plătească, nici cu acei 4 600 de aspri, ci iarăși au vândut și părintelui fost episcop chir Ilarion din moșia lor din Vernești o parte din cei 57 de stânjeni de preste toată moșia, drept 8500 aspri turcești și un cal bun. Iar după aceia încă n-au putut să se plătească nici cu acești aspri mai sus ziși, ci iar au pus zălog și celaltă parte de moșie din Vernești, ce rămăsese lor din cei 57 de stânjeni de preste toată moșia, la părintele fost episcop chir Ilarion, drept 11 500 aspri turcești..."

După: DIR, B, veac XVI, 4 p. 201-202, nr. 200 (Trad.).

¹ Alexandru Mircea, domn al Țării Românești (1568-1574; 1574-1577).

² Petru cel Tânăr, domn al Țării Românești (1559-1568). Remarcabil de mare este datoria contractată pentru răscumpărarea vinei.

1578 octombrie 26, Cluj. Hotărârea dietei nobilimii Transilvaniei care menționează prezența a numeroși negustori evrei la târgul din ziua sf. Gal (16 octombrie).

"... 6. A hotărât Maiestatea Ta¹, împreună cu țara, în dieta trecută², că grecii și alte neamuri străine nu pot pătrunde dincolo de locurile fixate [pentru desfacerea mărfurilor]³; se spune însă deschis că niciodată nu a intrat asemenea mulțime de greci și chiar și evrei, ca acum, cu ocazia târgului din ziua sf. Gal..."⁴

După: Mon. Com. R. Trans., III, p. 139-140 (Ung.).

1 Cristofor Bathori, voievod al Transilvaniei (1576-1581).

2 Dieta din 27 aprilie - 5 mai 1578.

3 Problema protecționismului comercial a preocupat nobilimea și în cadrul lucrărilor altor diete. Cea de la Leț, de la 25 octombrie - 4 noiembrie 1600, spre exemplu, interzicea pătrunderea negustorilor străini în interiorul principatului, obligându-i să-și desfacă mărfurile în târgurile marginase (Caransebeș, Tâlmaci, Râșnov, Prejmer etc.); D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, I, București, 1967, p. 447.

4 Sărbătoarea sf. Gal corespunde zilei de 16 octombrie, dieta de la Cluj desfășurându-se între 21-26 octombrie 1578.

1578 decembrie 10. Act al lui Mihnea Turcitulă, domnul Țării Românești prin care întărește lui Lațco ocine cumpărate în satul Mileștii de Jos, între altele ca urmare a unor datorii contractate de săteni la creditori evrei.

"+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei¹, fiul marelui și preabumului Alexandru Voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Lațco cu fiii săi, câți îi va lăsa Dumnezeu, ca să-i fie ocină la Mileștii de Jos², din partea lui Ștefan jumătate, din vii și din vatra din sat și din pădure și din câmp și din apă, pentru că a cumpărat-o de la fiii lui Ștefan și de la fratele lui, Stanciul, pentru 1 537 aspri, deoarece a fost pentru nevoia fiilor lui Ștefan și a fratelui lui, Stanciul, de la un evreu, căruia îi era dator Ștefan, dar l-a plătit Lațco din temnița de la Nicopole.³

Și iar a cumpărat Lațco ocina la Mileștii de Sus din partea popei Dumitru, a patra parte, din apă și din uscat și din pădure, pentru 450 de aspri, pentru că i-a fost popei nevoie la un evreu,

dar l-a plătit Lațco cu aspri de la dânsul. [...]⁴

Și iar a cumpărat Lațco ocină la Mileștii de Sus, partea lui Stănie toată, de peste tot și din câmp și din pădure și din apă, dar numai nu i-a plătit o curătură care este de-a lungul râului, pentru că a cumpărat-o de la fiii lui Stănie, de la Pața și de la Bucșe și de la Gândaș, pentru o iapă, prețuită la 200 aspri, de s-au plătit de un evreu..."

După: DIR, B, veac. XVI, 4, p. 352-353, nr. 363 (Trad.).

1 Act din prima domnie a lui Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577-1583).

2 Azi sat component al comunei suburbane Șimnicu de Sus, municipiul Craiova, jud. Dolj.

3 Interesantă mențiunea închiderii datornicului la Nicopol.

4 Urmează enumerarea altor ocini cumpărate în același sat.

64

1579 ianuarie 8, Iași. Act al lui Petru Șchiopul, domnul Moldovei, adresat negustorilor poloni, în care se specifică interdicția pentru evrei de a achiziționa vite pe teritoriul moldovean.

"Eu, Petru¹, cu mila lui Dumnezeu, domn și moștenitor al Țării Moldovei. Facem cunoscută prietenia noastră tuturor negustorilor din Lvov, atât lor, cât și altora din orașele mărginașe ale pământului coroanei polone...

De asemenea, mai facem cunoscut că am alungat pe evrei de pe pământul nostru, lucru pe care să binevoiți să-l cunoașteți. Și lucrul acesta nu dintr-un motiv oarecare, ci doar din pricina plângerii negustorilor noștri pentru faptul că [atunci când] negustorii noștri se îndreaptă cu boii la hotare, atunci evreii cumpără la voi postavuri și pleacă cu ele la noi și, evitându-i pe negustorii noștri își cumpără boi pentru ei, în timp ce negustorii noștri rămân cu boii nevânduți.

Dacă însă am ști că ei nu cumpără boi de la negustorii noștri, acolo, pe graniță, noi le-am permite să-i cumpere în țară, dar ei vor să cumpere pe pământul nostru pentru ei, iar negustorii noștri să rămână cu boii nevânduți..."²

După: Arh. Ist., I, nr. 22, p. 172-174, nr. 255 (Pol.).

1 Petru Șchiopul, domn al Moldovei (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591).

2 Actul nu exclude cu totul evreii din comerțul cu Moldova, cum a fost considerat îndeobște în literatura de specialitate mai veche, ci se constituie doar ca o măsură protecționistă în raport cu negustorii moldoveni, referitoare la comerțul cu vite.

- 1579 Braşov.** Din registrele unor meşteri postăvari din Braşov rezultă că printre furnizorii de coloranţi (indigo) şi de lână, se aflau şi evrei, originari din Imperiul otoman.
- 1579 Meşterul postăvar Lörincz**
 Pentru indigoul dl. Iacob 14 h. 1 per fl. 1/45 fl. 17,52

 1 aprilie. De la dl. Iacob marfă pentru fl. 1

- 1579 Meşterul postăvar Ştefan** [pentru] nevoile atelierului 27 aug.
 de la Avram indigo, 5 h. per fl. 1 1/2 fl. 7,5
 9 sept. pentru indigoul lui Abraham 6,5 h. 1 per 1 d. 50 fl. 9,7
 fl. 9,7
 10 sept. pentru indigoul lui Avram 1 1/2 h. fl. 2,25

- 1579 Andreass Gressman**
 1 aprilie de la dl. Iacob [marfă pentru] fl. 2,80
- 1579 Andreass Gressmann**
 27 august de la Avram pentru indigoul său 5 h. 1 per.
 fl. 1,5
 fl. 7,5
- 1579 Andreass Gressman**
 9 septembrie lui Abraham pentru (indigoul) său 6 h. 1 per fl.
 1 d. 50 fl. 9,75
 10 septembrie pentru indigoul lui Abraham 1/2 fl. 2,25
- 1579 Schwarcz Hanness**
 26 august indigoul pentru dl. Iacob 5 h.
 1 per fl. 1/25
 fl. 6,25
- 1579 Andres Burgraff**
 19 septembrie pentru indigoul lui Abraham
 6 1/2 g. fl. 9,75

- 1579 Hannes Hermann**
 9 septembrie indigoul lui Abraham 6 1/2 h. fl. 9,75

- 1579 Sylwesterr**
 1 aprilie de la dl. Iacob fl. 1,70

1579 Sylwesterr	3 septembrie pentru indigoul lui Abraham	
	5 h. per	fl. 7,50
1579 Sylwesterr	10 septembrie pentru indigoul lui Avramm	
	1 1/2 h.	fl. 2,25
1579 Hanns Bach	27 august pentru indigoul lui Abraham 5 h. 1 per	fl. 1,5
		fl. 7
	26 august indigoul pentru dl. Iacob 5 h.	
	1 per	fl. 1/25
		fl. 6,2
1579 Hanns Bach	10 septembrie indigoul lui Avram 1 1/2	fl. 2,25
	
1579 Hanns Goldner	10 septembrie s-a cumpărat de la Abraham	
	indigo 39 h. 1 per	fl. 1/50
		fl. 58,51
După: Goldenberg-Belu, Registre, p. 135-150.		

1 Asupra comerțului efectuat de evrei cu orașele sud-transilvănene (Brașov, Sibiu, Caransebeș etc.) se păstrează date relativ numeroase în actele și registrele vamale ale acestor localități. Parte a lor au fost publicate (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I-III, *Rechnungen...*, Brașov, 1886-1896 și *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven I/1: Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation*, I, Sibiu, 1880), altele își așteaptă valorificarea în arhivele de la Brașov și Sibiu. Asupra lor vezi N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, Epoca veche*, București 1925 și, mai recent, studiile semnate de S. Goldenberg, *Der Südhandel in den Zollrechnungen von Sibiu (Hermannstadt) im 16. Jahrhundert*, în "RESEE", II, 1964, 3-4; R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolul al XVI-lea)*, București, 1965; M. Dan, S. Goldenberg, *Le commerce balkano-levantin de la Transylvanie au cours de la seconde moitié du XVI-e siècle et au début du XVII-e siècle*, în "RESEE", V, 1967, 1-2; S. Goldenberg, *Caransebeșul în comerțul sud-est european din secolul al XVI-lea*, în "Banatica", 1, Reșița, 1971. Între negustorii evrei amintiți în veacul al XVI-lea se află: Moise (în 1549 cu mărfuri în valoare de 48 340 de aspri și în 1550 cu mărfuri de 2 000 aspri, la Brașov), Abraham din Râmnic, Abraham (1588), Abraham venit cu calfele sale și cu marfa de la Nicopol (1595), un Abraham din "Sibiu" (1597), Panna, "evreu din Târgoviște" (1595), Saffar din Vidin (1595 și 1618-1619) etc. În legătură cu fabricarea postavurilor și protecționismul otoman, vezi pentru aceeași perioadă și documentele publicate de A. Galanté, *Documents officiels turcs concernant les Juifs de Turquie*,

66

1582 septembrie 20, Lvov. Rezumat al unui act polonez privitor la cercetările efectuate din porunca lui Ștefan Bathory, regele Poloniei, în legătură cu datoriile unor negustori evrei față de Iancu Sasul, domnul Moldovei.

"La 20 septembrie (1582) din Varșovia, Ștefan Bathory, regele, împuternici pe tezaurariul curții... să caute pretutindeni averile lui << Iancu, domnul Moldovei >>¹... Consulii chemară pe negustorii locali și străini și mai ales pe cei care se știau că sunt în legătură cu Moldova și-i întrebă în privința averilor lui Iancu Vodă..., << despre datoriile pentru boi și orice alte mărfuri din Moldova...>> ; Stanislav Scholcz, jurat din Lemberg, recunoscuse...; în aceeași categorie cu Scholcz se găsi Iosif Nachimovici, evreu din Lemberg, dator cu 640 taleri pentru boi, pentru acoperirea cărei datorii dăduse zece bucăți de pânză de Colonia, a opt taleri bucata; Scholcz mai numi printre << cumpărătorii de boi moldovenesti >> pe Chamiecz evreu din Buczacz, ... și câțiva evrei din Sniatin... Șefii << seniorena >> comunității evreiești, cercetând în sinagogă mai găsesc încă un cumpărător... evreul Samuil, care luând boi moldovenesti la bălciul de la Sniatin i-a vândut...².

După: Iorga, *Relațiile*, p. 56-58 (Regest).

1 Iancu Sasul, domn al Moldovei (1579-1582), omorât în Polonia, la Lvov.

2 *Regeste întocmite de N. Iorga după acte din arhiva orașului Lvov. Pentru alte tranzacții cu vite cumpărate de negustori evrei în Moldova, vezi în vol. de față doc. nr. 35 etc. În legătură cu relațiile lui Iancu Sasul și ale Moldovei cu evreii în aceeași perioadă, vezi și documentul din vol. XI al colecției Hurmuzaki, sub nr. CV.*

67

[1584] iunie 22. Act prin care Badea și Radul din Roșia atestă vânzarea unei jumătăți din satul Bistrița către logofătul Vișul, pentru a-și plăti datoriile contractate la evreul Avram din Ocna.

"+ Scrie jupan Badea și Radul din Roșia această carte a noastră acestui boier, lui Vișul logofăt, ca să fie volnic cu

această carte a noastră și să stăpânească partea noastră de ocină, jumătate din Bistrița, de peste tot hotarul, din câmp și din deal și din moară și din apă și de pretutindeni, pentru că a vândut-o badea și Radul, jumătate din Bistrița lui Vișul logofăt, pentru 6500 aspri, de ne-am plătit cu acei aspri de către Avram Evreul¹ de niște datorii. Și au vândut Badea și Radul din Roșia acel sat, jumătate din Bistrița, lui Vișul logofăt, partea lor, de a lor bunăvoie..."²

După: DIR, B, veacul XVI, vol. V, p. 162, nr. 172 și 533.

¹ După lista martorilor la vânzare actul specifică: "pentru că am vândut lui Vișul logofăt de nevoie, pentru că am fost datorii lui Avram Evreul de la Ocna 6500 aspri mai sus spuși."

² Ulterior, Avram din Ocna Mare este amintit cu ocazia daniei satului Bistrița de către Mihai Viteazul marelui stolnic Sârbu; vezi în acest volum și nr. 69 și 83.

68

1584. Relatare a lui Franco Sivori, care consemnează prezența negustorilor evrei în Țara Românească în vremea domniei lui Petru Cercel.

"... Muntenii nu fac negoț și de aceea negustoria este purtată de raguzani, greci și evrei și ceva turci, care aduc ștose de lână, mătăsuri și brocarturi, folosite pentru veșmintele bărbaților și femeilor de seamă, care se îmbracă cu multă strălucire"¹.

După: Călători străini, III, p. 17.

¹ Petru Cercel, domn al Țării Românești (1583-1585), a fost însoțit, în intervalul 1581-1585, de genovezul Franco Sivori, ulterior autor al unor memorii, document de primă importanță pentru istoria Țării Românești (cf. Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. al XVI-lea*, Cluj, 1944). Alte surse diplomatice atestă legăturile intense ale domnitorului român cu cercurile evreiești de la Constantinopol și Veneția. La 2 iulie 1583 un raport diplomatic german trimis de la Constantinopol anunța curții habsburgice numirea ca domn a lui Petru Cercel și semnala creditele acordate noului domn de evreii constantinopolitani (Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 663-664, nr. 107). Câteva zile mai târziu, la 12 iulie, ambasadorul Germigny semnala Curții Franței relațiile domnului cu sultana Hazaki prin intermediul unei mijlocitoare de origine evreiască (cf. *ibidem*, p. 164-165, nr. 274). Un alt raport, al secretarului venețian Ziliol, anunța, la 22 martie 1589, plecarea lui Petru Cercel din Mantova și amintea despre relațiile acestuia la Veneția cu "deli Pannarotti Hebrei. et

69

[1585] septembrie 9, Târgoviște. Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește logofătului Vișul partea din satul Bistrița cumpărată de acesta anterior de la Badea și Radul din Roșia, ultimii fiind datori evreului Avram din Ocna Mare.

"+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail¹ voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele Vișul logofăt și cu fiii lui, câți Dumnezeu îi va lăsa, ca să-i fie ocină satul Bistrița jumătate, fiindcă l-a cumpărat Vișul logofăt de la Badea și de la Radul din Roșia, pentru 7 000 aspri².

Pentru că Badea și Radul au fost datori unui evreu, anume Avram de la Ocna Mare. Astfel i-a plătit Vișul logofăt de la Avram Evreul cu acei aspri ce sunt scriși mai sus, iar ei au vândut lui Vișul logofăt jumătate din satul Bistrița, părțile lor toate..."³

După: DIR. B, veacul XVI, vol. V, p. 203, nr. 216 și 549 (fotocopie după documentul slavon).

1 Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1585-1591). Vânzarea efectivă se făcuse cu un an în urmă, în vremea lui Petru Cercel (cf. în acest volum, nr. 67).

2 În actul de vânzare propriu-zis suma apare de 6500 de aspri.

3 Remarcabilă este modalitatea efectivă a vânzării pusă în lumină de act, suma de bani fiind transferată direct de cumpărător, logofătul Vișul, creditorului evreu din Ocna Mare. Vezi și nr. 83.

70

1586 februarie-iunie. Chitanță concept a creditorului evreu Moise, fiul lui Eliezer, în legătură cu plăți făcute de Petru Schiopul, domnul Moldovei.

"În numele lui Dumnezeu.

Am făcut socoteala cu... Petru-Vodă¹ și s-a găsit că am primit până duminică, 19 Șebat 5346, cinci sute treizeci și două de mii șapte sute optzeci de aspri. Pentru adevărîță am iscălit aici numele meu: Moise, fiul lui Eliezer răposatul.

Încă de la gealep douăzeci și trei de mii șapte sute șasezeci de aspri.

Încă de la...² șasesprezece mii de aspri.

Încă de la administrațiunea din Galați opt mii de aspri.

Încă de la...² nouă mii de aspri.

Această socoteală a fost până în ziua de luni, 9 ale lunii, iar anul [e] 5346. În ziua aceea am mai primit zece mii patru sute șasezeci. Care fac, de toți, șase sute de mii.

Am mai primit, în ziua de luni, întâi a lui Tamuz, 5 000 (cinci mii) de lei, fiecare câte patruzeci de aspri, care fac două sute de mii de aspri."

După: Iorga, Documente, p. 12, nr. XI.

¹ Petru Șchiopul, domnul Moldovei, în ultima domnie (1582-1591); documentul a fost publicat de Iorga sub datarea largă 1585 martie-1586 februarie.

² Așa în original.

71

1586 iunie 26, București. Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește ocine în Olteni mitropolitului Mihail, care răscumpăraseră anterior datoriile fostului proprietar al satului, făcute la evrei și creditori otomani.

"Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei¹, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele preacinstuitului și preasfințitului arhimetropolit, chir vlădică Mihail, ca să-i fie ocină în Olteni, din partea lui Dumitru vătaf din Bujoreni și fiilor lui, Stroe și Bujor, a treia parte din sat, cu vecinii, din câmp și din pădure și din dealul cu vie și de pretutindeni. Pentru că această mai sus zisă ocină a fost de moștenire a lui Dumitru vătaf și a fiilor lui. Și apoi Dumitru vătaf și fiii lui, Stroe și Bujor, au venit singuri înaintea domniei mele, când am fost domnia mea domn în țară întâia oară, de au dat această mai sus zisă ocină părintelui vlădică Mihail, când a fost episcop la Râmnic, ca să facă patru sărindare, două sărindare lui Dumitru vătaf și jupâniței lui, iarăși două sărindare. Însă părintele vlădică Mihail n-a vrut să dea nimic, nici să facă nimic de la sfânta episcopie, ci s-a gândit în sufletul sfinției sale, ca să-i fie lui această mai sus zisă ocină de ohabă. Astfel, s-a ridicat părintele vlădică Mihail de a plăti aceste sărindare din niște aspri ai sfinției sale dinainte vreme, până ce nu era episcop, încă din averile părinților sfinției sale, 480 aspri, pe patru sărindare. Și apoi iarăși a dat părintele vlădică Mihail 2 000 aspri, iarăși din asprii sfinției sale, de i-a scris la sfântul jertfelnic.

Și apoi s-a întâmplat moarte lui Dumitru vătaf și au rămas fiii lui Dumitru vătaf sărați și în mare greutate și nevoie și în

multă datorie la evrei și gelepi. Iar întru aceasta, părintele vlădică Mihail, dacă a văzut așa, că sunt vânduți evreilor și gelepilor cu datorii, iar sfinția sa i-a plătit de către toți datornicii pe unde au avut datorii. Iar apoi părintele vlădică Mihail i-a miluit de-apururi..."

După: DIR. B, veacul XVI, V, p. 245, nr. 259.

1 *Mihnea Turcitul. Evenimentele relatate se referă la prima domnie, deci la perioada 1577-1583.*

72

1586 iulie 18. Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește lui Pârvu, mare clucer, satul Bucovățul, amintindu-se datoria contractată de săteni la un creditor evreu.

"Cu mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată Țara Rumânească¹, feciorul bunului și preamiloștivului, răposatului Alexandru voievod. Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului dregătorului domniei mele, jupan Pârvul mare clucer și feciorilor lui, câți Dumnezeu îi va da, ca să-i fie lui satul Bucovățul peste apa Jăiului, tot, cu toate hotarțele cele bătrâne, de peste tot hotarul..."

Apoi, când a fost în zilele răposatului Pătru voievod cel Tânăru², feciorul Mircei voievod, iar acest sat ce am zis mai sus, el au fost dat într-o năpaste a unui Turcu solac. Și așa părăia acel mai sus solac înaintea răposatului Pătru voievod, feciorul Mircei voievod, cum că i-au fost furat o traistă cu 30 000 de aspri turcești. Într-acei răposatul Pătru voievod, domnia lui au căutat cu toți cinstiții dregătorii domniei lui și au aflat cum că acest sat mai sus zis, Bucovățul, au fost vinovați de furtisag acestui Turcu solac, ce s-au zis mai sus. Și atuncea, într-acea vreme și jupan Marcea postelnic și frate-său cel mai mic³. Dreptu acéia, răposatul Pătru voievod, domnia sa au întrebat pe acești boiari ce scriu mai sus, cum să plătească satul lor ce acest mai sus zis Turcului solac. Iar jupan Marcea postelnic și frate-său Radul postelnic, iar ei nicidecum n-au vrut să plătească satul lor ce s-au zis mai sus, Bucovățul, ci s-au lepădat de ei dinaintea lui Pătru voievod și le-au zis să plătească ei de acel Turc solac, ce s-au zis mai sus și să le fie lor sat și moșie în vécii. Iar satul Bucovățul într-acea vreme, ei n-au avut bani ca să plătească de această mai sus zisă năpaste, ci au luat 30 000 de aspri cu dobândă de la un ovréiu, de s-au plătit de acel Turcu solac.

Iar după aceasta, n-au fost multă zăbavă, ci au luat Domnul Dumnezeu domnia de la Pătru voievod. Și după aceasta, au dăruit și au miluit Domnul Dumnezeu și cinstitul împărat pre părintele domniei

méle, Io Alixandru voivod⁴, cu domnia în Țara Românească. Iar acest sat ce s-au zis mai sus, anume Bucovățul, iar ei nicicum n-au putut să plătească acei 30 000 de aspri, ce i-au fost luat de la acel ovréiu mai sus zis, pentru că au fost între ei oameni săraci și nevolnici, ci au căzut și s-au rugat și au plânsu înaintea cinstitului dregătoriului părintelui domniei méle, Io Alixandru voivod, jupan Stepan fost mare clucer⁵ că să-i plătească de cătră acel ovréiu, ce s-au zis mai sus, de acești 30 000 de aspri și satul să fie moșie în veci. Într-aceia, cinstitul dregătoriul părintelui domnii méle jupan Stepan fost mare clucer, el n-au cutezat așa să-i plătească, ci iar au întrebat pe Marcea postelnicul și pe frate-său Radul postelnicul, cum vor zice acei boiari, vor să plătească ei satul lor, au nu? Iar acești boiari ce s-au zis mai sus, Marcea postelnic și frate-său Radul postelnic, ei s-au lepădat de acest mai sus zis sat, ci l-au ertat dinaintea răposatului domnii méle, Io Alixandru voivod, în divan, să plătească acest sat ce s-au zis mai sus. Într-aceia, cinstitul dregătoriul părintelui domniei méle, jupan Stepan fost mare clucer, el au dat și au plătit această datorie și năpaste ce s-au zis mai sus, acești 30 000 de aspri, în mâna celui ovréiu ce s-au zis mai sus, denaintea răposatului părintelui domnii méle Alixandru voivod și denaintea cinstiților dregătorilor părintelui domnii méle, în divan."⁶

.....

După: DIR. B, veacul XVI, V, p. 255-256, nr. 268.

1 Mihnea Turcitul; document dat în ultima domnie, 1585-1591.

2 Petru cel Tânăr (1559-1568).

3 Text lipsă în original.

4 Alexandru al II-lea Mircea (1568-1574).

5 Ștefan (Stepan) din Cioroiși. Fost mare clucer în perioada 1571-1573 (cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 96).

6 Potrivit datelor de mai sus, împrumutul la cămătarul evreu a fost făcut în perioada 1559-1568, anume spre sfârșitul ei, plata datoriei efectuându-se în 1572-1573. Relatarea privitoare la creditori se repetă în termeni identici în actul lui Mihnea Turcitul din 8 aprilie 1590 (cf. DIR. B, veacul XVI, V, p. 434-435, nr. 452).

73

1587 august 31, Lovov. Mărturie depusă în fața autorităților orașului Lvov de căraușii moldoveni Ioniță și Stan din Iași împotriva negustorului evreu Avram Gambais din Constantinopol.

"Ioniță și Stan din Iași, împreună cu tovarășii lor, reclamă - 126 fl. - pentru transportul de la Reni la Iași, a 14 care cu 42 vase de malvazie pentru evreul constantinopolitan Avram Gambais.

Pe 1 august, Avram prezintă un act grec, datat din Iași, în care Sima Vorsi marele vameș afirmă că în puterea învoielii încheiate s-a făcut plata. Actul era scris de notarul vameșului și în baza lui Avram susținea că datori îi fuseseră cărăușii, care i-ar fi plătit la Lemberg un rest de 71 de taleri și jumătate și că ei ar fi primit la plecarea din Iași o sumă de 300 aspri, iar ce mai rămăsese au luat la Iași."¹

După: Iorga, Relațiile, p. 86-87 (Regest).

¹ Rezumat întocmit de N. Iorga după actul original din arhiva din Lvov. La 2 septembrie 1587, același cărăuș moldovean Ioniță, împreună cu fratele său Teodor apăreau în fața tribunalului din Lvov în calitate de debitori ai altui evreu constantinopolitan (cf. *ibidem*, p. 87). Un an mai târziu (17 febr.), este atestat un transport similar prin Moldova, efectuat, în beneficiul unui negustor evreu, de către Mihai Făurarul, din Iași; (*ibidem*, p. 88).

74

1588 iulie 28. Chitanță a banului Iane Cantacuzino și a stolnicului Nicolae, atestând un împrumut în valoare de 150 000 de aspri făcut la evreul Celebi, creditor al voievodului Moldovei, Petru Șchiopul.

"Mărturisesc eu Ioan banul și Nicolae stolnicul că am luat de la Celebi Evreul postavuri și le-am împărțit pașilor pentru bairaclâc, cum le-au dus pe rând, pentru 150000 de aspri, adică aspri o sută cincizeci de mii; și le-am luat ca din partea domnului nostru Petru voievod ¹ și avem învoială să fie omul lui la domnul nostru, să-i plătească. Și ca dovadă s-a făcut sinetul de față. 1588, iulie 28.

Și banii de mai sus, adică 150 000 [de aspri], s-au plătit în luna lui decembrie, de zi întâi, 1588.

Și..."

Pe verso: "Cele ovraii."²

"De la Petru voievod, de la Bogdan [din Bogdania = Moldova], 150000."³

După: N. Iorga, Documente, p. 2-3, nr. I (Grec. și trad.).

¹ Petru Șchiopul, domnul Moldovei, în ultima domnie (1582-1591).

² Însemnare aparținând lui Petru Șchiopul; Cele = Celebi. Este

datată post 30 noiembrie 1588 - ante 19 august 1591(cf. *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 166, nr. LXXIII).

³ Însemnare ebraică (?) a lui Celebi.

75

1590 iulie 14. Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, întărește satul Rădăcinești lui Dumitru, amintindu-se datoriile plătite de acesta unor creditori evrei.

"Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod¹ și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stanciul și mamei lui, Iușca și cu fiii lor, câți le va da Dumnezeu, ca să le fie ocină la Rădăcinești² pentru că le este veche și dreaptă ocină de moștenire. Încă a cumpărat Stanciul ocină la Rădăcinești de la Constandin o seliște și o casă pentru 650 aspri și un loc de brădet pentru 60 aspri. Și iar a plătit Stanciul birurile lui Constandin pe trei ani, de i-a dat 1650 aspri.

Iar apoi, la moartea Iușcei și la moartea lui Stanciul, ei au dat cu limba lor lui Dumitru văr al doilea toate ocinele lor și vite și vii și case și toate șculele și bucatele [de] mâncare și toată agoniseala lor. Iar Dumitru, el a făcut pomană Iușcei și lui Stanciul și a cheltuit Dumitru din bucatele lui cu pâine și cu vin și cu ceară 590 aspri și le-a făcut șase sărindare pentru 720 de aspri. Și iar a plătit Dumitru pentru birurile lui Stanciul 650 aspri. Și a plătit Dumitru datoriile lui Stanciul de către soția lui Stanciul, cu 600 aspri și de către Sâmbotin Evreul cu 680 aspri și de către Isac Evreul cu 350 aspri și de către Manta Grecul cu 150 aspri..."

După: DIR. B. veacul XVI, V, p. 467, nr. 482 și 631 (fotocopie după documentul slavon).

¹ Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1585-1591).

² Sat. com. Berislăvești, jud. Vâlcea.

76

1591 septembrie 12. Raport al lui Bartolomeu Pezzen, trimisul imperial la Poarta otomană, către arhiducele Ernest, amintind numirea ca domn al Moldovei a lui Aron Tirahul, identificat cu un anume Emanuel de origine evreiască și sprijinit de medicul evreu constantinopolitan.

"...Între timp este unul în locul său; ar fi un prieten al lui Petrașcu, care ar fi venit tot cu Petrașcu din Polonia, pe nume Emanuel¹ din neamul evreilor, prin grija lui Hogeia al sultanului, prin muftiu și mai ales printr-un evreu respectabil numit Solomon << Germanul >>, în prezent factotum al marelui vizir..."²

După: Hurmuzaki, Documente, III, p. 153, nr. 140 (Germ.).

¹ Este vorba de numirea ca domn al Moldovei a lui Aron Tiranul (1591-1592; 1592-1595), succesorul lui Petru Șchiopul. Identificarea sa cu o persoană de origine ebraică este fantezistă, probabil datorată sprijinului primit din partea cercurilor evreiești constantinopolitane. În alte documente, papa îl denumea Abraham, iar fiul presupus al domnului, Locadello, pretendent la tronul Moldovei în 1622, ar fi fost "întețit cu o evreică"; cf. Hurmuzaki, Documente, IV, 2, p. 393 și V, p. 393; Iorga, în "Analele Academiei Române", t. XIX, p. 194.

² Solomon Aschenasi zis "Germanul" (Tedeschi), sprijinitor al lui Aron Tiranul, era la acea dată una dintre persoanele cele mai influente la curtea otomană și totodată rival al lui Don Jose Nassi; vezi Halevy. Comunitățile, p. 25 și în volumul de față, nr. 81.

77

1593 ianuarie 25. Prevedere legislativă privind impozitul care se percepea de la evreii din Transilvania.

"Articolul 4. Să se ceară și de la cei de mai jos, care trebuie să facă declarații. Evreii și anabaptiștii să plătească pe cap de om... Evreii să plătească pe fiecare cap douăzeci de denari."¹

După: MHJ, V, 2, p. 221-222, nr. 450 (Lat.).

¹ Hotărârea Dietei privea toți locuitorii regatului Ungariei, anunțând o serie de măsuri de urgență în pregătirea războiului cu otomanii, care avea să se încheie în 1526 cu dezmembrarea Ungariei, după ocuparea Budei. Astfel, în 1525 un decret al Dietei de la Racos prevedea înlocuirea tuturor zarafilor (fukari) și a slujbașilor tezaurului de origine străină; cf. Hurmuzaki, Documente, II, 3, p. 507. Darea comunității evreilor (Universitas Iudaeorum), în 1526, se ridică la 1600 de florini (cf. ibidem, p. 531, nr. CCCLXIX, nr. 1).

Tot în 1526, după lupta de la Buda, o dietă nobiliară decidea expulzarea evreilor din toate ținuturile, cetățile și orașele Ungariei; dar hotărârea nu pare să se fi pus în practică (cf. ibidem, II, 3, p. 595, nr. CCCII).

Pentru situația acestor categorii, vezi, în continuare, nr. 89.

1593 august 12, Cetatea Albă. Fragment dintr-o răspunsă referitoare la uciderea de către tătari a evreului Iehuda, fiul lui Iakov, plecat pentru a răscumpăra nobili polonezi căzuți în robie.

"În fața noastră, noi, păstorii obștii sfinte Cetatea Albă, a venit onoratul domn Biniamin, fiul onoratului domn Eliezer și domnul Eliahu, fiul onoratului domn Ițhac, cumnatul său și domnul Avraham, fiul onoratului domn Zalman și au dat mărturie că un evreu ce venea din Rusia ca să meargă la Caffa, cu numele de Iehuda, fiul onoratului domn Iakov, a venit de dincolo ca să plece cu un ismaelit, pe nume Kasia. Tâlharii i-au întâlnit și l-au ucis [pe evreu]. Am scris și am iscălit numele noastre aici, în Cetatea Albă, luni 17 Sivan 5351.¹ Și totul a hotărât și întărit. Eu, Avraham, fiul rabinului Șlomo, eu Avraham, fiul răposatului Iehuda, eu Israel, fiul lui Dan, eu Reuven, fiul onoratului Eliahu...

În fața tribunalului de trei s-a înfățișat domnul Ieheșia fiul răposatului Iakov și a spus astfel, în limba evreiască: << Acum un an eram în Valahia² cu Moșe din Plock ca să răscumpărăm vite și am recunoscut pe un evreu din Cetatea Albă, pe care nu-l mai văzusem de 15 ani și l-am întrebat despre fratele meu, pomenitul Iehuda, dacă îl cunoaște. Atunci mi-a răspuns: "Te cunosc pe tine și pe fratele tău, care cânta din lăută". Atunci l-am întrebat să-mi spună cum a pierit, pe uscat sau pe mare? Atunci mi-a spus: "Fratele tău a pierit desigur; știu prea bine că a fost la Cetatea Albă și a plecat să afle unde sunt nobilii polonezi, luați în robie, ca să-i răscumpere. A plecat cu dânsul și un turc tot [cu gândul] să răscumpere robi. Și erau banii în pomenita căruță evreiască, pe când turcul călărea. Niște tătari au văzut că evreul avea bani în căruță. Tătarii l-au urmărit, iar turcul a scăpat, fugind [înapoi] la Cetatea Albă. Când s-a întors turcul l-am întrebat: "De ce te-ai întors atât de repede?" Atunci mi-a spus: "L-au ucis pe evreu, iar eu abia am scăpat cu fuga și m-au sărăcit de tot, căci mi-au luat toți banii." Și mi-a povestit așa cum am arătat mai sus. Toate acestea mi le-a spus evreul de la Cetatea Albă și l-am crezut și am luat doliu după fratele meu >>.

Toate acestea au fost date mărturie în fața noastră de Ioșua, fiul lui Iakov. S-a făcut azi, marți 12 Av (5)353³, Șmuel, fiul răposatului Iosef, Simon, fiul martirului Moșe Kaț, Manases Iakov, fiul răposatului Iehuda Segal."⁴

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ 1591.

² *Id est* Moldova.

³ În vara anului 1593. Mărturiile vin să ateste uciderea lui Iehuda cândva în 1590 sau la începutul anului următor, pe drumul

dintre Cetatea Albă și Caffa. Actul, în idiș, face parte din culegerea de consultații rabinice a lui Ioel Sirkes (cca 1560-1640). Traducerea s-a făcut după ediția *Beit Chadaș*, Frankfurt pe Main, 1697, cons. 77.

- Pentru comunitatea evreiască existentă la Cetatea Albă în secolul al XVI-lea, vezi mărturiile asupra unui vechi cimitir, la Gr. Avakian, *Observații pe marginea unor mărturii scrise*, în "Arhivele Basarabiei", II, 1929-1938, Chișinău, 4, p. 441-449.

79

1593 decembrie 7, București. Mihai Viteazul întâlnește lui Căzan și altora ocine, vii și ogoare la Topliceni și în alte sate, specificând proveniența lor, între vânzători fiind amintit și evreul Haim.

"Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Io Petrașco voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Căzan cu fiii, câți Dumnezeu îi va lăsa, ca să-i fie o vie în Topliceni¹, pentru că a cumpărat-o de la Haim pentru 300 aspri gata. Și iar a cumpărat Căzan două ogoare în Topliceni, un ogor în vale, alt ogor în deal, la hotar, de la Nedelea din Topliceni pentru 200 aspri gata.

.....
Și au vândut acei oameni care s-au zis mai sus aceste ocine de buna voia lor, cu știrea tuturor megieșilor din sus și din jos și dinaintea domniei mele.

De aceea, am dat și d-nia mea, acelor oameni, care s-au zis mai sus, ca să le fie ocine de ohabă lor, fiilor și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele..."²

După: DHR, B, XI, p. 18-20, nr. 15 (Slav. și trad.).

1 Satul Topliceni, în jud. Buzău.

2 Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593-1601). Interesul actului este major, fiind unul dintre puținele care atestă existența unei proprietăți de pământ a unui evreu, probabil ca urmare a unei datorii neachitate de către un localnic.

80

[1593-1594]. Relatare a geografului Giovanni Antonio Magini despre prezența evreilor în Moldova în epoca lui Mihai Viteazul.

"... În Moldova se află mulți armeni, evrei, unguri, sași și raguzani, care dețin tot negoțul. Căci aceștia sunt cei ce exportă grâul și vinul în Rusia și în Polonia și tot astfel trimit piei, cerge, ceară, miere, pastramă de vită, unt, legume la Constantinopol."¹

După: Călători străini, IV, p. 587.

¹ Fragmentul face parte din lucrarea geografului padovan Giovanni Antonio Magini, *Geografia*, apărută la Veneția, în 1596.

81

1594 februarie 19, Londra. Scrisoare a lui Judass Fatim, slujitor al lui Don Solomon, duce de Mitilene, relatând diferendul dintre ambasadorul Angliei la Constantinopol și creditorii locali, în legătură cu împrumutul acordat lui Aron Tiranul, domnul Moldovei.

"Căruia¹ i s-au încurcat lucrurile de așa manieră, încât l-au făcut să fie răspunzător pentru angajament și debitor a aproape trei sute de mii de scuzi, față de mai multe persoane, [împrumutați] pentru a ajuta pe cei care au vrut și l-au făcut domn al Bogdaniei², în scopul ca acest domn să-l elibereze de angajamentul și creanțele în care intrase sus-numitul ambasador; pentru ca să plătească creditorii și neavând posibilitatea s-o face, deoarece numitul domn al Bogdaniei nu-i plătește cum se cuvine, astfel încât numitul ambasador, fără posibilități de plată, suferă mare rușine din partea creditorilor."³

După: Tappe, Documents, p. 64, nr. 94 (Franc.).

¹ Edward Barton, ambasadorul Angliei la Poarta otomană.

² În original, *Roy de Bougdanie*; Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591-1595), recunoscut domn grație unor sume mari plătite sultanului, girant fiind Barton. Vezi, în continuare, nr. 82.

³ Scrisoarea aparține lui Judass Fatim, slujitor al lui Don Solomon Ashkenasi, duce de Mitilene și favorit al sultanului, la acea dată în conflict cu reprezentantul englez la Poartă. Vezi și nr. 76 pentru ascensiunea lui Aron Tiranul. Același Judass Fatim răspundea într-o scrisoare de la 1 martie 1594, din Londra, la o serie de întrebări despre soarta domnului moldovean: [19] "Ce cauză îl face să fugă pe domnul Bogdaniei?" - "Numiții Paulo Mariane, Mossey Benvenisti și David Passe sunt cauza încurcăturii ambasadorului de pe lângă domnul Moldovei și intermediarul pentru a tot ceea ce îl privește, este Paulo Mariane." [20]. "La cine este îndatorat ambasadorul Barton?" - "Ambasadorul Barton, ai cărui creditorii sunt evrei, turci și creștini, [care] i-au adus numeroase inele și multe mărfuri și bani la comanda lui Aron Vodă" (cf. Tappe, op. cit., p. 64-65, nr. 95).

1594 aprilie 21. Corespondență engleză de la Constantinopol relatând sprijinul acordat de ambasadorul Edward Barton pentru Aron Tiranul, domnul Moldovei, prin intermediul unor creditori de tradiție ai domnilor Moldovei, între care și evrei.

"Domnul Barton¹, după ce a obținut [răspuns favorabil] din mâna Împăratului², la solicitarea sa în favoarea lui Aron³, negustorii greci nu au fost capabili să îndeplinească sumele de bani făgăduite de ei, drept care, alți negustori, atât creștini, cât și turci și evrei, prietenii ai domnului Barton, ca unii care mai înainte vreme avuseseră de a face cu domni din acele părți în asemenea pricină⁴, s-au oferit ei înșiși să-i furnizeze [sumele de bani] lui Aron Vodă⁵, dacă domnul Barton ar fi mijlocitorul lor pe lângă domn, ca să fie binevoitor față de ei și să le plătească repede datoria..."⁶

După: Tappe, Documents, p. 69, nr. 102 (Engl.).

¹ Edward Barton, reprezentant al Angliei la Poarta otomană, mediator în problemele Moldovei. Pentru relațiile dintre Moldova și Anglia, vezi: L. Demy, F. Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII*, București, 1974.

² Murad al III-lea (1574-1595).

³ Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591-1595). Asupra epocii și relațiilor domnului cu englezii, vezi și rapoartele contemporane ale misionarului croat Alessandro Comuleo în *Călători străini*, III, p. 370 și nr. 76. Vezi și doc. anterior.

⁴ Mențione de interes pentru intensitatea raporturilor domnilor moldoveni cu creditorii evrei.

⁵ Pentru degenerarea situației politice și, în consecință, uciderea unor creditori de la Poartă, între care și evrei, vezi în continuare nr. 86.

⁶ Corespondență trimisă de Thomas Wilcox, care a fost personal în Moldova, secretarului de stat al Angliei, Burghly.

1594 august 17, București. Mihai Viteazul întărește marelui stolnic Sarbu și fratelui său jumătate din satul Bistrița, care aparținuse mai înainte lui Badea din Roșia și fusese vândut cu 7000 de aspri în contul datoriei ultimului la evreul Avram din Ocna Mare.

"+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului, răposatului Petrașco voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului dregător al domniei mele jupan Sârbul mare stolnic și cu fratele său popa Stan din Cerneți și cu fiii lor, câți Dumnezeu le va lăsa, ca să le fie ocină satul Bistrița, jumătate și cu vecinii și din câmp și din pădure și din apă cu morile, oricât se va alege și cu venitul de pretutindeni, însă partea lui Badea și partea fratelui său Radul din Roșia. Pentru că acest sat, el a fost de moștenire al lui Badea și al fratelui său Radul. Deci, l-a vândut Badea și fratele său Radul din Roșia lui Vișul logofătul din Băldești, pentru 7 000 aspri gata, cu care i-a plătit Vișul logofăt pe Badea și pe fratele său Radul cu acei aspri, pentru o datorie de la un evreu, anume Avram de la Ocna Mare, încă dinainte vreme."¹

După: DRH. B, XI, p. 111-112, nr. 83. (Slav. și trad.).

¹ Actul este o reconfirmare a unor documente mai vechi, din vremea lui Petru Cercel și Mihnea Turcitul. Vezi *supra*, nr. 69 și 72.

84

[1594]. Însemnare marginală a cronicarului Ștefan Szamoskozy referitoare la înscăunarea lui Mihai Viteazul, printre ai cărui creditorii de la Constantinopol sunt amintiți evrei.

"Când a luat Mihai Vodă domnia la Țarigrad, făcut-au multe cheltuieli pe la greci, evrei, turci, încât au trecut de patru sute de mii de florini. Când a ajuns pe scaunul țării, trimis-a cărți și a chemat din toate părțile pe aceia cărora le era dator. După ce s-au strâns toți - din Țarigrad, din Adrianopol și din alte locuri în Țara Românească, i-a tăiat pe toți. Fost-a acesta cel dintâi semn pentru lovirea turcilor anno 1594."¹

După: Crăciun, Szamoskozy, p. 101.

¹ Represiunea creditorilor levantini a avut loc la 13 noiembrie 1594 și a constituit momentul declanșării mișcării antiotomane. Din acest motiv, episodul a avut un larg răsunet fiind înregistrat de majoritatea izvoarelor vremii. Știrea era comunicată Veneției de bailul Marco Venier de la Pera, la 29 noiembrie 1594 (cf. Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 465, nr. 32). Ulterior, ea a fost înregistrată de *Cronica Anonimă*, *cronica lui Baltassar Walther*, *Stavronos*, *Naima* etc. Pentru toate mențiunile vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 109-110 și nota 1.

1595 februarie 26, Lvov. Informație provenită din Lvov, consemnată în Analele Fugger, referitoare la mazilirea de către otomani a lui Aron Tiranul, domnul Moldovei și uciderea de către el a supușilor turci, între care și câțiva evrei.

"Știrile ne vestesc că zilele acestea sosesc continuu indivizi din Iași și Camenița care afirmă - cum am auzit, de altfel, eu însumi încă de ieri seara de la toți iaconomiștii - că împăratul turcesc a chemat la sine la curte pe un ceauș, împreună cu patru căpitani, slujbași însemnați, care păzesc intrarea la sultan și i-a trimis la Iași, în Moldova, la Aron vodă¹ spre a-i porunci să meargă cu ei la Constantinopol, la curtea împăratului turcesc. Cum a aflat, dar că a fost mazilit și că s-a numit de acum un altul în locul lui, a pus să fie tăiat capul ceaușului împreună cu al acelor patru trimiși și a poruncit apoi, de asemenea, să se treacă prin sabie pe toți turcii din Moldova, precum și pe evreii turci, din care au dat de 19 persoane și s-a declarat apoi ca dușman fățiș, unindu-se cu muntenii și transilvănenii contra Turciei."²

După: Hurmuzaki, Documente, III, I, p. 224, nr. 203. (Germ.); Rosenbaum, Documente, p. 21, nr. 20 (Trad.).

¹ Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591-1592; 1592-1595). A domnit până în aprilie 1595, murind ulterior în Transilvania, în închisoarea de la Vinț. Vezi supra și nr. 76, 81-82.

² Asupra momentului istoric, vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 133-135. Reacția împotriva evreilor supuși otomani, asemănătoare cu cea a lui Mihai Viteazul, s-a limitat la evreii veniți din Imperiul otoman.

1595 septembrie 22, Veneția. Informație contemporană din sursă venețiană care relatează despre represaliile exercitate la ordinul lui Sigismud Bathory, principele Transilvaniei, asupra negustorilor evrei supuși otomani, aflați în țările române.

"Înainte de a pleca din Constantinopol, Sinan¹ a tratat cu mai mulți negustori evrei, obișnuiți să facă negoț în Muntenia și Moldova, ca să meargă în acele țări și să se străduiască a îndemna acele neamuri să se întoarcă la ascultarea sultanului și să se desprindă de ardeleni; așa s-a poruncit ca toți evreii să fie prinși și duși la Alba Iulia, unde zișii evrei au fost spânzurați

de-a lungul zidurilor aceluia oraș și, după ce s-a luat cu asalt Lipova, au fost tăiați în bucăți toți turcii și evreii câți au fost acolo, punând Sigismund să se proclame că evreii nu pot rămâne în Ardeal, Moldova și Muntenia și că oricine are dreptul să-i omoare, oriunde îi găsește..."²

După: Constantinescu, Documente, p. 34 și 184, nr. 75 (Ital. și trad.).

¹ Informațiile italiene asupra momentului sunt foarte precise și, ca atare, de primă importanță. Marele vizir Sinan Pașa a preluat conducerea trupelor otomane în cursul lunii iulie 1593.

² Represiunile împotriva evreilor supuși otomani aflați în țările române pot fi date relativ cu mare precizie, ele fiind ulterioare tratatelor de vasalitate încheiate între Sigismund Bathory și domnii români, cu Mihai Viteazul (Alba Iulia, 20 mai 1595) și cu Ștefan Răzvan (3 iunie), acorduri care prevedeau măsuri discriminatorii față de străini (greci, evrei etc). Vezi în acest sens P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 114-115. În același context, Analele Fugger aminteau la 1 martie 1595 pe medicul evreu al lui Sinan pașa, doctorul Iacob (Giacob Rabino sau Robeno) care venise în Țara Românească să reclame o datorie de 4000 de taleri, fusese închis de domn și dat ca ostatec principelui Transilvaniei; cf. Hurmuzaki, "Documente", XI, p. 228, nr. 203 (Germ.) și M. A. Halevy, "Médecins Juifs...", p. 25.

87

1595. Responsă în legătură cu uciderea unor evrei în trecere prin Moldova spre Imperiul otoman, undeva pe valea Lăpușnei.

"Trei oameni din obștea sfântă din Lvov și cu dâșgii trei tineri au plecat din orașul Iași, din Țara Valahiei¹, spre țara turcească. Pe drum, cale de o zi de la Iași, au fost omorâți. Numele primului [era] Ițchar Tirkł, iar numele celui de al doilea [era] Mendel, fiul lui Papus; numele celui de-al treilea, Faibiș.

Și iată că a dat mărturie onoratul domn Moșe, fiul lui Iehuda, cum că Mendel, fiul lui Papus și Ițchak Tirkł din obștea sfântă Lvov au plecat din Iași în anul (5) 356², ca să meargă în țara turcească. Iar el i-a însoțit când au plecat din orașul Iași. După scurt timp a venit o veste că au fost uciși.

A depus apoi mărturie onoratul domn Aharon, fiul martirului, domnul Iakov, cum că cei trei oameni sus numiți cu numele lor și cu dâșgii trei tineri au plecat din orașul Iași, cu un grup de turci străini, ca să meargă în țara turcilor. Plecarea lor din orașul Iași a avut loc într-o joi, cu aproximativ două săptămâni înainte de Șavuot din anul (5) 356 după computul mic.³ După câteva zile au venit alți turci în orașul Iași și ne-au spus:

<< Voi sunteți evrei, să știți deci că acei turci, care au plecat din Iași în țara turcească, ne-au întâlnit pe drum și ne-au spus: << Când veți merge în orașul Iași, să spuneți evreilor că cei șase evrei, care au plecat împreună cu noi din orașul Iași, s-au grăbit și ne-au luat-o înainte pe drum, din cauza apropierii sâmbetei. Noi am mers în urma lor și i-am găsit omorâți într-o vale >>.

A mai depus mărturie și sus numitul Aharon, că la acea dată, nu mai plecaseră alți evrei din orașul Iași, afară de cei șase amintiți.

A mai depus mărturie onoratul domn Mendel Halevy, cum că în joia aceea au plecat evreii din orașul Iași, cu niște turci străini, ca să meargă în țara turcească, dar n-a spus câți evrei, ci doar evrei; nici nu-i cunoștea, afară de unul zis Ițhak Tirkł din Lvov. După câteva zile au venit alți turci străini în orașul Iași și așa mai departe, cum a povestit și onoratul, sus-numit, domn Aharon.

A mai depus mărturie și onoratul, sus pomenit, domn Mendel, că a auzit din gura [ucigașilor?] în timpul chinurilor și în timpul ducerii la moarte, că au dat mărturie despre uciderea acelor sus-amintiți.

A mai dat mărturie onoratul domn Ozer, când a mers el din orașul Iași spre țara turcilor și în drum au venit la dânsul trei neevrei << Weiszzkepf >>⁴, din orașul Iași [care] i-au spus...⁵ cum au fost uciși șase evrei: trei bărbați și trei tineri; pe unul îl cunoșteau; îi zicea Aizic Mekler [samsar] din Lvov și știa multe limbi. Are și o nevastă la Lvov, în afara orașului. Și au spus neevreii << Weiszzkepf >>⁴ că evreii n-au vrut să-i aștepte la Iași, din cauza sâmbetei și au pornit-o [înainte],...⁶ "apoi ne-am dus și noi după dâșii și i-am găsit uciși în valea orașului Lăpușna"⁷.

A mai dat mărturie și onoratul domn Michel, la fel ca și vorbele amintite ale lui Ozer. Dar este o deosebire între dâșii, căci onoratul domn Michel a zis că neevreii au spus că i-au găsit morți în ziua de duminică, iar onoratul domn Ozer nu a spus în care zi. Mai este o deosebire între ei, căci onoratul domn Ozer a dat mărturie în numele pomeniților evrei, cum că pomenitul, onoratul domn Ițhak Tirkł are o nevastă la Lvov, în afara zidurilor cetății, iar onoratul domn Michel nu a afirmat aceasta.

...Și am rezumat spusele lor atât cât trebuie pentru concluzie."⁸

După: Kara, Consultații rabinice.

1 Moldova.

2 În 1595.

3 În decembrie 1595.

4 Probabil "bătrâni".

5 Lipsă în text.

6 Idem.

7 Lăpușna (azi în Republica Moldova). Pentru târg, ca loc de vamă pe drumul spre Cetatea Albă, vezi C. C. Giurescu, *Târguri sau*

orașe și cetăți moldovene. București, 1967, p. 248-249.

^a Documentul aparține culegerii de response a lui Biniamin Aharon Slonik, tradus după ediția "**Masat Biniamin**". Metz, 1776, cons. 44. O variantă prescurtată a aceluiași document a fost publicată de M. A. Halevy, **Comunitățile evreiești din Iași și București până la Zaveră (1821)**, în "Sinai. Anuar de studii judaice", III, București, 1931, p. 28-29, traducerea urmând textul ediției a II-a a responselor citate, din 1833. În varianta Halevy, numele au o transcriere puțin diferită: Isac Turkl, Mendl ben Papus și Phoebus. După cum observa ultimul editor amintit, textul vine să afirme existența, la sfârșitul veacului al XVI-lea, a unei comunități evreiești ieșene închegate.

88

1596 mai 14, Gherghița. Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, întărește lui Dumitru ocine în Rădăcinești, specificându-se plătirea de către acesta a unor datorii la creditorii evrei Sănbotin și Isac.

"+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului și răposatului Pătrașco voievod. Și a dat domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stanciul și mamei lui, Iucșei, și cu fiii lor, câți Dumnezeu le va da, ca să le fie ocină în Rădăcinești, pentru că le este veche și dreaptă ocină și de moștenire. Și încă a cumpărat Stanciul ocină în Rădăcinești de la Costandin 1 seliște și o casă pentru 650 aspri gata și un loc din Brădet pentru 60 aspri gata. Și iar să-i fie lui Stanciul ocină în Rădăcinești partea de ocină a lui Costandin toată, cât n-a cumpărat cu aspri, oricât se va alege de peste tot hotarul și de pretutindeni, pentru că a plătit Stanciul birurile lui Costandin în trei ani, de a a dat 1650 aspri gata.

Iar apoi, la moartea lui Stanciul, și la moartea Iucșei, mama lui Stanciul, el a dat cu limba lui, însuși Stanciul vărului său de al doilea, lui Dumitru, toate ocinele lui și vitele și viile și casele și sculele și averile, hrana și toată agoniseala lui, iar Dumitru, el a făcut pomană Iucșei și lui Stanciul și a cheltuit Dumitru din bucatele lui, cu pâinea și cu vinul și cu tot, 590 aspri. Și a făcut 6 sărăcuste 720 aspri. Și a dat Dumitru pentru birurile lui Stanciul 1 250 aspri. Și a plătit Dumitru datoriile lui Stanciul de la soția lui Stanciul, anume Sora, pentru 600 aspri și de la Sănbotin evreul pentru 680 aspri și de la Isac evreul pentru 350 aspri gata și de la Manta grecul pentru 150 aspri...,¹

Și am văzut domnia mea² și cartea lui Mihnea voievod, cum a dat Stanciul toate ocinele lui și toate averile lui și toate sculele sale lui Dumitru vărul său de-al doilea..."

¹ Actul continuă cu alte prevederi.

² Întărirea este acordată de Mihai Viteazul, domnul Țării Românești (1593-1601), pe baza unui act mai vechi al voievodului Mihnea Turcitul (1585-1591), datând din 1590 (cf. nr. 75 în volumul de față).

89

1599 octombrie 2. Relatare de epocă a nobilului Toma Kendi făcută comisarului imperial Mihai Szekely despre intențiile politice ale lui Mihai Viteazul, între care enumeră și alungarea credincioșilor evrei.

"...De asemenea, [Mihai Viteazul]¹ nu vrea sub nici un chip să îngăduie pe arieni și calvini, ca și pe cei ce împărtășesc credința iudaică, iar pe aceia vrea să-i stărpească până la unul."²

După: Vasiliu, Miscellanea, I, p. 240 (Lat.).

¹ Pentru politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul, în perioada unificării politice a celor trei țări române (1599-1600), vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, 1936, p. 175-180.

² Evoluția situației evreilor în această perioadă este consemnată unanim de relatările celor mai variate surse istorice; vezi în volumul de față documentele sub nr. 92-94. Informarea comisarului imperial, Carlo Magno, către Mihai Viteazul, în legătură, cu revendicările formulate de acesta în fața împăratului Rudolf al II-lea, aduce precizări suplimentare: "Eu, împăratul, rog pe Domne-Ta să nu lași într-acel loc mulți credincioși, numai să lași 3: Greci și Frânci și Lotreni..." (cf. actului datat înainte de 13 februarie 1600, în *Mihai Viteazul în conștiința europeană, Documente externe*, 1, p. 413, nr. 148).

90

1600 ianuarie 15. Salonic. Responsă în legătură cu uciderea unor evrei din Vidin în cursul raidului sud-dunărean al voievodului Țării Românești, Mihai Viteazul.

"În fața noastră, jos iscăliții trei judecători, întruniți ca tribunal, a venit domnul Israel Simon, locuitor din Vidin și, după ce i-am adresat obișnuitele preveniri, a depus mărturie în ladino: << Pe când mă aflam în magazinul meu din Vidin, a intrat un

cunoscut al meu, neevreu, care văzându-mă, s-a apropiat de mine și mi-a relatat violențele săvârșite de craiul român.¹ Și fără ca eu să-l fi întrebat, mi-a spus: "L-am găsit pe prietenul Iosef Ruso și pe doi frați vitregi ai săi, Ițchak Varon și Ițchak Amiel, cu care era mereu împreună; ei fuseseră omorâți împreună, iar eu i-am îngropat.>>

Aceste mărturii au fost depuse după ce martorul a fost prevenit că trebuie să spună adevărul. Apoi și-a mai amintit ceva și a spus că el fusese tovarăș cu numitul domn Iosef Ruso și că numele celor doi frați vitregi erau chiar Ițchak Varon și Ițchak Amiel.

Azi, marți 9 Șvat (5) 3602, aici în Salonic.

Drept care semnăm: Aron Iosef Sason, judecător, Iosef, fiul lui Moșe Sason, judecător, Mordechai Baruch Mitevuli, judecător.³

După: Fontes hebraici, I, p. 338 (Ladino) și Kara, Consultații rabinice (Trad.).

1 În original, "el rei Vlaho", Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593-1601). Evenimentele descrise se înscriu în cadrul politicii antiotomane a domnitorului român și al măsurilor represive la adresa supușilor Porții; În legătură cu aceasta, vezi, *supra*, documentele din 1594 și septembrie 1595 și comentariile la ele.

2 Marți 15 ianuarie 1600.

3 Documentul aparține culegerii de consultații rabinice a lui Aharon Sason (1555-1610) și este inclus în volumul "Torat emet", Veneția, 1626. O traducere engleză vezi, mai recent, în "Annual...", V, Sofia, 1970, p. 96.

91

1600 martie 8. Raport al comisarului imperial Mihail Szekely către împăratul Rudolf al II-lea, în legătură cu evenimentele din Moldova în preajma alungării lui Ieremia Movilă de către Mihai Viteazul, amintind persecutarea negustorilor evrei.

"... iar mai departe se arată că mare parte a locuitorilor din Moldova s-a băjenit spre Valahia, căci atunci când Ieremia Movilă se gătea de fugă¹ a socotit țara drept cămară a sa, iar de la negustorii ce nu erau statornici, precum grecii, armenii, evreii, lua ducați de aur cu miile și peste."²

După: Hurmuzaki, Documente, XII, p. 765, nr. 1133 (Germ.).

1 Ieremia Movilă, domn al Moldovei (1595-1600), a fost alungat de trupele voievodului Mihai Viteazul în luna mai 1600.

92

1600 septembrie 15, Cluj. Relatare de epocă referitoare la persecuțiile ordonate de principele Transilvaniei împotriva românilor, sârbilor, grecilor și evreilor transilvăneni care s-au arătat favorabili lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești.

"Toți valahii, sârbii, evreii și grecii care sunt de partea voievodului sunt uciși de către ai noștri, iar el, voievodul, să tot fie la Alba Iulia."¹

După: Veress, Documente, VI, p. 187-188 (Germ.).

¹ Informația este de interes, fiind unică în relatarea unei atitudini favorabile a evreilor în raport cu Mihai Viteazul. Ea precede cu puțin lupta de la Mirăslău și evenimentele legate de ea și nuanțează imaginea oarecum stereotipă în aprecieri a celorlalte stiri contemporane.

93

1600 septembrie 23, Praga. Informație de epocă, din surse evreiești, referitoare la evenimentele din Moldova și cursul luptelor dintre Mihai Viteazul și poloni.

"Zilele acestea au sosit evrei localnici, venind de la târgul de la Cracovia; ei confirmă nu numai că sperjurul Bathory și marele cancelar din Polonia au fost înfrânți în Moldova de către fiul valahului, dar și că el, voievodul¹, i-a urmărit pe respectivii cu trupele lor cale de 7 mile și i-a bătut."²

După: Veress, Documente, VI, p. 199 (Germ.).

¹ Mihai Viteazul, domnul Țării Românești.

² Informația se referă la luptele dintre voievodul român și trupele lui Ieremia Movilă, sprijinite de poloni.

1600 octombrie 14, Constantinopol. Scrisoarea franciscanului Eustachio Fontana adresată cardinalului Cinzio Aldobrandini în legătură cu situația din Țara Românească și raporturile dintre Mihai Viteazul și otomani, menționând atitudinea nefavorabilă a evreilor față de voievodul român.

"Preailustre și preacucernice monseniore, stăpân al meu, eminență. De la ultima scrisoare pe care am expediat-o luna trecută domniei voastre preailustre și preacucernice, până acum s-a sperat și în mod normal ar fi să se producă câteva confruntări în Ungaria, între imperiali și Ibrahim, sau în Moldova, între Mihai și polonezi. Nimic nu s-a petrecut, armele au stat la locul lor. Domnește liniștea. Ceea ce nu împiedică să se manevreze cu toată puterea împotriva lui Mihai. Toți strigă contra lui pentru planul demn de dispreț; îl amenință cu moartea; nu poate câștiga la propunerile sale de pace, în nici un fel, nici poporul, nici pe cei mari, deoarece are aproape toate categoriile de oameni contra sa, până și evreii..."¹

După: Mihai Viteazul, p. 579-580, nr. 217 (Ital. și trad.).

¹ Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593-1601). Informația este posterioară luptei de la Mirăslău (18 sept.) și recuceririi Moldovei de către trupele polone, marcând o serie de înfrângeri succesive ale voievodului român și un moment de cumpănă în acțiunile sale.

Începutul sec. XVII. Responsă a lui Iomtov Saalon în legătură cu disputa dintre doi creditori sud-dunăreni evrei, amintindu-se relațiile lor cu Țara Românească.

"Reuven a cedat o datorie ce o avea asupra unui valah, la o sumă mare, pentru o sumă mai mică și a spus [cumpărătorului] să se ducă să o încaseze (iar surplusul îi va aparține). Și a cumpărat Șimon zapisul de la Reuven, după lege și a plecat în Valahia.¹ A trimis acolo un om al său și s-a întors după un timp, zicând că nu a primit nimic de la valah. Acum el se întoarce către Reuven, că așa fusese înțelegerea între ei și actul să află la mâna lui Șimon, că dacă se va întoarce zapisul valahului și nu va fi primit banii, să-i capete înapoi de la Reuven.

Reuven a argumentat: << Dă-mi zapisul ce ți l-am încredințat și-ți voi daceea ce îmi ceri >>. Iar Șimon a răspuns: << Nu-l am,

căci l-am pierdut, dar iată documentul întocmit de Rașkalo, administratorul aceluia valah, în locul zapisului ce mi l-ai încredințat; căci așa mi-ai spus, să-l dau lui Rașkalo, care e omul de credință [al valahului] și împlinește poruncile sale [după cum] se știe; chiar dacă l-aș fi ascuns, el tot îți va plăti, în temeiul documentului pe care ți l-a făcut administratorul său, ca și zapisul însuși, căci așa se face întodeauna și altora >>.

Iar Reuven i-a răspuns: << Chiar dacă e așa cum spui, dar mă tem că zapisul e în mâna altuia, sau va veni și acela și va cere datoria, căci așa e scris [în zapis] să se plătească oricui arată zapisul datoriei ș.a.m.d. Iar când voi merge cu documentul, nu-mi va da nimic; deși eu te cred că n-ai încasat, până nu văd zapisul pe care ți l-am încredințat și chiar dacă te voi crede, nu cred pe trimisul tău și dacă vei lămurii că nu este vreo neînțelegere între noi, la ce bun? Și atunci, dacă ți s-a pierdut, tu ești dator să mi-l înapoiezi chiar dacă n-ai fi fost decât un trimis plătit, dar mai ales că ai cumpărat zapisul, vânzare deplină...>>²

După: Fontes hebraici, II, p. 118-119 (Ebraic) și Kara, Consultații rabinice. (Trad.).

1 Țara Românească.

2 În original textul continuă. Fragmentul aparține culegerii de response a lui Iomtov Saalon (1557/1561-1638) și a fost tradus după Consultații rabinice, Veneția, 1694, f. 117 v., cons. 142.

96

1601 august 20. Însemnare din cronica lui Simon Massa și Mark Fuchs referitoare la distrugerea Clujului de către trupele lui Basta și Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, în care amintește prezența evreilor în acel oraș.

"... din cauza unor delictе foarte grave și anume pentru faptul că l-au primit pe Sigismund și l-au ajutat împotriva germanilor, pe când fugea la Opel și după ce comisarii Majestății Sale au fost alungați în mod rușinos, în sfârșit, deoarece orașul acela (și anume Clujul) a fost copleșit de cele mai diferite și murdare secte și anume, arieni, anabaptiști și evrei. Din aceste motive Basta și voievodul Mihai au venit cu instrucțiuni de la împărat, ca să distrugă din temelii orașul cu ajutorul voluntarilor și să fie făcut orașul una cu pământul și să nu fie cruțați nici măcar copiii."¹

După: MHJ, V, 1, p. 228, nr. 465 (Lat.).

1 Episodul se referă la înfrângerea lui Sigismund Bathory de

către trupele generalului Basta și ale voievodului Mihai Viteazul în lupta de la Gorăslău (3 august 1601) și la evenimentele ce au urmat. Trupele lui Mihai Viteazul au intrat în Cluj la 11 august.

97

[ante 1605]. Responsă în legătură cu uciderea unui negustor evreu venit din Polonia la Iași pentru a cumpăra mărfuri.

"Un evreu din obștea sfântă Sniatyn, cu numele de Iosef, fiul lui Menachem a plecat în țara Valahia¹, în orașul Iași și a cumpărat acolo marfă: ceară și blănuri...,² Iar din orașul Iași a pornit înapoi spre casă, în orașul Sniatyn și a luat cu dânsul toată marfa ce o cumpărăse acolo. Când a ieșit din oraș, i s-a alăturat un străin neevreu, cu soția sa neevreică.

După aceasta, peste câteva zile, un evreu cu numele de Șevach, din obștea sfântă Lvov, a venit la Trepanoli³, în țara Poloniei și a recunoscut pe acel neevreu pomenit mai sus și pe acea neevreică. A mai găsit și căruța și calul și marfa onoratului domn Iosef, mai sus pomenit. Îndată s-a mirat onoratul domn Șevach și a simțit că neevreul l-a ucis pe amintitul evreu Iosef și i-a luat tot avutul, căci acest om, onoratul domn Șevach, fusese la Iași în același han cu onoratul domn Iosef. El a recunoscut toată marfa onoratului domn Iosef, precum și calul și căruța. El văzuse când neevreul și soția sa i s-au alăturat pe drum când a ieșit din orașul Iași. Atunci s-a străduit onoratul domn Șevach, cu intervenții, până ce l-au închis pe ucigaș în închisoarea unde se țin cei acuzați de omor. Iar când străinul a văzut primejdia în care l-a adus crima sa, a mărturisit în închisoare, fără nici un fel de tortură și a povestit toată fapta sa cea rea, cum l-a ucis pe sus-pomenitul onoratul domn Iosef din Sniatyn, în țara Valahiei și i-au luat tot avutul. După mărturisirea sa, s-a dat sentința după legea contra ucigașilor...⁴

Adus la tribunalul rabinic, care a luat mărturia în orașul Podhajec. Mai este scris la acest tribunal că, după ce s-a sfârșit judecata celui neevreu care l-a jefuit și ucis, că [ucigașul] a justificat sentința și a strigat în gura mare în fața tuturor: << Acum știm că Dumnezeu este judecător drept și că e adevărat că răzbună sângele evreului Iosef, pe care l-am vărsat cu mâinile mele >>. De asemenea, confesorul a povestit că, atunci când ucigașul i s-a spovedit înaintea morții, așa cum e obiceiul la creștini să se spovedească la preot, a recunoscut dreptatea osândeii, zicându-i chiar aceste vorbe. Mai scrie acolo că ucigașul a spus că atunci când a împușcat cu arma numită pușcă în trupul pomenitului Iosef, acesta a căzut îndată la pământ, iar ucigașul și soția sa s-au sculat și au scotocit trupul pomenitului Iosef și în hainele sale după bani, dar n-au găsit decât cam doi galbeni. Sus-amintitul Iosef nu s-a zvârcolit deloc și nu mai avea suflare, ci era mort de-a binelea. Și a fost ucis lângă o [fântână]...⁵

1 În Moldova.

2 Lipsă în text.

3 Probabil, localitatea medievală Tarnopol.

4 Lipsă în text.

5 Documentul nu poartă dată, fiind încadrat în funcție de celelalte consultații rabinice ale lui Biniamin Slonik. Traducerea s-a făcut după textul ebraic din culegerea *Masat Biniamin*, Metz, 1776, cons. 68.

98

1605 ianuarie. Responsă în legătură cu moartea unui evreu în cursul luptelor din Moldova, din 1600, între trupele polone ale lui Jan Zamoyski și cele ale lui Mihai Viteazul.

"În fața noastră, jos iscăliții trei judecători, în ședință, a venit onoratul domn Iosef, fiul domnului Smuel și l-am întrebat după lege și cu preveniri legale și a depus mărturie în slavă, iar noi am tradus în idiș: << Eram în Valahia¹, eu și Chaim, ginerele onoratului domn Ițhac, fiul lui Slomo din Krasni, la Stepanoviț², într-un han, atunci când a fost războiul cu Mihail.³ Atunci ni s-a făcut frică și ne-am dus la o gospodărie, în tabăra de valahi și poloni⁴, care se află în câmp, la o jumătate de milă de Botoșani. Aici am văzut o luptă mare a hospodarului, iar trimișii se duceau și veneau mereu, anunțând că vine Mihail. Atunci eu, Iosef i-am spus numitului Chaim: "Aici se va da o luptă mare cu Mihail, e primejdie de moarte pentru noi. Mai bine să ne ducem în orașul Botoșani, poate că Dumnezeu ne va mântui>>.

Numitul Chaim n-a vrut să plece; atunci am plecat numai eu, Iosef, iar Chaim a rămas în lupta pomenită. Până la urmă, eu, Iosef împreună cu alți evrei din Lvov și Skaly, am fost în Botoșani. Aici am auzit că ai noștri [polonii] au bătut oastea lui Mihail și au înaintat spre Cotnari. Noi ne-am temut să mai rămânem la Botoșani, căci era oaste puțină acolo; atunci ne-am tocmit iarăși oameni și am plecat din nou la Stepanoviț. Pe drum, l-am văzut pe amintitul Chaim zăcând pe câmp, pe spate. Avea o gaură în gâtleej, hainele îi erau muiate în sânge și era mort. Eu l-am atins cu mâna mea. Atunci au vrut țărani să-i scoată caftanul, căci purta un caftan bun de << Margea >>, iar eu le-am spus: << Să nu faceți asta; e evreu și veți avea necazuri multe>>. Ei l-au lăsat în pace. Noi ne-am dus repede la Stepanoviț de frica luptelor. Aceasta s-a întâmplat la cinci zile după ce m-am despărțit de dânsul."

Tribunalul rabinic a întărit mărturia după lege și întocmit azi, duminică, 26 Tevet 5365, după computul mic, aici, în obștea sfântă Medziboz."⁵

¹ Moldova.

² Târgul medieval Ștefănești.

³ Mihai Viteazul, ca domn al Moldovei (mai-septembrie 1600).

Documentul aduce informații prețioase pentru cronologia luptelor din Moldova, în vremea domnitorului amintit, evenimentele relatate încadrându-se în cursul ciocnirilor din luna septembrie 1600, după intrarea în țară a trupelor polone, care l-au instalat la domnie pe Ieremia Movilă.

⁴ Relatarea se referă la trupele cancelarului Jan Zamoyski și la moldovenii adepți ai lui Ieremia Movilă. Pentru ansamblul luptelor, vezi P. P. Panaitescu. **Mihai Viteazul**, București, 1936, p. 228-230 și precizările lui I. Kara, în "Acta Valachica", Târgoviște, 1972, p. 171-175.

⁵ Consultația rabinică aparține culegerii lui Ioel Sirkes, ed. Frankfurt pe Main, 1697, nr 82 (vezi și *supra* cons. 77, din 1593). Prima traducere românească a sa, cu diferențe notabile față de cea prezentă, a apărut în "Revista israelită", I, 1886, 11, p. 343-344, după care s-a preluat datarea actului. Arthur Gorovei, în **Monografia orașului Botoșani**, Botoșani, 1925, p. 74-75, pare să semnaleze o altă consultație care se referă la luptele dintre Mihăiaș Movilă, fiul lui Simion, cu Constantin Movilă, fiul domnului Moldovei, Ieremia (1600-1606), încheiate cu înfrângerea primului, la Ștefănești, în decembrie 1607.

99

1605 iunie 26-august 3, Praga. Consiliul secret habsburgic comunică Camerei aulice imperiale hotărârea împăratului Rudolf al II-lea de a onora cererea voievodului român Nicolae Pătrașcu privitoare la un împrumut, sumele urmând a fi achitate prin intermediul unor evrei.

"Se comunică prin aceasta camerei aulice. Consilierii consiliului secret își amintesc că Maiestatea Sa imperială... a binevoit să aprobe cu un an în urmă să i se dea voievodului Pătrașcu¹ 15000 taleri pentru bijuteriile oferite Maiestății Sale. Deoarece amintitul Pătrașcu dorește 5000 de taleri de la Maiestatea Sa pentru plata unor datorii contractate, ca să-și poată scoate zălogul, altfel acesta va fi vândut în câteva zile de către evrei, camera aulică îi va procura cei 5000 taleri, căci altfel el va pierde zălogul ce valorează peste 20000 taleri, la evrei și va suferi o pagubă mare. De la Consiliul secret, 26 iunie 1605.

Rabus cu mâna proprie.

S-a reluat în Consiliul secret și s-a menționat în mod expres că de mult i s-au aprobat [lui Pătrașcu] 5000 taleri cadou și 15000

pentru bijuterii. Pentru el intervin domnii Geheimben ca să i se dea ajutor din restanțele Geheimben. Evreii să fie somați și să se trateze cu ei scoaterea zălogului. 3 august [1]605"2.

Ediție: Veress, Documente, VII, p. 241-242 (Germ.).

1 Nicolae Pătrașcu, domn al Țării Românești (noi. 1599-sept. 1600).

2 În același an, în septembrie, Nicolae Pătrașcu apăsese în fața unui reprezentant al curții habsburgice, Joachim Huber, care relatează: "Pe baza ordinului oral pe care l-a dat înălțimea Voastră în fața multora l-am chemat pe amintitul domn Pătrașcu la mine și am aflat de la el ce și cui datorează. El mi-a relatat că toate datoriile sale amintite la creștini și evrei se ridică împreună cu dobânzile, la 5000 taleri; mai propune să înainteze un inventar amănunțit cu numele creditorilor și sumele datorate, precum și zălogul amanetat ca și dobânzile pendinte" cf. *MHJ*, V,1, p. 231, nr. 474, unde informația apare în mod greșit sub anul 1606.

100

1605 august. Responsă în legătură cu moartea unui negustor evreu în Moldova, în timpul unor lupte pe Dunăre.

"În ședința tribunalului rabinic, astăzi, duminică 7 Elul (5) 365, a venit în fața noastră onoratul domn Mordechai-Morduş, fiul onoratului domn Şlomo și a declarat după legile martorilor... în limba idiș. "Eu și un evreu italian ședeam la Iași, în Valahia și mai era cu noi un evreu din Lvov, cu numele Aizik sticlarul.

El făcea și brânză. A început: "Nu mai am ce face aici, plec la Galați să cumpăr lecveriță¹, poate voi scoate un câștig. Ne-am convins că nu vrea să rămână. A luat cu sine [dantelă] și panglici, iar evreul italian i-a dat două butoiașe cu rachiu, ca să cumpere lecveriță. Câteva zile după plecarea sa, a venit veste că ar fi lupte la Galați; noi ne-am temut pentru pomenitul evreu. Între timp au sosit doi evrei și ne-au povestit despre lupte și cum a fost ucis acolo un evreu.

Când au loc lupte la Galați, e un obicei acolo. Sub un mal înalt curge un fluviu pe care plutesc multe corăbii. Oamenii sar pe corăbii și trec pe celălalt mal. Evreul a vrut și el să sară, ba se apucase de o corabie, când a fost lovit în coaste de o săgeată și a căzut în apă. Cei doi evrei nu ne-au spus însă numele [ucigașului]. Au spus numai că auziseră de pieirea evreului în împrejurările arătate.

Mai târziu, ne aflam la Iași într-o zi de târg. Un preot s-a apropiat de evreul italian și a vorbit cu dânsul despre luptele sus pomenite și despre uciderea acelui evreu. M-am apropiat și eu [de

ei], dar preotul vorbea într-o limbă pe care n-am înțeles-o bine.² I-am rugat să povestească în românește³ cele întâmplate. Atunci a spus: "Am găzduit un om care avea dantelă, panglici și două butoiașe și cumpărase lecvăriță. Când a izbucnit lupta, evreul a fugit ca să scape și voia să sară în corabie, care se afla pe fluviu, așa cum s-a mai spus, dar a fost împușcat și a căzut în apă. A doua zi, luptele s-au terminat, ostașii au plecat, cum pleacă ei de obicei, repede și s-au scos morții din apă, s-au dezbrăcat și îngropat. Când au ajuns la evreu, văzându-l că e circumcis, deci evreu sau musulman, n-au vrut să-l îngroape. Între timp, am ajuns și eu la fața locului, l-am recunoscut [pe cel ucis] și le-am spus: "E un evreu pe care l-am găzduit într-o odaie a mea". Și m-am dus de l-am îngropat, căci îmi fusese oaspete; dantela, panglicile și rachiul s-au pierdut în învălmășală, dar lecvărița mai este." Toate acestea preotul le-a povestit în românește, iar italianului i le-a spus în altă limbă. Nu pot să știu dacă preotul i-a povestit evreului italian din proprie inițiativă sau la întrebarea acestuia despre pomenitul evreu". Acestea sunt vorbele pomenitului Mordechai-Morduş.

[Semnează] Iakov, fiul învățătorului nostru răposatul Meşulim halevi ... Kopel Aşkenazi, Iţchak, fiul lui Iakov.

Se întăreşte iscălitura domnului Iţchak, fiul lui Iakov, ca fiind autentică și dată în fața noastră, cei trei. Acestea sunt vorbele smeritului Ioșea⁴, fiul învățătorului nostru Alecsandri...".⁵

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Substanță dulce.

² În transcrierea lui M. A. Halevy, *Comunitățile Evreiești...*, în "Sinai. Anuar de studii judaice", III, 1931, p. 30, preotul vorbea în laaz, limbă vorbită de o parte a populației orientale din Dobrogea (vezi doc. infra, la 1652, Mangalia).

³ Aici, ca și în alte cazuri referitoare la Țara Românească, discuțiile purtate de evrei în limba română vin să ateste, o dată în plus, stabilitatea comunităților locale și adaptarea la realitățile vieții medievale din cele două țări române.

⁴ Secretarul sfatului rabinic.

⁵ Documentul face parte din culegerea de response a lui Biniamin Aharon, fiul lui Avraham Slonik, ediția "Masat Biniamin", Metz, 1776, cons. nr. 45. Evenimentele relatate sunt în legătură, foarte probabil, cu luptele din 1602-1603 între trupele lui Radu Șerban, domnul Țării Românești și cele coalizate ale lui Simion Movilă, tătari și otomani. Pentru alte cazuri similare ale unor evrei uciși la începutul veacului al XVII-lea în Moldova, vezi semnalările lui M. A. Halevy, op. cit., p. 30. O primă traducere românească, după ediția Sidilkow, 1883, cu câteva diferențe neînsemnate ("Iacob sin Meşulim numit Kopel Askenasi" etc.), a apărut în "Revista israelită", I, 1886, 13, p. 409.

1606 iulie 26, Kosiče. Scrisoare a lui Ștefan Bocskai, principele Transilvaniei către regele Poloniei în care solicită trimiterea unui cunoscut medic evreu al vremii, Eleazar, pentru a-l trata.

"Medicul Eleazar, care prin neam, educație și religie este evreu, a fost chemat din Polonia la Kosiče în anul 1606 pentru a înlânzi cruzimea bolii preacunoscutului principe al Transilvaniei Ștefan Bocskai¹, atunci când se credea că acesta fusese otrăvit de către Mihail Kátai, secretarul departamentului secret, printr-o băutură otrăvită pe care o oferise. Medicul a fost chemat la Kosiče. Iată acum scrisoarea principelui care se lupta cu moartea, trimisă în taină regelui Poloniei², pentru ca acesta să-l trimeată pe medicul Eleazar; ea s-a păstrat la Wolfg. Bethlen, Istoria Transilv.: , cartea XV "Maiestatea Voastră regală stăpâne, stăpâne foarte venerat de către mine! Încrezător în bunăvoința pe care Maiestatea Voastră regală pare să o manifeste, am socotit că ea trebuie să se arate la fel și în întâmplările acestea; în ultimele două luni a dat o boală grea peste mine, astfel încât am fost în pericol să ajung la capătul vieții mele. Totuși prin mila Domnului am supraviețuit, învingând forța neașteptată a bolii prin străduința medicilor pe care îi am lângă mine; dar deși am fost îngrijit de ei tot timpul, n-am putut să recâștig sănătatea dorită și vigoarea corporală pierdută. Deoarece în alte rânduri, din cauza tulburărilor politice ale statelor am fost lipsit de un număr mai mare de doctori decât s-ar cuveni, care să poată avea o grijă mai mare și mai bună pentru sănătatea noastră prin mulțimea sfaturilor lor; de aceea am trimis la Cracovia orașul de scaun al Maiestății Voastre, pe Gheorghe Czeglédi, convocatorul curții noastre și pe nobilul Gheorghe Szabó pentru a-l câștiga de partea noastră pe savantul medic evreu, a cărui faimă și îndemănare în această meserie s-au răspândit cu multe laude până la noi, rog pe Maiestatea Voastră intens, să-i ordone aceuia, în numele dragostei ce mi-o purtați, să meargă până la mine și să nu stea la îndoială sau să nu depună străduințe credincioase în vindecarea bolii mele. Pe cât de plăcută și de scumpă le este oamenilor sănătatea însăși, voi face ca și pe el să-l aștepte lucruri foarte plăcute. Dat în orașul nostru liber Kosiče în 26 iulie 1606".

Wolfg-Bethlen, Ist. Transilv. cartea 1, amintește cu aceste cuvinte că boala principelui, care merita o viață mai lungă, a înșelat grija și priceperea tuturor medicilor de casă și a evreului Eleazar: "Agravându-se boala principelui Bocskai, cu care se lupta deja de câteva luni și devenind pe zi ce trece tot mai gravă, cei mai experți medici, nu numai cei din Ungaria, care se aflau la patul lui, dar chiar și evreul Eleazar, care venise de curând adus din Polonia, nu au folosit la nimic etc."⁴.

După: MHJ, XV, p. 26-27, nr. 18 (Lat.).

¹ Ștefan Bocskai, principe al Transilvaniei (1604-1606, dec.29).

² Sigismund al III-lea (1587-1632).

³ Referirea privește continuarea războiului antiotoman, în anii de după moartea lui Mihai Viteazul, încheiat abia în 1606 prin pacea de la Sztivatorok între imperiali și Poartă.

⁴ Fragmentul aparține *Biografiei abreviate a medicilor din Ungaria și Transilvania a lui Ștefan Wesszprémi*. Un alt medic evreu este consemnat la scurtă vreme - 2 iulie 1623 - la curtea lui Gabriel Bethlen (1613-1629); cf. *MHJ*, X, p. 153, nr. 133. Vezi în volumul de față și doc. nr. 119, 129, 130.

102

1607, Gromny. Decizie a Congresului comunităților evreiești (Vaad), ținut în 1607 la iarmarocul de la Gromny, referitoare la cumpărarea peștelui pescuit în Moldova.

"Există locuri cunoscute în Valahia¹, unde se pescuiesc împreună pești kușer [rituali] și pești treif [nerituali]. S-a constatat precis că peștii [de ambele feluri] se sarează și se usucă laolaltă; trebuie deci să se vegheze imediat ca nimeni să nu cumpere astfel de pește uscat, decât de la un om care se pricepe"².

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Pentru comerțul cu pește practicat în Moldova la începutul veacului al XVII-lea vezi notațiile lui N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, Epoca Veche, București, 1925, p. 268*.

² Text tradus după G. Sohestov, *Matovat Kodes, Lvov, 1869, f. 33, verso*.

103

1610 martie 22, Vidin. Responsă în legătură cu uciderea lui Slomo Zenana, secretar al tribunalului rabinic din Oriahovo.

"În fața noastră, subscrișii trei judecători [ai tribunalului rabinic] a venit înțeleptul domn Ițchak Saul și, după prevenirile legale ce i s-au făcut, că va spune adevărul...¹, a jurat și a declarat următoarele: El s-a dus la Oriahovo, să fie secretar al tribunalului rabinic, în locul lui Slomo Zenana și strângea datoriile [covenite] numitului Slomo. El s-a dus să ceară unui valah suma pe care acesta o luase cu împrumut. În acest moment a sosit o căruță cu sare, mânăată de doi valahi. Doi turci, care se

aflau pe acolo, i-au zis: << Îi vezi pe aceștia doi? Ei au vărsat sângele lui Kuciuk Iazindji >>. Atunci i-a chemat la o parte și i-a întrebat cum a fost ucis și cine l-a ucis. Iar ei au zis: << Acești valahi sunt din Gubaz Dibrav² și Kuciuk Iazindji s-a certat cu ei pentru niște funii și-l dușmăneau >>. Pe când veneau din Nicopole³ cu o barcă încărcată cu făină, el venea dinspre Ostrov, spre Gubaz Dibrav; s-a stărnit un vânt puternic și au fost luați de curent. Un barcagiu turc, care a scăpat, a spus că luaseră totul din barcă. Vestea a făcut vâlvă la Oriahovo; unii s-au dus și au adus foi din cărți, ce au găsit. Acolo au întâlnit niște valahi. Unul din valahi i-a întrebat pe cei din barcă: << Îl căutați, poate, pe Kuciuk Iazindji, care a fost ucis? Nu-l veți găsi, căci l-au aruncat într-o mlaștină, iar barca lui au sfărâmat-o în bucăți >>.

Noi am cercetat și am aflat că domnul Slomo era poreclit Kuciuk Iazindji, adică << scriitorul cel mic >>. Aceasta a avut loc la Vidin, la 27 Adar 5370⁴ și pentru stabilirea adevărului am scris mărturie în prezența noastră: Iosef Galiano, judecător, Rafael, fiul lui Samuel, judecător, Rafael Ventura, judecător. La această ședință a celor trei [judecători] noi, membrii tribunalului rabinic, întărim cu semnăturile de mai sus: Moșe Djalati, Slomo Alabio, David, fiul lui Nehemia, judecător.”⁵

După: Fontes hebraici, II, p. 227-228 (iudeo-spaniolă); Kara, Consultații rabinice (Trad.).

¹ Lipsă în original.

² Localitate neidentificată.

³ Nicopolul Mic, azi Turnu Măgurele.

⁴ 22 martie 1610.

⁵ Documentul aparține culegerii de response a lui Șlomo ibn Aharon Hason, *Mispatim ieșarim*, ed. Salonic, 1732.

104

1611 ianuarie 15, Praga. Fragment din scrisoarea lui Lazăr Henkel către palatinul Gyorgy Thurzo amintindu-se răscumpărarea unor datorii contractate de Nicolae Pătrașcu, fostul domn al Țării Românești.

“... întrucât sunt convins și cred chiar, nici nu mă îndoiesc că domnia ta își mai aduce aminte, cu câtă dragoste, sinceritate și bunăvoință v-am slujit eu când la îndrumarea, indemnul și dorința domniei tale am răscumpărat de la evrei nu numai bunurile sale care erau aproape cu totul pierdute, plătind cu bani gheață, pe care i-am cerut cu împrumut de la altul, dar pe lângă aceasta, cât timp a fost aici la mare nevoie și în mare lipsă, nu numai că am luat asupra-mi în multe feluri, când cu bani gheață, când alte datorii de-ale lui, ci chiar plătindu-i astfel, încât datoria a întrecut cu

câte ceva chiar [suma] de 15 mii de florini; iar acestea le-am făcut pentru domnul Pătraşcu voievod¹, numai pentru a fi pe placul domniei tale".

După: MHJ, V, 1, p. 232, nr. 475 (Ung.).

¹ Nicolae Pătraşcu, domn al Ţării Româneşti (nov. 1599 - sept. 1600). Pentru datoriile contractate de el anterior, vezi *supra*, nr. 99.

105

1613 iunie 10, Târgovişte. Radu Mihnea, domnul Ţării Româneşti, întăreşte o serie de ocine în Vrancea, amintindu-se datoria unuia dintre săteni la un creditor evreu.

"... Şi iarăşi a cumpărat Măinea 3 ogoare în satul Dumitreşti de la Lepădat pentru 900 aspri. Şi iarăşi a cumpărat Măinea un ogor în Dumitreşti de la Şerban, pentru 200 aspri. Şi iarăşi a cumpărat Măinea ocină în Neniuleşti, toată partea lui Neniul, pentru două vaci cu lapte şi cincizeci ferdele de grâu. Şi iarăşi a cumpărat Măinea ocină în Biceşti, partea lui Barcă toată, pentru 600 aspri. Şi iarăşi a cumpărat Măinea două ogoare în satul Dumitreşti de la Cântă pentru 2 boi. Şi iarăşi să-i fie lui Măinea şi femeii lui Ana, în satul Dumitreşti, partea de ocină a lui Oprea din Ţigoi toată, pentru că a dat-o Oprea pentru sufletul lui şi încă i-a plătit Măinea datoria lui Oprea la un evreu, 500 aspri..."¹

După: DIR, B, veac XVII, 4, p. 204, nr.189 (Trad.).

¹ Act al lui Radu Mihnea, domnul Ţării Româneşti, din a treia domnie (1611-1616). Satele sunt grupate în jud. Vrancea.

106

1613 decembrie 10, Iaşi. Ştefan Tomşa, domnul Moldovei, întăreşte un privilegiu comercial pentru negustorii din Polonia, între care-i enumeră şi pe evrei, stabilind traseul obligatoriu pe care aceştia urmează să-l parcurgă.

"Ştefan Tomşa¹, din mila lui Dumnezeu domn al ţării Moldovei şi moştenitor de drept. Facem cunoscut tuturor şi fiecăruia în

parte căruia i se cuvine, poporului din Polonia, polonezilor și mai ales negustorilor, atât polonezi cât și ucraineni, armeni și evrei, că au voie, din acest ceas, să treacă prin pământurile noastre cu toate mărfurile și cumpărăturile, pe drumul de la Cernăuți, Hotin și Soroca, dar nu prin altă parte și numai pe aceste drumuri să meargă, altminteri își vor pierde marfa și toate cumpărăturile. Iar dacă vor arăta scrisoarea noastră părcălabilor noștri ce străjuiesc pe aceste drumuri volnici vor fi să intre și să iasă din ținuturile noastre. Și pentru o mai bună încredințare a scrisorii noastre, am poruncit să se pecetluiască și am iscălit cu mâna noastră. În Iași, în ziua nouă [a lunii lui] aprilie, anul Domnului o mie șase sute patrusprezece.²

Ștefan voievod³.

După: Iorga, Doamna lui Ieremia, p. 55, nr. XVII (Pol.).

¹ Ștefan al II-lea Tomșa, domn al Moldovei (1611-1615).

² Dintr-o inadvertență, N. Iorga a pus documentul sub data de 10 decembrie 1613 (!). Sub data corectă, 9 aprilie 1614, actul este semnalat după regestul polon din *Kronika miasta Lwowa prezez Dyonizego Zubryckiego Nakładem Autora*, Lvov, 1844, de către L. R. Rosenbaum. *Documente și note privitoare la istoria evreilor din Țările Române*, I, București, 1947, p. 21 nr. 21. Pentru drumurile comerciale prin Moldova, în această perioadă, vezi P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 130. Deși privilegiul acesta redeschide negustorilor evrei piața moldovenească, specificarea traseului obligatoriu pe care urmau să-l străbată rămâne o prevedere restrictivă, consecință a protecționismului comercial instituit prin actul mai vechi al lui Petru Șchiopul. Vezi *supra*, nr. 64.

³ Semnătura domnului în slavonă.

107

[cca. 1613]. Responsă în legătură cu uciderea în Moldova a unor evrei de către tâlhari.

"Înainte noastră trei judecători, întruniți în tribunalul rabinic, s-a înfățișat domnul Șimon, fiul mortului, domnul Iakov și a spus, după legea martorilor, cu blestemul că, dacă nu va spune adevărul, își va purta păcatul; și a spus acestea în limba idiș: "Eram în orașul Soroca¹ și am vorbit cu un român despre oamenii care au fost uciși în Țara Valahiei.² Atunci l-am întrebat pe român dacă erau aceiași tâlhari care i-au ucis pe evrei. Iar el mi-a răspuns că au fost alți tâlhari care i-au ucis pe Israel și pe tovarășii săi, iar acolo unde Nisan și Moșko și Șalom au pierit, au fost iarăși alți tâlhari. Nisan și Moșko au fost văzuți zăcând în pădure alătura, iar Șalom zăcea și el lângă dâșii, decapitat,

capul fiind departe de trup." Până aici spusele lor.

A mai depus mărturie onoratul domn Israel, fiul lui Șlomo, în aceeași pricină: "Eram la Orhei³ și am întrebat despre cei omorâți și anume Nisan cu tovarășii săi. Și mi-au spus câțiva că au fost înecați, iar altul [a spus] că au fost uciși în pădure. Pe urmă au mai spus neîntrebați și alți neevrei, că este neîndoielnic că au pierit și i-au numit pe Nisan, pe Moșko, și pe Șalom. Apoi m-am dus la hanul la care Nisan obișnuia să tragă și femeia avea șpențelul lui, iar pe cap basmaua lui. Eu am recunoscut basmaua lui Nisan și am spus femeii că basmaua este a lui Nisan, iar dânsa mi-a răspuns: "Vorbești mult, evreule și tu ai să pieri, așa cum a pierit dânsul". Până aici vorbele lui.

A mai depus mărturie Menachem, fiul lui Avraham, în pricina nenorocirii de mai sus. "Și eu am fost la Orhei cu numitul Israel și am văzut și eu basmaua și i-am spus și eu la fel [femeii], iar dânsa mi-a răspuns la fel, ba a mai adăugat că niște oameni i-au dat cartea de rugăciune a lui Nisan, iar șalul de rugăciune l-a văzut la o femeie, care îl poartă drept șorț. A mai spus: "Mergeam pe stradă și m-a văzut o femeie în piață și mi-a vorbit: "Credeam că și tu ai pierit ca și bietul Nisan; a pierit evreul cel mic și Moșko și Șalom. Îmi pare rău de dâșii". Atunci am întrebat cum au pierit. Dar ea mi-a spus că au fost decapitați și aruncați într-o groapă în pădure."

A mai depus mărturie Ițchak, fiul lui Eliezer, în chestia nenorocirii suspomenite: "Eram la Soroca și m-a întâlnit un român din Orhei cu numele de Ștefaleenco și mi-a spus: "Slavă Domnului că n-ai pierit și tu. Mi-a părut rău de tine, că ești încă tânăr, credeam că ai pierit împreună cu Israel și pe bietul Șalom; iarăși l-au ucis și Nisan cu Moșko plecaseră din Orhei [și] atunci i-au întâlnit și i-au legat și i-au dus în pădure de i-au decapitat".

A mai depus mărturie suspomenitul domn Șimon: "A venit la mine nechemat un neevreu, în orașul Soroca și mi-a zis: "Am fost și eu când au fost omorâți evreii; eu călătoream cu stăpânul meu la o hotărnicie și am ajuns într-un sat. Aici era o mare gălăgie. M-am apropiat și eu și am văzut cum i-au scos din han pe cei trei evrei, i-au legat și i-au dus, cu bani cu tot. Eu i-am întrebat: "Unde-i duceți?" Ei mi-au răspuns: "Pârcălabul de Orhei a poruncit să-i ducem pe cei trei evrei cu banii lor". Și i-au dus.

A doua zi m-am întors acasă și m-a întâlnit căruțașul care transportase evreii. L-am întrebat: "Ce ați făcut cu evreii? I-ați dus la închisoare?" Atunci mi-a răspuns: "Au fost băgați la închisoare, de unde nu vor mai ieși câte zile or avea". Știu unde se află hanul din sat, din care omul îmi spusese că au fost scoși, căci acolo trăgeau Nisan și Moșko și Șalom; evreii suspomeniți.

Iscălit: Menachem, fiul învățătorului nostru Mordechai Zingherl, răposatul; Ieșua Mordechai, fiul învățătorului nostru, răposatul Iakov, zis Iekl, fiul lui...⁴ rectorul seminarului Biniamin Aharon [rabin]".⁵

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Soroca, oraș medieval, azi în Republica Moldova, pe vechiul drum moldovenesc (cf. C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 275-277).

² Moldova, în vremea lui Ștefan al II-lea Tomșa (1611-1615), epoca în care comerțul cu Polonia, practicat și prin evrei este protejat de către domnitor (cf. *infra*, nr. 106).

³ Orhei, târg medieval, probabil Orheiul Nou, azi în Republica Moldova, pe vechiul drum comercial al Moldovei (cf. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 254-255, unde apar și satele din ocolul târgului și în care s-au petrecut evenimentele relatate de documentul de față). Pentru starea de nesiguranță în ținutul Sorociei și al Orheiului, în această perioadă și care a afectat și pe negustorii în trecere prin zonă vezi relatarea lui Charles de Joppecourt, în *Călători străini despre țările române*, IV, București, 1972, p. 386 și urm., cu notele bibliografice.

⁴ Lipsă în original.

⁵ Textul, în original în idiș, aparține culegerii de consultații rabinice ale lui Meir Ghedalia din Lublin (1558-1616) și a fost tradus după ediția *Manhir unei Chochanim*, Veneția, 1619, cons. 132. Data actului a fost stabilită în funcție de alte două consultații rabinice, în legătură cu același caz.

108

[cca. 1613]. Responsă a lui Meir Ghedalia în legătură cu uciderea unor negustori evrei din Polonia, în Moldova.

"A mai depus mărturie mai sus amintitul domn Ițchak, fiul domnului Mordechai, în sus-amintita nenorocire¹. Și iată ce a spus: "Eram în Valahia², în orașul Stepanoviț³, și se afla acolo un evreu din Bar, care mi-a vorbit și mi-a arătat: "Uite că vine ucigașul care i-a înecat pe cei doi evrei din Priluk". Unul [din ei] era Zalman, cantorul din Priluk⁴. Numitul evreu a mai povestit cum l-au găsit pe evreu lângă [podul de peste] apă, atunci când l-au aruncat pentru a doua oară în Prut. Iar sus- numitul evreu îmi spunea, scriind o scrisoare: "Aș vrea să mă răzbun pe ucigaș". Apoi m-am dus în sat și am întrebat-o pe gazda mea dacă aceste [spuse] sunt adevărate. Atunci mi-a răspuns gospodarul: "Aici peste drum locuiește ucigașul". Și mi-a povestit că atunci când i-au aruncat în Prut pe cei doi evrei, unul din ei a înotat, a ieșit din apă și a fugit în sat, însă tâlharii l-au urmărit, l-au luat cu de-a sila și au trecut cu el prin fața casei mele. El a strigat: "Sunt cantorul din Priluk, am nevastă și copii, dați-mă rob peste mare, dar nu mă omorâți". Atunci ucigașul i-a răspuns: "Nu vreau, eu vreau să te înec". Și l-a înecat. Mai târziu a fost găsit lângă [podul] pomenit; mâncaseră peștii din el și era mort".

Până aici sunt cuvintele mărturiilor care au fost date la tribunalul rabinic [din Bar]⁵ și pe care mai sus le-a transmis,

frunțașul înălțatul domn, învățătorul nostru Aba halevi...⁶.

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Cazul pare a fi în relație cu evenimentele relatate în documentul anterior.

² Moldova, în vremea lui Ștefan al II-lea Tomșa (1611-1615).

³ Târgul medieval Ștefănești (cf. C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 288-289), situat pe Bășeu, afluent al Prutului.

⁴ Azi Prikuli.

⁵ Oraș. cetate în Podolia.

⁶ Consultația aparține lui Meir Ghedalia și a fost tradusă după *Manhir unei Chochanim*, Veneția, 1619, cons. 134. O traducere parțială vezi la S. Callimachi și S. Cris-Cristian, *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele românești*, Iași, 1935, p. 15.93

109

1614 ianuarie 25, Târgoviște. Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești care întărește mai multor megiași din satul Mihăița siliștea satului, amintind totodată și datoria unuia dintre ei la un creditor evreu.

"+ Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele: lui Hamza și lui Ursu și lui Crăciun și lui Vladul și lui Târseanul și lui Vladul al lui Dârleat și lui Dumitru și lui Vintilă și lui Toader și lui Stanciul și Toma și Staiul și Dragomir și Neagoe și Sâbur și cu ceata lor și cu fiii lor, câți le va da Dumnezeu, ca să le fie lor siliștea care se numește Mihăița¹ toată, cu tot hotarul, oricât se va alege de pretutindeni. [...] ²

Pentru că acest mai sus numit sat, siliștea Mihăița, a fost dat și miluit de mai înainte vreme de jupan Marcea postelnic și de sora lui jupanița Zamfira bunicilor acestora mai sus spuși și numiți oameni, lui popa Oprea și lui Mârțea și lui Pârvul și fraților lor și cetei lor, pentru pomană și încă le-au fost lor și cumetri...³ popa Oprea și cu frații lui mai sus spuși, pe sora lui jupan Marcea...³ pe jupanița Zamfira și de la un evreu cu 9 590 aspri turcești, încă mai de mult"⁴.

După: DIR, B, veac XVII, 2, p. 239-240, nr. 224 (Trad.).

¹ Sat Mihăița, com. Coțofenii din Dos, jud. Dolj.

² Urmează descrierea hotarelor siliștei.

³ Loc rupt în original.

⁴ Documentul este dat de Radu Mihnea, domnul Țării Românești, în a treia domnie (1611-1616), dar datoria la creditorul evreu datează foarte probabil din secolul al XVI-lea. Marcea a fost mare postelnic în 1510-1512, 1518-1519, când donează siliștea; vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV-XVII, XVII, p. 70.

110

1615 septembrie 8, Târgoviște. Act al lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești, prin care întărește Catalinei băneasa un sat din Dolj, în hotarul căruia este amintit toponimul "fântâna jidovului".

"... însă de la casa Marcului până la bunarul¹ jidovului, căci a cumpărat orășanca Catalina băneasa această moșă de la acești oameni de mai sus ziși, de la Stan și de la frate-său Radul, fiii Sasului și de la Toma, nepotul Sasului, drept gata 9 100 ..."²

După: DIR, B, veac XVII, 2, p. 432, nr. 371 (Trad.).

¹ "Bunar" = puț, fântână.

² Act dat de Radu Mihnea, domnul Țării Românești, în a treia domnie (1611-1616).

111

1615 septembrie-1616 august. Responsă a lui Biniamin Slonik în legătură cu uciderea în Moldova a unor negustori evrei din Polonia, de către tâlhari.

"Un evreu din obștea sfântă Sniatyn, cu numele de Șlomo Halevi, plecase în țara Valahiei¹, împreună cu un neevreu cu numele de Samachvil, fiind trimiși de un neevreu din Sniatyn, numit Havrila. Acesta le dăduse bani și diferite mărfuri, să facă alișveruş în Valahia.

Mai apoi a venit veste că numitul Șlomo și numitul neevreu au fost uciși, jefuiți și aruncați în apă. Așa au dat mărturie câțiva evrei, ce aflaseră [acest lucru] de la niște neevrei și au întărit mărturia în fața tribunalului rabinic. Însă soția pomenitului Șlomo nu a așteptat decizia rabinilor, dacă se poate recăsători sau nu, și s-a măritat.

Iată că a dat mărturie onoratul domn Naftali că aflându-se în Valahia a venit la dânsul un neevreu [...] ² și i-a spus: "Când te

vei duce la Sniatyn, să-i spui prietenului meu Havrila, să nu-și mai aștepte banii și marfa, căci au fost jefuiți de tâlhari; dânsul știe unde se află și desigur că-i vor fi restituiți în întregime". Atunci l-a întrebat onoratul domn Naftali: "Dar cine sunt cei doi uciși?" Omul i-a răspuns că știe [și asta]; unul era evreu cu numele de Șlomo, iar celălalt un creștin, cu numele de Samachvil, amândoi fiind trimiși de pomenitul Havrila, care le-a dat bani și marfă, să-i cumpere vite în Valahia; amândoi au fost uciși și aruncați în apă. "Și mi-i tare jale de prietenul meu Samachvil!" Până aici mărturia aceasta. Întărit în anul (5) 376³.

A mai depus mărturie și onoratul domn David, fiul domnului Iosef; "Pe când se afla în Valahia a venit la dânsul un neevreu și a spus că de-l vor întreba evreii, le va arăta locul unde sunt îngropați evreul din Sniatyn și creștinul Samachvil care fuseseră uciși și aruncați în apă.

A mai depus mărturie onoratul domn Avraham, fiul domnului [...] ⁴, cum că creștinul Havrila, care i-a trimis pe evreul Șlomo și pe creștinul Samachvil să facă negoț pentru dânsul în Valahia, îndată ce a aflat că cei doi au fost uciși, a trimis doi oameni în Valahia, să cerceteze și să afle ce li s-a întâmplat. Când s-au întors cei doi, au spus că [aceia] au fost uciși în cutare loc, ba au spus și cine sunt ucigașii.

A mai depus mărturie onoratul domn David, fiul domnului Iosef. O creștină i-a spus că a auzit de la altă femeie că, aflându-se într-un copac, a văzut cum tâlharii îl duceau pe evreu, soțul lui Eidil, fiica lui Aharon din Galiția, și pe creștin, la malul iazului, [unde] i-au ucis și i-au aruncat în apă..."⁵

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Moldova. Evenimentele s-au petrecut pe fondul stării de nesiguranță, creată de luptele dintre Ștefan Tomșa și Movilești, urmate de acelea din 1616, care au dus la înscăunarea lui Radu Mihnea (1616-1619), susținut de otomani.

² Lipsă din original.

³ În 1616.

⁴ Lipsă din original.

⁵ Consultația aparține culegerii de response a lui Biniamin Slonik, *Masat Biniamin*, ed. Metz, 1776, cons. 105 (în ebraică).

112

[1615 decembrie-1616]. Responsă în legătură cu uciderea în Moldova a unor evrei din Polonia, în perioada luptelor dintre Ștefan Tomșa și Alexandru Movilă.

"Femeia Ghitl, soția onoratului domn Nachman, fiul

învățătorului nostru, domnul Șlomo, din obștea sfântă Skaly, pentru care a depus mărturie în fața mea onoratul domn Iosef, fiul lui Ițchak din Czortkow. "Fiind în țara Valahiei¹, în vremea iernii trecutului an (5) 3762, am fost informat de către un neevreu, printr-un trimis, că un evreu cu numele Iakibka [Iakobka] din obștea sfântă Lvov, a fost ucis pe drum, împreună cu alți evrei. Însă atunci când am auzit vestea aceasta nu ne-a fost cu putință să ne ducem și să căutăm pe acești evrei uciși, din cauza oștenilor războiului, care erau în țară.³

Dar cam trei săptămâni după aflarea vestei, țara s-a liniștit și atunci m-am dus la locul omorului și l-am găsit pe unul din ei, cu fața acoperită de zăpadă și ghiață. Am îndepărtat zăpada și ghiața de pe obrazul lui și am recunoscut îndată, dintr-o privire, că era onoratul domn Nachman, fiul învățătorului nostru, domnul Șlomo, din obștea sfântă Skaly, căci fața și înfățișarea nu i se schimbaseră de loc. Nici nu avea vreo gaură în obraz, ci numai pe dos am văzut lovitură și rană."

Până aici, mărturia onoratului domn, sus-amintitul Iosef..."⁴

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Moldova, în vremea lui Ștefan al II-lea Tomșa (1611-1615).

² În iarna 1615-1616.

³ Informațiile se referă la luptele dintre Ștefan Tomșa și oastea nobilimii polone, susținătoare a lui Alexandru Movilă și care s-au încheiat cu victoria celor din urmă în lupta de la Tătărăni, lângă Iași (23 noiembrie 1615). Cf. Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 33.

⁴ Consultația rabinică aparține culegerii de response a lui Biniamin Slonik (cca. 1550 - cca. 1619) și a fost tradusă după *Masat Biniamin*, Metz, 1776, cons. 104.

113

[1615]. În lucrarea sa asupra războaielor antiotomane, Hieronimus Augustus Ortelius descrie, în cadrul luptelor din Transilvania dintre Mihai Viteazul și Gheorghe Basta, atitudinea acestuia față de susținătorii voievodului român, între care enumeră și pe evrei.

"... Care prilej, domnul Gheorghe Basta l-a folosit spre a-și strânge oastea și pe cei care se aflau la hotarele Ungariei, în număr de 1 000 călăreți și pedestri cu care, bine înarmați, în ziua de 13 septembrie a sosit în Cluj, cu toate că toți aleșii tuturor claselor din Transilvania l-au primit cum se cuvine și cu mare fast¹: iar în ziua de 16 septembrie a pornit cu oastea sa împotriva lui Mihai Voievod, care, cu 18 000 de oameni, se afla într-o

trecătoare, la două leghe de Alba Iulia, spre a-l sili la ascultare și spre a tăia în bucăți pe toți valahii, sârbii și evreii care trecuseră de partea voievodului..."²

După: Callimachi, Căl. str., p. 20-21 (Germ. și trad.).

¹ Episodul se referă la evenimentele lunii septembrie 1600, când Gh. Basta, comandantul trupelor imperiale, se alătură nobilimii transilvănene împotriva lui Mihai Viteazul, acesta din urmă fiind înfrânt în lupta de la Mirăslău (18 septembrie 1600).

² Pasajul este redat după H. A. Ortelius, *Chronologia oder Historische beschreibung aller Kriegsempörungen und belagerungen... so in Ober und Under Ungern auch Sibenbürgen mit dem Türken von Ao., 1395 bis aufgegenwertige Zeit...*, Nürnberg, 1615. Interesul său deosebit rezultă din posibilitatea oferită de acest izvor pentru alcătuirea unei imagini corecte asupra voievodului român prezentat de alte surse în imagini exclusiv negative. Vezi *supra*, nr. 92.

114

1618 martie 20, Târgoviște. Act al lui Alexandru Iliăș, domnul Țării Românești, prin care întărește lui Bârcă o ocină la Golești, în urma unei judecăți privitoare la o datorie la creditorii evrei.

"+ Din mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului, răposatului Io Iliăș voievod. Dă domnia mea aceasta poruncă a domniei mele lui Bârcă și cu fiii lui, câți Dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Golești însă partea unchiului său Manea Vulpariul Gaulea, partea lui toată din câmp și din pădure și din apă din vatra satului de pretutindeni oricât se va alege de peste tot hotarul.

Pentru că această mai sus ocină, ea a fost de moștenire a lui Manea Vulpariul Gaulea. Astfel, când a fost în zilele lui Mihnea voievod¹, Manea Gaulea a căzut în datorie la niște evrei. Iar după aceia, Vladul și cu fratele său Dragomir, el a plătit pe Manea Vulpariul Gaulea de acea datorie de la evrei, pentru 2000 aspri de argint și au voit să ție ei ocină lui Manea Gaulea din Golești. Într-aceasta, nepotul lui Manea, tatăl lui Bârcă mai sus scris, el nu s-a îndurat să se amestece alții în moșia lor părintească și să ia ocina lui Gaulea pentru acea datorie, ci a înapoiat Manea toți asprii înapoi lui Vladul și lui Dragomir, cu cât au plătit pe unchiul lor Manea Gaulea, de la evrei, cu 2 000 aspri..."²

După: DIR, B. veac XVII, 3, p. 201, nr. 175 (Trad.).

¹ Probabil, Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești, în prima sa domnie (1577-1583), deoarece documentul amintește actele mai

vechi ale judecății din timpul acestuia și al lui Petru Cercel, succesorul său.

² Act dat de Alexandru Iliăș, domn al Țării Românești, în prima domnie (1616-1618).

115

1618 septembrie. Fragment dintr-o responsă privitoare la uciderea unui evreu în Moldova.

"...¹ Primul martor care a depus mărturie e învățătorul nostru, domnul Ierachmiel. După această mărturie se poate căsători. Și, deși valahul nu a depus mărturie nici despre numele [ucisului] și nici despre numele orașului, nici despre numele tatălui [celui ucis], nu este îndoială că învățătorul nostru, domnul Ierachmiel, l-a întrebat despre acel evreu [ucis] și s-a dus cu valahul și s-a convins că el și tatăl său au fost omorâți...

Scriș și iscălit, vineri din perecopa "Zot habracha... [sfârșitul lunii Tigris] (5) 379 după computul mic"²

După: Kara, Consultații rabinice.

¹ Este redată numai concluzia anchetei despre uciderea evreului.

² Consultația rabinică aparține culegerii lui Abraham Slonik. *Masat Biniamin*, ed. Metz, 1776, cons. 109 (în ebraică). Ancheta datează din 1618, evenimentul referindu-se la Moldova, sub Radu Mihnea (1616-1619).

116

[1618, Iași]. Relatare din veacul al XVII-lea care amintește întâlnirea la Iași dintre rabinul Solomon ben Arayo și Iosef Solomon del Medigo.

"Rabi Iosef S. Del Medigo, ilustrul și savantul fenomenal este născut la 6/16 iulie 1591 (28 Sivan 5351 de la creațiunea...) La vârsta de 27 ani el părăsește Constantinopole pentru ca să meargă în Polonia, trece prin Vlahia, intră în orașul Iași, unde a găsit pe savantul și sfântul Rabi Solomon Ben Arayo (sau Arowi), medic distins, care se ocupa acolo serios cu studiul cabalei de mai mult de 40 de ani și care compusese diferite opere. Atunci, Del Medigo rămâne acolo încă 11 ani, unde el a dobândit știință peste știință și a devenit un profund cabalist, apoi a plecat spre Polonia,

stabilindu-se în Lituania, unde a devenit medicul principelui Radziwil"¹.

După: Rosenbaum, Documente, p. 22, nr. 22.

¹ Pasajul a fost preluat după R. Moise Mita, *Noveloth Hohma*, Basel, 1628, în traducerea românească a lui Brociner, *Chestiunea Israelitilor români*, I, București, 1910, p. 132. Vezi și comentariul lui N. Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, București, 1913, p. 8 care pe baza acestei informații, admite existența unei comunități evreiești de rit spaniol la Iași. O altă versiune, datată 1619-1620, este publicată de M. A. Halevy, *Comunitățile evreiești din Iași și București până la zăveră (1821)*, în "Sinai", III. București, 1931, p. 32, unde pasajul este citat după Samuel Askenazi, *Matref la Hochma*, ed. a II-a, Odesa, 1865, p. 7 (f.4a). În legătură cu Delmedigo, vezi și observațiile lui M. A. Halevy în "Studia et acta orientalia", I, 1957, București, 1958, p. 379, nota 1 și *idem*, *Médecins Juifs...*

116a

1620 (începutul anului). Fragment din prefața cărții lui Del Medigo¹, "Sefer Metzaref le - Hohma", în care reamintește și despre contactul cu marele spirit al vremii - Rabi Shlomo ibn Arvay².

[...]"A spus umilul ... Shmuel fiul onoratului rabin Iehuda Leib șaliyah țibur (oficiant al rugăciunii în sinagogă). Această carte este istoria marelui om ... uriaș între uriași ... rabinul Yosef din Candia ...

Și autorul (respectiv Shlomo Yosef Rofé din Candia) recunoaște că la Padova, în zilele tinereții sale, când era în vârstă de 18 ani, se dedicase (studiului) filozofiei grecești a lui Aristotelis ... și nu accepta nimic în afara silogismului logic, și de asemenea el a ironizat și a atacat studiul Cabalei și a respins și s-a îndepărtat de adepții ei, iar Dumnezeu nu i-a dat inimă să știe până a ajuns la vârsta de 27 de ani, când a reușit să ajungă la uleiul curat de măslina stors pentru lumină ... Și din pleavă s-a înălțat înțelepciunea sa de a privi către Dumnezeul Cel Viu Stăpânul Lumii, pentru că pe când se afla la Constantinopol l-a invitat acasă la el marele filozof ... bătrânul Rabi Yaakov ibn Nehemias care se afla într-un sat din apropierea orașului unde se refugiase din cauza epidemiei. Acolo a stat câteva zile și au discutat despre câteva subiecte de înțelepciune (respectiv de studiu), iar când au ajuns la înțelepciunea Cabalei, a deschis Rabi Yaakov ibn Nehemias un sipet cu argint, aur și pietre nestemate și a scos câteva scrieri de Cabala ale domnului nostru învățatul Itzhak (Luria) pe care le aprecia în mod deosebit și pe care le

cumpărase plătind mulți bani, și se mândrea să arate că înțelepciunea Cabalei este apropiată de filozofia lui Plato ale cărei idei sunt adevărate. El a cerut lui Rabi Yosef Shlomo Rofe să-i traducă din comentariile lui Plato din limba greacă, pentru că pregătea o carte asupra ambelor concepții; iar dacă ar fi rămas acolo mai mult timp, i-ar fi îndeplinit dorința. Dar Dumnezeu a hotărât să-i despartă și maestrul (Yosef Shlomo Rofe) a plecat de acolo în Polonia, iar atunci când se afla în orașul Iași din Valahia, a întâlnit un om sfânt al lui Dumnezeu, medicul, onoratul rabin, maestrul Shlomo ibn Arvay (sau : Aroyo?), care se ocupa cu studiul Cabalei de mai bine de 40 de ani și care a scris cărți asupra ei și care la bătrânețe, pe când era în vârstă de 80 de ani, a plecat la Ierusalim zidit și înălțat fie el pe curând în zilele noastre. Și l-a întâlnit și a vorbit cu el, iar când a văzut că (el) nu lăsase nici un lucru important pe care nu-l cercetase și fiindcă era un filozof mare și învățat în cărțile lui Averroes și cu toate acestea slăvea și lauda înțelepciunea Cabalei, a început această înțelepciune să impresioneze mintea învățătorului nostru maestrul Yosef Shlomo Rofe. Un alt spirit l-a cuprins atunci când a văzut că cei doi mari învățați menționați mai sus privesc la bătrânețe trandafirii acestei înțelepciuni și nu se rușinează să vorbească (despre ea) cu filozofii în poartă, iar spusele lor l-au învățat că ideile filozofiei naturale și divine sunt inferioare (înțelepciunii Cabalei) și (atunci) i-a spus : << Oare n-ar fi ceva (adevărat) în aceste lucruri? >>, Și atunci a început să cheme Numele Domnului și spiritul cel adevărat i s-a înnoit și (Domnul) i-a lăsat inima să cerceteze și să studieze înțelepciunea Cabalei. Toate acestea mi le-a povestit maestrul însuși ... "[...]

După: Lucian Zeev Herșcovici, "Un filozof și un cabalist evreu la Iași la 1620", articol publicat în "Hatziionut", nr. 19, septembrie 1991.

1 Del Medigo Yosef Shlomo (1591-1655) rabin, filozof cabalist, matematician și medic. Lucrarea sa de teologie a Cabalei a apărut la Basel, în anul 5389 (1628-1629). Prefața cărții, scrisă de Shmuel Ashkenazi, elev și adept al învățăturii cabalistice, redă viața maestrului său - Del Medigo - povestită de învățători învățacelui.

2 Shlomo ibn Arvay, filozof, înțelept, medic, rabin la Iași (1549-1629), originar din Arabia. Din relatarea de mai sus și conform unor cercetări, o parte din anii petrecuți la Iași în studiu și învățătură, a fost profesor al rabinului Del Medigo, fiind un cunoscător profund al filozofiei Cabalei. La 80 de ani - la crepusculul vieții (1629) - a plecat în Palestina, în dorința ca sfârșitul existenței să-l surprindă acolo.

1620 martie 9, Târgoviște. Act al lui Gavrilă Movilă, domnul Țării Românești, prin care întărește clucerului Stoica o serie de sate, amintind o ocină deținută de evrei.

"... Și când a fost acum, în zilele domniei mele, când m-a dăruit domnul Dumnezeu cu domnia în Țara Românească¹, iar boierul domniei mele Stoica clucer, el a avut pără înaintea domniei mele cu Arsenie din Sărăcinești² și s-au părât de față. Și așa pără Arsenie că a cumpărat această ocină de la niște evrei și că a vândut Arsenie această dedină lui Stănilav..."³

După: DIR, B. veac XVII, 3, p. 486, nr. 441 și p. 747 (Trad. și fotogr. doc. slav.).

-
- ¹ Gavril Movilă, domn al Țării Românești (1618-1620).
 - ² Vechea denumire a satului Valea Cheii, Jud. Vâlcea.
 - ³ Actul este deosebit de interesant, atestând prima stăpânire a unui sat de către evreii din Țara Românească.

1622 martie 5, Constantinopol. Raport al trimisului olandez la Costantinopol relatând despre apariția unui pretendent la domnia Moldovei, ca fiu al lui Aron Tiranul și sprijinit de evrei¹.

"Acest tânăr de treabă fusese adus de evrei și alți vagabonzi la acest joc păgubitor și la această pierzătoare ambiție, dându-se înaintea turcilor drept fiul unuia Aron Vodă², care fusese în vremea lui domn al Moldovei și gonit de acolo, fugise la Veneția..."³

După: Iorga, Studii și doc., XXIII, p. 130, nr. 19.

¹ Este vorba de Gian-Giacomo Locatello, secretarul bailului Veneției, care potrivit altui raport, din același an (*ibidem*, p. 132, nr. 20) "a început a se da fățiș drept fiul lui Aron Voievod, care a fost pe vremuri domn al Moldovei".

² Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591-1592, 1592-1595), în strânse relații cu creditorii levantini, mort în Transilvania în 1597.

³ În același an, la 30 septembrie, o altă notă informativă descria situația din Imperiul otoman, alăturând domnii țărilor române și creditorii evrei și greci constantinopolitani: "Domnii Moldovei și Țării Românești, evreii cei bogați și grecii sunt și

ei puși la contribuție și, cu sila prinderii și urmăririi sub tot felul de cuvinte, despoiați fiecare după puterea sa", ibidem, p. 145, nr. 35.

119

1623 iunie 18, Cluj. Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, acordă un act de privilegii evreilor din Transilvania, la cererea medicului său, evreul constantinopolitan Abraham Sarsa.

"Gabriel etc. Dăm de știre etc. că deoarece prin demnitatea noastră la care am ajuns din voia și deosebita binefacere a bunului Dumnezeu atotputernic prin glasul și sprijinul celor trei națiuni locuitorii acestei țări a noastre a Transilvaniei - la nimic nu ne străduim mai mult decât ca pe aceia care stau sub oblăduirea noastră să-i ferim de vitregiile războiului și să le facem parte de razele binecuvântatei păci ca pe o parte din deosebita noastră putere de grijă, pe de altă parte din îndurarea noastră părintească cu care ne purtăm față de întreaga obște, ca această a noastră țară pustiită și devastată în urma feluritelor avataruri ale războaielor și ale incursiunilor dușmanilor, prin adunarea și așezarea la un loc a feluritelor neamuri, să o ridicăm în așa fel ca propășindu-se pe zi ce trece să egaleze în privința puterilor sale armate și binefacerile de seamă ale păcii, vechea Dacie.

Așadar, ca să atingem această a noastră dorință și ca prin adunarea la un loc a feluritelor neamuri să aducem la înflorire această țară a noastră a Transilvaniei, înfățișându-se deosebita mijlocire a distinsului Abraham Sarsa, medic evreu din Constantinopol, am crezut de bine ca să binevoim a hărăzi cu milostivire scutirile de față, trecute în rânduielile de mai jos, tuturoara din neamul evreiesc, care cu îndurata noastră încuviințare voiesc să se așeze în țara noastră a Transilvaniei; am hotărât [ca acele scutiri] să le fie hărăzite cu milostivire și îngăduite și respectate de toți locuitorii țării noastre.

Iar șirul acestor scutiri este cuprins în punctele de mai jos după cum urmează:

1. Prin chezășia noastră și a locuitorilor țării vor avea dreptul pentru așezare și îndeletnicire cu negoțul.

2. Li se îngăduie fiecăruia dintre ei îndeletnicirea cu comerțul, plecarea dincolo de hotarele țării pentru aducerea diferitelor mărfuri din Constantinopol și scoaterea lor din ținuturile noastre.

3. Va fi rânduit un bărbat nobil chibzuit, cunoscător de legi atunci când se vor ivi treburi de dezbatut și de lămurit, care nu numai că le va apăra interesele acolo unde-i nevoie ci, ba chiar, le va promova: dar, totodată, se va strădui cu zel ca nu cumva aceștia fie pe ascuns, fie deschis, să uneltească ceva împotriva înăițimii noastre, sau împotriva țării și ținuturilor noastre.

4. Ca ea poată viețui cât mai sigur vor plăti drept dare la fel ca și alții care veniseră din vreo altă țară și se vor bucura de aceleași scutiri ca și anabapțiștii: totuși nu cumva să [îndrăznească] să înșele pe vreunul dintre locuitorii țării sau să încalce legile publice.

5. Vor avea libertatea ca să-și exerseze credința și aceea după datina lor în limita în care nu aduc pagubă altora.

6. Evreii ceilalți, stabiliți pe [alte] meleaguri creștine, [cei] din Spania sau din alte părți care ar râvni ea se așeze în țara noastră și ea-și continue îndeletnicirile pot ea se aștepte la aceeași libertate și siguranță.

7. Pentru ca să nu necinstească veșmântul creștinilor, nici să nu se folosească de vreun semn necuviincios, li se îngăduie portul [lor].

8. Vor avea neîncetat dreptul liber de a scoate bani din țară fără a vătăma totuși rânduielile așezate ale țării.

9. Dacă în urma destinului rău al țării (de ceea ce preabunul mare Dumnezeu să ne crute) i-ar constrânge ca ea să părăsească țara noastră, ea aibă putința ca în scurgerea unui întreg an ea-și vândă bunurile sau ea le adăpostească în locuri mai ferite.

10. În cazul când cineva dintre ei ar săvârși vreo crimă, răufăcătorul ea fie urmărit și pedepsit cu osândă dreaptă, ceilalți însă să nu fie învinuiți, nici hărțuiți.

11. Medicul lor va avea mereu liberă trecere, dreptul de a pleca și de a se reîntoarce în părțile noastre.

Iată, acestea sunt scutirile pe care am hotărât să le hărăzim și ea le îngăduim oamenilor care profesează credința evreiască, asigurându-i că noi vom ține cont, cu îndurare, de toate îngăduințele și scutirile, precum și le asigurăm, îngăduim și le hărăzim prin puterea și mărturia hrisovului [de față].

Dat în orașul nostru Cluj, în anul 1623, în a 18-a zi a [lunii lui] iunie."¹

După: MHJ, VIII, p. 259-260, nr. 319 (Lat.).

¹ Act remarcabil, diploma de privilegii acordată evreilor de principele Gabriel Bethlen (1613-1629) a deschis epoca reglementărilor moderne, fapt atestat de dezvoltarea ulterioară a comunităților transilvănene. Medicii evrei au fost, în tot cursul veacului al XVII-lea, o permanență la curtea principilor Transilvaniei, vezi în continuare nr. 120, 130. Aprobarea privilegiului de către dietă, cf. infra, nr. 122. Documentul a fost publicat și în *MHJ*, II, p. 85-86.

120

1624 [martie-august]. Alexandru Coconul, domnul Țării Românești, întărește jupânului Radu logofăt viile lui Ianache banul

Catargiu, amintindu-se datoria ultimului la Hogea Moise evreul.

"... Iar fii-său Gheorghe mare peh[arnic], el dacă au văzut atât datorii ale tătăine-său lui Ianache banul, el s-au lepădat dinaint-[ea] domnii mel[e] din divan și de datorii și de bucate și de moșiile tătăine-său. Și au rămas Gheorghe mare peh[arnic] de toate datoriile ca să li plătească jup[â]neasa Mariia băneasa. Într-acea au fostu vândut jup[â]neasa Mariia baneasa dup[ă] moartea jupanului Ianache banul aceste vii și aceste sălaș[e] di Țigan[i] ce sântu mai sus zise pentru datoria lui Ianache banul ce au fostu el dator la Hogea Moisiu Ovreiul, ca să-i fie Radului log[ofăt] moșie neclintită..."¹

După: DIR, B, veac XVII, 4, p. 383, nr. 393 (copie rom.)

¹ Document al lui Alexandru Coconul, domn al Țării Românești (1623-1627). Un act asemănător în conținut este publicat de editori, după un original slavon din 27 iunie 1624, Târgoviște: "Și au vândut jupanița Maria băneasa și Gheorghe paharnic aceste dedine mai sus zise, după moartea jupanului Enache banul, pentru datoria lui ce a fost el dator la hogea Musi ovreiul, ca să-i fie lui Radul logofăt dedină neclintit"; cf. *ibidem*, p. 432.

121

[1626]. Ghidul de pelerinaj în Țara Sfântă publicat la Veneția în 1626 de către Gerson Segal Ideles semnala drumul moldovenesc, prin Iași și Galați, drept cel mai recomandabil pentru evreii din Polonia.

"Unii se duc (în Țara Sfântă) prin Veneția, alții prin Buda: drumul cel drept și mai bun dintre toate este cel ce duce din Camenița în Podolia spre Iași, care se află în Țara Valahiei (Bogdaniei); de acolo la Galați, care e situat pe Dunăre."¹

După: Halevy, Comunitățile, III, 1931, p. 70. nr. 3.

¹ Pasajul din Gerson Segal Ideles, *Gelilot Ereț-Israel, Veneția, 1626 a fost tradus după Mizrah Oumaarav, V, p. 302-303 (cf. M. A. Halevy, loc. cit.).*

122

1627 aprilie 28, Alba Iulia. Hotărâre a dietei Transilvaniei care aprobă privilegiul anterior al principelui Gabriel Bethlen

acordat negustorilor evrei.

"Articolul IX

Se aprobă din partea stărilor permisiunile date de către Maiestatea Sa¹ evreilor, să practice liber comerțul în țară, dacă nu prejudiciază privilegiile orașelor și târgurilor libere. Deoarece vedem că și în această privință Măria Sa a avut în vedere marea lipsă care există în prezent în țară, încuviințăm și aprobăm și noi permisiunea dată de Maiestatea Sa evreilor spre a practica liber comerțul în această țară, dacă nu aduc prejudicii privilegiilor orașelor libere."²

După: Mon. Com. R. Trans., VIII, p. 371 (Ung.).

1 Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613-1629).

2 Referirea pare a fi la privilegiul acordat de principe evreilor în 1623, vezi în volumul de față nr. 119. Ulterior, în cursul veacului al XVII-lea alte hotărâri dietale sau edicte au adus diverse amendamente în funcție de situații specifice. În 1653, edictul 72 "Despre evrei" reafirmă, în termeni aproape identici libertatea comerțului, dar limita evreilor permisiunea de a se stabili în orașe doar la Alba Iulia. În 1668, dieta de la Bistrița acorda evreilor permisiunea desfacerii libere a articolelor de curelărie, fapt ce stârnea în același an protestul meșteșugarilor sași care își vedeau amenințate privilegiile de breaslă; Mon. Com. R. Trans., XIV, p. 361. Dieta din noiembrie-decembrie 1673 specifica proveniența acestor mărfuri, ca aduse din Imperiul otoman (ibidem, XV, p. 225). Problemele legate de desfacerea mărfurilor negustorilor străini, între care și evrei, au fost discutate și la dieta din octombrie 1678 de la Alba Iulia (ibidem, XVI, p. 605-606). La Făgăraș, în martie 1684, se discutau prejudiciile aduse negustorilor greci și evrei la desfacerea mărfurilor în comitatul Hunedoara (ibidem, XVIII, p. 209). Alte prevederi restrictive privind fabricarea și desfacerea băuturilor spirtoase, între alții și de către evrei, erau statuate la dieta de la Cluj din martie-aprilie 1697 (ibidem, XXI, p. 289-290).

123

1627 octombrie 10, București. Alexandru Coconul, domnul Țării Românești, îl împuternicește pe Vlad, fost mare vistier, să ia de la Necula, fost mare spătar, banii pe care acesta din urmă i-a furat din banii haraciului și pentru care domnul Gavril Movilă a împrumutat o sumă de la creditorii evrei din Constantinopol.

"... Pentru că au spus boiarinului domnii mele Vladul vistier în divanul domnii mele, cum l-au fost trimis domnia lui, Gavriil

voevodu la Țarigrad, cu zece povără de aspri, haraciul; iar cându au fost acolo au mai lipsit den haraci, fără banii ce au dat, trei povără. Deci l-au apucat acolo veziriul și teftedariul de acea lipsă de haraci de l-au închis. Într-acéia, au luouat bani cu camătă de la balgii și de la ovréi, de-au împlut seama haraciului..."¹

După: DRH, B, XXI, 1965, p. 445, nr. 273.

¹ *Episodul relatat se referă la trimiterea lui Vlad Rudeanu, mare paharnic, la Constantinopol, pentru a duce haraciul, în vremea domniei lui Gavril Movilă, domn al Țării Românești (1616-1620).*

124

1627 octombrie 24, Alba Iulia. Hotărâre prin care principele Transilvaniei Gabriel Bethlen¹ stabilește lista de prețuri maximale pentru produsele care puteau fi introduse în țară de negustorii turci, greci și evrei.²

După: MHJ, XVIII, p. 69-73, nr. 88 (Ung.).

¹ *Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613-1629).*

² *Vezi în ediția citată textul original al hotărârii.*

125

1626 februarie-noiembrie. Mențione a cronicarului Georg Kraus referitoare la medicul evreu David Rebir (Riberius) aflat în anturajul lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei.

"După ce în povestirile de mai sus am vorbit despre glorioasa domnie a lui Gabriel Bethlen¹, despre mărinimia, despre războaiele norocoase purtate, despre nunta sa princiară cu Ecaterina de Cașovia, trebuie amintit că el a început să sufere de dropică, fiind îngrijit de mulți medici care erau lângă el: germani, italieni, francezi, polonezi și de un doctor evreu cu numele de Hyberius (Ryberius)². Cum timpul pelerinajului său [pe această lume] se terminase, se îmbolnăvi rău la Făgăraș în 16 februarie. Plecă la drum și veni bolnav la Sibiu, unde zăcu cinci zile..."³

După: Kraus, Cronica, p. 66.

¹ *Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613-15 noiembrie 1629).*

² Medicul evreu David Rebir (Ryberius) a continuat să se afle în Transilvania și în vremea principelui Gh. Rakoczi I (1630-1648), fiind menționat în mai multe rânduri în documentele epocii. La 18 ianuarie 1630 se afla la Cluj, venit de la Oradea, unde îl tratase pe Ștefan Bethlen (cf. *MHJ*, X, p. 154, nr. 135). Tot acolo era menționat la 2 și 3 ianuarie 1632 (*ibidem*, p. 164, nr. 144). La 11 decembrie 1634 se afla la Alba Iulia (*ibidem*, p. 172, nr. 160), pretutindeni cheltuielile sale fiind suportate de principe. Vezi și M. A. Halevy, *Médecins Juifs*, p. 26.

³ Pasajul este reprodus după ediția cronicii din 1862 în *Fontes Rerum Austriacarum*. XIII și în *MHJ*, XIII, p. 69, nr. 44.

126

1631. Mențione în registrul tricesimal de la Cluj, potrivit căreia s-a adus din Carei la Cluj fier pentru sabie, fier pentru spadă, giulgiu polonez și pânză evreiască.¹

După: *MHJ*, XVIII, p. 73, nr. 89 (Regest).

¹ Pentru situația economică a orașelor transilvănene în epocă, vezi mai recent S. Goldenberg, *Supplying of Transilvanian Towns in the 16 th and 17 th Centuries and the Price Policy of Municipal Administrative Authorities*, în "Rev. Roum. Scienc. Soc. Scienc. Econ.", 22, 1978, 2, p. 231-239.

127

1632. Relatarea despre Moldova a călugărului minorit conventual Paolo Bonnicio din Malta amintește prezența negustorilor evrei la Iași.

"Aproape în mijlocul Moldovei este capitala numită Iași, unde locuiește domnul și acest oraș are între 7 și 8 000 de gospodării, dar este foarte populat și locuit de moldoveni și greci schismatici, de armeni schismatici și arieni, de puțini unguri catolici și calvini. Sunt acolo turci, tătari și evrei, dar sunt în trecere pentru negoț sau pentru treburile stăpânilor lor"¹.

După: Călători străini, V. p. 21.

¹ Călugărul minorit se afla la Iași în iulie 1632, când era recomandat de ambasadorul francez de la Constantinopol, Gournay, lui Radu Iliăș, domnul Moldovei.

1633 februarie 2. Socotelile căpitanului general de la Satu Mare despre cheltuielile efectuate la Cracovia.

"Am dat evreului camăta după 200 de florini poloni, florini poloni 8."

După: MHJ, V, 1, p. 285, nr. 547 (Ung.).

1635 august 2, Alba Iulia. Însemnare privind achiziționarea unei cărți de către medicul evreu David Valerius la Alba Iulia.

"În Alba Iulia, în ziua de 2 august, în anul mântuirii 1635. Am cumpărat această carte pentru un florin unguresc și bani cincizeci fl. 1:50 David Valerius P[rofesor] M[edicinae]"¹.

După: MHJ, X, p. 173, nr. 162.

¹ Pentru relativ numeroșii medici evrei din Transilvania vezi în volumul de față nr. 119, 125 etc. Alt medic evreu era înregistrat tot în 1635, la Sighișoara (MHJ, VIII, p. 262, nr. 323), iar în 1642, la Cluj se înregistra venirea unor "evrei purtând blazon la gât, conducându-l pe medicul Leo, care pleca spre țara sa"; MHJ, X, p. 178, nr. 173. Vezi și doc. următor.

1640 mai 1. Menționare a doctorului evreu Arie Jehuda Sia aflat în Moldova la curtea lui Vasile Lupu și chemat în Transilvania de principele Gheorghe Rakoczi I.

"Înțelegem dorința doctorului evreu, dar poate rămâne acolo, în interior, gratuit: totuși, dacă ar veni aici pentru jumătate de an și ar locui aici lângă noi, ar fi de folos și soției stăpânului¹; pe lângă alte daruri și găzduiri ale noastre i-am da cei cinci sute de taleri; dar ca să-l alungăm acolo nu ne putem încumeta fără batjocura noastră. Noi cunoaștem firea nestatornică a voievodului Lupu², slavă Domnului; vom avea grijă cu cinste atât de a-l aduce cât și de a-l trimite înapoi și i-am da ceea ce i-am promis, fapt pentru care, dacă dumneata îl poți convinge, noi îl vom aduce aici."

¹ Gheorghe Rakoczi I, principe al Transilvaniei (1630-1648).

² Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653); notabilă mențiunea în legătură cu doctorul evreu Arie Jehuda Sia și cu raporturile sale cu domnul. Potrivit editorilor, doctorul este identificabil cu eruditul Leo Siaa din Turcia, semnalat în Transilvania în august 1637 și din nou în iulie 1642, când sosea la Cluj "în drum spre țara sa": cf. MHJ, X, p. 178, nr. 173. În aceeași vreme este semnalată prezența la curtea moldovenească a unui doctor Coen (Cohen); cf. M. A. Halevy, *Médecins Juifs*, p. 27. Vezi nr. 133 și mențiunile asupra medicului Cohen în Hurmuzaki, *Documente*, V, 2, p. 27, 69-70 (pentru anii 1656-1660).

131

1640 septembrie. Fragment din relatarea călătoriei călugărului minorit Petru Bogdan Baksič în Țara Românească, referitor la vameșii evrei care dețineau controlul trecerii Dunării.

"... În fața [Rusciucului] pe o insulă din Dunăre, se află altă cetate, numită Giurgiu, bine întărită, după chipul celei numite mai sus. Iar pe uscat, de pe malul Dunării, din vecinătatea cetății se află un oraș mare cu 3 000 de case dintre care 1 000 sunt ale turcilor și 2 000 ale românilor iar, în afară de Giurgiu, turcii nu mai stăpânesc nimic altceva în acea parte a Dunării... Cu vameșii turci se trece mai ușor decât cu cei evrei dar în cele mai multe schele de la Dunăre vameșii sunt, în cea mai mare parte, evrei."¹

După: Călători străini, V, p. 199-200.

¹ Baksič ajungea la Rusciuc la 8 septembrie 1640. Vezi și nr. 139.

132

1640. Prevedere din Pravila de la Govora referitoare la raporturile între preoții din Țara Românească și evrei.

"De la pravila soborului Antiochiei. (70). Fieș ce popă va face taină cu ovreii și le va zice frate, sau va mânca cu dâșii, fiind altă seminție săborul lui Dumnezeu, unul ca acela anatema"¹

După: Pravila de la Govora, p. 27.

¹ *Tipărită de arhiepiscopul Teofil, în vremea lui Matei Basarab, pravila bisericească de la Govora, reflectă prin articolul citat atitudinea înaltului cler față de evrei și anunță o epocă de prozelitism religios care transpare din informațiile relatării mai târzii a lui Paul de Alep. Vezi, mai departe, nr. 146.*

133

1644 octombrie 21, Iasi. Relatare a misionarului Marco Bandini privitoare la călătoria sa în Moldova, unde i se recomandă drept mediator pe lângă voievodul Vasile Lupu, doctorul evreu al acestuia.

"În sfârșit am fost primiți în gazdă, cu toată cuviința și atenția, de către reverendul părinte Gasparo din Noto, vice-prefectul minoriților conventuali și al misionarilor din Moldova, care ne-a ospătat la cină pe cât a putut mai bine. La acea cină am început să-l întrebăm și să-l descoasem stăruitor pe suszisul reverend părinte Gaspar dacă există la curtea preainălțatului și luminatului principe al Moldovei vreun bărbat catolic sau schismatic de al cărui concurs și sprijin pe lângă acel principe ne-am putea folosi în nevoile și sărăcia noastră și a bisericilor noastre. Atunci reverendul părinte Gaspar a început să vorbească pe față și să spună[...]. Să se folosească mai bine de [concursul] doctorului evreu¹ sau al unui oarecare grec numit Barba și nu de al lui Kotnarski."²

După: Călători străini, V, p. 314-315.

¹ Identificat de editorii ediției cu doctorul Cohen, amintit și în alte surse diplomatice ca aflându-se printre "cei mai intimi" din anturajul voievodului Moldovei Vasile Lupu (1634-1653). Vezi și observațiile anterioare, sub nr. 130.

² S-a observat adesea în literatura mai veche faptul că Bandini nu îi menționează expres pe evreii din Moldova (V. E. Schwartzfeld, *Evreii în Moldova în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în "Sinai", I, 1926, p. 8-9). La informația citată se poate adăuga, cu mare probabilitate ca personajul să fie un creditor evreu. Știrea încadrată la sfârșitul anului 1644: "Și cum nu aveam bani, am primit un împrumut de la domnul numit Iacob Celebi, locuind la Iași; cf. Călători străini, V., p. 321.

1646. Prevederi juridice cuprinse în "Cartea românească de învățătură", alcătuită în vremea lui Vasile Lupu, referitoare la evrei.

"Pentru seamele furtişagului. Pricina 16.

... 226. Când va avea pără creştinul cu un jidov, nu să va da giurământ jidovului. Giurământul ce să dă împotriva furului nu să dă ca să arate el furtişagul, ce numai dacă va arăta furtişagul său furul, au de va mărturisi cineva, atunce să dă giurământ celuiia ce ş-au pierdut lucrul, ce să dzice păgubaşului, pentru să arate cu adevărat cât au fost şi de ce preţ au fost şi încă să-ş arate şi cheltuiala.¹

Pentru a patraspredzeace pricină ce micşurează giudeţul cercetarea. Glava 64.

... 2. Jidovul de va face greşală şi dup-aceea va veni spre credinţă creştinească şi să va boteza, sau nu să va certa nicecum, sau să va certa mai puţin pentru acea greşală, de cum învaţă pravila; şi acesta lucru stă cu totul în voia giudeţului să-l cearte sau să nu cearte veri mult veri puţin.

3. Jidovul ce s-au botezat, de va fi luat cevaşi cât de puţină certare pentru greşală ce-au greşit încă nainte de botez, atunce giudeţul nice într-un chip nu va putea să-l cearte, cum spune pravila.

4. Jidovul dacă să va boteza, de-are fi făcut câte păcate şi scârnăvii, pentru darul botezului toate să vor curăţi şi va rămânea, cum a fi născut a do ora. Atunce poate să fie şi preot fără nice de o sminteală.²

Pentru a şasespredzeace pricină ce înmicşurează certarea. Glava 66.

... 5. Acela ce-şi va da feciorul lui pre mâna giudeţului ca pre un vinovat, de-are fi tată-său şi jidov, tot mai puţin să va certa. "3

După: Carte de învăţătură, p. 79, 177-178.

¹ Prevederile aparţin primei pravile oficiale a Moldovei, tipărită în 1646 la Iaşi, întocmită pe baza legiuirilor mai vechi bizantine, din dispoziţia lui Vasile Lupu, domnul Moldovei (1634-1653). Prima dispoziţie cu caracter vădit discriminatoriu stabileşte raporturile juridice cu evreii, în caz de furturi.

² Concepută în spirit religios, potrivit mentalităţii medievale, pravila conţine şi o serie de circumstanţe atenuante, între care absolvirea sau micşorarea vinei în cazul botezării evreilor sau al călugăririi creştinilor.

³ Prevedere care atenuază vădit caracterul aparent strict al pravilei.

1648 martie, Aiud. Înregistrare a protestului nobilimii transilvănene împotriva negustorilor evrei care revindeau în principat mărfuri cumpărate din interior.

"Adunarea stărilor din comitatul Alba în instrucțiunile date reprezentanților lor trimiși de la Alba Iulia. Frații noștri nobili din Alba Iulia ni se plâng că evreii, deși ar fi obligați, potrivit actelor lor assecuraționale, să aducă mărfuri în țară, nu respectă aceste prescripții, fiindcă, atunci când sârbii care transportă sarea, turcii și alții aduc spre vânzare, din părțile de jos diferite mărfuri, evreii merg înaintea lor una sau chiar două mile, ba chiar mai departe, și, cumpărând de la ei acestea la un preț mic, le aduc în oraș și le vând la prețul stabilit.¹ Trebuie să solicităm să li se interzică aceasta evreilor astfel ca, dacă vor să ia mărfuri, să plece ei înșiși din țară după ele, potrivit celor stabilite în privilegiile lor, iar mărfurile pe care alții le aduc, să nu le poată cumpăra ei, să le vândă aceia, pentru că, nici astfel să nu crească prețul mărfurilor, ca să poată cumpăra fiecare din oraș, cu câștig, de la asemenea sârbi, turci, precum mai înainte alioquin²; toate acestea sunt spre paguba locuitorilor țării și a orașului".³

După: MHJ, XVIII, p. 73-74, nr. 91 (Ung.).

¹ Pentru prețurile produselor importate, stabilite de principe, vezi supra, nr. 124.

² Așa în original.

³ Măsură cu caracter vădit protecționist amintind și alte hotărâri de acest gen luate în dietele transilvănene în veacul al XVII-lea; vezi și nr. 122.

1649 noiembrie. Responsă a lui Menachem Mendl Krochmal care relatează, între altele, răscumpărarea de la Constantinopol a unor evrei luați robi de tătari și otomani și întoarcerea lor în Polonia prin Moldova.

"Am primit cele scrise din mâna dumneavoastră¹ și în privința meritosului dumneavoastră discipol care a venit dintre cei scăpați de sabie, furia și măcelul care a fost în țările Polonia și Rusia² și i s-a spus că soția lui s-ar fi botezat și el s-a logodit cu o alta; eu nu i-am permis și am scris că nimeni să nu se amestece în această afacere fără știrea și voia mea și dumneavoastră vorbiți

pentru el; și îmi pare mie simplu că va putea lua o alta, când i se va înmâna divorțul prin altul...³

"Deci, acel fugit de sub ascuțișul săbiei și de torturi nu știe de soția lui că s-a botezat, dar că i s-a spus că a fost botezată cu sila și poate că s-a întors îndată ce sila a trecut, și a fugit; și nu numai atât, dar, că și aceea ce i s-a spus că s-a botezat prin silă, nu i s-a spus sub formă de mărturie, ci i s-a spus ca un fel de poveste; sigur deci că nu e corect de a o face să fie despărțită cu de-a sila și el să ia o alta; și mai cu seamă că nu sunt decât cinci-patru ani de când a căzut în mâinile răufăcătorilor și blestemaților și până acum nimeni nu merge și nu vine încă într-acolo. Să se înștiințeze pe fiecare într-un mod corect, poate îndelungul timpului se va afla ceva despre dânsa, sau că s-a întors la iudaism îndată ce sila trecu și a fugit apoi, sau că a rămas între dâșii și mai bine e să mănânce carne tăiată decât carne de mortăciune. Să șază deci singur și liniștit și fie frumusețea lui ca a măslinului verde. Aceste cuvinte în luna Kislev 4104⁴.

După aceea îmi veni o scrisoare ce o scrise un om numit Rabi Ioșua, frate cu mama acelei femei și scrise că acea femeie fu luată prizonieră de către niște tătari și că evreii din Constantinopol au răscumpărat-o și că ea nu și-a schimbat religia deloc, ci era dreaptă în credința ei, că ea se întorsese în orașul Iași, cu mulți prizonieri care au fost răscumpeați acolo [odată cu dânsa]. Câteva zile după aceea veni acea femeie în districtul Lublin și scrise bărbatului ei încoace, să se întoarcă la pierderea sa. Și el făcu așa și merse înspre a ei întâmpinare, primind-o cu iubire. Și eu am lăudat pe sfântul Dumnezeu că m-a condus pe cale adevărată. Și vedeți faptele lui Dumnezeu care a pus nume pe pământ".⁵

După: Rev. Isr., I, 15, p. 474-475.

¹ Consultația este adresată de Menachem Mendl Krochmal ginerelui său, rabinul Gherșon; cf. "Revista israelită", p. 474.

² Evenimentele la care face aluzie documentul, petrecute în anii 1644-1646, pe fondul încercării Poloniei de a constitui o ligă antiotomană, din care urma să facă parte și Moldova lui Vasile Lupu, sunt bine cunoscute în literatura de specialitate. Invaziile tătare în Polonia s-au soldat, după spusele cronicarului Miron Costin, cu "răsipă a mare și nedobândite cetăți, ce robii și plian de creștini în mâinile păgânești"; cf. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 123. În anii următori o parte a robilor au fost răscumpeați; pentru cei polonezi, spre exemplu, vezi raportul solului W. Miaskowski către Dietă, în *Călători străini*, V, p. 162. În ceea ce privește pe evreii din rândurile tătarilor, aceștia au fost capturați, în timpul invaziei tătaro-căzăcești în Polonia, din anul 1648.

³ Pasaj netradus.

⁴ Noiembrie 1649; am adoptat datarea propusă de I. Kara, spre deosebire de cea din "Revista israelită" (pentru 1650).

⁵ Documentul aparține culegerii de response a lui Memachem Mendl Krochmal (1600-1661), *Temach Todek*. Traducerea s-a făcut după ediția din Lvov, 1861, cons. 70. Un fragment a fost tradus și de I. Kara, *Consultații rabinice...*, mss, după ed. Amsterdam, 1675, f. 102, cons. 70.

137

1650 martie 20, Alba Iulia. Hotărâre a dietei nobilimii referitoare la situația grecilor și evreilor stabiliți în Transilvania.

"Articolul XXVII.

Evreii să poarte haine evreiești, grecii haine grecești; să nu umble în haine militare ungurești, sub pedeapsa de 200 de florini.

În afară de aceste [prevederi] situația evreilor să fie după voința domnului nostru¹. Am hotărât în numele țării, al celor trei națiuni și prin mila Măriei Tale, ca atât evreii cât și grecii să poarte haine potrivit stării lor, iar cine ar purta haine militare ungurești să fie pedepsit cu două sute de florini. Întrucât fiscul are puțin de câștigat de pe urma evreilor, am lăsat la dispoziția Măriei Tale, să decidă cum să-i trateze".²

După: MHJ, XVIII, p. 74, nr. 92 (Ung.).

¹ Gheorghe Rakoczi al II-lea, principe al Transilvaniei (1648-1658).

² Dietele ulterioare au stabilit, în funcție de conjunctura istorică a epocii, diverse contribuții bănești din partea evreilor din Transilvania. În februarie 1655, dieta de la Cluj prevedea ca "stările comercianților greci și evrei" să dea împreună 300 de florini, în vederea construcției reprezentanței diplomatice a principatului, la Constantinopol (cf. *Mon. Com. R. Trans.*, XI, p. 192-193). Dieta de la Gherla din septembrie 1657 care a discutat problema răscumpărării prizonierilor căzuți în expediția lui Rakoczi din Polonia, i-a impus pe evrei la o taxă de 100 de taleri (*ibidem*, XIII, p. 527). La propunerea principelui Mihai Apafi, dieta de la Cincu Mare, din ianuarie-februarie 1664, stabilea darea pe cap de familie de 5 taleri (*ibidem*, XIII, p. 291-293). Suma strânsă urma să fie plătită sultanului, impunerea și modalitatea de strângere a banilor fiind discutate în termeni similari în 1665 la dieta de la Alba Iulia (*ibidem*, XIV, p. 122-123). Aceleași dări la Poartă fac obiectul hotărârii dietei de la Iernut, din iulie 1668, impozitul plătit de greci, armeni și evrei împreună, ridicându-se la 2000 de taleri. Principele urma să hotărască "un om corespunzător, sau mai mulți, care vor stabili partea care revine grecilor, armenilor, evreilor și altoșă care fac comerț în Transilvania..." (*ibidem*, XIV, p. 345). În anul următor suma avea

aceeași valoare, urmând a fi predată până la 1 mai (*ibidem*, XIV, p. 345). În anul următor suma avea aceeași valoare, urmând a fi predată până la 1 mai (*ibidem*, XIV, p. 401-402). Dieta din 1670 stabilea din nou pentru evrei, o taxă de câte 5 taleri pe cap de familie (*ibidem*, XV, p. 118), iar în 1678 ei erau impuși, în totalitate, la plata a 100 de taleri (*ibidem*, XVI, p. 532). În anul tratatului de la Viena, 1686, prin care Transilvania accepta protecția împăratului, iar Mihai Apafi era recunoscut de acesta ca principe, dieta de la Sibiu hotărâ ca "evreii din Alba Iulia să dea dublu [impozit] față de cum obișnuiesc să plătească de regulă" (*ibidem*, XVIII, p. 499), creștere menținută și în anul următor (*ibidem*, XIX, p. 186). Dietele din 1689 au hotărât măririi succesive ale dărilor pentru evreii din Alba Iulia, întâi la 150 de florini (*ibidem*, XX, p. 150), apoi la o suplimentare a sumei cu încă 40 de florini (*ibidem*, XX, p. 258) ca în final suma hotărâtă pentru anul 1690, plătită prin intermediul judei evreilor, să se ridice la 200 de florini (*ibidem*, XX, p. 318).

138

1651 iunie 27. Scrisoare adresată de Matei Basarab, domnul Țării Românești, lui Michael Goldschmidt, judele Brașovului, în legătură cu situația negustorului de mirodenii Avram.

"[Matei] După aceasta-ți facem știre domnetale pentru rândul cestui spiciiar¹ anume Avram, carele au venit încă de un an ca să meargă la Țarigrad; deci el s-au bolnăvit aici, ci n-au putut merge; deci iată că acum s-a sănătoșit și au pohtit să vie iar aciia la domneta; deci să nu te scărbești domneta pre dânsul căci au făcut zăbavă că au fost bolnav, ce n-au putut veni; deci iată că acum va veni la domneta, ci să nu te scărbești domneta pre dânsul ce să aibă cinste și socotință cum au avut și mai nainte vreme de la Domneta. De aceasta pohtim pre domneta. Să fii domneta sănătos. [Iunie 27, 7159. Îscălitură autografă. Adresa slavă: "Golotșmit Mihai". Pecetea mare]"².

După: Iorga, *Socotelile*, p. 98.

¹ Negustor de mirodenii.

² Scrisoare a lui Matei Basarab, domnul Țării Românești (1632-1654).

139

1651. Fragment din relatarea călătoriei prin Țara Românească a germanului Nicolaus Schmidt care amintește una din vămile dunărene deținute de evrei.

"După ce am străbătut toată Turcia, ne-am îndreptat spre Bulgaria și la locul unde Dunărea se varsă în mare am trecut vama evreiască¹, aici a trebuit să dea fiecare [câte un ducat]... După aceea am mers în Țara Românească..."²

După: Călători străini, V, p. 457.

¹ Pentru vămile deținute de evrei în porturile dunărene vezi și relația lui Baksič, *supra*, nr. 131.

² Relatarea privește reîntoarcerea lui Nicolaus Schmidt, fost soldat în armata imperială, din prizonieratul și robia otomană.

140

1652 post 11 februarie-ante 22 noiembrie. Călătorul otoman Evlia Celebi, în trecere prin orașul Mangalia, înregistrează prezența a numeroși evrei.

"Descrierea orașului și a marelui port Mangalia. ... Aici se află, de asemenea, mulți greci și evrei, dar zi și noapte, la judecătorie n-ai loc de pricinile dintre lazi¹ și evrei. În acest oraș, Mangalia, dacă un laz dă o palmă unui evreu, e sigur că cel care a lovit e pedepsit conform Șeriatului".²

După: Călători străini, VI, p. 380.

¹ Populația din nord-vestul Anatoliei. Limba lor, folosită de un preot într-o conversație cu un evreu, în Iași, apare menționată în responsa din august 1605. Vezi *supra* nr. 100.

² Prezența evreilor este notată de către călător și în cazul orașului Ismail: "Orașul acesta e compus în total din două mii de case. În el sunt trei mahalale locuite de musulmani; restul e plin de raiale dintre greci, armeni și evrei... Toată populația trăiește de pe urma negoțului, făcând cumpărări și vânzări cu valahii și moldovenii." (*ibidem*, p. 406-407).

141

1652 august-septembrie. Relatare anonimă germană descriind persecuțiile suferite de evreii din Iași la intrarea în oraș a oastei cazacilor lui Timuș Hmelnițki, venită să asiste la căsătoria acestuia cu fiica domnului Moldovei, Vasile Lupu.

"Oastea căzăcească și-a așezat tabăra sub vii și a pricinuit mari pagube locuitorilor din Iași¹, de aceea evreii s-au ascuns, căci cei pe care puneau ei [cazacii] mâna, trebuiau să se

răscumpere cu preț bun.² Pe lângă aceia a mai dat buzna încă o ceată de cazaci cărora li s-au dat tainuri și încartiruire".

După: Călători străini, V, p. 474.

¹ Relatarea descrie nunta domniței Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, domnul Moldovei (1634-1653) cu Timuș, fiul lui Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor. Asupra scrierii și edițiilor, vezi comentariul din *Călători străini*, V, p. 469-470.

² O variantă polonă a descrierii, care diferă parțial de cea germană, înregistrează faptul că "Evreii nu s-au arătat; șaizeci dintre evrei care au fost surprinși au trebuit să plătească o grea răscumpărare", cf. Hurmuzaki, *Documente*, supl. II, vol. III, p. 35 (text polon) și 38 (trad. franceză) și *Călători străini*, V, p. 474, nota 31. Faima tristă a lui Timuș Hmelnițki e înregistrată și de relatarea lui Paul din Alep: "A ucis cu mâna lui câteva mii de dușmani, cum am aflat de la oamenii lui; tot după spusese lor, ar fi ucis cu sabia și cu mâna lui șapte mii de evrei"; cf. *Călători străini*, VI, p. 99. Cifrele, evident exagerate, i-au fost inspirate călătorului de viziunea luptelor dintre Gheorghe Ștefan și cazaci, sprijinitori ai lui Vasile Lupu. Paul de Alep mai consemnează la 24 iunie 1654 răspunsul evreului Ienachi care se refugiază în Moldova despre felul în care hatmanul Hmelnițki tratase pe evreii polonezi "îi masacrase și îi tiranizase, mai rău decât Vespasian în antichitate". (După Basile Radu, *Patrologia orientalis*. t. XXVI, fasc. 5, p. 666-667 - arab și trad. franceză). Vezi și Nathan Hanover, *Abyss of Despair (Yeven Metulah)*, New Brunswick, London, 1983.

142

1652. Prevederile juridice referitoare la evrei cuprinse în "Îndreptarea legii", alcătuită în vremea lui Matei Basarab, domnul Țării Românești.

"Pentru că mărturiile trebuie să fie foarte oameni credincioși și carii să opresc să nu mărturisească și carii nu să opresc. Glava 24.

... Nice eretic, nice ovreaiu nu mărturisește asupra creștinului.¹

Aicea scriem pentru seamnele furtișagului. Vina 16. Glava 349.

[...] Zac. 8. Când va avea pâră creștinul cu un ovreaiu, atunce nu se va da jurământ ovreaiului. Jurământul carele se dă împotriva furului, acela nu se dă ca să arate el furtișagul, ce numai dacă va arăta furtișagul singur furul, au de va mărturisi cineva, atunce se dă jurământ celuiia ce s-au pierdut lucrul, ce să zice păgubașului, pentru ca să arate adevărat cât au fost și de ce

preț, au fost și încă să-ș arate și cheltuiala.²

Aicea scriem pentru a patrusprezecea vină, carea micșorează judecătoria pedepsa și certarea. Glava 369.

[...] Zac. 2. Ovreaicul de va face greșală și după-aceia va veni spre credință creștinească și se va boteza, acela sau nu se va certa nicicum, sau se va certa pentru acea greșală, de cum învață pravila; și acesta lucru stă cu totul în voia judecătorului, să-l cearte sau să nu-l cearte, veri mult, veri puțin.

Zac. 3. Ovreaicul carele se-au botezat, de va fi luat cevași cât de puțină certare pentru greșala ce/au greșit încă mainainte de botez, atunce judecătoria nice într-un chip nu va putea să-l cearte cum spune pravila.

Zac. 4. Ovreaicul, deaca se va boteza, de-ar fi făcut câte păcate și scârnăvii, iară pentru darul botezului toate se vor curăța și va rămânea cum ar fi născut a doa oară și atunce poate să fie și preot fără nice o sminteală.³

Pentru a șasesprezecea vină, pentru carea micșorează certarea judecătoria. Glava 371.

[...] Zac. 4. Cea a-ș, va da feciorul lui pre mâna judecătorului ca pe un vinovat, atunce de-ar fi tată-său și ovreaiu, tot mai puțin se va certa".⁴

După: Îndreptarea legii, p. 86, 329, 347-348.

¹ Prevederile aparțin pravilei judiciare întocmite în Țara Românească în vremea lui Matei Basarab (1632-1654). Concepută în spirit religios, ea conține prevederi cu caracter discriminatoriu față de locuitorii țării de altă credință decât cea ortodoxă. Vezi și nr. 132.

² Vezi o prevedere asemănătoare în legislația din Moldova; cf. *supra*, nr. 134.

³ Caracterul religios al prevederilor este vădit în acest capitol, care absolvă de vină pe un evreu în caz de botez.

⁴ Este de observat, pe fondul mentalității tipice medievale discriminatorii față de evrei, conținutul nuanțat al legislației.

143

1653 aprilie 20-21 [Iași]. Relatarea lui Paul de Alep asupra atrocităților comise de cazacii lui Timuș Hmelnițki după înfrângerea domnitorului Moldovei, Gheorghe Ștefan.

"În acest timp, turcii și evreii au început să tremure în fața cazacilor, care îi jefuiau și care i-au supus la cazne și violențe neînchipuite. Dacă nu ar fi fost de față domnul nostru patriarh, ei ar fi fost nimiciți. Cum ar fi fost altfel, căci le sunt dușmani? Cât despre moldoveni, a fost și mai rău; iar evreii erau puși în lanțuri și schingiuiți în toate nopțile pentru ca să se boteze și

să-și mărturisească averile. Sufletele noastre erau copleșite de mahnire auzind plânsetele copiilor și pruncilor lor".¹

După: Călători străini, VI, p. 83.

¹ Evenimentele descrise se referă la momentul aprilie 1653, când, alungat de logofătul Gheorghe Ștefan, Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653), a făcut apel la cazacii hatmanului Timuș Hmelnițki, pentru a recupera domnia. Pentru alte acțiuni similare ale cazacilor vezi *supra*, nr. 141. Luptele au continuat până în toamnă, în august 1653, la revenirea lui Gheorghe Ștefan, relatarea notând teroarea introdusă de oștenii acestuia: "Musulmanii și evreii ieșeau în văzul tuturor fără teamă, dar grecii nu mai ieșeau din casele lor din pricina mării dușmăanii care era împotriva lor, căci boierii lui Vasile [Lupu] subjugaseră pe moldoveni..."; cf. *ibidem*, p. 95.

144

1656-1657. Relatare de călătorie a predicatorului suedez Conrad Jacob Hildebrandt prin țările române care înregistrează existența comunităților evreiești de la Alba Iulia, Iași, Soroca și Ștefănești.

[1656 august, Alba Iulia] "... Înăuntru, între zidurile castelului, locuiau mulți evrei, care făceau negoț cu mărfuri turcești și aveau o sinagogă a lor [...] ... evreii de asemenea își aveau sinagoga lor, și grecii aveau și ei o biserică a lor; [...] Așadar în acest oraș, Alba Iulia, ungurii, calvinii, catolicii, grecii, evreii se închinau lui Dumnezeu, în bisericile lor, fiecare după felul său".¹

[1656 decembrie 28, Iași] "Printre locuitorii statornici se găsesc mulți evrei care se ocupă cu comerțul alături de negustori greci și moldoveni".²

[1657 ianuarie 4, Soroca] "... Orașul era ticsit de evrei, care se refugiaseră aici parte din Polonia, parte din Ucraina, când i-au alungat cazacii din țara lor. De la ei am putut căpăta mied, rachiu și alte lucruri.

Între alții ni s-a alăturat un evreu cu numele de Abraham care l-a rugat pe sol să-l ia cu el în Ucraina, pentru că avea ceva de reclamat acolo. Domnul sol i-a încuviințat cererea, deoarece evreul vorbea nemțește și rusește și putea sluji de tălmaci în această călătorie. Dealtfel el luase loc în sania domnului sol și i-a povestit pe larg și înduioșător despre măcelurile poporului său, adică al evreilor făcut de cazaci în Ucraina, arătându-ne în același timp drumul, ce-l țineau tătarii, când porneau spre

Polonia, spre care se îndreptau în marș chiar atunci. Acest evreu avea dezlegare de la rabinul său să nu se țină în timpul călătoriei cu totul după cele prescrise, el întrebuița un cuțit de măcelărie al său anume și lua de la noi mai bucurios mâncarea negătită, pentru a și-o găti după legea sau țara lui".

.....

[1657 februarie 15, Ștefănești] "... și aici era ticsit de evrei refugiați".³

După: Călători străini, V, p. 567, 570, 596, 600-601.

¹ Predicatorul Conrad Iacob Hildebrandt (1629-1679) l-a însoțit pe solul suedez Sterbach în misiunile sale în Transilvania și Ucraina, înregistrând în jurnalul său, în general cu acuratețe, situația din regiunile străbătute. Mărturiile sale asupra evreilor din Alba Iulia sunt confirmate de documentele de epocă prezente în acest volum, de notat fiind înregistrarea existenței sinagogii, alături de celelalte monumente de cult din oraș.

² Remarcabilă informația asupra caracterului statornic al evreilor locuitori în Iași.

³ Situația din Ucraina a determinat refugiarea unui număr relativ mare de evrei în Moldova, contribuind la dezvoltarea comunităților de acolo. Pentru poziția domnilor români vezi considerațiile lui Paul de Alep (Călători străini, VI, p. 293), care scrie despre raporturile lui Hmelnițki cu ei: "a început prin a cere sprijinul lui Vasile [Lupu], domnul Moldovei și al lui Matei [Basarab], domnul Țării Românești, pentru a-l ajuta să mântuiască pe cazacii ortodocși de sclavia evreilor, a armenilor și a polonilor. Dar în loc de a-l ajuta și de a lupta împreună cu el pentru credință, Vasile [Lupu] și Matei [Basarab] l-au răsplătit [facându-i] rău, căci Vasile [Lupu] a trimis scrisoarea lui prietenilor săi poloni pentru a-i informa de demersul lui Hmelnițki, dușmanul lor și a-i asigura de propria sa credință".

145

1657 martie 8, Alba Iulia. Act încheiat în fața autorităților din Alba Iulia referitor la o vânzare de mărfuri unor evrei localnici, specificându-se și existența unei străzi a evreilor din oraș.

"Noi, Francisc Tarazkőzi, unul din oamenii capitolului și Ioan Békési, Gheorghe Vizaknia Deak și Marko Posgai persoane nobile avându-și reședința în orașul Alba Iulia, în comitatul Alba, aducem la cunoștință tuturor de orice stare prin scrisoarea de față: Că în acest an o mie șase sute cincizeci și șapte, adică anul 1657, ziua a opta a lunii martie, ne-a chemat pe noi cinstitul și

binevoitorul nostru domn, domnul Francisc Olasz Dervendli tot din acest oraş Alba Iulia, din strada italiană (alias evreiască), dinăuntrul zidului oraşului¹, la casa nobilei doamne, soţia domnului Farkas Kámuthi, doamna Sofia Jazbrényi, care casă se învecinează pe de o parte cu casa văduvei lui Gheorghe Horvat de bună amintire, pe de altă parte a nobilului Boldisar Kemeny de bună amintire. Fiind de faţă evreii care locuiesc în casa sus amintită, adică Solomon, Mordochéus şi Isak, ne-au declarat nouă prin voinţă comună, în mod public toţi patru, adică amintitul Ferencz Olasz şi amintiţii trei evrei, cum că în zilele trecute ei s-ar fi înţeles între ei şi ar fi convenit în privinţa cumpărării unor mărfuri negustoreşti, potrivit căruia domnul Ferencz Olasz ar fi dat celor trei evrei menţionaţi nişte mărfuri de mătase veneţiană scumpă, în valoare de o mie de florini. La plata sumei de o mie de florini, cei trei s-au angajat să-i restituie începând din anul şi ziua consemnată mai sus până în trei ani, de la data prezentei, în acea zi restituindu-i fără nici o amânare sau tergiversare faţă de Ferencz Olasz sau de reprezentantul său, delegat de el pentru aceasta. Şi dacă s-ar întâmpla ca să rămână în viaţă numai unul dintre ei, să-i poată încasa chiar şi numai de la acesta. Iar dacă, în cursul timpului, ar muri toţi trei, domnul Ferencz Olasz să-i poată încasa de la soţiile şi urmaşii lor sau chiar de la moştenitorii lor, prin puterea actului de faţă. Dacă [ei] în vreun fel sau sub un anumit pretext ar amâna plata datoriei de o mie de florini să fie în puterea lui Ferencz Olasz şi a celor păgubiţi să se atingă oriunde, la ţară, la oraş, la vad, la tricesimare, la vamă, pe drum sau lângă drum, în spatele domnilor, nobililor, căpitanilor, hotnogilor şi al altor demnitari, de toate bunurile lor, oricum s-ar numi ele, să le reţină, să ceară satisfacţie până la [împlinirea sumei de] o mie de florini, în dublu cum refusione expensarum et damnorum extinde emergentium.²

Iar dacă evreii amintiţi n-ar avea bunuri suficiente Ferencz Olasz luând cu sine un vicecomite sau un jude nobiliar sau un om desemnat pentru aceasta să se poată atinge şi de persoana lor, să poată cere să fie arestaţi, să aibă dreptul să-i țină sub arest în închisoare, până când vor plăti nevătămat şi integral suma de bani. Iar dacă ar muri toţi evreii, suma de bani menţionată să fie încasată de la soţiile şi urmaşii lor, potrivit procedurii amintite.

Împotriva încasării datoriei menţionate să nu fie de ajutor nici o inhibitió, contradictió, repulsió, remedium juridicum, ne gratia quidem Principis.²

Pentru o mai mare întărire a autenticităţii acestora de ambele părţi, şi-au dat mâna înaintea noastră [şi] am dat şi noi scrisoarea noastră scrisă cu scrisul mâinii noastre şi întărită cu pecetea noastră obişnuită, prin medierea credinţei noastre. Dată în anul, ziua şi locul înscris mai sus.

Îndreptat de către aceiaşi

Francisc Tarazkózi cu mâna proprie

George L. Vizaknai, cu mâna proprie

Aceiaşi de mai sus.

Ioan Békési, cu mâna proprie

Marc Posgai, cu mâna proprie³

¹ Interesantă mențiunea unei străzi locuite de evrei în Alba Iulia.

² Așa în original.

³ Același Ferencz Olasz apăruse la 11 iulie 1655 în fața autorităților din Alba Iulia, fiind acuzat de a fi primit de la negustorul evreu Iosif suma de 735 de taleri imperiali, pentru a-i duce reprezentantului acestuia de la Belgrad. În urma cheltuirii banilor pe mărfuri care au adus pagubă negustorului evreu, Olasz este obligat să înapoieze suma primită până la 29 septembrie 1655; cf. MHJ, V, 1, p. 352-354, nr. 669.

146

[1657 august]. Fragment din relatarea lui Paul de Alep despre călătoria în Țara Românească cu menționarea unui dregător domnesc evreu botezat.

"XXXIV. Creștinarea unui evreu.¹

Portarul pe care domnul² îl orânduise ca să ne însoțească era un evreu de neam, [ce fusese] haham³ și fusese botezat în timpul domniei răposatului Matei voievod⁴, ajungând un creștin dintre cei mai habotnici. Și noi înșine am fost martori la astfel de fapte și merite ale sale [și] la astfel de relatări, vorbe de dugh și însușiri rare, încât întrec orice descriere. Dintre acestea, vom spune în treacăt că el ne-a făcut istoricul originii sale, spunându-ne că tatăl său era de fel din Alep, un evreu din casa lui Abud, că el a plecat de acolo pentru a se așeza la Istanbul, de unde cestăltat, fiul, s-a îndreptat spre această țară pentru a face negoț,⁵ până ce Dumnezeu a binevoit să-l călăuzească spre adevăr. El poartă discuții numai cu evreii și a călăuzit pe mulți dintre ei spre credința [adevărată], după cum am fost noi înșine martori.

Într-o zi un negustor evreu a venit la Târgoviște⁶ și, îndată ce l-am văzut, am spus în glumă portarului nostru: "Poți oare să-l convertești pe acest om?" El a răspuns: "Da, pot". Și îndată, a doua zi, el a adus pe evreu la domnul nostru patriarh⁷ ca să îngenunche înaintea lui și să mărturisească cu propria sa gură pocăința sa, spunând: "Nădăjduiesc că sfinția voastră mă va boteza, căci trebuie să mulțumesc lui Dumnezeu că m-am călăuzit spre credința cea adevărată prin mijlocirea acestui creștin", arătând pe sus-numitul Atanasie. Am rămas foarte surprinși de aceasta și domnul nostru patriarh a trimis un om împreună cu mine la domn care, după aceea, a dat poruncă și noi l-am botezat. După aceea domnul i-a făcut mari miluiiri, înrolându-l ca lefegiu în oastea sa și însurându-l.⁸

Deasemenea, Atanasie a spus evreilor: "Când intrați în sinagogile⁹ voastre, îmbrăcați cu taleșurile voastre, fiecare din

voi își întoarce capul spre răsărit și, plecându-se, repetă din psalmii profetului David: "Eu intru în casa ta", apoi întorcându-se către apus, spune: "Și eu mă închin în casa sfinteniei tale"; apoi întorcându-se către miazăzi, spune: "De frica ta, o Doamne" și [apoi], către miazănoapte, [zicând] "Călăzește-mă spre dreptatea ta". Dar acesta - spune el - este chiar semnul crucii".

Tânărul evreu pe care l-am botezat la Craiova fusese învățat și convertit de el.¹⁰

El ne-a povestit, spunându-ne: "Într-o zi am pus această întrebare unei adunări de evrei: "Voi spuneți că Mesia va ieși din neamul lui David; dar triburile voastre s-au sfărâmat. Spuneți-mi atunci, de unde urmează să mai vină?"

Într-altă zi, vorbind despre anafură, mi-a spus că evreii i-au obiectat: "Voi, creștinii, spuneți că fiecare agneț este însuși trupul lui Mesia; acum din miile de inși care se împărtășesc în bisericile voastre, fiecare mănâncă însuși trupul [lui Hristos]?" Atanasie le-a răspuns că trupul lui Hristos era ca o oglindă în care, dacă este întreagă, un om își vede chipul, iar dacă este spartă în mii de bucăți, el tot își poate vedea făptura în fiecare bucată. Ei au rămas rușinați de acest răspuns; și, într-adevăr, este [un răspuns] pe placul lor.

El mi-a spus, pe lângă aceasta, că în scrisorile evreilor se spune că, atunci când va veni Mesia, le va fi îngăduit prin lege să mănânce carne de porc. De aceea el îi dojenea mereu și le spunea: "Noi creștinii mâncăm porc pentru că credem că Domnul nostru Isus Hristos a venit pe lume și că prezicerile profetilor au fost împlinite, dar voi nu credeți în venirea sa; așadar mâncați în supărare și în amărăciune".

El a mai spus iarăși că legea lui Kaşidiari și a tovarășilor săi se numește în limba ebraică Habil; aceasta înseamnă "vanitate". Acum "Ha", printre numere, este "cinci", "Ba" "doi" și "Lam" "treizeci". "Ha" sunt cele cinci rugăciuni pe care le spun evreii în fiecare zi; "Ba" adică "două" sunt cele două sărbători care sunt celebrate în timpul anului și "Lam" care [înseamnă] "treizeci" este a treizecea zi a lunii postului. Prin urmare este în întregime "Basamata" și "Basafestis" și în limba ebraică: "Habil Habalim" adică "deșertăciunea deșertăciunilor".

Vorbindu-se despre Efiraysa care era cu el, a spus că a luat-o împotriva voinței ei și că, prin urmare, ea îl otrăvise. Apropiindu-se moartea lui, ea s-a dus îndată și a chemat pe oameni, spunând: "Veniți repede ca să-l prindeți, căci el are de gând să vă lase moștenire o lege". Așadar ei s-au grăbit și au venit îndată la el; și el a început să le facă semne care sunt bine cunoscute de evrei, dar pe care nu le putem scrie...

În ebraică, a spus el, numerele erau ca acele din arabă; astfel, atunci când vreunul își vede din nou prietenul și îl salută, spune: "As-salamu'alaykum"; în limba ebraică, salutul este "Alaikum selam".¹¹

El ne-a spus multe lucruri de acestea¹², și noi eram încântați de familiaritatea sa față de noi, căci ne distra foarte mult cu spusesele sale și cu tovarășia sa.¹³

1 Fragmentul face parte din descrierea călătoriei patriarhului Macarie al Antiochiei, în țările române, din anii 1653-1659, scrisă de secretarul său, arhidiaconul Paul de Alep. Cu toate exagerările și inexactitățile unei asemenea scrieri, izvorul este de primă însemnătate pentru istoria țărilor române în veacul al XVII-lea și, implicit, pentru atestarea și cunoașterea populației evreiești care trăia în Țara Românească (vezi discuția asupra valorii relației lui Paul de Alep în *Călători străini*, VI, p. 8-13).

2 Tănase, al doilea portar, este menționat de I. Micu și R. Lungu în "Revista de istorie", 12/1982, cu funcția greșită de al doilea postelnic. Vezi și V. Eskenasy, *Noi informații în legătură cu istoria evreilor din România*, în "Revista Culturii Mozaic", 531 (1 iunie 1983), p. 5. Documentul este semnalat în *Indicele cronologic nr. 1. Arhiva Mitropoliei Țării Românești (1365-1890)*, vol. I, București, 1961.

Aceluiași personaj, botezat de Matei Basarab, i se confirmă stăpânirea satului Uești, "de pe valea Cănelui din județul Teliorman", printr-un hrisov datat 2 iunie 1646, la Târgoviște (vezi Arhivele Statului București, fondul Mitropolia Țării Românești, CXXXIX/4). Tănase mai apare menționat în documente la 10 aprilie 1663 și la 15 februarie 1668.

3 Însemnare remarcabilă reprezentând prima atestare a unui *hahan* în țările române.

4 Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632-1654). Pentru prozelitismul religios ortodox și atenția acordată în legislația Țării Românești convertirii la creștinism, vezi supra prevederile *Pravilei de la Govora* (nr. 132) și ale *Îndreptării legii* (nr. 142).

5 Mențiune importantă pentru practica stabilirii evreilor în Țara Românească în primele decenii ale veacului al XVII-lea.

6 Prima menționare a unui negustor evreu la Târgoviște în veacul al XVII-lea.

7 Patriarhul Macarie al Antiochiei.

8 Mențiune importantă asupra procedurii juridice și a importanței acordate actului religios; compară și cu prevederile legislative ale *Îndreptării legii*.

9 Dincolo de însemnătatea pasajului pentru oglindirea mentalității epocii, el afirmă indirect existența comunităților evreiești organizate, cu sinagogi, în Țara Românească.

10 Prima mențiune cunoscută a prezenței evreilor la Craiova. Anterior, Paul de Alep relatase un botez efectuat cu ocazia vizitei la mănăstirea Brâncoveni ("Am slujit după aceea liturghia acolo de sărbătoarea Schimbării la față și am botezat cu mare bucurie un tânăr evreu"; op. cit., p. 215).

11 Corectat de editori: "alehem șalom" (sic!).

12 Remarcabile discuțiile pe teme religioase între patriarh și însoțitorul său, care reflectă, în esență, fundalul controverselor teologice desfășurate la acea dată în Țara Românească. În același context trebuie înregistrată și menționarea legendei icoanei de la Argeș "Toată această poveste este descrisă pe marginile icoanei:

cum că a fost atârnată [acolo], cum evreul a lovit-o și a aruncat-o în fântână, cum l-au prins și cum mărturia [despre aceste fapte] a fost înscrisă în toate cronicile grecești din acel timp". cf. *ibidem*, VI, p. 168. Vezi și Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963; T. Sîmedrea, *Icoana înjunghiată de la Argeș, Glosă pe marginea vieții Sf. Nifon*, Sibiu, 1940.

¹³ În legătură cu referirile la elemente ale concepțiilor ebraice, vezi între altele: Gershom Scholem, *Les grands courants de la mystique juive*, Paris, 1983.

147

1657 decembrie 11, Iași. Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei, reîntărește lui Iordache Cantacuzino satul Popricani amintind arendarea heleșteului de acolo de către evreul Mosco.

"[Gheorghe Ștefan către] Iordachi ci-au fost vistiarnic, ca să aibă a-și ținea satul dumisale Popricanii¹, cu hăleșteu cu tot venitul; numai cât va istovi Mosco Jidovul de vânat hăleșteul și, dacă să va dezvăra, să ia tot ce or hi bucatel[e] Domniei Meale acoloa și să se mute la alt loc, iară dumnealui să-și ție satul căce iaste dumisale dreaptă cumpărătură: și destul l-am ținut Domniia Mea pre seama noastră cu asupreală, căci să tâmplas[e] vremile cu scârba; iară am fost făcut asupreală."²

După: Iorga, Studii și doc., V, p. 32, nr. 150 (Regest).

¹ Popricani, sat în jud. Iași.

² Evenimentele se referă la luptele pentru domnie dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, prilej cu care i se confiscă averea lui Iordache Cantacuzino, dregător al primului și sol la Bogdan Hmelnițki (cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 363). Pentru situația dificilă a evreilor în această epocă, vezi relatarea lui Paul de Alep (aprilie 1653), în volumul de față. În legătură cu situația iazului vândut lui Mosco vezi doc. următor.

148

[1659-1661] noiembrie 10. Mărturie în procesul urmașilor lui Iordache Cantacuzino cu mănăstirea Aron Vodă, în care se amintește o vânzare de heleșteu de pe Jijia unui evreu.

"Frim Clate la Liişti tij pe Jijia" spune că Iordache¹ a avut morile "pân au cădzut în urgie la Ştefan Vodă Gheorghe; deci fiind în urgie au fost vândut acial hăleşteu Ştefan Gheorghe unui jidov², de l-au tăiat şi au stătut pustii pân la Ştefăniţă Vodă şi la Ştefăniţă Vodă iară l-au iazit Iordache Vist."³

După: Iorga, Studii şi doc., V, p. 23, nr. 99 (Regest).

¹ Iordache Cantacuzino, mare vistier între 1635-1637, 1640-1654. Amestecat în luptele dintre Vasile Lupu şi Gheorghe Ştefan, domni ai Moldovei, îşi pierde averile, confiscate de ultimul, în 1635: cf. N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. Sec. XIV-XVII*. Bucureşti, 1971, p. 363.

² Gheorghe Ştefan, domn al Moldovei (1653-1658). Vânzarea către evreul amintit a avut deci loc după 1653, acesta deţinând heleşteul până în 1657.

³ Ştefăniţă Lupu, domn al Moldovei (1659-1661). Avera lui Iordache Cantacuzino a fost restituită acestuia de către Constantin Şerban în scurta domnie din noiembrie 1659, sub Ştefăniţă, dregătorul funcţionând din nou ca mare vistiernic (dec. 1659-1661). Documentul redat în regest de N. Iorga nu are dată, mărturia fiind totuşi incadrabilă în timp după evenimente.

149

1661 aprilie 11. Act din vremea lui Grigore Ghica pentru sătenii din Alimăneşti în care se aminteşte arendarea unor ocne de sare şi a veniturilor încasate la trecerea vadurilor unor evrei din Constantinopol.

"... Deci tot atunce la zilele Mihnii-Voda¹: luat-au Ghinea Vistierul şi cu Udrişte Spătarul toate ocnele şi vadurile de la Mihnea-Vodă şi apoi ne-au amestecat şi pre noi în taină la Mihnea-Vodă, se fim ca denşii soţii, fără de voea noastră, la ocne şi la vadure. Şi după ce s-au așezat oamenii din nou şi den Udrişte spătar şi den Ghica vistierul, la ocne şi la vadure, sculatu-s-au Udrişte spătarul şi Ghinea vistierul de au luat den venitul ocnelor şi al vadurilor talere 14 176 de i-au mâncat şi i-au făcut ei ce au ştiut, precum chiar se au dovedit, când s-au luat seama ocnelor şi a vadurilor. Deci dintr-acest venit al ocnelor şi al vadurilor, fost-au rânduit Mihnea Vodă la neşte ovrei den Ţarigrad, ce au fost datoare domnie şi ţara pungi 35. Însă ovreii, anume Muceacin şi Ibraim Cilibi, carii slujesc la Valedeaoa, numa împăratului şi neapucând ovreii să-şi ia banii de la ocnele, de la vadure, căci au fost Mihnea Vodă hainic şi se sculase de ucisese turcii. Iar după ce au venit Măria Sa Domnu nostru Io Grigorie Ghica Voievod², trimis-au aceşti boiari ce scriu mai sus ceaşiu cu hochim împărătesc, de ne-au apucat cu strânsoare şi am plătit ovreilor

toți banii, talere 17 500, din casele noastre și apoi noi toți am mers înaintea Mării Sale Domnu nostru și a tot Divanul de am cerut judecată, că ce suntem noi vinovați să plătim datoria Ghinii Vistierul...

... Derept aceia și Măria Sa Domnul nostru Io Gligorie Ghica Voievod, văzând Măria Sa atâta peire și răutate de bani ce ne-au căzut asupra noastră, milostivitu-s-au Măria Sa de ne-au dat toate moșiile și țigani vistirului Ghini și ne-au dat și pre acest sat Alimăneștii³, tot, cu tot hotarul și cu toți rumânii și ne-au făcut și cartea Măriei Sale ca să se vândă pentru această datorie a ovreilor și să se dea pentru partea Ghinii vistirul. Deci noi data-am voie acestui sat Alimăneștii ca să se răscumpere de rumânie și au făcut cum au putut de ne-au dat la mâinile noastre unghi 800 bani gata, de s-au dat în datoria ovreilor".

După: Iorga, Studii și doc., V, p. 122-124, nr. 30.

¹ Datarea evenimentului se circumscrie perioadei de domnie a lui Mihnea al III-lea Radu (1658-1659) și mai precis între 9 decembrie 1658 și 12 iunie 1659, timp în care Udriște Năsturel a funcționat ca mare spătar.

² Grigore Ghica, domn al Țării Românești (1659-1664; 1672-1673).

³ Sat, azi în jud. Olt.

150

1662 septembrie 15, Iași. Act referitor la vânzarea unor case din Iași de către Iorga Karaiane doctorului Moise.

"Adecă eu Iorga ficorul lui Karaiane cau fostu vornic de târgu de Iași, scriu și mărturisesc cu acest zăpis al meu, de nime silit nice asuprit, ce de a mea bună voie, am vândut a mea dereaptă ocină și moșie, casele mele, ce mi-au rămas, de la părintele meu, de la Karaiane și de la maica mea Măria cară casă suntu în târgu în Iaș, pe ulița strâmbă lângă Podu vechiu, între casele lui Paladie aga și între locul lui Hariton cel bătrân, aceale case le-am vândut dumisale lui Moisi doftorul, dereptu o sută de galbeni bani buni și ne-au făcut dumnealui gupânul Moisi doftorul toată plata deplin cât scrie mai sus 100 de galbeni bani buni..."¹

După: Ghibănescu, Documente, p. 133-134, nr. XXXI.

¹ Interesantă mențiunea medicului Moise. tranzacția făcându-se în epoca lui Eustratie Dabija. domn al Moldovei (1661-1665).

1663 septembrie 27. Scrisoare a doamnei Ecaterina Dafina, soția domnitorului Moldovei, Eustratie Dabija¹, prin care interzicea vânzarea vinului de către slujitorii domnești, evreilor și armenilor.

"G/os/p/o/jda Ecaterina, g/o/sp/o/d/i/nă io Evstratie Dabi/j/a Voevod, bj.m. g/o/sp/o/d/a/ră zemli moldovscoi, scriem Domniia Noastră la dumneasi la Păhărničase ca Mari sănătate. Mai întâi fașem știr/e/ dumitali să certe fičorii și să le dai grij/ă/ să nu înble bănindu vinul Armeanilor sau Jidovilor, ce foarte /să/ le dai învățatură să înble cu isprav/ă/, că acum iacă nu iaste ca un vinu multu, să nu să bage saană, ce acum iaste vin pre puțin. Deci să-ți fie și dumitale amente și [să dai] certari fičorilor să nu să ispitiascu să bănească vinul, că [dacă...] vom înțelege că s-au cheltui/t/ nescar: vin, vinul omului aceluia il voi /face vin dom/nescu și pre fičori îi voi pune la închisoare, până a vini Măriia Sa Vodă. Ačasta-ți facem știre dumitale și neme să nu încapă a culege până nu va vini omul nostru acolo.

G/os/p/o/jda saam. U Iaș, lt. 7172, sept. 27

+ La dumneasi, la Păhărničasa ča Mar/e, să s/ă deai"².

După: Iorga, Studii și doc., VI, p. 543.

¹ Eustratie Dabija, domn al Moldovei (1661-1665), avea în slujba sa un medic evreu, după cum relatează misionarul Gabriel Tomasici, la 27 iulie 1663, din Târgoviște, secretarului Congregației de Propaganda Fide (După *Călători străini*, VII, p. 127).

Medicul este probabil "Moisii doftorul" amintit în documentul anterior. Editorii colecției *Călători străini* se întreabă dacă nu poate fi identificat cu doctorul Cohen, amintit la 1645 (*ibidem*, p. 125). Pentru Cohen vezi *supra*, nr. 133.

² Scrisoarea este adresată soției lui Grigore Miclescu, mare paharnic între iulie 1661-septembrie 1665.

1663 noiembrie 20, Alba Iulia. Mărturie a evreului Isac zis Porumbacu făcută în fața capitlului bisericii din Alba Iulia în legătură cu un apropiat al său pe care îl răscumpărase din prizonieratul otoman.

"Noi arhivarii, păstrători ai documentelor și înscrisurilor depuse și păstrate în sacristia sau arhiva capitlului Alba din

Transilvania, care suntem și executorii principali ai oricăror hotărâri judecătorești și mandate legale, facem cunoscut prin prezenta că strălucitul și nobilul Sigismund de Vințul de Sus¹, la fel cu înțeleptul Isac Evreul zis Porumbacu s-au prezentat personal în fața noastră; același Isac Porumbacu a făcut declarații despre cinstea, integritatea și priceperea suficientă a lui Sigismund de Vințul de Sus subliniind mai ales încrederea de care se bucură și că lucrurile care urmează să fie încredințate bunăvoinței și hărniciei sale, de acelea se îngrijește cu toată ascuțimea minții sale și cu cea mai mare grijă ca să le îndeplinească. De aceea îl alesese pe același Sigismund în vederea pricinilor și afacerilor pendinte între amintitul Isac și nobilul Gheorghe Zagori, deoarece același Isac odinioară îl răscumpăraseră pe cheltuiala sa din prizonieratul turcesc² pe cel amintit, făcându-l însărcinatul, reprezentantul și avocatul său cu depline drepturi. În afară de aceasta îi acordăm aceluiași puteri depline pentru a acționa în justiție, a trata, să numească procuratori, să pretindă și să perceapă drepturile care vor reieși, de drept și cu consecințele lor. După cum a ales, a hotărât și a însărcinat pe mai sus amintitul Sigismund de Vințul de Sus în fața noastră în virtutea puterilor noastre [juridice] și a mărturiei documentelor. Dat în 20 noiembrie, anul 1663".

După: MHJ, V. 1, p. 375-376, nr. 688 (Lat.).

1 Felvinczi, azi Unirea.

2 Faptul menționat este deosebit de interesant, prizonieratul fiind, probabil, în legătură cu războiul antiotoman declanșat în 1659 în urma coaliției dintre Mihnea al III-lea, domnul Țării Românești și Gheorghe Rakoczi al II-lea, principele Transilvaniei, conflict încheiat în 1662 cu înfrângerea aliaților. Vezi pentru alt caz, nr. 158.

153

1664 iunie 23, Baia Mare. Mențiune asupra unei vânzări de aramă negustorului evreu Adam Nossanovicz.

"În acțiunea intentată de Jacob Késczináló împotriva lui Balint Proczner în legătură cu o cantitate de aramă pe care i-a dat-o lui și unui evreu pe nume Adam Nossanovicz [și] pe care, după ce s-au tocmit, a vrut mai apoi să i se restituie. De aceea, dacă Jacob Késczináló este dispus să facă declarație sub jurământ despre aceasta, să se facă judecată lui Jacob Késczináló că s-a tocmit cu el"¹.

După: MHJ, V, p. 377, nr. 691 (Ung.).

154

1664 decembrie 20, Koln pe Spree. Scrisoare a lui Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei adresată principelui Johann-Ferdinand Portia în legătură cu un zălog al primului, aflat la un creditor evreu.

"[Gheorghe Ştefan¹ i-a spus] cu aproximativ doi ani mai înainte zălogise la un evreu, Iacob Frankel, un zălog în valoare de 60 000 de taleri, iar acesta îi avansase 10 000 de taleri, iar acum, după ce a trecut de puţină vreme, respectivul încearcă să-l despartă de zălogul ales (să-l vândă)"².

După: Iorga, Acte şi fragmente, I, p. 272 (Germ.).

¹ Gheorghe Ştefan, domn al Moldovei (1653-1658).

² Scrisoarea solicitând intervenţia pe lângă creditor pentru a nu vinde zălogul amintit, era adresată, "domnitorului Portia", presupus de N. Iorga a fi electorul de Brandenburg. Identificarea corectă, datorată lui A. Pippidi, este aceea cu principele Johann-Ferdinand Portia (1606-1665), ministru al împăratului Leopold I. Pentru alte relaţii cu creditorii evrei vezi mai departe doc. nr. 155.

155

1665 februarie 6, Stettin. Scrisoare a lui Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, adresată electorului de Brandenburg solicitându-i intervenţia în privinţa sumelor de bani zălogite de la creditorii evrei vienezi.

"... Strălucirea voastră electorală a binevoit nu numai să mă ajute de repetate ori cu bunăvoinţa sa, mai mult decât aş fi meritat; nu numai că a binevoit să mă ajute cu grija sa plină de bunăvoinţă pe mine, care eram un fugar lipsit de toate mijloacele de trai¹, dar a şi însărcinat pe reprezentantul său de pe lângă Maiestatea Sa Imperială, pe strălucitul Andreas Neuman să aibă grijă de treburile mele... şi rog cât ss poate de umil, ca strălucirea voastră electorală amintindu-şi de servitorul ei, să-i dea strălucitului şi nobilului reprezentant, ordinul binevoitor ca, pe cât stă în puterea sa, să țină socoteala fiecărei bijuterii (după cum a promis), dintre cele pe care eu le-am depus la evreii de la Viena..."².

¹ Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei (1653-1658), la acea dată mazilit.

² Corespondența a continuat întreg anul 1665, fostul domn fiind acuzat că n-a plătit timp de mai mulți ani dobânda de 6%. Depozitul aflat la Viena consta din bijuterii și, în urma intervenției principelui elector, creditorul evreu acceptă condiționat să amâne vânzarea celor 97 de diamante și 24 smaragde amanetate (cf. *ibidem*, p. 273-274 și 280).

156

1666. Scrisoare a rabinului de Vilna Isaac ben Abraham către rabinul de Zamosč, Levi Hirsch Horovitz, care-l menționează pe rabinul din Iași.

"... cât despre innoire n-am nimic de zis¹, decât ceea ce mi-a scris rabinul din Iași² și ceea ce este desigur cunoscut domniei tale"³.

După: Scholem, Sabbatai Sevi, p. 598 (Vers. engl.).

¹ Fragment din corespondența lui Isaac ben Abraham, rabin de Vilna, apoi de Poznan, cu Levi Hirsch Horovitz, rabin de Zamosč, apoi de Zabłudov; scrisoarea a fost publicată în 1776, la Praga.

² La acea dată, rabin în Iași era Nathan Hanover (? - 1683), personalitate a culturii ebraice medievale. Venit de la Veneția, el pare să-și fi petrecut o perioadă relativ lungă din viață în Moldova, în anii 1656-1670, în calitate de rabin la Iași și ulterior la Focșani; cf. dr. I. Israelsohn, *Natan Hanover, sein Leben und seine literarische Tätigkeit*, Vilna, 1929. Grație lui, comunitatea evreiască din Moldova se încadrează în circuitul de valori european, fapt atestat de prezența la Iași a unor personalități ale iudaismului în epocă, cum a fost Mattathias Bloch Ashkenazi, zis și Lieberman, fiul rabinului Wolf Reich Feiwels din Cracovia și care a ținut mai multe predici la sinagoga din oraș (asupra lui vezi articolul lui A. Ya'ari, în "Kiryath Sepher", XXXVI, 1961, p. 525-534). Una dintre predici, Kelal Kalan, a fost tipărită la Constantinopol, în 1665.

³ Printre corespondenții rabinului din Iași pare să se fi aflat și rabinul din Worms, Ya'vi Haymi Bacharach, căruia îi era expediată, în 1668, o copie a scrisorii profetului Nathan Benyamin din Gaza către medicul și filozoful kabalist R. Iosif Hamiș din Zante, justificând apostazia lui Sabbatai; cf. G. Scholem, *op. cit.*, p. 745, nota 156. Cam în aceeași vreme, o cronică armenescă relatează prezența unor evrei veniți în pelerinaj la Gallipoli din Moldova (cf. *ibidem*, p. 604 și A. Galanté, *Nouveaux documents sur*

Sabbetai Sevi. Organisation et us et coutumes de ses adeptes. Istanbul, 1935, p. 101; la data încheierii acestui volum nici una din lucrările menționate mai sus nu ne-a fost accesibilă. informațiile datorându-le dr. A. Pippidi).

157

1668 octombrie 8, Alba Iulia. Principesa Transilvaniei Ana Bornemisza poruncește comitelui curial de Zlatna, Istvan Belényesi și lui Juda evreul să-i elibereze două măji de mercur¹.

După: MHJ. V,1, p. 380, nr. 701 (Regest).

¹ Regest publicat după A. Beke. *Az Erdélyi Káptalan levéltára. Gyulafehérvárrot, Budapesta, 1889, p. 295.*

158

1669 august 6, Turda. Act încheiat între Istvan Nagy din Turda și Samuel Evreul privitor la răscumpărarea din robia otomană a soției și copilului lui Andras Comaroni din Petrinzel-Cluj.

"Noi, Ferencz Turi Deak, asesor legal de Turda și Marton Székely, notar legal tot de la Turda, aducem la cunoștință tuturor cărora li se cuvine, că în acest an 1669 ziua 6 august, domnul viteaz Istvan Nagy, locuitor din Turda, s-a tocmit cu Samuel Evreul (Sido) astfel ca să răscumpere din robie soția lui Andras Comaroni, doamna Judit, care a locuit în Petrinzel¹, în județul Cluj, împreună cu băiețelul ei, după ce a trimis de la Belgrad mesaj prin el domnului Istvan Nagy, ca să o răscumpere, oriunde ar găsi-o, fără grijă, până la două sute de taleri, chiar și mai mult. Dacă femeia nu se poate răscumpăra împreună cu băiețelul ei până la o sută de taleri și nici să o scape din robie, dacă o scapă, domnul Istvan Nagy îi va da suma cu care va putea să o răscumpere iar dacă ar scăpa-o și domnul Istvan Nagy nu ar vrea să-i dea acea sumă cu care să o răscumpere, deci domnul Istvan Nagy, legându-și libertatea nobiliară din proprietățile lui de oriunde, mox et de facto praesentium saltem vigore² luând cu sine numai un vicejude, să-și poată lua satisfacție domnul Samuel Evreul, fără să i se poată opune vreo formă legală. Despre care, prin intermediul credinței noastre, dăm această scrisoare a noastră sub pecetea noastră. Dat în Turda, ziua și anul mai sus scrise.

Martin Székely, notar legal al orașului Turda, cu mâna proprie, Francisc Turi, asesor legal de Turda, cu mâna

După: MHJ, V, p. 380-381, nr. 702 (Ung.).

1 Kiss Petri, azi satul Petrinzel, jud. Sălaj.

2 Așa în original.

3 Mențiune interesantă asupra unui caz de răscumpărare din robia otomană a unor civili luați robi în urma luptelor desfășurate pe teritoriul principatului transilvănean, în vremea lui Mihai Apafi I (1661-1690).

159

1673 februarie 20, Făgăraș. Act al lui Mihai Apafi I, principele Transilvaniei, prin care sunt întărite privilegiile mai vechi ale evreilor din principat.

"Mihai Apafi, prin mila lui Dumnezeu principe al Transilvaniei etc.¹

Deși evreii au primit permisiunea de la principii de bună amintire și de la nobila țară de a se stabili aici în Transilvania, în orașul nostru Alba și în același timp li s-au acordat și anumite privilegii interzicându-se explicit prin poruncă de a fi tulburați în mod ilegal; ca oricine ar avea vreo pricină de judecată cu ei, aceasta să se înainteze la scaunul de judecată al prefectului lor, dar după cum înțelegem din petiția lor supusă, spre prejudiciu deloc mic al privilegiului lor, totodată și spre mânia și paguba lor, orice persoană privată care ridică anumite pretenții față de ei sau chiar își face singur dreptate fie că își descarcă mânia pe ei prin întemnițarea lor, de unde apoi sunt eliberați nu după vechiul obicei și potrivit privilegiului lor, pentru 40 de denari, ci pentru un florin.

Dorim așadar ca în stăpânirea noastră toți să beneficieze de privilegii și să păstrăm în vigoare toate cele ale principilor de bună aminire, de odinioară, poruncim cu milostivire tuturor credincioșilor noștri de orice stare și în mod foarte serios ca de acum înainte în timpurile viitoare împotriva formei acestui privilegiu să nu² îndrăznească sub nici o formă sau pretext să-i tulbure în persoană, să-i păgubească în bunuri, să-i insulte, să-i bată sau să-i întemnițeze, iar dacă cineva ar avea vreo pretenție față de ei, să urmărească pricina în fața forului lor competent, la scaunul prefectului nostru, iar în lipsa acestuia, la scaunul intendentului curții noastre sau la acela al comitelui nostru curial din Alba Iulia, unde să acționeze potrivit naturii pricinii; iar dacă totuși ar trebui să-i prindă fără știrea credincioșilor noștri sus menționați, în nici un caz să nu fie arestați; iar pârcălabii noștri pentru răscumpărarea întemnițării să nu îndrăznească a lua mai mult de 40 de denari; [și] fiecărei stări să i se facă dreptate potrivit privilegiului [propriu].

Și altfel să nu se facă. Cele prezente, după ce au fost citite să fie redată celui ce le arată. Dat în cetatea noastră Făgăraș, în ziua 20 februarie, anul 1673 al mântuirii². Mihai Apafi³.

După: MHJ, V, 1, p. 388, nr. 716 (Ung.).

¹ *Urmează întreaga titulatură a principelui Transilvaniei, Mihai Apafi (1661-1690).*

² *Pasaje, în original, în latină.*

³ *Actul redat constituie unul dintre ultimele dintr-o serie de privilegii ale principilor Transilvaniei în favoarea comunităților evreiești, documente menite a stabili un cadru juridic pentru activitățile diferitelor categorii de evrei stabiliți în veacul al XVII-lea în principat. Vezi în acest sens și privilegiul lui Gabriel Bethlen, în volumul de față sub nr. 119.*

160

1673 mai 6, Câmpulung. Scrisoare a vornicului Gheorghe către judele Bistriței relatând prinderea unor hoți, între care și un ardelean care jefuise niște evrei din Moldova.

"Și sătenii i-au știut că au fost oameni răi, tâlhari..." Despre un ardelean oprit pentru "pără mare de jidovi, cărora le luase uneltele"¹.

După: Iorga, Documente Bistrița, partea a II-a, p. 24, nr. 205 (Regest).

¹ *Important centru comercial transilvănean, Bistrița era locul de întâlnire a numeroși negustori, între care și evrei. În legătură cu târgul, maierul, bistrițean se păstrează o scrisoare din 1692 relatând vânzarea mai veche cu șase ani a unor coase, cumpărate de țăranii bucovineni de la evrei și revândute la Bistrița: cf. Hurmuzaki, Documente, XV, 2, p. 1450. nr. 2697.*

161

1676-1677, Piatra-Neamț. Cea mai veche piatră tombală cunoscută cu text ebraic, din cimitirul mozaic de la Piatra-Neamț.

"... Logodnica Reizl, fiica lui Israel Halevi, decedată... anul (5), 437..."¹

După: Kara, Inscriptiile, p. 370, nr. 1 și 373 (Ebraic. și trad.).

-----¹ Cimitirul din Piatra-Neamț datează din secolul al XVII-lea, după tradiție comunitatea locală fiind însă mai veche. Deteriorările suferite de cimitir, distrugerile unora dintre inscripții au împiedicat o cunoaștere detaliată a membrilor comunității. Dintre cele 11 inscripții publicate de editorul amintit doar două se referă la veacul al XVII-lea, fiind transcrise pentru prima dată de Jacob Psanter, *Divre haiamin leartot Rumenie...* (*Cronica Evreilor din România...*), Iași, 1871, I. Cea de a doua inscripție datează din decembrie 1688 (5) 449, Tevet 1: "... Doamna Ienta fiica lui Eliezer binecuvântată să-i fie amintirea, decedată în prima zi a lunii Tevet, anul (5) 449, după computul mic..." (cf. I. Kara Schwartz, *op. cit.*, p. 370, nr. 2). Deși, cum o atestă documentele acestui volum, prezența evreilor în țările române în secolele XVI-XVII a fost relativ importantă, cunoștințele despre cimitirele vechi ale comunităților se află într-un stadiu incipient, neexistând încă studii epigrafice aprofundate. Pentru veacul al XVII-lea, mai este cunoscută și o altă mențiune, neverificată, referitoare la vechiul cimitir din Timișoara, unde s-ar fi păstrat o inscripție comemorându-l pe medicul sefard Assael Asriel, mort în 1636; cf. I. Singer, *Temesvari rabbik a XVIII és XIX-ik szizadban*, Seini, 1928, p. 10. Vezi și nr. 163.

162

1677 iunie 26, Iași - iulie 8, Isaccea. Relatare a lui Michal Floryan Rzewuski, secretarul soliei polone care în drum spre Constantinopol a străbătut Moldova, despre audiența la domnul Antonie Ruset și informațiile culese despre evrei.

[26 iunie] "Solul i-a dat domnului¹ scrisoarea regelui"² și a căpătat informații politice. [...] De altfel sunt mulți armeni, greci și evrei care informează Poarta de cele ce se petrec în Polonia și în Ucraina și chiar se stabilesc acolo"³. [...]

"A hotărât [domnul Moldovei] o cercetare și judecată în pricina prădării evreului din Strzelisk prins de Mârza căpitanul, de asemenea și în aceea a celui alt evreu din Belz".

[8 iulie] "Orașul Isaccea este un oraș deschis, mai bine zis un târg, așezat pe un deal, fără nici un fel de ziduri sau întărituri. [...] cea mai mare parte din locuitorii săi sunt greci, armeni, bulgari, evrei și turci"³.

După: Călători străini. VII, p. 353, 354, 364.

¹ Antonie Ruset, domnul Moldovei (1675-1678).

² Ioan al III-lea Sobieski, regele Poloniei (1674-1696).

³ Pasajul ultim face parte din "Traducerea din limba polonă în cea franceză a jurnalului excelenței sale... palatinul de Chelm a

ambasadei lui în Levant la Sultanul Mehmet... în anul 1677", variantă a jurnalului soliei lui J. Gninski, reluată în volum după textul publicat de N. Iorga, Acte și fragmente, I, p. 93.

163

1678 martie 30, Iași. Inscripție pe piatra de mormânt din Iași comemorând pe marele rabin Arie Leib ben Samuel, mort în 1678.

"Marele Rabin, Învățătorul nostru Rabi Arie Leib ben Samuel" (7 Nisan 438/1676).¹

După: Halevy, Comunitățile, p. 37 și nr. 3.

¹ *Piatra se păstra la cimitirul evreiesc din cartierul Ciurchi al Iașului. Nu se păstrează informații mai detaliate despre acest conducător al obștii din Iași, cu excepția faptului că a fost succesor al lui Nathan Hanover. Acesta din urmă, personalitate cunoscută a epocii, refugiat în apusul Europei din cauza persecuțiilor cazacilor din Ucraina, a funcționat în Moldova ca predicator (maghid) al sinagogii din Iași. În Moldova a trăit între 1656-1670, compunând două scrieri de prestigiu, un dicționar poliglot (ebraic-german-latin-italian) și o culegere de rugăciuni în ebraică ("Porțile Sionului"). Ulterior a plecat în Ungaria, unde a trăit până la moarte (1683). Cf. M. A. Halevy, op. cit., p. 37 și n. 1-2 și S. Callimachi, S. Cristian, Călători și scriitori străini despre Evreii din Principatele Românești, Iași, 1936, p. 25. Vezi și nr. 156.*

164

1680 mai, Iași. În socotelile bisericii catolice din Iași figurează o datorie la un evreu.

"Datoria către evreu plătită, 3 fl."

După: Iorga, Studii și doc. I-II, p. 58.

165

1682 iunie 12, Iași. Raport al călugărului minorit Antonio

Angelini din Campi despre Moldova și Țara Românească, relatând între altele despre prezența evreilor în capitala Moldovei.

"Iași, capitală, reședință a domnului "provinciei" Moldova. Curtea sa e de piatră cu un număr de biserici și mănăstiri de călugări bazilieni schismatici. Celelalte case din oraș sunt toate de lemn, în număr de vreo 12 000, cu mare mulțime de turci, armeni, evrei, tătari, greci, seamănă cu un oraș din Pentapolis, felul de trai e fără frâu, lege și datină, "viti dogni erba si fa fascio"¹.

După: Călători străini, VII, p. 339-340.

¹ Așa în original. O relatare indirectă despre evreii din țările române, vezi și în raportul lui Urbano Cerri, secretar al Congregației de Propaganda Fide, trimis papei Inocențiu al XI-lea, în anii 1676-1678: "/Țara Românească/... la curtea domnului se află și luterani și calvini-cei mai mulți din Transilvania - pe lângă evrei și turci: /Moldova/... Provincia e locuită de 4 000 de catolici, ceilalți sunt greci schismatici, armeni, luterani și evrei "; cf. Călători străini, VII, p. 487 și 489.

166

1683. Relatare a cancelarului Transilvaniei Nicolae Bethlen despre relațiile de afaceri cu evreii din Transilvania.

"... Când turcii se apropiau de Viena, în Transilvania era o mare abundență. Cu un evreu din Alba Iulia, pe nume Isac, am făcut negoț cu grâu și secară spre Lipova, el luând din tot a treia parte; am trimis în jos, pe Mureș, în jur de cinci mii câble de grâu și două mii de secară și am câștigat frumos, deoarece grâul era foarte ieftin, o baniță de grâu între opt și zece pulture, secara patru pulture. Dar pe bietul evreu l-au omorât bandiții..."¹

După: MHJ, X, p. 256, nr. 301 (Ung.).

¹ Relatarea aparține lui Nicolae Bethlen (1642-1716), cancelar al Transilvaniei din 1691, autor al unor *Memorii*, cu deosebită valoare istorică.

167

1684 mai 10, Câmpulung Moldovenesc. Act de moștenire făcut de

Mihail Dodul și soția sa în favoarea fiului lor, încheiat în casa evreului Mer.

"+ Adică eu Mihail Dodul și cu soțul meu ,cu Sofronie, dat-am scrisoare/a/ noastră la mâna ficiorului nostru lui Miron precum să s/ă/ știe că i-am dat noi muncii noștri, moșie noastră dr/e/aptă lui Miron osebit de alți feciori ce avem [...]

[...] și la această scrisoare a noastră s-au tâmplat mult/i/ oameni buni anum/e. și o sam/ă/ de armeni din Suceava carii s-au și iscălit mai gios că ș-au pus degitilii și s-au tâmplat și Mer jid că s-au făcut scrisoare/a/ aceasta în casa lui.

+ eu Mihail Dodul + și eu Sofronie Dodoaie.

[...]

- și eu Mer jid m-am tâmplat.

Și s-au dat adălmaș zeci vedr/i/ med în cas/ă/ la Mer jid oamenilor acistora ci s-au iscălit mai sus.

7192 mis, mai 10

Eu Ion Dodul sau zapisile lui Ion sin lui Istrate Ploce"1.

După: Ștefanelli, Documente, p. 8-9.

1 Actul pare să fi fost încheiat în casa unui crâșmar evreu din Câmpulung Moldovenesc.

168

1685 februarie 7, Iași. Act al lui Macarie, egumenul mănăstirii Cetățuia din Iași, care menționează existența în oraș a unei "mesernițe" (măcelărie rituală).

"Adecă eu, Macarie, egumenul de la Cetățuia, scriu și mărturisesc acest adevărat zapis al meu, fiind Ionășco la închisoare și având el o pivniță cu dughene cu tot la mesernița jidovilor, au vrut să le vînză și mi-au zis domnul meu, Măria Sa Duca Vodă¹, să-l cumpăr, să fie moșie sfintei mănăstiri lui Ioan Zlataust.

7193, meseța fevr. 7

Dositei, mitropolit Sucevei

Denaintea noastră au mărturisit Macarie".

După: Arh. St. Buc. Fond M-rea Sf. Ioan Gură de Aur, X, 3. Original.

1 Gheorghe Duca, domn al Moldovei (1678-1683), în timpul căruia pare să fi avut loc tranzacția.

1685 decembrie 20, Târgu Neamț. Hotărnicie efectuată de orașenii din Tg. Neamț pentru un loc de moară dat de Gheorghe Duca, domnul Moldovei, fostului episcop al Rădăuților; între semnatarii actului se înregistrează și un evreu.

"Adecă eu Ion Bordei Șoltuz din târg din Niamțu, și Vasile a sămin ot tam, și Dumitrașco Kotruț ot tam, și Dumitrașco ce-au fost șoltuz ot tam și Ilie Kroitori ot tam, și preuții de târg ot tam, anume popa Toaderi de la biserica de sus și popa Toaderi de la biserica de jos ot tam, și Ivan sãn popa Grigorii ot tam și Nicolai sin țiganoi ot tam și Lupul Jidov ot tam și toți târgoveții cu tineri cu bătrâni scriem și mărturisim cu acest adevărat zapis al nostru; pe cum au venit Stratul parcălabul cu cinstit carte Mării Sali Ducăi Vodă să hotărâm un loc de moară..."¹.

După: Melchisedec, Chronica Romanului, II, p. 235-236 (Chirilic).

¹ În finalul actului apare "o iscălitură jidovească", desigur a lui Lupu. Documentul pare a fi o transcriere târzie a hotărniciei originale din vremea lui Gheorghe Duca, domn al Moldovei (1678-1683), în decembrie 1685 domnind Constantin Cantemir (1685-1693).

1686 februarie 27, Iași. Mențione a unei sinagogi existente în Iași, în "Mahalaua curelarilor."

"Carte de la Tudosie Dubău vel logofăt și de la alți boieri mari, pe o casă de aicea, din târgul Eșilor; ea este în mahalaua Gurălarilor, lângă școala jidovească"¹.

După: Arh. St. Buc. Mss. 644, f. 12 (Însemnare).

¹ Prin școală se desemnează "casa de învățătură a celor sfinte" (Bet-Hamidraș), respectiv sinagoga. Potrivit lui Gh. Ghibănescu, *Catastihul Iașilor din 1775*, Iași, 1921, p. 12 (extras din "Ioan Neculce", *Buletinul Muzeului Municipal Iași*), a existat un act de organizare a hahambașiei și a școlilor evreiești, emis în 1666 de domnul Moldovei, Iliăș Alexandru (1666-1668) și care se păstra la acea dată la un deținător particular, Albert Daniel din Iași. Ulterior, documentul pare să se fi pierdut. Asupra sensului instituției în epocă, vezi Elias Schwartzfeld, *Evreii în Moldova, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, în "Sinai. Revista pentru

studii iudaice", I. Iași, 1926, p. 10-12. Pentru sinagoga mai veche din Iași și rabinul Arie care a funcționat acolo, vezi supra doc. nr. 163.

171

1690 mai 2, Făgăraș. Plângere înaintată dietei Transilvaniei de către evreica Marian de la Valea Crișului originară din Moldova.

"Evreica Marian roagă domniile voastre cu supunere; din mari chinuri sunt nevoită să vă relatez cu supunere [că] sunt șase ani de când am venit cu soțul meu umil în această țară nobilă și domnul Samuel Kalnaki, văzându-ne starea, ne-a chemat la Valea Crișului de unde, întrucât din cauza iobagilor săi am avut de suferit multe pagube, am vrut să mergem la rudele noastre din Polonia sau să ne întoarcem în Moldova; însă domnia sa nu ne-a dat drumul, ci chiar ne-a conșcris ca iobagi de-ai lui amenințându-l pe soțul meu cu temnița; și el fiind comisar l-a dus în Maramureș, iar soțul meu nenorocit, luându-și rămas bun, a fost arestat, [comisarul] voind să-l trimită înapoi la Valea Crișului.

Una din slugile aceluia pe nume Istok Boer, împreună cu tovarășii săi l-a ucis în pădurea Ciucului (Csiki) pe soțul meu împreună cu sluga lui, el având asupra sa mulți bani; lucru pe care, aflându-l, m-am plâns despre moartea sa domnului Samuel Kalnaki, fapt pentru care a pus să fiu arestată și m-a ținut în cumplită întemnițare. Apoi, auzind de moartea soțului meu, un evreu pe nume Șalom, care acum locuiește la Gheorghieni, a mers la Brașov cu cinci evrei din Valea Crișului și cu două slugi de-ale lui Samuel Kalnaki; eu, având o ladă plină cu obiecte de argint, de preț mare, m-au înșelat [spunându-mi] că soțul meu le-ar fi dator, deși Șalom ne-a fost nouă dator cu 70 de taleri. Și astfel m-au sortit pieirii, împreună cu cei cinci copii mici dacă bunăvoința domniilor voastre nu mă va sprijini.

De aceea sper, în numele marelui Dumnezeu, că domniile voastre vă veți îndura de oropsita de mine și de cei cinci copii și veți binevoi să rezolvați această cauză dreaptă, să fie prinși ucigașii adevărați ai soțului meu sau să-i urmăriți prin lege și să solicitați să mi se dea înapoi banii și bunurile răpite din lada mea de către evreii sus amintiți, pentru ca să nu trebuiască să suport moartea soțului meu și răpirea pușinelor mele bunuri; pentru care milostivire Dumnezeuul văduvelor și orfanilor să binecuvânteze domniile voastre.

N: K: J: V: V: -

Către măririle și domniile lor, stările țării Transilvaniei¹.

Pe spatele documentului autograf: "La această solicitare și pentru prinderea răufăcătorilor a fost trimis în mod special Andras Eresztveny, pentru ca fără nici o părtinire să aresteze acei slujitori ai domnului Samuel Kalnaki, împreună cu evreii și să-i aducă aici îndată; lucru la care să-și dea concursul domniile lor

locuitorii, să asigure sprijinul. Iar în aceasta să nu se uzeze de nici o mașinație căci dacă ar fi părținitori și-ar pune capul în pericol”.

Făgăraș 2 mai 1690

Data în congregația generală a domnilor locuitori ai regatului de către magistratul Ioan Sarosi pronștar, cu mâna proprie”.

După: MHJ, V, 1, p. 445-446, nr. 808 (Ung.).

¹ Document deosebit de interesant prin informațiile asupra deplasării evreilor din Moldova (originari din Polonia) spre Transilvania.

172

1690 decembrie 15. Mențiune a livrărilor de armament efectuate prin intermediul evreului Oppenheimer către armata imperială habsburgică din Transilvania, angajată în războiul cu otomanii.

”15 decembrie 1690

Oppenheimer, Ungaria, armament, Transilvania.

Către evreul Oppenheimer; cât de curând se, angajează să livreze o astfel de comandă care privește armata din Transilvania și cuprinde mai întâi 1 000 de măsuri [a 50 kg] de pulbere și 5-600 de măsuri de fitiluri”¹.

După: MHJ, XVIII, p. 107, nr. 192 (Germ.).

¹ Informația se referă la războiul habsburgo-otoman care avea să se încheie în 1699, prin pacea de la Carlowitz și recunoașterea de către Poartă a trecerii Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului habsburgic. Oppenheimer apare în numeroase documente de epocă drept principalul furnizor al armatei din Transilvania. La 8 ianuarie 1691 el raporta ”și ce a întreprins pentru a aproviziona Transilvania cu fitiluri și pulbere” (ibidem, p. 111, nr. 203), acțiune în curs de realizare încă la 18 martie (cf. ibidem, p. 132, nr. 264). La 24 aprilie 1691 se discuta trimiterea munițiilor la Satu Mare (ibidem, p. 139, nr. 282). Alte rapoarte similare, privitoare la Transilvania datează din 15 iunie, 18 iulie, 7 august 1691 și 8 februarie 1692 (ibidem, p. 155, nr. 326, 164, nr. 353, 172, nr. 375 și 206, nr. 478). În condițiile luptelor antiotomane, diete succesive statuează și impozite crescânde din partea populației. Dieta de la Turda, din august 1691, îi obligă pe evreii din Alba Iulia la plata a 50 de flörini de poartă (Mon. Com. R. Trans., XX, p. 455-456), ca în decembrie să mai adauge 200 fl. (ibidem, p. 476). În decembrie 1693-ianuarie 1694, evreii din Alba erau impuși la plata a 200 fl. (ibidem, XXI, p. 163). Contribuția ajungea, la sfârșitul războiului, în 1699, la 330 fl. (ibidem, XXI,

p. 410-411), la care, în același an, se adăuga o impunere de 60 de florini renani, care urma să contribuie la plata datoriei principatului față de Viena. (*ibidem*, p. 429).

173

1690. Menționare a lui Națan Hanover ca rabin al sinagogii din Iași pe o tipăritură a sa apărută la Wilmersdorf în 1690.

"[Natan Hanover] Rabinul sinagogii din Iași"¹.

După: Callimachi, Căl. str., p. 26.

¹ Mențiunea apare pe coperta cărții "*Porțile Sionului*", în ebraică și editorii au semnalat-o după Wolf, *Biblioteca Hebraea*, I, 924. Prima ediție a lucrării a apărut la Praga în 1662. Pentru personalitatea sa și rolul lui Hanover în viața comunității evreiești din Moldova, vezi și nr. 156, 163.

174

1691 aprilie 30, Blaj. Menționare a sectei iudaizante sabatariene din Transilvania.

"Unde se află [la Blaj, în castelul numit Cetatea Roșie] un fel de biserică cu boltă, în stil italian, unde odinioară iudaizantul Simon Pécsi și Gyorgy Bagdi au primit cuminecătura și au oficiat serviciul divin după obiceiul evreiesc"¹.

După: MHJ, V, 1, p. 452, nr. 815 (Ung.).

¹ După urbariul Blajului. Problema sectelor iudaizante nu a făcut obiectul unor studii speciale în literatura de specialitate românească, deși iudaizantii apar în relație cu mediul istoric al țărilor române în diverse epoci. Pentru cea timpurie, legată de spațiul balcanic, vezi mai recent studiul lui N. Kocev, *The Question of the Jews and the so-called Judaizers in the Balkan from the 9 th to the 14 th Century*, în "*Bulg. Hist. Rev.*", VI, 1978, 1, p. 60-79. Refugiați iudaizanți din Polonia în Moldova sunt amintiți, pentru anul 1540, în cronica lui Bielski. În Transilvania, problema lor apare odată cu contrareforma, în veacul al XVI-lea, pentru ca ei să se extindă ulterior ca sectă a sabatarienilor. În literatura mai veche vezi notațiile lui J. C. Eder, *Breviarum Juris Transilvanici cum proemio de Fontibus Juris Transilvaniae*, Cibinii, 1800, cap. *De Religionibus*, p. 10 urm. și

lucrarea lui S. Kohn, A. Szombatosok, Történetök, Dogmatikajok és Irodalmok, különös tekintettel Péchy Simon skancelar életére és Munkaira, Budapest 1890. Pentru contribuțiile mai noi, vezi R. Dan. A magyarország hebraica bibliográfiái, în "Az Országos Szechenyi Könyvtár Evkönyve", 1961-1962, p. 365-370, E. Hösch, Ortodoxie und Häresie in alten Russland, Wiesbaden, 1975 etc.

175

1691 iulie 3. Prevederi privitoare la proscierea evreilor stabiliți în Maramureș înscrise în statutul comitatului.

"Evreii pe veci sunt proscriși. Oricine ține în viitor evrei, începând de acum înainte, să fie pedepsit cu o sută de florini, de câte ori, de atâtea ori. ¹ Acei ce sunt deja aici, sub [pedeapsa] pierderii tuturor bunurilor, să plece din comitat într-un interval de cincisprezece zile, [iar] până atunci cei datornici să-și achite datoriile, fapt pe care dacă l-ar omite, domnul demnitar să încaseze și să dea socoteală de plată fără nici o îngăduință și fără vreo considerație la adresa persoanelor; care lucru să se respecte în veci în viitor, spre a se veghea la neîncălcarea statutului"².

După: MHJ, V, 1, p. 452-453, nr. 816 (Ung.).

1 În original, toties quoties.

2 Actul proscipției în sine este o mărturie a prezenței evreilor în Maramureș în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea. În literatura mai veche despre Maramureș (cum e cazul lucrării documentate, dar puțin tolerante a lui Al. Filipașcu, Istoria Maramureșului. București 1940, p. 169), primul document atestând prezența unor evrei acolo era considerat conscripția din 1728. În realitate, conscripția pare să demonstreze ineficiența actului proscipției citate aici.

176

1694 august 10, Iernut. Contract de arendare a unei glăjării din Porumbacu de Sus de către Iacob Fincz din Alba Iulia.

"Noi, Sigismund Osztopányi Pernyeszi, maestru de ceremonii al Înălțimii Sale stăpânului nostru¹ și Petru Domokos din Cernatul de Jos, nobili, care suntem juzi de rând în cazul descris mai jos, dăm de știre prin această scrisoare a noastră tuturor celor ce li se cuvine, că în acest an 1694, ziua 10 a lunii august, când am fost

la Iernut în comitatul Târnava, în castelul ilustrisimului nostru domn, fiind prezenți în fața noastră pe de o parte domnul Ștefan Polos din Cătălina, prefectul tuturor bunurilor din Transilvania al ilustrului nostru stăpân și, de cealaltă parte, evreul Iacob Fincz, în numele său și al fiului său Solomon, care au locuit mai înainte la Alba Iulia, iar acum locuiesc la Porumbacu de Sus, ambele părți adresându-ni-se nouă, venind porunca ilustrului nostru domn, evreii au arendat de la amintitul domn Ștefan Palos, de bună voie, glăjăria domnului nostru de la Porumbacu de Sus din Țara Făgărașului, potrivit punctelor și condițiilor de mai jos:

1. Termenul de arendare începe la 10 august anul curent 1694² și se termină la zece august 1695; cu toate acestea în timpul muncilor mari din toiu verii și al recoltatului se exceptează trei luni, ca în acele trei luni iobagii care servesc la glăjărie să poată sluji măritului nostru domn, fie fără animale, continuu, fie cu ziua, după cum este mai util pentru treaba și serviciul măritului nostru stăpân, sub îndrumarea obișnuită a judeului curial.

2. Suma care trebuie plătită în bani curenți la cele patru posturi trimestriale² este de patru sute de forinți maghiari, florini ungurești 400, pe care sunt datori să o predea în întregime la visteria Înălțimii Sale stăpânului nostru, așa cum este prevăzut, la cele patru posturi, o singură dată toată.

3. Prebenda să nu crească peste cele stabilite mai sus și nici obligațiile în muncă ale iobagilor.

4. Înainte de încheierea anului și până ce suma specificată nu o predau integral, să nu poată pleca fără aprobarea domniei sale; iar dacă totuși ar pleca, să li se anuleze toate libertățile și să poată fi readuși ca niște slugi tocmită ai Înălțimii Sale și eă-i poată ține în detenție.

5. Sunt datori să execute, fără să se plângă, fără nici o plată oricând, orice fel și în orice cantitate, sticlele care sunt cerute la orice poruncă scrisă sau verbală a Înălțimii Sale, la porunca domnului prefect.

6. Să nu vină cu nimic nou care să contravină obiectului de până acum, spre paguba Înălțimii Sale; să nu se certe cu slujbașii Înălțimii Sale; pentru orice nemulțumire ar avea, să vină cu suplicații la Înălțimea Sa stăpânul și să nu se adreseze altcuiva decât Înălțimii Sale.

Pe de altă parte, doleanțele arendașilor de mai sus față de care Înălțimea Sa domnul și-a dat aprobarea cu mărinimie, sunt acestea:

1. Și de acum înainte meșterii iobagi aparținând Înălțimii Sale care au lucrat până acum să slujească și de acum înainte tot acolo; ba chiar și polonezii să fie menținuți ca lucrători, care să fie datori să slujească pentru partea ce li se cuvine, să se tocmească împreună cu ei [cu arendașii] și să nu fie alungați; sunt stabiliți un număr de doisprezece arzători de cenușă, opt oameni din cei fără vite, pentru întreținerea focului, douăsprezece care de transportat lemne, patru care pentru a aduce anual pământ de la Brașov; în privința altor necesități să se respecte obiceiul de până acum și slujbașii [principelui] să le fie de ajutor; prebenda să li se acorde după același chip ca și până acum; totodată au

solicitat să nu lucreze nimăui pe gratis ci numai la porunca Înălțimii Sale domnului guvernator, milostiveniei sale principale, a lui Grigore Bethlen și a domnului prefect, atunci când Înălțimile Lor poruncesc.

Pentru care doleanțe prin slujbele credincioșilor și slujitorilor săi menționați mai sus, cu milostivire, a fost de acord. Pe de altă parte arendașii amintiți mai sus s-au obligat prin mâna lor să respecte întocmai, toate părțile din punctele înșirate mai sus, adăugând și faptul că, dacă între timp ar suriceva, celălalt să suporte și să presteze în timpul cuvenit, fără nici o scuză și excepție; iar dacă suma arendei nu ar înainta-o atunci când o poruncește Înălțimea Sa stăpânul nostru sau domnul prefect, imediat, potrivit tăriei acestei scrisori, să li se poată lua bunurile cu jumătate de preț, existând pentru aceasta o clauză legală, iar până ce fac o contestație colectivă să poată fi ținuți în detenție, dacă nu sunt eliberați prin bunăvoința grațierii.

Acestea desfășurându-se astfel în fața noastră, dăm și noi scrisoarea întărită prin semnături și peceti pentru o viitoare cheazăie prin medierea credinței noastre.

Dat în anul, ziua și locul amintit mai sus.

Sigismund Pernyeszy (sigiliu inelar în ceară neagră).

Petru Domokos (sigiliu inelar în ceară roșie)"3.

După: MHJ, V, 1, p. 475-477, nr. 839 (Ung.).

¹ Actul încheiat în numele guvernatorului Transilvaniei, Gheorghe Banffy.

² Termenele se referă la cele trei zile de post stabilite de biserică în fiecare trimestru.

³ Actul este deosebit de important, fiind primul dintr-o serie de contracte de arendă în favoarea evreilor a manufacturilor de sticlă din Transilvania. Un contract în termeni apropiați pentru aceleași glăjărie, era încheiat la Porumbacu la 1 iulie 1697, în favoarea evreilor Abraham Veider și Abraham Naphtalin. Arendarea se făcea tot pe termen de un an, pentru 500 de florini. Cei doi arendași adăugau în final un paragraf în sefardă, scris cu caractere ebraice: "Noi, fiul lui Abraham Avigdor, fie-i binecuvântată memoria și fiul lui Abraham Naftali, fie-i binecuvântată amintirea, recunoaștem în fața Elinei Damas, cu iscălitura și pecetea noastră că ne obligăm să plătim prea respectatului stăpân, în funcție de ce am stabilit la Porumbacu, la timpul potrivit, în luna lui Chesvan. Dat la 1797, 1 iulie. Fiul lui Abraham, fie-i binecuvântată amintirea. Fiul lui Abraham Naftali, fie-i binecuvântată amintirea." (cf. MHJ, V, 1, p. 496-498. nr. 864). Ulterior, în 1700, glăjăria era arendată evreului Solomon (ibidem, p. 513-514, nr. 887).

1694 septembrie 6, Sibiu. Însemnare în catastiful de vânzări de mărfuri al negustorului sibian Siguli Stratu referitor la evreul Avram.

"Evreului Avram 1 tura"carmajinuri" cu 19.50 fl. ung."1

După: Limona, Catalogul, p. 19, nr. 3.

1 Regest după actul păstrat în Registrul nr. 83, p. 7-10, la Arhivele Statului din Sibiu.

1695 ianuarie 1. Act al lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, adresat vameșilor, cerând respectarea plății vămii stabilite de domnie, de către toate categoriile de negustori, între care sunt enumerați și evreii.

"Carte de vamă Diiului și a Bistrățului și a Cernățului

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domniei mele anum/e/... 1 ca să fie volnici cu această carte a domniei mel/e/ de să aibă a ținare vama Diiului și a Bistrețului și a Cernețului precum au ținut și alți vameși, de alte dăți [...] De la tot omul să ia vama dup/ă/ obicei, precum au luat și alți vameși mai înainte vreme, măcar să fie turcu, veri ovreiu, au arbănaș, au oameni de țar/ă/, boiar, au rumân, au slujitor, au măcar ce fel de oamen/i/ ar fi, de la toți să aibă a luare vameșii vama. [...]

Ghen/arie/ 1 zile anul 7203.

A citit marele log/ofăt/"2.

După: Giurescu, Anatefterul, p. 367, nr. 3.

1 Spațiul liber în original.

2 Actul face parte din condica domnească datând din vremea lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) conținând documente începând din 1695. Ea a fost publicată după mss. românesc MLXIX al Bibliotecii Academiei Române. Formula privind negustorii vămuiți se repetă identic și în actele pentru vama de la Ciocănești și Lichirești (ibidem, nr. 4), orașul Floci (nr. 5), Căineni (nr. 8), Gojdihróvul și Oreaova (nr. 9) și pentru o vamă nenumită (nr. 6). Condica vistieriei începe să menționeze din acest an și plățile efectuate de breslele evreiești - în mod deosebit cele din București și Focșani - în contul haraciului, ploconului vizirului sau sultanului, al dăjdii sau zaharelei și al altor obligații bănești

179

1697 noiembrie 21, Alba Iulia. Protest al negustorului Moise Koen din Alba Iulia depus în fața capitlului bisericii transilvănene în legătură cu încercarea unor creditori de a-l face răspunzător pentru datorii ale tatălui său.

"Noi arhivarii, păstrători ai documentelor și înscrisurilor depuse în sacristia sau arhiva capitlului bisericii din Alba Transilvaniei, care suntem și executori, facem cunoscut prin prezenta că harnicul Moise Koen, negustor evreu care stă în cetatea Alba Iulia, fiul harnicului de odinioară Isac Gombkôto, negustor evreu și el din Alba, a venit la noi în persoană pentru formalitățile solemne de protestare, înlăturare, anihilare și anulare, pe care le-a exprimat și dezvăluit în felul următor: el, deși în nici un moment nu a fost deloc părtaș al vreunui dintre bunurile tatălui sau ale mamei sale și nici în prezent nu este răspunzător de vreun contract sau obligațiune, totuși se încearcă împotriva dreptului ginților, în fel și chip, împotriva oricărei proceduri legale să i se stoarcă din bunurile sale, pe care le-a dobândit prin hărnicia și meritul său, să-l molesteze și să i se producă pagube pentru anumite datorii și obligațiuni ale părintelui său amintit, ce au fost făcute de acesta și pornesc de la el sau sunt datorii ale altora. A protestat prin urmare în mod solemn despre aceasta; dacă cineva ar fi vrut să recapete sau să redobândească datorii de acest fel ale părintelui său, el ar avea posibilitatea și ar putea să obțină aceasta nu prin forță, ci pe cale juridică, și nu de la el, ci de la debitorii și garanții obișnuiți ai acestuia; pentru aceasta are la diposiție autoritatea puterii legale..."

După: MHJ, V, 1, p. 498-499 (Lat.).

180

1698 martie 21, [București]. Act al lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, prin care concesionează atelierul de lumânări al domniei lui Hagi Vasile, cu specificarea obligației tuturor producătorilor de seu, între care și evrei, de a-l vinde lumânărarului domnesc.

"Lui Hagi Vasile lumânariul de aici den Buc/u/rești și den Târgoviște..., a ținerea lumânăriia domnească den Buc/u/rești și

den Târgoviște, și-s oprească pre toți măc/e/larii..., au fie dor/o/banțu, au lef/e/giu, au scut., au sluj/i/tor, au măc/e/lar, au slugear, au ovreaiu, au măcar ver-ce feal, de om a hi..., să nu vânză săul într-altă parte..., fără numai [la] lumănărari domnești și să-l plătească săul ocaoa po ban/i/ 8"¹.

După: Iorga, Studii și doc., V. p. 345.

¹ Fragmentul face parte din "Carte de porunci și socoteli a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu" (1688-1714).

181

1698 octombrie 19, Iași. Act al lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei, care amintește, între altele, existența unei școli evreiești (sinagogă) la Focșani.

"Și au dat josenii susenilor o bucată de loc în târg¹, din vamă în sus pe Milcov, patruspre[zece] funii în lung, până la școala jidovească și curmeziș două funii și jumătate și funia cât de zece pași și pasul de șase palme; iar susenii au dat josenilor cotul tot, în cotul din sus, unde este moara lui Poiană, să fie loc pentru loc, așa i-au socotit și i-au așezat..."²

După: Catalogul doc. mold., p. 447-448, nr. 2037.

¹ Schimbul de locuri se referă la orașul Focșani.

² Funcționarea sinagogii din Focșani pare să dateze încă de la mijlocul secolului al XVII-lea, acolo oficiind Nathan Hanover. Vezi *supra*, nr. 156 și 163.

182

1698 octombrie 26, Alba Iulia. Fragment dintr-o conscripție a locuitorilor din Alba Iulia, cu enumerarea evreilor.¹

"Strada Cetății.

Casa nr. 1. Casa domniei sale d-lui Simon Kemény, închiriată de evreul Isac Arnovics, care plătește pe lună 1 fl. Până acum el depindea de judele curții din Alba Iulia, dar acum [depinde] de guvernul.

În aceeași casă locuiește evreul Abraham Sintron, care plătește anual o chirie de 8 fl.

De asemenea Solomon Sintron care plătește o chirie anuală de 4 fl; depind ca și cei dinainte; pentru prăvăliile aflate sub

locuințele lor plătesc anual în total 25 fl ung. Impozitul lor este vărsat, împreună cu al celorlalți evrei înșirați mai jos în mâna judei lor.

Casa nr. 6. Casele doamnei Teleki... Tot acolo [locuiește] evreul Isac care depinde de judele său, iar casa a stăpânit-o până în prezent din îngăduința doamnei.

Casa nr. 19. Casa [proprietate a] bisericii; locuiește cu chirie judele evreilor, Abraham; până acum el a depins de judele curții, iar contribuția sa împreună cu impozitul celor care depind de el, le dă împreună întotdeauna în mâna domniei sale Janos Sarosi. Chirie plătește anual 16 frt.

Strada Sf. Mihai.

24. Casa lui Sigismund Tokai, ocupată de el parțial;... depinde de hotnog și plătește impozitul tot acolo; în rest locuiește evreul Daniel Sintron, care depinde de judele curții, iar impozitul îl plătește judei evreilor. Plătește o chirie anuală de 19 fl. și 90 den.

25. Casele domnului Sigismund Karancsi; într-una stă cu chirie evreul Isac Ruzs, plătind anual 11 fl.

Moises Iszkanazi, de asemenea evreu, care plătește anual o chirie de 10 fl. și 50 den. Ei depind de judele curții iar impozitul îl plătesc judei lor.

28. Casa văduvei lui Gheorghe Kira în care locuiește ea însăși...; are și o prăvălie.

29. Pentru care plătește anual evreul Abraham, 10 fl.

32. Casa lui Ștefan Hodosi... două prăvălii, într-una vinde Isac Ruzs, plătind anual 12 fl. 60 den, iar în cealaltă Abraham Sintron, care plătește anual 12 fl. 60 den.

Sub locuința aceea se află prăvălia orfanului lui Gergely Borbély Harkálly, pentru care evreul Daniel Sintron plătește anual 12 fl. 60 den.

Prăvălia d-lui Ferencz Mikocsa pentru care evreul Moises Koen plătește 26 fl.

40. Casele lui Pál Lemhinyi Otves... În cealaltă [parte] locuiește evreul Moises cu chirie, plătind anual 12 fl; contribuția și-o plătește în mâna judei evreilor.

42. Casa lui Gergely Biró, închiriată de evreul Mark, dând 18 fl.; depinde de judele evreilor, căruia îl plătește impozitul.

62. În cealaltă casă a d-lui Ferencz Apati locuiește chiriașul evreu Pap, care depinde de judele evreilor, căruia îi dă și impozitul; casa o are în chirie și plătește anual 8 fl.

64. În cealaltă casă a lui Groza Lodigos locuiește cu chirie evreul... Abraham, plătind anual 15 fl. 75 den. Depinde de judele evreilor, tot acolo prestează și contribuția.

Extras:

Aceștia sunt cei care își plătesc impozitul prin judele evreilor: Abraham, evreul jude.

Isac Arnovics

Abraham Sintron

Solomon Sintron

Evreul Isac

Daniel Sintron

Isac Rusz
Moises Iskanazi
Moises evreul
Mark evreul
Pap evreul
Abraham evreul
În număr de 12.
Dat la Alba Iulia, 26 octobrie 1698.
Servitorii umili ai aceluiasi mărit guberniu.
Mihail Sandor (semn.) Sigismund Hodosi (semn.)

După: MHJ, V, 1, p. 502-504, nr. 870 (Ung.).

¹ Document remarcabil prin informațiile furnizate asupra obștii evreiești din Alba Iulia și organizării ei la sfârșitul secolului al XVII-lea.

183

1699 februarie 19. Act al lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, referitor la perceperea dării în târguri pentru mărfurile vândute cu cotul, care menționează și pe evrei.

"Cartea de cot/ă/rie - Carte de cotărit

Slugilor domnii mele cotarilor anume...¹ ca să fie volnici cu această carte a domnii mele, de s/ă/ umble în toat/ă/ țara domnii mel/e/, pre la toate târguril/e/, să scrie cot/ă/riia de la tot omul, cine ce va afla vânzându-și marfă cu cot/ul/. Și s/ă/ ia cot/ă/rie de la tot omul, ori fie sutaș, au sluji/tor/, au neguț/ă/tor, ori cam/ă/rașel, au armean, au jidov [...]

Fev/ruarie/ 19 zile, anul 7207"².

După: Giurescu, Anatefterul, p. 393-394, nr. 41.

¹ Spațiu liber în original.

² Asupra condiției vezi, în acest volum, documentul sub data 1 ianuarie 1695. Pentru folosirea cotului ca instrument de măsurat de către negustori și apariția "cotului domnesc" în vremea lui Constantin Brâncoveanu, alături de dregătorii care încasau venitul (cotăritul), vezi N. Stoicescu. *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*. București, 1971, p. 87-94.

1699 august 21, din tabăra de la Socola. Scrisoare a voievodului Moldovei, Antioh Cantemir către voievodul de Kiev, în care se menţionează datoria unor militari faţă de o evreică din Iaşi.

"... Numai binevoieşte domnia ta, domnul meu, să scrii dumnealui domnului comandant al Neamţului ca şi cu acei tunari, care au rămas datori unei evreice din Iaşi câteva zeci de taleri, să se facă acesteia dreapta dreptate, ca să le poruncească să-i achite acea datorie, deoarece singur dumnealui domnul comandant s-a fost angajat mai întâi să i se achite acestei evreice datoria de către acei oameni, iar acum dumnealui domnul comandant vrea să ia cu el în ținuturile de mai sus pe acei oameni, care au rămas datori evreicei. Lucru ce-l supun mării atenţiei a domniei tale, domnului meu, binevoieşte să faci așa, încât şi această evreică să n-aibă pagubă în datoria sa. [...]

Io Antioh Constantin Voevoda.¹

Din tabăra de la Socola, în ziua de 21 august 1699.²

După: Corfus, Documente polone, XVII, p. 344, nr. 212 (Pol. şi trad. rom).

¹ Antioh Cantemir, domn al Moldovei (1695-1700; 1705-1707).

² Relatarea apare în contextul războiului "Ligii sfinte", la care aderase şi Polonia, cu otomanii. Pentru alte relaţii ale trupelor polone aflate în Moldova cu evreii, vezi un alt document din 6 septembrie 1699, tot în Corfus, *ibidem* p. 346-347.

APENDICE I
DOCUMENTE FALSE

I.A.

1526 septembrie 20, Topliceni. Act al lui Ștefăniță, domnul Moldovei, către șoltuzul și pângarii de la Vaslui care interzice armenilor, evreilor și grecilor deținerea de pământuri și practicarea comerțului.

"Noi, Ștefan voevod boj, milost. gospodar zemli Moldavscui, facem știre domnia mea la boerul nostru Cărbăț pârălăb de Vaslui, adică precum aceste credincioase slugile noastre Mihociu, ușierul curții domnești din Vaslui și Cocuz păhărnicele și pârălăb biv pângar și Coti cupețul și Hiroti cupețul, bătrânii târgului Vaslui ce veni cu voinicii de oaste a târgului Vaslui la tabăra noastră aicea în prestecești Milcovului și cu mare obid plânseră înaintea noastră și naintea a lor noștri moldovenesți boieri, pe armenii și jidovii și grecii care se scoală în târg oploș precum multe neajunsuri și nagote cășuna-le-ar la toți a lor târgoveți, că se bagă la toate cupețiile moldovenesți la care cei străini n-au dreptate pe legea bătrână, meserniță, crâșme și pitării a ține, cum acolo în acel târg țin, mai cumpără și locuri ocine de casă și de fânețe și de prisăci și vaduri de făcae și țin și dobitoace, cum țin toți târgoveții, la care șoltuzul și pângarii parte ar ține acelor străini și îngăduială peste legea cea bătrână. Și au cerșut să le facem dreptate pe legea bătrână și pe uricul de danie ce-l au de la cel mare Ștefan Vodă, moșul domniei mele, cum izbândi cea mare băătălie de la Racova și vinci pe turci și pe munteni și-i frânse și-i fugări. Pentru păminte ce-i vinvili, cumpără pe banii săi toată moșia de la cei bătrâni moșneni și făcu o sântă rugă și curte domnească și adevări târgul acel Vaslui cu cei voinici ciunțiți și slutiți din băătălie și așeză-i târgoveți și bani le dede a cupețiri și toată moșia o dăruiră ocină în veac a hire târgoveților moldoveni care se vinci cu turcii acolo și voineste se luptă de nobedi atâtă mulțime de păgâni năpădisse în țară. Cum văzurăm domnimea și toți boierii domniei mele uricul cel de danie și alt uric de întăritură de la părintele domniei mele Bogdan Vodă, Dumnezeu pomenească-l, ca să aibe acei târgoveți moldoveni și tot rodul și seminția lor din neam în neam până în veac a stăpâni acea moșie în tot locul, cu tot venitul din câmpuri, din pădure, din apă și din fânețe și din lunci și din locuri de țarină și din vatra târgului, volnici a-și lua venitul din toate, ca de pe dreaptă a lor ocină și moșie, cum e la legea alorlalte târguri; să aibă la vreme de pus călări voinici de oaste a dare mestiți cu toate cele de treabă la bătae, cum și acum au voinicii lor aici în tabăra noastră. Și văzând domnia mea plânsoarea slugilor noastre cei mai

sus scriși și a toți târgoveților din Vaslui și dacă văzurăm și uricele cele bătrâne, iată numa ce-și scriem și tare-și poruncim cum a mai veni-ți-va cartea domniei mele să nu într-altfel faci numa ce de sârg să vă strângeți cu șoltuzul și cu pârgarii și să chemați pe toți cei străini cupeți armeni și greci și jidovi să le luați sama cu ce diresă cumpără ocini, locuri de casă și de fânețe și de prisăci și de țarini și de vaduri de făcăi; și având diresă safet domnești de ar hire, să le luați de la mâna lor și să le trimiteți la domnia mea ca să le rumpem, că n-au legi armenii și jidovii ocini a ținare în pământul nostru moldovenesc; cu atare tocmeală și legi fost-au nu și primiți de strămoșul domniei bătrânul Alecsandru Vodă cel bun. Ceastă lungă cursă întâi în pământul nostru moldovenesc fugăriți din Țara Ungurească și dintr-alte țări pentru legea lor să-i periți, care li se dete voe și lege de la domnie și de la țară cu saim de obștii a-și ține legile lor și a face verice cupeții, fără ce meserniță și crâșme și pitării a nu ține, că nu care cumvașile pe creștini spurce cum datina lor ar fi. Și pentru una ca asta iată tare vă poruncim domnia mea că de sârg pe toți cei străini, armeni și jidovi să-i proptiți a face cupeții cu crâșme veri măsernițe veri cu pitării; numai fără ce grecii care ar vrea au volnicie în pământul nostru moldovenesc a ține veri a birui; că n-au legi de la cei bătrâni domni și moșneni care agonisi pământul esta cu sângele lor, alții a-l arătui și-l păstra moșie a hire pentru rândul lor și pentru semințenia lor pân în veac, că nu-și vărsară sângele lor pentru cei străini care n-avură nici un păs pentru moșia noastră, cum și noi pân în ziua de astăzi ținemu-ne moșia cu sabie și cu sângele nostru. Și pentru acei toți străinii ceștia, armeni și jidovi și greci, cum se dede legi leșilor și rușilor și ungurilor și bulgarilor, care veni din dorul lor de sluji în țara noastră la oaste și vrură pentru belșugul pământului a să aciui și hălădui la noi, să-și agonisească cu muncă veri cu cupeții pita lor, a-și ține casă și locuri pe pământul unde ar putea găsi cu nămeală de la moșneni, așigderea legi dedesă și estora; și d-ta aflând ocini cumpărate de vericare străini, numa ce să le iei zapisele și să le întoarcă târgoveții banii câți ar scrie zapisele; și vrând străinii ceia a hălădui acolo și ține cele locuri, să se învoiască cu târgoveții cu nămeală a le ține și care ar vrea dobitoace pentru a lor casă a ține pentru moșie, să le dea pe vară câte un ug la biserica domnească și mai mult val nu li să facă căci poate și nu și-a hălădui în pământul nostru și a-și agonisi pita lor; și cei așezați a da pe tot anul la visteria domnească și banii steagului a cetății Vaslui. Așa poruncimu-și pârcălabe și cată a da ascultare deplină la porunca noastră. Și înturnându-se din mila lui Dumnezeu cu sănătate la acunul nostru, să ne faci de știre de toate ceste ce să plânse vasluienii și cum în cale pusă-ți ca și noi de la noi să le dăm și să-i miluim și să le întărim dania și miluirea moșului nostru și părintelui nostru. Dumnezeu pomenească-i, cu uricul nostru întărit cu cea mare a noastră pecete și ca mai nu îndrăznească vericare dregător a călcare legea bătrână de îngăduire cupeții cu crâșme și mesernițe și pitării armenii și jidovii și ocină a cumpăra vericare străin de rodul moldovenesc în pământul nostru și în moșia noastră;

poruncit-am pe lege bătrână unii ca aceia cu spânzurătoare să se omoare, care atare poruncă datu-am domnia mea credincioși boierilor noștri hatamanului și celor mari vornici ai Țării de Jos și ai Țării de Sus să plinească numaidecât. Sam g-pod velet. Ot Topliceni u vălet 7034 mesița sept. 20."¹

După: Arh. St. Buc., Mss. 1252, f. 43-44 (Copie chirilică).

¹ Atât conținutul, cât și forma diplomatică atestă un fals, probabil din secolul XIX, așa cum îl consideră și M. A. Halevy, în "Sinai, Anuar..." III, 1931, p. 18-19 și nr. 1 (și idem. în "Curierul izraelit", 1930). Actul a fost editat cu greșeli de Hașdeu (Arh. ist., I, p. 57-58, Melchisedec (Chronica Hușilor, București, 1869, Apendice, p. 30-30), Th. Codrescu, (Uricariul, I. ed. a II-a, p. 139-143) și Gh. Ghibănescu (Vasluiul, în Surete și izvoade, XV, p. 46-47), dar nu a mai fost preluat de critica istorică modernă și de edițiile recente de izvoare.

APENDICE II
PREZENTE IUDAICE ÎN DACIA ROMANA

II.A

[132-134 e.n.], Pojejena. Monedă iudaică de bronz, emisă de Simon Bar-Kochba, datată cu probabilitate în 133-134, descoperită în apropierea castrului de la Pojejena.

Avers: frunză de viță; **inscripție ebraică:** "Al doilea an al casei lui Israel",¹ (abreviat)

Revers: palmier; **inscripție:** Simon (abreviată).

După: Gudea, O descoperire, p. 6.

¹ *Descoperire efectuată în campania arheologică din 1971, la vest de castrul roman de la Pojejena. Determinarea precisă s-a făcut cu sprijinul numismatului israelian Arnold Spaer. Emisă de Simon Bar-Kochba, în timpul celei de a doua răscoală a iudeilor, în vremea împăratului Hadrian (132-135); datarea în intervalul 133-134, pe baza analogiilor cu alte piese contemporane. Ipotetic, moneda a fost atribuită unor soldați evrei recrutați în trupele romane staționate în Dacia. Descoperirile monetare de acest gen sunt excepționale în spațiul locuit de daci. O descoperire neverificabilă, a unei monede iudaice, emisă de un rege Macabeu și descoperită în "districtul Hotinului", în secolul trecut, semnalează B. P. Hașdeu. Istoria toleranței religioase în România, București, 1868. p. 76.*

II.B

157 (?) decembrie 13, Dacia Superior. Diplomă militară acordată veteranului Barsimsus Calisthensis din Caesarea, fost pedestraș în trupele romane din Dacia, foarte probabil evreu.

"Barsimsus fiul lui Calisthene din Caesarea, fost pedestraș"¹.

După: IDR, I, p. 115 (Lat.).

¹ *Diplomă militară de lăsare la vatră a unui veteran, descoperită în 1851 la Tibiscum (Jupa). Destinatarul a aparținut unității auxiliare Cohors I Vindelicorum miliaria, staționată de la*

mijlocul secolului al II-lea în castrul de la Tibiscum. Potrivit exegezei istorice, onomasticul a aparținut foarte probabil unui evreu; cf. Sanie, *Culte orientale*, I, p. 162 și 212.

II.C

Sec. II, Sarmizegetusa. Piatră de inel cu inscripție iudaică, descoperită la Sarmizegetusa.

"Tu ești puternic în veci Doamne"¹.

După: Sanie, *Culte orientale*, p. 161.

¹ "AGLA" (pentru inițialele unui pasaj din "Psalmi" "TH GYBWR LWLM 'DWNV"). Interpretare probabilă a inițialelor, potrivit editorului citat. C. Daicoviciu, "AISC", II (1933-1935), 1936, p. 194 discuta primul posibilele interpretări ale inscripției.

II.D

Sec. II, Sarmizegetusa. Altar cu inscripție votivă dedicată zeului "Theos Hypsistos" de către Aelia Cassia, persoană probabil de origine iudaică, descoperit la Sarmizegetusa.

"Zeului preaslăvit, milostiv-ascultător, prinos de recunoștință a(m) pus Aelia Cassia."¹

După: Sanie, *Culte orientale*, p. 274 (nr. 100) și 286 (Grec. și trad).

¹ Potrivit ultimului editor al inscripției: "Faptul că una din fiicele lui Iov se numea KSYH, antroponim care în traduceri grecești devenea Cassia, că o omonimă este întâlnită în inscripția unor evrei din Panonia, precum și faptul că este dedicată către Theos Hypsistos, ar putea sprijini o ipotetică origine iudaică pentru Aelia Cassia" (cf. S. Sanie, op. cit., p. 126). Numele Theos Hypsistos, potrivit afirmațiilor aceluiași autor, era aplicat unei divinități siriene, cât și lui Yahwe. în literatura de specialitate, propagarea acestei divinități fiind pusă pe seama evreilor din Diaspora, prin prozeliti și semiprozeliti (*ibidem*, p. 156-157 și 249). Un fragment de inscripție cu dedicație aceluiași zeu, aparținând monumentelor epigrafice descoperite la Constanța, a fost publicat de N. Gostar în "Studii clasice", V. 1963, p. 302 (= *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 74). Cu ocazia republicărilor ulterioare, inscripția a fost

atribuită unei comunități iudaizante din Tomis, fapt contrazis însă de exegeza ultimului editor, D. M. Pippidi. *Note de lectură*, 50 "Theos Hypsistos" la Tomis. în "Studii clasice". XVI, 1974, p. 260-263. O altă inscripție cu dedicație "Theos Hypsistos", publicată la sfârșitul veacului al XIX-lea și aflată în colecția Muzeului Național de Antichități (inv. L 582) a fost atribuită într-un mod similar unei întovăririi de convertiți la mozaism. Exprimându-și rezervele față de o atare interpretare, D. M. Pippidi subliniază totuși faptul că lăcașul de cult al dedicantilor este denumit *Προσευχή*, termenul consacrat în grecește, pentru "sinagogă" (ibidem, p. 260-261 și nota 11). În aceeași categorie a zeilor sincretici se încadrează și *Deus Aeternus*, al cărui cult a fost și el influențat de teologia iudaică, în acest sens tinzând a fi interpretată o mențiune epigrafică descoperită și ea la Sarmizegetusa și unde zeul apare alături de Iuno și angeli, "singură mențiune a îngerilor în textele votive ale Daciei romane": cf. S. Sanie, *op.*, *cit.*, p. 148-150. 272. nr. 90.

II.E

[sec. II]. Inscripție votivă descoperită la Zalău (Porolissum), pusă de un decurion roman purtând un cognomen de origine iudaică.

"Lui Jupiter cel prea bun și mare, Publius Aelius Iacubus, decurion al municipiului Porolissum, făgăduiala [făcută zeului] a împlinit-o cu bucurie, după merit"¹.

După: Sanie, *Culte orientale*, p. 292 (Lat. și trad).

¹ Cognomenul Iacubus de origine iudaică era necunoscut pe teritoriul Daciei romane până la descoperirea, în 1980, a acestei inscripții. Textul a fost publicat de N. Gudea în "Acta Musei Porolissensis". IV. 1980, p. 90.

II.F

[Sec. II ?]. Placă de ardezie cu simboluri iudaice incizate și inscripție, descoperită în secolul al XIX-lea în Transilvania.

"Iudaea".¹

După: Sanie, *Culte orientale*, p. 161-162 și N. 36.

¹ *Descoperire întâmplătoare semnalată în ziarul "Egalitatea", 1, IV, 1892, de unde preia S. Sanie descrierea plăcuței de ardezie, sub rezerva imposibilității verificării autenticității documentului epigrafic: "o placă de ardezie de 14 cm având în centru reprezentat un berbec, în dreapta o << stea a lui David >>, în stânga un altar cu flacără, 7 capete omenești și inscripția << Iudaea >>; (cf. idem, op. cit.).*

II.G

A doua jumătate a sec. III, Dierna-Orșova. Plăcuță de aur cu inscripție bilingvă, probabil de invocare a divinității ebraice Iao-Iahwe, descoperită într-un sarcofag de cărămidă, în municipium-ul roman Dierna (Orșova).

IAW A TH W N II (pentru IAE ATHWNAI)¹

După: IDR, III, 1, p. 69-70, nr. 42, fig. 36.

¹ *Transliterare latină a textului care, potrivit editorilor, reprezintă o combinație între câteva semne (litere) ale unui sistem de expresie semitic și ale unei scrieri grecești. Descoperirea datează din anii 1960-1965, fiind făcută cu ocazia unor săpături întâmplătoare. Sarcofagul de cărămidă mai cuprindea sicriul de plumb cu scheletul unui copil și un inventar funerar care a permis datarea mormântului în a doua jumătate a secolului al III-lea, eventual în veacul următor. Plăcuța de metal atestă caracterul gnostic al comunității care a practicat înmormântarea, inscripția fiind considerată ca o invocare a divinității Iao-Iahwe în sensul ocrotirii rămășițelor pământești ale celui răposat.*

II.H

Sec. III-IV, Dierna-Orșova. Plăcuță de aur cu semne și litere incizate, pe o foiță rulată inițial, cu simbolurile legate de divinitățile ebraice iudeo-gnostice, descoperită în municipium-ul roman de la Dierna-Orșova.

"Diavole (necurate) te tulbure, Aeliae Firmae (?) să stea deasupra capului Iuliei Surilla (?)"¹

După: IDR, III, 1, p. 70-71, nr. 43, fig. 37 (Lat. și trad.)

¹ *Plăcuța, cu dimensiuni 80 x 30 x 0,2 mm. a fost descoperită în săpătură arheologică, în 1968, fără a aparține unui context*

arheologic funerar. Potrivit editorilor inscripției: "Câmpul scris al plăcuței este împărțit în trei registre: primele reprezintă semne identice cu litere grecești majuscule, dar, cu conținut ligvistic semit, respectiv simboluri legate de divinitățile ebraice iudeo-gnostice; al treilea registru conține o scriere latină-română de formă cursivă, text ce arată caracterul și destinația înscrisului. Interpretarea primelor patru rânduri din câmpul stâng al plăcuței conține un grupaj de vocale magice cu rol de magie greco-gnostică exprimând semne de exclamare și suferință, adulmecare (plâns, hohot, lamentare) legate de numele și simbolul "domnului" (Adonai), sau chiar simboluri criptografice ca un fel de criptoprescurtare la adresa aceluiași lawo marcat printr-un chenar dreptunghiular și cu un punct în centru; la fel ca și în registrul II unde atributele magice ale divinității supreme se exprimă printr-un simbol grafic în forma candelabrului cu 7 brațe, la baza căruia se află incizate "ghilimele" pentru a sugera un citat sau comentariu din scrierea sfântă. Litera S din numele Surilla se află în legătură cu un simbol în formă de cruce sugerând o izbăvire sau ideea crucificării". (cf. IDR, loc. cit.) .

II.I

Sfârșitul sec. IV, Tomis-Constanța. Fragment de inscripție, cu caractere grecești, descoperită la Tomis (Constanța), în memoria unui negustor din Alexandria de origine probabil iudaică.

"... Seppon, negustor de vinuri din Alexandria."¹

După: Teodorescu, Monumente, p. 188-189, nr. 17, fig. 23-24 (Grec.).

¹ Originea iudaică ipotetică a aceluia în memoria căruia a fost pusă inscripția pare a fi sugerată, după opinia editorului, de prezența frunzei de palmier, alăturată altor simboluri cu analogii în numismatica ebraică. Inscripția este săpată pe piatra unui monument mai vechi, refolositor. Personajul este originar din Alexandria și pare a fi comerciant de vinuri. În acest sens este amintit și de Velizar I. Velkov. *Grădit v Trakiia i Dakiia prez kăsnata antičnost*. Sofia. 1959. p. 242. care discută și alte prezențe evreiești la sud de Dunăre, între ele semnalând pe *Iosēs arcisinaxōgos*, personaj trăind la Oescus, punct de trecere important din Moesia în Dacia Inferior.

GLOSAR

Agneț	bucată de pâine, tăiată din prescure, pe care preotul o așază pe disc, când săvârșește liturghia
Alișveriş Assecuraționale	afacere bănoasă, comerț garanție
Bairaclâc Balgiu Bănească Bănind Bazilieni schismatici Boiaru Bunar	confecționare de steaguri sau corturi negustor turc care cumpără miere a vinde, a transforma o marfă în bani creștini ortodocși boier puț, fântână
Caftan bun de "Margea"	Caftan confecționat în localitatea Margea
Camera aulică	(Cancellaria Regia Transylvanico-aulica) instituție centrală și supremă de guvernare a Transilvaniei, cu reședința la Viena, înființată în 1694
Capigi-bașa	demnitar al Înaltei Porți, însărcinat adeseori cu misiuni în țările române
Capitlu	instituție specifică a bisericii catolice, respectiv colegiul canonicilor de pe lângă un episcop sau o catedrală
Carait	adept al unei secte mozaice, azi dispărută, care considera că religia se întemeiază doar pe Tora, respingând legea orală, respectiv Talmudul ; în secolul al XIII-lea, centrul ei era în Bizanț
Câblă Ceauș Centenariu Comite curial	baniță, dublu decalitru curier al Înaltei Porți unitate de greutate 1) comitele curții, ulterior judele curții regale; 2) vicecomitele unui comitat
Dări tricesimale	plătite la vamă pentru diferite mărfuri (interne sau externe)
Dedină	loc moștenit din tată în fiu

Diac	scriitor de cancelarie domnească
Diresă	act
Do ora	a doua oară
Dropică	numele popular al idropiziei
Făcae	moară mică pe un curs de apă, prevăzută
Fucar	cu o roată cu fus vertical zaraf, bancher
Gelepi	negustori turci, armeni sau greci autorizați să cumpere oi în țările române, obligați să le vândă la Constantinopol
Guberniu	(Consilium Regium Guberniale) forul suprem al puterii executive din Transilvania, înființat în 1692, a funcționat până în 1848
Hainic	1) hain ; 2) trădător, revoltat
Haramim	răufăcător, hoț de codru
(a) hire	a fi
Hochim	porunca sultanului, consemnată în scris
Iazit	curățirea și darea în folosință a unui heleșteu
Jupan	titulatură boierească, pusă înaintea numelui, mai ales în acte
Jertfelnic	masa din altarul bisericii
Ladino	limba folosită de evreii sefarzi. izgoniți în 1492 din Spania; fondul principal de cuvinte provine din spaniola veche, cu un adaos redus de cuvinte ebraice, îndeobște legate de cult
Lecverită	substanță dulce
Malvazie	denumirea unui soi de vin, produs în Grecia, la Monemvassia
Mestiți	1) înlocuitori ; 2) din partea locului
Nagote	neplăceri
Nămeală	naimeală, tocmeală, angajament
Nobedi	a învinge
Obștii rabanite	rabanit, denumire dată de caraiți tuturor evreilor care acceptau alături de învățătura Torei și Talmudul
Ocină	proprietate privată asupra solului

Ohabă	proprietate de veci
Oploș	a da adăpost
Prebendă	totalitatea veniturilor de care beneficia deținătorul unei demnități, în cadrul bisericii catolice
Raiale	inițial supus creștin al Înaltei Porți, prin extensie a cuprins pe toți cei ce nu erau musulmani, deci și pe evrei
Safet.	autentic, pur
Sobor	adunare bisericească
Sărindar	rugăciune făcută de preotul ortodox, pentru pomenirea morților, timp de 40 de zile
Scule	bijuterii
Seliște	locul pe care e așezat satul
Solac	turc solac - ienicer
Soții	părtași, tovarăși
Teftedariul	ministru de finanțe la turci
Tura caramanjinuri	tura, legătură de 12 piei, caramanju roșu
Uricul	act domnesc de întărire asupra unui loc provenit din moștenire
(se) Vinci	se luptară.

INDICE GENERAL

Norme de întocmire. Au fost indexate toate denumirile aflate în partea de *Texte și regeste*, trimiterile făcându-se la numărul documentului. Persoanele care apar în documente cu numele și prenumele figurează în indice la numele de familie. În cazul unor nume ortografiate diferit (ex. Avram, Abraham, Avraam) a fost respectată grafia edițiilor din care s-au preluat traducерile. Localitățile de pe teritoriul României, în cazul în care au fost identificate, sunt redată sub denumirea lor oficială de azi, cu litere aldine. Denumirile altor localități apar în indice, de obicei, sub formă redată în documente. Poziția geografică a localităților mai puțin cunoscute se determină prin indicarea județului în care se află.

A

Aba Halevi, evreu din Bar: 108.

Abauj, comitat: 26.

Abraham, evreu din Alba Iulia: 182; din Soroca: 144; furnizor de indigo: 65; trimis la Constantinopol al soției voievodului Mailat: 39; judele evreilor din Alba Iulia: 182; negustor evreu din Nicopole: 65; din Râmnic: 65; "din Sibiu": 65; rabin: 58; nume pentru Aron Tiranul: 76.

Abraham ben Eliezer, evreu din București: 38.

Abrahamowicz Zakier, negustor evreu: 54.

Abram, negustor evreu din Iași: 40.

Adler M. N.: 1.

Adrian, jud. Satu Mare: 26.

Adrianopol: 39, 47, 59, 84.

Agatha Ioan din Sibiu: 16.

Aharon, fiul lui Iakov, martor evreu: 87.

Aharon Biniamin, rabin: 100, 107.

Aiud: 135.

Aizik sticlarul, evreu din Lvov: 100.

Ak-Koyunllu, statul: 15.
Akkerman v. Cetatea Albă.
Alabio Slomo, membru trib. rabinic: 103.
Alba, comitat: 145.
Alba Iulia: 22-23, 86, 94, 113, 122, 124-125, 129, 136, 137, 144-145, 152, 157, 159, 166, 172, 176, 179, 182.
Albalag Chaim, martor evreu: 47.
Aldobrandini Cinzio, cardinal: 94.
Alexandria: II.I.
Alexandru, mare duce al Lituaniei, rege al Poloniei (1501-1506): 21.
Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400-1432): I.A., 45, 59'.
Alexandru Lăpușneanu, domn al Moldovei (1552-1561; 1563-1568): 43, 45.
Alexandru al II-lea Mircea, domn al Țării Românești (1568-1574; 1574-1577) : 53, 61, 63, 69, 72, 75.
Alexandru Coconul, domn al Țării Românești (1623-1627): 120, 123.
Alexandru Iliăș, domn al Țării Românești (1616-1618; 1627-1629): 114.
Alexandru Movilă, domn al Moldovei (1615-1616): 112.
Alexandru Moldoveanul v. Alexandru Lăpușneanu.
Alimănești, jud. Olt: 149.
Almosnino, Moses, rabin, cronicar: 32.
Amato Habib, negustor evreu în București: 39, 42.
Amiel Itchak, evreu în Țara Românească: 90.
Amsterdam: 136.
Ana soția lui Măinea: 105.
Ana: v. Klein Ana.
Anatolia: 140.
Andreescu Șt.: 15.
Andrei al II-lea, rege al Ungariei (1205-1235): 2-4, 11.
Andrei al III-lea, rege al Ungariei (1290-1301): 5.
Andreico, negustor moldovean: 40.
Angel Moise, martor evreu: 38.
Angelini Antonio din Campi, minorit: 165.
Anglia: 81-82.
Anonymus, cronica lui: 2.
Antiochia: 132.
Antioch Cantemir, domn al Moldovei (1695-1700; 1705-1707): 181, 184.
Antonie Ruset, domn al Moldovei (1675-1678): 162.
Apafi Mihai, principe al Transilvaniei (1661-1690): 137, 158-159.
Apati Ferencz, proprietar în Alba Iulia: 182.
Arad: 3, 27.
Arayo, Solomon ben, rabin în Iași: 116.
Ardeal: v. Transilvania.
Argeș, icoana de la: 146.
Arie Jehuda Sia: v. Sîia Leon.
Arie Leib ben Samuel, mare rabin în Iași: 163, 170.
Arki, sâtean din Laghin: 47.
Arnovics Isac, evreu din Alba Iulia: 182.

Aron Tiranul, domn al Moldovei (1591-1592; 1592-1595): 76, 81-82, 86, 118, v. și **Abraham**.
Aron Vodă, mănăstirea: 148.
Arowi: v. **Arayo**.
Arsen, fiul lui Uschen: 38.
Arsenie din Sărăcinești: 117.
Asker A.: 1.
Ashkenazi Mattathias Bloch, rabin, predică la Iași: 156.
Ashkenazi Solomon zis **Tedeschi** (Germanul), medic evreu la Constantinopol: 62, 76, 81. •
Asia Mică: 52.
Askenazi Kopel, martor evreu: 100.
Askenazi S., rabin: 116.
Asriel Assael, medic sefard în Timișoara: 161
Atanasie, evreu botezat în Țara Românească: 146.
Atena: 4.
Augsburg: 29.
Austria: 5, 10.
Avachian Gr.: 78.
Avigdor, Abraham, martor evreu: 176.
Avraham fiul lui Iehuda: 78; fiul lui Zalman, martor evreu la Cetatea Albă: 78; fiul rabinului Șlomo: 78; martor evreu: 111.
Avram, creditor evreu din Ocna Mare: 67, 69, 83; furnizor indigo: 65; interpret evreu al sultanului Soliman I: 46; negustor evreu în Sibiu: 177; negustor evreu din Constantinopol: 55; negustor evreu de mirodenii la Brașov: 138; staroste de Bănila, sol al lui Petru Rareș: 34.

B

Babilonia: 14.
Bach Hans, meșter brașovean: 65.
Bacharach Ya vi Haymi, rabin din Worms: 156.
Bácsai V.: 11-12.
Badea din Roșia: 67, 69, 83.
Bagdi György, iudaizant din Blaj: 174.
Bagolește, sat neidentificat în Țara Românească: 47.
Baia Mare: 153.
Baksič Petru Bogdan, minorit: 131.
Balaban M.: 34.
Balber din Brașov: 49.
Balcu fiul Oprinei: 61.
Baltz, evreu din: 162.
Banat: 16, 184.
Bandini Marco, misionar: 133.
Banffi Gheorghe, guvernator al Transilvaniei (1691-1708): 176.
Bar (Ucraina): 108.
Bar-Kochba, Simon, răscala lui - din Iudeea: II.A.

Barba, grec în Moldova: 133.
Barbaro Marc Antonio: 44.
Baricza Andrei, căruțaș polon: 57.
Baron, S. W.: 4. 44.
Bartha A.: 6.
Barton Edward, ambasador al Angliei la Constantinopol: 81-82.
Baruch ben Elia, martor evreu: 38.
Basa Valachia: v. **Moldova**.
Basarab cel Tânăr, domn al Țării Românești (1477-1481): 19.
Basel: 116.
Basta Gheorghe, general în armata imperială: 96, 113.
Bathori Cristofor, voievod al Transilvaniei (1576-1581): 62.
Bathory Sigismund, principe al Transilvaniei (1581-1587;1598-1599; 1601; 1601-1602): 86, 93, 96.
Bathory Stefan, rege al Poloniei (1575-1586): 66.
Bathyanem biblioteca: 22-23.
Bănila, staroste de: 34.
Bărcă din Bicești: 105.
Bărcă din Golești: 114.
Bărlad: 56.
Bek Laurențiu, jude: 28.
Beke A.: 157.
Bekesi Ioan, nobil transilvănean: 145.
Bela al IV-lea, rege al Ungariei (1235-1270): 4-5.
Belényesi Istvan, comite curial: 157.
Belgrad: 145.
Belsius Ioan, agent imperial habsburgic: 43-44.
Belu S.: 65.
Ben Baruch: v. **Almosnino**.
Beniamin din Tudela: 1.
Benvenisti Mossey, creditor constantinopolitan: 81.
Benyamin Nathan, profet din Gaza: 156.
Bergkowitz Marcus, agent imperial habsburgic: 43.
Berislăvești, jud. Vâlcea: 75.
Berlin Charles: 15.
Bethlen Gabriel, principe al Transilvaniei (1613-1629): 101, 119, 122, 124-125, 159.
Bethlen Nicolae, cancelar al Transilvaniei: 166.
Bethlen Stefan, principe al Transilvaniei (1630): 125.
Bethlen W., istoric transilvănean: 101.
Bicești, jud. Vrancea: 105.
Bielski Martin, cronicar: 34, 174.
Bihor: 26.
Binder P.: 39.
Biniamin fiul lui Eliezer, martor evreu la Cetatea Albă: 78.
Biró Gergely, proprietar în Alba Iulia: 182.
Bistreț, râu: 178.
Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud: 122, 160
Bistrița, jud. Vâlcea: 67, 83.
Bizant: v. **Imperiul bizantin**.
Blaj: 174.
Bockskai Stefan, principe al Transilvaniei (1604-1606): 101.

Boemia: 10,27, 29.
 Boer Istok, slugă: 171.
 Bogdan al III-lea cel Orb, domn al Moldovei (1504-1517): I.A.
 Bogdan, I.: 19, 21.
 Bogdan din Popești: 61.
 Bogdan Lăpușneanu, domn al Moldovei (1568-1572): 54, 58. -----
 Bogdania, v. Moldova.
 Bogus, sol moldovean: 21.
 Boistaille M.: 45.
 Bolal fiul lui Mihai: 9.
 Bonihominis Alphonsus de-: 23.
 Bónis L.: 11, 13.
 Bonniccio Paolo, minorit: 127.
 Bordei Ion, șoltuz: 169.
 Bornemisza Ana, principesă a Transilvaniei: 157.
 Borzoboati Vasko, negustor polon: 35.
 Bosfor: 51.
 Botoșani: 98.
 Brandenburg, electorul de: 154.
 Brașov: 18, 19, 49, 65, 138, 171, 176; evrei din-: 18, 49.
 Bratislava: 12, 28.
 Brădet, toponim la Rădăcinești: 88.
 Brâncoveni, mănăstirea: 146.
 Bresle evreiești: 178.
 Breslau: 44.
 Brociner I.: 116.
 Buck (Polonia): 54.
 Bucovăț, jud. Dolj: 72.
 Bucșe din Milești: 63.
 București: 2, 4, 7, 14, 15, 19, 21, 25, 32, 38, 40, 42, 44, 46-48, 50, 52, 55-57, 61, 62, 65, 71, 72, 74, 79, 82-87, 98, 102, 106-108, 112, 116, 123, 136, 146-148, 175, 178, 180, 183, II. A.
 Buczacz (Polonia): 66.
 Buda: 12, 16-17, 20, 25-27, 30, 77, 121.
 Budapesta: 6, 14, 23, 157, 174.
 Bujor fiul lui Dumitru din Bujoreni: 71.
 Bujoreni, jud. Vâlcea: 71.
 Bulci, jud. Arad: 3.
 Bulgaria: 6, 139.
 Burghly, secretar de stat englez: 82.
 Burgraff Andres, meșter brașovean: 65.
 Burlă, sol moldovean: 34-35.
 Buzău oraș: 61; jud.: 79.

C

Caesarea: II.B.
 Caffa: 14, 24, 78.
 Calisthensis Barsimsus, veteran roman, probabil evreu: II.B.

Callimachi S.: 108, 113, 163, 173.
 Calman, negustor evreu: 56.
 Camenița: 57, 59, 85, 121.
 Cancel P.: 14.
 Candia: 15.
 Cantacuzino Iordache, mare vistier: 147, 148.
 Capeali Elia ben Elkana, rabin și istoric evreu din Candia: 15.
 Caraiți: 33.
 Caramania: 14.
 Caransebeș: 27, 62, 65.
 Carei, jud. Satu Mare: 126.
 Carlowitz, pacea de la: 172.
 Carol al IX-lea: 45.
 Carpați: 4.
 Cartoian N.: 7.
 Cassia Aelia, antroponim iudaic în Dacia: II.D.
 Castro Iosif, evreu din Adrianopol: 47.
 Catalina, băneasa: 110.
 Catargiu Ianache, ban: 120.
 Caterina soția lui Fabian Blănarul: 28.
 Cazacu A.: 47.
 Cănta din Dumitrești: 105.
 Cărbăț, părcălab: I. A.
 Cătălina jud. Cluj: 176.
 Căzan din Topliceni: 79.
 Căineni, vama de la: 178.
 Cămpulung Moldovenesc: 160, 167.
 Cerri Urbano: 165.
 Cele : v. Celebi Evreul.
 Celebi Evlia, călător otoman, relatarea lui: 140.
 Celebi Evreul, negustor: 74.
 Celebi Iacob, creditor evreu (?): 133.
 Celebi Mustafa, principe otoman: 44.
 Cenad: 12.
 Cernatu de Jos, jud. Covasna: 176.
 Cernăuți: 34, 106.
 Cernet, râu: 178.
 Cernova : v. Cirmen.
 Cernovodeanu P.: 82.
 Cetatea Albă: 7, 36, 78, 87.
 Cetatea Roșie toponim în Blaj: 174.
 Cetățuia mănăstire în Iași: 168.
 Chaaki : v. Csaki.
 Chadzidor, negustor armean: 40.
 Chaion Iosef, martor evreu: 47.
 Chamiecz, evreu: 66.
 Charrière: 45.
 Chelm: 162.
 Cheresig, jud. Bihor: 26.
 Chilia: 57.
 Chinhaal, evreu: 48.
 Chișinău: 78.

Chizkia, evreu: 6.
Cibinium : v. **Sibiu**.
Cilibi Ibraim, evreu din Constantinopol: 149.
Cincu Mare, jud. Braşov: 137.
Ciocăneşti, vama de la: 178.
Cirmen (Bulgaria): 52.
Cismădie, jud. Sibiu: 9.
Cismădioara, jud. Sibiu: 9.
Ciuc, pădurea: 171.
Ciurchi, cartier în Iaşi: 163.
Clate Firm din Liaşti: 148.
Cluj: 2, 16, 28-19, 62, 68, 92, 96, 113, 119, 122, 125-126, 129-130, 137, 158.
Cluj-Mănăştur, conventul de la: 16.
Cocuz, păhărnicele: I.A.
Codrescu Th.: 21, I.A.
Coen : v. **Cohen**.
Cohen, medic în Moldova: 133. 151.
Cohen Haim, negustor evreu din Constantinopol: 55, 57.
Coia Colli, armean: 14.
Coloman, rege al Ungariei (1095-1116): 2.
Colonia : v. **Köln pe Spree**.
Comaroni Andres din Petringel: 158.
Comaroni Judit, răscumpărată de la otomani: 158.
Comuleo Alessandro, misionar croat: 82.
Constantin din Rădăcineşti: 75, 88.
Constantin Brâncoveanu, domn al Țării Româneşti (1688-1714): 178, 180, 183.
Constantin Cantemir, domn al Moldovei (1685-1693): 169.
Constantin de Sara, notar: 14.
Constantin Movilă, domn al Moldovei (1607-1611): 98.
Constantin Șerban, domn al Țării Româneşti (1654-1658): 148.
Constantinescu N.: 8.
Constantinescu R.: 48.
Constantinopla : v. **Constantinopol**.
Constantinopol: 1, 15, 24, 32-33, 36, 39, 44-45, 51-52, 55, 68, 73, 80-82, 84-86, 94, 116, 118-119, 123, 127, 136-138, 149, 156, 162.
Constanța: II.D, II.I; v. și **Tomis**.
Corasan: 14.
Corfus I.: 34-35, 54, 184.
Costăchel V.: 47.
Costea, diac: 21.
Costea fiul Oprinei: 61.
Costin Miron, letopisețul lui: 112, 136.
Coti, cupeț: I.A.
Cotnari jud. Iaşi: 98.
Coțofenii din Dos, jud. Dolj: 109.
Cozar. v. **Kazari**.
Cracovia: 35, 93, 101, 128, 156.
Craiova: 63, 146.
Crăciun din Mihăița: 109.

Crăciun I. 84.
Creta, ins.: 51.
Crimeea: 24, 33.
Cris-Cristian S.: 108, 163.
Croația: 5.
Csaky Gabriel: 26.
Csiki v. Ciuc.
Cumania: 5.
Curălari, mahala în Iași; 170.
Curtea de Argeș: 8.
Cuzdrioara, jud. Cluj: 2.
Czeplédi Gh., convocator regal: 101.
Czortkow (Polonia): 112.

D

Dacia: 119.
Dacia, provincie romană: II.A, II.B, II.D.
Dacia Inferior: II.I.
Dacia Superior: II.B.
Dafina Ecaterina, soția lui Eustratie Dabija: 151.
Daicoviciu C.: II. C.
Dalmația: 5.
Damas Elina: 176.
Dan M.: 65.
Dan R.: 174.
Daniel Albert: 170.
David fiul lui Abraham, creditor evreu: 58; fiul lui Nehemia, judecător: 103; medic evreu: 51; profetul: 146; fiul lui Iosef: martor evreu: 111.
David ibn Usa, evreu din București: 38.
David Mar Haim. evreu din București: 38.
Deak Gheorghe de Ocna Mureș, nobil transilvănean: 145.
Deak F., asesor legal: 158.
Delmedigo Solomon Iosef, rabin în Iași: 116.
Démeny L.: 82.
Dervendli Frantic Olasz, nobil din Alba Iulia: 145.
Despot, v. Ioan Despot.
Deus Aeternus: II.D.
Dierna v. Orșova.
Diul v. Jiul.
Djalati Moșe, membru trib. rabinic: 103.
Dobrogea: 100.
Dodul Mihai: 167.
Dodul Miron: 167.
Dodul Sofronie: 167.
Doja de Cenad, episcop: 12.
Dolj, jud.: 41, 63, 110.
Domokos Petru, nobil transilvănean: 176.

Don Jose Nassi. v. Zuan Miques.

Döry I.: 11,13.

Dositei, mitropolitul Sucevei: 168.

Dragomir din Golești: 114.

Dragomir din Mihăița: 109.

Drăganu N.: 2.

Dridov v. Dridu.

Dridrih v. Dridu.

Dridu, jud. Ialomița: 42.

Dubău Tudose, vel logofăt: 170.

Dubova, jud. Mehedinți: 27.

Duda H.: 38.

Dumitrești, jud. Vrancea: 105.

Dumitru, popă: 63; din Mihăița: 109; vătaf în Bujoreni: 71; din Rădăcinești: 75, 88.

Dunăre: 38, 42, 55, 100, 121, 131, 139, II.I.

E

Ecaterina de Casovia: 125.

Eder J.C.: 174.

Edil fiica lui Aharon din Galiția: 111.

Eleazar, medic evreu: 101.

Eliahu fiul lui Ithac, martor evreu la Cetatea Albă: 78.

Eliezer, evreu din Piatra-Neamt: 161; fiul lui Abraham, martor evreu: 46.

Emanuel v. Aron Tiranul.

Emeric de Peren, comite: 26.

Emmanuel J. S.: 42.

Eresztveny Andras, slujitor: 171.

Ernest, arhiduce: 76.

Eskenazi E.: 42.

Eskenasy V.: 32, 146.

Estrelega Samuel, evreu din București: 38, 42.

Esztergom: 4, 28.

Europa: 14.

Eustratie Dabița, domn al Moldovei (1661-1665): 150-151.

Evrei: passim. v. și iudei, jidovi, ovrei.

F

Fabian Blănarul: 28-29.

Faibiș, evreul: 87.

Fatim Judass, slujitor al lui Solomon Ashkenazi: 81.

Faur Mihai, căruțaș moldovean: 51.
Făgăraș: 39, 122, 125, 159, 171.
Făurarul Mihai, cărăuș moldovean: 73.
Fedor, staroste de Hotin: 21.
Feiwels Wolf Reich, rabin din Cracovia: 156.
Fekete v. Mendel.
Felvinczi v. Unirea.
Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei (1526-1563): 29.
Ferenz, preot: 39.
Filipașcu Al.: 175.
Fincz Iacob, arendaș evreu: 176.
Firmz Solomon, evreu din Alba Iulia: 176.
Firmae Aeliae, antroponim în Dacia: II.H.
Floci, orașul de: 178.
Focșani: 156, 178, 181; sinagoga: 181.
Fontana Eustachio, franciscan: 94.
Fränkel Iakob, creditor evreu: 154.
Frankfurt pe Main: 78.
Franța: 45, 68.
Frângul, căruțaș moldovean: 55.
Frederic al II-lea, duce al Austriei (1212-1250): 5.
Fuchs Mark, cronică lui: 96.
Fugger, analele: 85-86.

G

Gabor de Sebeș, castelan: 27.
Galabov G.: 38.
Galanté A.: 52, 65, 156.
Galatino v. Galliciolus.
Galați: 70, 100, 121.
Galiano Iosef, judecător: 103.
Galipapa Baruch, evreu: 38.
Galiția: 111.
Galliciolus Johannes Baptista, negustor italian: 44.
Gallipoli: 156.
Gambais Avram, negustor evreu din Constantinopol: 73.
Ganea, fost mare portar: 41.
Gardhikion (Grecia): 1.
Gardiki v. Gardhikion.
Gasparo din Noto, reverend: 133.
Gaster M.: 15.
Gaula Vulpariu Manea din Golești: 114.
Gavril Movilă, domn al Țării Românești (1616: 1618-1620): 117, 123.
Gaza: 156.
Gândac din Milești: 63.
Gehembeim, creditori: 99.
Genova: 52.

Germania: 35.
Gernigny, ambas. francez la Constantinopol: 68.
Ghedalia Meir din Lublin, rabin: 107-108.
Ghengea, sol moldovean: 35.
Gheorghe, evreu din Sibiu: 31; mare paharnic: 120; vornic: 160.
Gheorghe Despot, pretendent la domnia Moldovei: 50.
Gheorghe Duca, domn al Moldovei (1665-1672; 1678-1683): 168-169.
Gheorghe Ștefan, domn al Moldovei (1653-1658): 141, 143, 147, 148, 154-155.
Gheorghe fiu al Oprinei: 61.
Gheorghieni, jud. Covasna: 171
Gherghița, jud. Prahova: 88.
Gherla, jud. Cluj: 137.
Ghergon, rabin: 136.
Ghibănescu Gh. 150, 170, I.A.
Ghinea, vistier: 149.
Ghitl soția lui Nachman: 112.
Giersanowicz Moise, negustor evreu: 54.
Giurescu C. C.: 87, 107-108.
Giurescu D.: 178, 183.
Giurgiu, cetate: 131.
Giurgiu, negustor: 40.
Gninski J.: 162.
Göckenjan H.: 3.
Gojdibrov, vama de la: 178.
Goldenberg S.: 65, 126.
Goldman Israel M.: 38.
Goldner Hans, meșter brașovean: 65.
Goldschmidt Michael, judele Brșovului: 138.
Golești jud. Argeș: 114.
Golotșmit M. v. **Goldschmidt**.
Gombkôto Isac, negustor evreu: 179.
Gorovei Arthur: 98.
Gorovei Șt. S.: 32, 46.
Gostar N.: II.D.
Gournay, ambasador francez la Constantinopol: 127.
Govora, pravila de la: 132.
Grayzel S.: 2.
Grecescu C.: 146.
Grecia v. **Imperiul bizantin**.
Gressman Andreas, meșter brașovean: 65.
Grigore al IX-lea. papa: 4.
Grigore Ghica, domn al Țării Românești (1659-1660; 1660-1664; 1672-1673): 149.
Grigori din Tg.-Neamț: 169.
Gritti Aloisto, guvernator otoman în Transilvania: 30.
Gromny (Polonia): 102.
Grunebaum-Ballin P.: 51.
Gsaczko, evreu: 18.
Gubav Dibrav. sat neidentificat pe Dunăre: 103.
Guboglu M.: 52-53.
Gudea N.: II.A.

H

- Hacica v. **Hacicu**.
Hacico v. **Hacicu**.
Hacicu, jupan din Râmnicu Vâlcea: 19.
Hadrian, împărat roman (132-135 e.n.): II.A.
halem, în Țara Românească: 146.
Haim, evreu, vinde vie la Topliceni: 79; negustor evreu: 98.
Halemarleh v. **Haskarlam**.
Halevi Israel din Piatra-Neamț: 161.
Halevy M. A.: 14-15, 21, 25, 33, 38, 42, 60, 76, 86, 87, 100, 116, 121, 125, 130, 163, I.A.
Halevy Mendel, martor evreu: 87.
Halevy Șlomo, evreu din Sniatyn: 111.
Haller (din Buda): 16.
Haniș Iosif, rabin, medic și filozof din Zante: 156.
Hanza din Mihăița: 109.
Hanăș Bliume, dator la un evreu: 19.
Hannel Simon, negustor evreu: 36.
Hannes Schwarcz, meșter brașovean: 65.
Hanover Nathan, rabin în Iași: 141, 156, 163, 173, 181.
Hariton cel bătrân din Iași: 150.
Harkálly Gergely Borbely, proprietar din Alba Iulia: 182.
Haskarlam, evreu: 36.
Hassan, fiul lui Ali, fiul lui Isman v. **Uzun Hassan**.
Hașdeu B. P.: 21, 45, I.A., II.A.
Havrila din Sniatyn: 111.
Hazaki, sultana: 68.
Hârlău: 43.
Hebron: 33.
Hendrich: 9.
Herman Hannes, meșter brașovean: 65.
Hieronimo de Cesena, medic: 25.
Hiltebrandt Conrad Jacob, predicator suedez, relatarea lui: 144.
Hiroti, cupeț: I.A.
Hmelnițki Bogdan, hatman al cazacilor: 141, 147.
Hmelnițki Timuș, hatman al cazacilor: 141, 143-144.
Hodosi Sigismund, slujitor gubernial: 182.
Hodoși Stefan, proprietar în Alba Iulia: 182.
Hogea Moise, creditor evreu: 120.
Horovitz Levi Hirsch, rabin de Zamosă și Zabłudov: 156.
Horvat Gheorghe: 145.
Hotin: 21, 56, 59, 106, II.A.
Huber Joachim, demnitar imperial: 99.
Hunedoara, domeniul: 20; comitatul: 122.
Hurmuzaki E.: 25, 27, 44, 66, 68, 76, 77, 84-86, 91, 130, 141, 160.
Hyberius v. **Rebir**.

Iacob, evreu, furnizor indigo: 65.
 Iacob v. Rabino Giacob.
 Iacob ben Habîb, evreu din Bucureşti: 38.
 Iacob Hery, castelan 27.
 Iacob de Preneste, legat papal: 3-4.
 Iacob sin Meşelim, numit Kopel Aşkenazi: 100.
 Iacov fiul lui Meşulim halevi, martor evreu: 100.
 Iacubus Publius Aelius, antroponim iudaic în Dacia: II.E.
 Iakibka, evreu din Lvov: 112.
 Iakobla v. Iakibka.
 Ialomîţa jud.: 42.
 Ianăş, căruţaş moldovean: 57.
 Iancu Sasul, domn al Moldovei (1579-1582): 66.
 Iane Cantacuzino, ban: 74.
 Iaşi: 40, 44, 59, 64, 73, 85, 87, 97, 100, 106, 108, 112, 116, 121, 127, 133-134, 136, 140-141, 143-144, 147, 150, 156, 161-165, 168, 173, 181, 184; cimitir evreiesc: 163; sinagogă: 170; meseriniţă: 168.
 Iazindji Kuciuk, porecla lui Slomo Zenana: 103.
 Ibrahim paşa, mare vizir: 94.
 Ictar, jud. Timiş: 27.
 Ideles Gerson Snegal, rabin: 121.
 idiş, mărturii în -: 98, 100, 107.
 Ieheşia fiul lui Iakov: 78.
 Iehuda fiul lui Iacov. evreu: 78.
 Ienachi, evreu: 141.
 Ienta fiica lui Eliezer, din Piatra-Neamţ: 161.
 Ierachmiel, martor evreu: 115.
 Ieremia Movilă, domn al Moldovei (1595-1600; 1600-1606); 91, 93, 98.
 Iernut jud. Mureş: 137, 176.
 Ierusalim: 33.
 Ilarion, episcop: 61.
 Iliaş Alexandru, domn al Moldovei (1666-1668): 170.
 Imperiul Asăneştilor: 4.
 Imperiul bizantin: 1, 6.
 Imperiul habsburgic: 172.
 Imperiul otoman: 15, 19, 27, 38, 47, 57, 76, 82, 87, 90, 101, 118, 122, 130, 137, 162, 172.
 Inocenţiu al XI-lea: 165.
 Ioachim, principe elector de Brandenburg: 48.
 Ioan Albert, rege al Poloniei (1492-1501): 25.
 Ioan al III-lea Sobieski, rege al Poloniei (1674-1696): 162.
 Ioan Ban: 28.
 Ioan cel Nou, sfânt: 7.
 Ioan de Buceoşniţa, jude: 27.
 Ioan Despot, domn al Moldovei (1561-1563): 43-44, 46, 50.
 Ioan Gheorghe Heracleu Basile Despot v. Gheorghe Despot.

Ioan Maramorossy, jude: 27.
 Ioan Zapolya, voievod al Transilvaniei (1510-1526), rege al
 Ungariei (1526-1540): 30.
 Ioan Zlataust, mănăstire: 168.
 Ionașco din Iași: 168.
 Ioniță, cărăuș moldovean: 73.
 Iorga Nicolae: 8, 14, 21, 40, 44, 48-49, 52, 55-60, 65-66, 68,
 70, 73-74, 76, 102, 106, 116, 118, 138, 148-149, 154-155,
 160, 162, 164, 180.
 Iosef fiul lui David, rabin: 47; fiul lui Ițchak, martor evreu:
 112; fiul lui Menachem, negustor evreu: 97; fiul lui M.
 Sason, judecător: 90; fiul lui Șmuel, martor: 98.
 Iosef, negustor evreu din Alba Iulia: 145.
 Iosef Rufus, evreu din București: 38.
 Ioses, arcisinagogos: II.I.
 Iosea fiul lui Alecsandri, martor evreu: 100.
 Ipolitus: 12.
 Isaac, rabin: 23.
 Isaac ben Abraham, rabin de Vilna și Poznan: 156.
 Isac evreu din Alba Iulia: 182; medic sefard: 25; zis Porumbacu:
 152; negustor evreu din Alba Iulia: 166.
 Isac-beg, medic și ambasador evreu: 14.
 Isac Evreul, creditor: 75, 87.
 Isaccea jud. Tulcea: 162.
 Isak, evreu din Alba Iulia: 145.
 Ismaeliți: 2-4, 11, 78.
 Ismail: 140.
 Israel, evreu ucis în Moldova: 107; negustor: 56; fiul lui
 Dan: 78.
 Israel, țara: 15; II.A.
 Israelsohn I.: 156.
 Istanbul: 36, 146, 156.
 Istergun, evreu în slujba lui Mircea Ciobanul: 52.
 Iszak Zsido v. Isac-beg.
 Iszkanazi Moise, evreu din Alba Iulia: 182.
 Ițchak fiul lui Eliezer, martor evreu: 107; fiul lui Iakov,
 martor: 100; fiul lui Iosef Castro din Adrianopol: 46; fiul
 lui Mordechai, martor: 108; fiul lui Șlomo, negustor: 98.
 Iucsa soția lui Stanciu din Rădăcinești: 75, 88.
 Iuda evreul: 157.
 Iuda ben Gerson, evreu în București: 38.
 Iudaizanți: 174.
 Iudei: 3, 4, 11.
 Ivan cel Viteaz: 44.
 Ivan fratele lui Ilarion: 61; din Tg.-Neamț: 169; fratele lui
 Hacicu: 19.
 Ivan Alexandru, țar al Bulgariei (1331-1371): 8.
 Izaciko, evreu: 35.
 Izrael, negustor evreu: 20.

Jacob, rabin: 1.
 Jan Evreul din Buda: 26
 Jannassathar Ioan din Târgoviște: 16.
 Jazbrényi Sofia: 145.
 Jăiul v. Jiul.
 Jidovi: 7, 61, 134, 148, 151, 183, I.A.
 Jijia, râu: 148.
 Jiu, râu: 72, 178.
 Joppécourt Charles de, relatarea lui: 107.
 Josef Bassi v. Zuan Miques.
 Judaea: II.F.
 judele evreilor din Transilvania: 137; din Ungaria: 5.
 Jupa, jud. Caraș-Severin, castrul de la -: II.B.

Kalecza (Polonia): 57.
 Kalnaki Samuel, nobil transilvănean: 171.
 Kamuthi Francisc, nobil transilvănean: 145.
 Kara I.: 6, 47, 78, 87, 90, 95, 97-98, 100, 102-103, 111-112, 115, 136, 161.
 Karaiane Iorga din Iași: 150.
 Karaiane Maria din Iași: 150.
 Karancsi Sigismund, proprietar din Alba Iulia: 182.
 Karo Iosif, rabin din Nicopol: 42.
 Kasia, ismaelit: 78.
 Kasidvari, legea lui: 146.
 Katai Mihai, secretar regal: 101.
 Kaț Moșe fiul lui: 78.
 Kazari: 2.
 Kazarvar v. Cuzdricioara: 2.
 Kemeny Boldisar, nobil transilvănean: 145.
 Kemeny Simon: 182.
 Kendi Toma, nobil transilvănean: 89.
 Kera Teodora, țarină bulgară: 8.
 Kerestheș Sârbul: 16.
 Kesozinálo, din Baia Mare: 153.
 Kewi, disp. în Banat: 16.
 Kiev: 184.
 Kira Gheorghe, proprietar din Alba Iulia: 182.
 Kis Petri v. Petrinzel.
 Klein Ana: 29.
 Kocov N.: 174.
 Koen Moise, negustor evreu în Alba Iulia: 179, 182.
 Kohn S.: 174.

Köln (pe Spree): 48, 66, 154.
Kolosvari Al.: 2.
Kosiče (Slovakia): 101.
Kotnarski: 133.
Kotruț Dumitrașco, șoltuz: 169.
Kozar, localit. în Sătmar: 2.
Kramer Heinrich, creditor evreu: 48.
Krasni (Polonia): 98.
Krasytar (Polonia): 35
Kraus Georg, cronicar: 125.
Krochmal Menachem, rabin (1600-1661): 136.
Kroitori Ilie: 169.

L

laaz, limbă vorbită în Dobrogea: 100, 140.
ladino: 90.
Ladislau I cel Sfânt, rege al Ungariei (1077-1095); 2.
Laghin, sat neidentificat în Țara Românească: 47.
Lamia (Grecia): 1.
Lankman: 9.
Lassel, evreu în Brașov: 49.
Lateran, conciliul IV de la -: 2.
Latco: 63.
Lazăr, negustor evreu: 40.
Lăpușna, râu: 87; târg: 87.
Leipzig: 2, 48.
Lemberg v. Lvov.
Leo v. Sîiaa Leo.
Leopold I, împărat (1658-1705): 154.
Lepanto: 44.
Lepcea: 31.
Let, dieta de la: 62.
Lichirești, vama de la: 178.
Lieberman v. Ashkenazi M. A.
Limona D.: 177.
Liov v. Lvov.
Lipova: 166.
Lipsiae v. Leipzig.
Lituania: 21, 116.
Locadello (Locatello) Gian-Giacomo, pretendent domnesc în Moldova: 76, 118.
Lodigos Groza, proprietar în Alba Iulia: 182.
Lodomeria: 5.
Lombardia: 50.
London: 141.
Londra: 1, 81.
Lőrincz, postăvar: 65.
Low din Derenbewelch, creditor evreu: 48.

Lublin, (Polonia): 54, 107.
 Ludovic de Anjou, regele Ungariei (1342-1382): 10.
 Ludovic al II-lea, rege al Ungariei (1516-1526): 27.
 Lupu Jidov, martor din Tg.-Neamț: 169.
 Luta v. Olt.
 Luta Mică, ins. pe Dunăre: 47.
 Lvov: 18, 34, 40, 55-57, 59, 64, 66, 73, 85, 87, 97, 100, 102, 106, 112, 136.

M

Macabeu, rege iudeu: II.A.
 Macarie, patriarh al Antiohiei: 146.
 Madrid: 14, 32.
 Magini Giovanni Antonio, geograf padovan: 80.
 Magno Carlo, comisar imperial: 89.
 Mailat Ștefan, voievod al Transilvaniei (1534-1539): 39.
 Malta: 127.
 Manase Iacov, fiul lui Iehuda Segal: 78.
 Mangalia: 100, 140.
 Mani, negustor: 40.
 Manolescu R.: 65.
 Manta Grecul, creditor: 75.
 Mantova: 68.
 Manuel Comnenul, împărat bizantin (1143-1180): 1.
 Maramureș: 171, 175.
 Marcea, postelnic: 72, 109.
 Marcu, sătean: 110.
 Maria soția lui Ianache Catargiu: 120.
 Marian, evreică în Baia de Criș: 171.
 Mariane Paulo, creditor constantinopolitan: 81.
 Mark, evreu din Alba Iulia: 182.
 Márki S.: 3.
 Markus A.: 6.
 Marsilio della Croce: 46.
 Martin, căruțaș din Camenița: 57.
 Masari Leonardo de - medic: 25.
 Massa Simon, cronică lui -: 96.
 Masunderan: 14.
 Matei fiul Cojocarului: 9.
 Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632-1654): 132, 138, 142, 144, 146.
 Matiaș Corvin, rege al Ungariei (1458-1490): 14.
 Maximilian al II-lea de Habsburg, rege din 1562, împărat (1564-1576): 43-44.
 Măinea, sătean: 105.
 Mârțea din Mihăița: 109.
 Mârza, căpitan: 162.
 Mecev K.: 7.

Medias: 30.
Medieș jud. Satu Mare: 37.
Mediterranean: 44.
Mehmed M. M.: 36.
Mehmed al II-lea, sultan otoman (1451-1481): 15.
Mehmet al IV-lea, sultan otoman (1648-1687): 162.
Mekler Aizic, evreu: 87.
Melamen, evreica: 26.
Melchisedec, episcop: 7, 169, I. A.
Menachen fiul lui Avram, martor evreu: 107; fiul lui Zingherl Mordechai: 107.
Mendel din Buda: 30; fiul lui Papus, martor evreu: 87; Negru: 26.
Mengli Ghirai, han al tătarilor din Crimeea (1469-1474; 1478-1514): 24-25.
Mer, evreu din Câmpulung Moldovenesc: 167.
Merthonfalwa (Ungaria): 26.
meserniță (măcelărie rituală) în Iași: 168.
Metz: 97, 100, 111-112, 114.
Miaskowski M., sol polon: 136.
Michel, martor evreu: 88.
Micleșcu Grigore, mare paharnic: 151.
Micu D.: 146.
Mienski M.: 36.
Miquez v. Zuan Miquez.
Mihai din Bârlad: 56.
Mihai episcop de Buzău, mitropolit: 71.
Mihai Movilă, domn al Moldovei (1607-): 98.
Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593-1601): 67, 79, 80, 83-88, 89-94, 96, 98, 101, 113.
Mihăița, jud. Dolj: 108.
Mihnea cel Bău, domn al Țării Românești (1508-1509): 61.
Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577-1583; 1585-1591): 63, 69, 72, 75, 83, 88, 114.
Mihnea al III-lea Radu, domn al Țării Românești (1658-1659): 149, 152.
Mihociu ușier: I.A.
Mikocsa Ferencz, proprietar în Alba Iulia: 182.
Milcov, râu: 181, I.A.
Mileștii de Jos, jud. Dolj: 63.
Mileștii de Sus, jud. Dolj: 63.
Mirăslău, jud. Alba, lupta de la: 92, 94, 113.
Mircea Ciobanul, domn al Țării Românești (1553-1554; 1558-1559): 41, 42, 52, 61, 72.
Miron din Câmpulung Moldovenesc: 167.
Mita Moise, rabin: 116.
Mitevuli Mordechai. Baruch: judecător: 90.
Mitilene, duce de: 81. v. și Ashkenazi Solomon.
Moesia: II.1.
Moise, cartea lui -: 5.
Moisi doftorul: 151.

Moise evreu din Alba Iulia: 182; fiul lui Eliezer, creditor evreu: 70; medic evreu din Iași: 170; negustor evreu din Constantinopol: 55; negustor evreu din Brașov: 65.

Moldova (Bogdania, Bogdan, Basa Valachia, Valahia Mică): 4, 15, 21, 24, 32, 34-35, 40, 43-44, 45, 49, 50-51, 52, 54-55, 57-59, 60, 64, 66, 68, 70, 73-74, 76, 80-82, 85, 86, 91, 93-94, 98, 100, 102, 106, 107-108, 111-112, 119, 127, 130, 132, 134, 136, 141-144, 150-151, 154, 156, 160, 162-163, 165, 169-170, 174, 184, I.A.

Moleska Matias v. Mienski.

Mordechai Ieșua, evreu: 107.

Mordechas, evreu din Alba Iulia: 145.

Mordus Mordechai, fiul lui Șlomo, martor evreu: 100.

Morus v. Mureș.

Mosco Jidovul, evreu arendaș: 147.

Mosho negustor evreu din Salonic: 38.

Mosso Avram, negustor evreu: 55.

Moșe, evreu din Plock: 78; fiul lui Iehuda, martor evreu: 88.

Moșka, evreu: 107.

Movilești, familie domnitoare în Moldova: 111.

Muceacin, evreu din Constantinopol: 149.

München: 38.

Muntenia v. Țara Românească.

Murad al III-lea, sultan otoman (1574-1595): 82.

Mureș, râu: 2-3, 166.

Muriano Matteo, medic: 24.

Musel, evreu din Viena: 12.

N

Nachimovici Iosif, evreu din Lvov: 66.

Nachman Avram, negustor evreu: 56.

Nachman fiul lui Șlomo, evreu: 112.

Nadasdy Tamaș: 39.

Naftali, martor evreu: 111.

Nagy Istvan din Turda: 158.

Nagy J.: 2.

Naher-Berheim R.: 60.

Naima, cronică lui: 84.

Naphtalin Avraham, arendaș evreu: 176.

Naxos, duce de -: 51.

Neagoe Basarab, domn al Țării Românești (1512-1521): 31.

Neagoe din Mihăița: 109.

Neamț, cetate: 154.

Necula, fost mare spătar: 123.

Nedelea din Topliceni: 79.

Neniul din Neniulești: 105.

Neniulești, jud. Vrancea: 105.

Neuman Andreas, trimis al electorului de Brandenburg: 155.

New Brunswick: 142.
New York: 4, 15, 38, 44.
Nicolae, martor transilvănean: 9; stolnic: 74; din Tg.-Neamț: 169; de Gârliște. ban: 27; Grecul: 16.
Nicolae-Pătrașcu, domn al Țării Românești (1599-1600): 99.
Nicolaescu S. : 31.
Nicopol: 42, 47, 52, 63, 103.
Nicopolul Mic v. Tr.-Măgurele.
Nisan, evreu: 107.
Nossanovicz Adam. negustor evreu: 153.
Nürnberg: 113.

O

Ocna v. Ocna Mare.
Ocna Mare, azi Ocnele Mari, jud. Vâlcea: 67, 69, 83.
Odessa: 116.
Ofras, localit. neidentificată în Siria: 14.
Olaz Toma: 16.
Olesko, căruțaș: 57.
Olesko (Polonia): 56.
Olt (Luta?), banul de: 47.
Olteni, jud. Vâlcea: 71.
Onazy Ioseph v. Zuan Miques.
Opel: 96.
Oppenheimer, evreu. furnizor al armatei imperiale: 172.
Oprea din Țigoi: 105; popă: 109.
Oprina: 61.
Oradea: 30, 125.
Orbeasca jud. Teleorman: 47.
Oreacova ., vama de la: 178.
Orhei (Republica Moldova): 107.
Oriahovo (Bulgaria): 103.
Orșova, castrul de la: II.G, II.H.
Ortelius Hieronimus Augustus. relatarea lui: 113.
Ostrov: 103.
Otves Lemhinyi Pal, proprietar în Alba Iulia: 182.
Ovari C.: 2.
Ovrei (ovree. ovreaiu. ovrăi): 72, 120, 123, 132, 142, 180.
Ozer, martor evreu: 87.

P

Pachimeres G., cronica lui -: 4.
Paladie aga: 150.
Palestina: 33.
Panaiteescu P. P. : 47, 84-86, 89, 98, 106, 112, 136.

Panna, negustor evreu din Târgoviște: 65.
 Pannarotti, evrei din Italia: 68.
 Panonia, provincie romană: II.D.
 Panova S.: 38.
 Pap, evreu din Alba Iulia: 182.
 Papacostea Ș.: 10, 14, 15.
 Papiu-Ilarian A.: 48.
 Paris: 9, 42, 44, 50, 51, 60.
 Pascu Șt.: 2, 68.
 Passe David, creditor constantinopolitan: 81.
 Pataki I.: 20.
 Pata din Milești: 63.
 Paul din Alep, secretar patriarhal, relația lui: 132, 141, 143-144, 146-147.
 Pătrașcu cel Bun, domn al Țării Românești (1554-1557): 41, 78, 83, 88.
 Pârvu, clucer: 72.
 Pârvu din Mihăița: 109.
 Péchy Simon, cancelar transilvănean: 174.
 Pécsi Simon, iudaizant din Blaj: 174.
 Peeth, cetate lg. Dubova în Banat: 27; evreu la -: 27.
 Pera: 44, 84.
 Pernyeszi Sigismund, maestru de ceremonii: 176.
 Petrașcu v. Petru Șchiopul.
 Petremol M.: 45.
 Petrinzel, jud. Cluj: 158.
 Petru cel Tânăr, domn al Țării Românești (1559-1568): 47, 52, 61, 72.
 Petru Cercel, domn al Țării Românești (1583-1585): 68, 69, 114.
 Petru de Cislădie: 9.
 Petru Evreul: 9.
 Petru Rareș, domn al Moldovei (1527-1538; 1541-1546): 32, 34, 35, 48.
 Petru Șchiopul, domn al Moldovei (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591): 58, 60, 64, 68, 70, 74, 76, 106.
 Petrus Judaeus v. Petru Evreul.
 Pezzen Bartolomeu, trimis imperial la Constantinopol: 76.
 Piatra-Neamț, cimitirul evreiesc: 161.
 Pippidi A.: 15, 44, 50, 51, 154, 156.
 Pippidi D. M.: II.D.
 Pleschen: 6.
 Plock (Polonia): 78.
 Podhajec: 97.
 Podolia, regiune: 108, 121.
 Poiană, moara lui: 181.
 Pojejena, castru roman de la: II.A.
 Poliakov L.: 9.
 Polonia: 6, 20, 40, 55, 57, 60, 66, 76, 80, 93, 97, 101, 106-107, 108, 111-112, 116, 121, 136-137, 144, 162, 171, 174, 184.
 Poloș Ștefan, prefect: 176.
 Popescu Radu Vornicul. cronica: 146.

Popricani, jud. Iași: 147.
Porkalis Biniamin, martor evreu: 47.
Porolisum v. **Zalău**.
Portia Johan Ferdinand, principe (1606-1665), ministru al
 împăratului Leopold I: 154.
Porumbacu de Sus, jud. Sibiu: 176.
Posgai Marko, nobil transilvănean: 145.
Poznan: 156.
Praga: 93, 99, 156, 173.
Prejmer: 62.
Pribeck, cetate: 27.
Prilucki: 108.
Proczner B., din Baia Mare: 153.
Prodan D.: 62.
Psanter Iacob: 161.
Prut, râu: 108.

R

Rabi Ioșua: 136
Rabino Giacob, medic evreu: 86.
Rabus, consilier imperial: 99.
Racova, bătălia de la: I.A.
Racoș: 77.
Radovan, jud. Dolj: 41.
Radu, vinde moșie: 110; logofăt: 120; din Roșia: 67, 69, 83; fiul
 lui Danciu: 61; postelnic: 72.
Radu Basile: 141.
Radu cel Mare, domn al Țării Românești (1495-1508): 19.
Radu Paisie, domn al Țării Românești (1535-1545): 31.
Radu Șerban, domn al Țării Românești (1602-1610; 1611-1620): 100.
Radu Mihnea, domn al Țării Românești (1611-1616): 105; 109;
 domn în Moldova (1616-1619): 111, 115.
Radu Iliăș, domn al Moldovei (1632): 127.
Radziwil, principe al Lituaniei: 116.
Rafael, fiul lui Șlomo, judecător: 103.
Rakóczi I Gheorghe, principe al Transilvaniei (1630-1648): 125,
 130.
Rakóczi al II-lea Gheorghe, principe al Transilvaniei (1648-1658):
 137, 152.
Rama: 5.
Rașkalo, administrator: 95.
Rădăcinești, jud. Vâlcea: 75, 88.
Rădăuți, fostul episcop de: 169.
Râmnic v. **Râmnicu-Vâlcea**.
Râmnicu Vâlcea: 19, 65, 71.
Râșnov: 62.
Rebir David, medic evreu: 125.
Recaș, jud. Timiș: 27.

Rei: 14.
 Reizl fiica lui Halevi Israel din Piatra-Neamț: 161.
 Reni: 73.
 response: 38, 42, 47, 78, 87, 90, 95, 97-98, 100, 103, 107-108, 111-112, 115, 136.
 Reșița: 65.
 Reuven fiul lui Eliahu: 78, 95.
 Rezhen Cristofor: 28.
 Riberius v. Rebir.
 Robeno v. Rabino Giabob.
 Roman, jud. Neamț: 43.
 Romașco, negustor: 40.
 România: 57.
 Rosenbaum L. R.: 25, 33-34, 36, 85, 106, 116.
 Roth C.: 44, 60.
 Rudeanu Vlad, mare paharnic: 123.
 Rudolf al II-lea, împărat german (1576-1612): 89, 91, 99.
 Rufus Isac, negustor evreu din București: 38.
 Rufus Iuda, evreu din București: 38.
 Rusciuc (Bulgaria): 131.
 Rusia: 6, 57, 78, 80, 136.
 Ruso Iosef, evreu în Țara Românească: 90.
 Rustan Pașa: 39.
 Rusu Moldoveanul: 56.
 Rusz Isac, evreu din Alba Iulia: 182.
 Ruxandra domnița, fiica lui Vasile Lupu: 141.
 Rym Carol: 14.
 Rzewuski Michal Florian, secretar al soliei polone: 162.

S

Saadia Ionitov, evreu din Galipoli: 47.
 Saalon Iomtov, rabin (1557/1561-1638): 95.
 Sacerdoteanu V.: 50.
 Sacz (Polonia): 57.
 Saffar, negustor evreu din Vidin: 65.
 Salamoncin, evreu în Italia: 68.
 Salinas Abraham, evreu în București: 42.
 Salonic: 38, 52, 90, 103.
 Saltiel Șlomo, judecător: 47.
 Samachvil din Sniatyn: 111.
 Samuel, cartea lui -: 1.
 Samuel Evreul, din Turda: 158.
 Samuel de Medina, mare rabin al Salonicultui: 38, 42.
 Samuel Maroccanus, rabin: 23.
 Samuil, evreu: 66.
 Sanie S.: II.B., II.C., II.D., II.E., II.F.
 saracini: 2, 3.
 Sarmizegetusa, jud. Hunedoara: II.C., II.D.
 Sarosi Ioan, notar: 171.

Saros Janos din Alba Iulia: 182.
Sarsa Abraham, medic evreu din Constantinopol: 119.
Sason Aharon, rabin (1555-1610): 90, 103.
Sason Aron Ios f. judecător: 90.
Sason Moșe, evreu: 90.
Sasul, sâtean: 110.
Satu Mare, oraș: 128, 172; jud.: 37.
Saul Ițhak, martor evreu: 103
Sălaj, jud.: 158.
Sărăcinești v. Valea Cheii.
Sătmăr: 2.
Săbur din Mihăița: 109.
Sâmbotin Evreul, creditor: 75, 88.
Sârbu, mare stolnic: 67, 83.
Schmidt Nicolaus, relatarea lui: 139.
Scholz Stanislav, jurat din Lvov: 66.
Scholem G.: 146, 156.
Schor Moses: 44.
Schwartzfeld V. E.: 133, 170.
Segal Iehuda: 78.
Seini, jud. Maramureș: 161.
Selim al II-lea, sultan otoman (1566-1574): 44-45, 52-53.
Seppon, negustor de vinuri, probabil de orig. iudaică: II.I.
Serbia: 5.
Severin, țara: 4; ban: 27; cetatea: 27.
Sevi Sabbatai: 156.
Siaa Leo, medic evreu constantinopolitan: 130.
Sibiu: 9, 16, 17, 20, 31, 65, 125, 137, 146, 177; evrei în -: 17, 20, 31, 65.
Sidilkow (Polonia): 100.
Sieniński Ioan, sol polon: 54.
Sighișoara: 129.
Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387-1437): 11-12.
Sigismund I, rege al Poloniei (1506-1548): 34-35.
Sigismund al II-lea August, rege al Poloniei (1548-1572): 36, 46, 54.
Sigismund al III-lea Vasa, rege al Poloniei (1587-1632): 101.
Sigismund de Vințu de Sus, nobil transilvănean: 152.
Simion Movilă, domn al Moldovei (1606-1607): 98, 100.
Simon fiul lui Moșe Kaț: 78.
Simion Israel, evreu din Vidin: 90.
Simon v. Bar-Kochba.
sinagogă antică (Constanța?): II.D.: în Transilvania: 5; Alba Iulia: 144; în Țara Românească: 146; Iași: 170; Focșani: 181.
Sinai, revista: 170; anuarul: 14, 21, 25, 60, 87, 100, 116, 133, I.A.
Sinan pașă, mare vizir otoman: 86.
Singer I.: 161.
Simon Potamon v. Lamia.
Sintrom Abraham, evreu din Alba Iulia: 182.
Sintron Daniel, evreu din Alba Iulia: 182.

Sintron Solomon, evreu din Alba Iulia: 182.
Siret: 40.
Siria: 14.
Sirkés Ioel, rabin (cca 1560-1640): 78, 98.
Sivori Franco: 68.
Skaly (Polonia): 98, 112.
Slonik Abraham, rabin: 115.
Slonik Biniamin, rabin (cca 1550-cca 1619): 87, 97, 100, 111-112.
Sniatyn (Polonia): 98, 111.
Socola: 184.
Sofia: 38, 90, II.I.
Sofronie din Câmpulung Moldovenesc: 167.
Sohestov G.: 102.
Sokal: 35.
Sol, fiica lui Ionitov Saadia, evreu din Galipoli: 47.
Soliman I Magnificul, sultan otoman (1520-1566): 32, 36.
Solomon zis Gsaczko, negustor la Braşov: 18; creditor evreu: 60;
 evreu din Alba Iulia: 145; rabin: 1; arendaş evreu: 176.
Solomon Germanul (Tedeschi) v. **Ashkenazi Solomon**.
Solomon ibn Benvenisti, negustor evreu: 42.
Someş, râu: 2.
Sophi v. **Uzun-Hassan**.
Sora din Rădăcineşti: 88.
Soroca (Republica Moldova): 106, 107, 144.
Spaer A.: II.A.
Staiul din Mihăiţa: 109.
Stan, cărăuş: 57; din Iaşi. cărăuş: 73; sătean: 110; din
 Cerneţi. popa: 83.
Stanciu din Mihăiţa: 109; din Mileşti : 63; din Rădăcineşti: 88.
Starr J.: 1, 4.
Stavrinos, cronică lui: 84.
Stănie din Mileşti: 63.
Stănilav din Sărăcineşti: 117.
Stepan v. **Ştefan** din Cioroiiaşi.
Stepanoviţ v. **Ştefăneşti**.
Stern A.: 14, 21, 25.
Sternbach, sol suedez: 144.
Stettin: 155.
Sthefel: 12.
Stoica fiul Oprinei: 61; clucer: 117.
Stoicescu N.: 57, 72, 109, 147-148, 183.
Strada evreiască în Alba Iulia: 145.
Stratu Siguli, negustor sibian: 177.
Stratul, părcălab: 169.
Stroe fiul lui Dumitru din Bujoreni: 71.
Strzelcze (Polonia): 40.
Strzelisk, evreu din: 162.
Suceava: 7, 15, 24, 40, 54.
Surilla Iulia: II.H.
Szabó Gh., nobil transilvănean: 101.
Szamosközy Stefan, cronicar: 84.
Szekely Mihai, comisar imperial: 89, 91.

Szekely M., notar legal: 158.
Szeremi Gheorghe, cronicar: 30.
Szerencses Emeric: 28-29.
Szitvatorok, pacea de la: 101.
Szyszman S.: 33.
Sylwester: 65.

§

Șalom evreu din Polonia: 107; din Gheorgheni: 171.
Șamul v. Siria.
Șandor Mihail, slujitor gubernial: 182.
Șerban din Dumitrești: 105
Șevach, evreu din Lvov: 97.
Șimedrea T.: 146.
Șimnicu de Sus, jud. Dolj: 63.
Șimon creditor evreu: 95; fiul lui Iakov, martor evreu: 107.
Șira: 14.
Șișman, țar al Bulgariei (1323-1330): 8.
Șmuel fiul lui Iosef: 78.
Ștefaltenko, român din Orhei: 107.
Ștefan, postăvar: 65; de Baal, nobil: 27; de Telegd, vicevoievod al Transilvaniei: 16; din Corioași, fost mare clucer: 72; din Milești: 63; Evreul: 37.
Ștefan cel Mare, domn al Moldovei: 14, 15, 21, 24, 25.
Ștefan Phafstetter, notar: 28.
Ștefan Tomșa, domn al Moldovei (1563-1564): 45, 46.
Ștefan Răzvan, domn al Moldovei (1595-apr.-aug.): 86.
Ștefan al II-lea Tomșa, domn al Moldovei (1611-1615): 106, 107-108, 111-112.
Ștefan Valahul v. Ștefan Tomșa.
Ștefanelli T.: 167.
Ștefănești, târg medieval în Moldova: 98, 108, 144.
Ștefăniță, domn al Moldovei (1517-1527): I.A.
Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei (1659-1661): 148.

T

Tappe E. D.: 46, 81-82.
Tarazközi Francisc, om al capitolului: 145.
Tardy L.: 14.
Tarnopol (Polonia): 97.
Tălmaci, jud. Sibiu: 62.
Tătărăni, jud. Vaslui, lupte de la: 112.
Târgoviște: 16, 65, 69, 105, 109, 114, 117, 146, 151, 180.
Târgu-Neamț: 169.
Târnova, comitat: 176.

Târnovo: 8.
Târseanul din Mihăița: 109.
Tedicz Tomas, negustor: 40.
Teleki, proprietar în Alba Iulia: 182.
Teleorman jud.: 46; râu: 47.
Teodor, cărăuș moldovean: 73.
Teodorescu M.: II.I.
Tesalonic (Grecia): 1.
Teofil, arhiepiscop: 132.
Tetul Anton: 56.
Theos Hypsistos: II.D.
Thor Nachman, negustor evreu: 59.
Thuroczi Ioan, cronica lui -: 10.
Tibiscum v. Juza.
Tigoi, jud. Vrancea: 105.
Timiș, comitat: 27.
Timișoara: 11, 161; cimitirul evreiesc: 161.
Tirkli Ițchak, evreu: 87.
Tivul Mordechai, judecător: 47.
Toader din Mihăița: 109; popă în Tg.-Neamț: 169.
Tokai Sigismund, proprietar din Alba Iulia: 182.
Toma din Mihăița: 109; nepotul Sasului: 110.
Tomasici Gabriel: 151.
Tomis: II.D., II.I.; v. și **Constanța**.
Topliceni, jud. Buzău: 79.
Transilvania: 2, 5, 16, 20, 29-30, 39, 48, 49, 61-62, 77, 82, 85-86, 92, 101, 113, 118-119, 122, 124-125, 126, 129-130, 135, 137, 144, 152, 157-159, 165, 166, 171, 172, 174, 176, II.F.
Trepanoli v. Tarnopol.
Trochim Holub: 56.
Turcia v. **Imperiul otoman**.
Turda: 158, 172.
Turnu-Măgurele, jud. Teleorman: 103.

T

Țaku Moșe, rabin: 6.
Țamblac Gr.: 7.
Țara Făgărașului: 176.
Țara Românească (Valahia Mare, Muntenia): 8, 17, 19, 31, 33, 38, 42, 46, 49, 52-53, 61, 63, 68, 69, 72, 75, 79, 82, 86, 88, 90, 92, 94-96, 100, 104, 109, 110, 117, 120, 123, 131-132, 138-139, 142, 146, 165, 178, 180, 183.
Țara Sfântă: 121.
Țara Ungurească v. **Transilvania**.
Țarfati Șlomo, judecător: 47.
Țarigrad v. **Constantinopol**.
Țevi Isak, martor evreu: 38.

Ucraina: 144, 162-163.
 Udriște Năsturel, mare spătar: 149.
 Uești: 146.
 Ungaria: 10, 17-18, 26-27, 29, 77, 94, 101, 113, 163, 172.
 Unirea, jud. Alba: 152.
 Urbașka v. Orbeasca.
 Ursu din Mihăița: 109.
 Uzun Hassan, sultan turcoman: 14-15.

V

Valahia: 15, 33, 42, 46, 57, 78, 91, 95, 97-98, 100, 102, 106,
 108, 111, 116, 121; v. Moldova și Țara Românească.
 Valea Albă, bălălia de la: 15.
 Valea Cheii, jud. Vâlcea: 117.
 Valea Crișului: 171.
 Valerius David, medic evreu: 129.
 Vama evreiască, la Dunăre: 131, 139.
 Varju E.: 23.
 Varon Ițchak, evreu în Țara Românească: 90.
 Vargovia: 66.
 Vartiris Ioan, căruțaș din Iași: 59.
 Vasile Hagi, lumânărar domnesc: 180.
 Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653): 130, 133, 134, 136,
 141, 143-144, 147.
 Vasilie din Tg.-Neamț: 169.
 Vasiliu V.: 89.
 Vaslui: I.A.
 Vâlcea, jud.: 75, 117.
 Veider Abraham, arendaș evreu: 176.
 Velkov Velizar I.: II.I.
 Veneția: 14-15, 24-25, 45, 68, 80, 84, 96, 90, 95, 107-108, 118,
 121, 156.
 Ventura Rafael, judecător: 103.
 Veress A.: 44, 92-93, 99.
 Vernești, jud. Buzău: 61.
 Venier Marco, bail venețian: 84.
 Verus: 6.
 Vespasian: 141.
 Vianu, sat dispărut (jud. Dolj): 41.
 Vidal Moise, evreu: 42.
 Vidin: 65, 103.
 Viena: 12, 137, 155, 166, 172.
 Vilna, cetatea: 34, 156.
 Vintilă din Mihăița: 109.
 Vinț azi Vințu de Jos, jud. Alba: 85.
 Vișul din Bâldești, logofăt: 67, 69, 83.

Vlad, fost mare vistier: 123; din Golești: 114.
Vladimiria: 40.
Vladislav I, rege al Ungariei (1440-1444): 13.
Vladislav al II-lea, rege al Ungariei (1490-1516): 17-18, 20.
Vladul lui Dârleț, din Mihăița: 109.
Vlahi, sud-dunăreni: 1.
Vlahia v. Vlahia Mare.
Vlahia Mare, reg. Tesalonic (Grecia): 1.
Vorsi Sima, mare vameș: 73.
Vrancea, jud.: 105.

W

Walter Balthasar, cronica lui: 84.
Weszpreni Șt.: 101.
Wiesbaden: 3.
Wilcox Thomas: 82.
Wilmersdorf: 173.
Wiszniewski Dimitrie: 45.
Wolf: 173.
Worms: 156.
Wylaky, consilier regal: 29.

Z

Zabludov: 156.
Zagori Gh., nobil transilvănean: 152.
Zalău, castru de la: II.E.
Zalman, cantor în Priluck: 108.
Zamfira, jupanița: 109.
Zamosć: 156.
Zamoyski Jan, cancelar al Poloniei: 98.
Zante: 156.
Zeghalom (Ungaria): 26.
Zelman Falhek, negustor evreu: 40.
Zenana Slomo, secretar al tribunalului rabinic din Oriahovo: 103.
Zimra David Ibn Abi, rabin: 38.
Ziliol, secretar venețian: 68.
Zingherl Mordechai, evreu: 107.
Zlatna: 157.
Zomus, v. **Someș**.
Zuan Migue (Joseph Onazy), evreu portughez, duce de Naxos: 44, 45, 51, 76.
Zucha-Zan v. Uzun-Hassan.

Ya'ari A.: 156.

Yahwe: II.D., II.G.

Yeni-Hissar, fortăreață: 51.

DOCUMENTE REPRODUSE

I. Prezențe iudaice în evul mediu

НАМЪ ГРАДА ЕЛИКА СИЛА ТЪЩИН КЪНЮ. И
СЪМОУ БЫВШОУ, ВЛАЧНИМ БѢ СТЫН ПО
ВЪСЪМОУ ГРАДОУ. ВИДѢНІЕ ОУМІЛЕНО БЛА-
ГОЧЕСТІВЫНХЪ ВЪЧІМА. ДА ІАКОЖЕ ПРИ-
ХОЖДАШИ НЪЖЕ СЪГО ВЛАЧАН СКОЗѢ ЮУ-
ДѢСКИА ЖІАЙЩА. ВЪПІАХЪ АНЦА РАЗ-
СРАЩАЩЕ ІУДЕЕ. ІІ СЪ НЪЖЕ ВЪ РАЖЪ
УСРЪТШІИМСА. МѢТААХЪ НА СЪГО, СМѢ-
ХУ ВЪЗЧІНИМА ПРОИЗНУЩЕ ІІ НЕЛѢ-
ПЫ. ВЪДНІ ЖЕ УТ НІХЪ ВЪ ХРАМИНЪ
ВЪТѢНЪ. ІІ МѢЧЪ НЪЗВАѢХЪ ПОСТІЖЕ СЪГО
ІІ АБІЕ ЧЪНЛА ЕГО ГЛАВЪ УТЪЧЕ. ІІ
ТАКО ІІ ПРОЧЕЕ ТѢЛО УТ РЪШІШЕ, НА
МѢСТѢ ВЪСТАВИША СЪ ГЛАВОМЪ ЛЕЖАЩА
НЕЕРЪГОМА. НИКОМОУ ЖЕ УТ БЛАГОЧЕС-
ТІВЫНХЪ СЪМОУ ПРИКОСНѢТИСА СМѢВ-
ШОУ.

În totă puterea calalul să alerge
pe ulițele cetății. Făcându-se a-
cêsta, fu târît sântul prin totă
cetatea. Vedere tristă pentru o-
chii celor cucernici! Iară când

celu ce tîra pe sântul a ajunsu
între locuințele Jidovilor, chi-
uia Jidovii, întorcându-și fețele
și cu cele ce se află în mâinile
loru aruncau asupra sântului,
producendu chicote fără de rân-
duială și absurde. Iară unul
dintre ei, alergându în casă și
scofendu o sabie a ajunsu pre
sântul și îndată l-a tăiat cinsti-
tul lui capu, și așa deslegându și
restul trupului, l-a lăsat la
un loc cu capul, zăcendu
disprețuit, și nici unul dintre
cucernici neîndrăsnindu a se a-
tinge de dînsul.

*Prima jumătate a secolului XIV. Fragment din scrierea hagiografică „Viața Sf. Ioan cel Nou” întocmită de Grigore Țumbac, care amăn-
tește de prezența evreilor la Cetatea-Albă. (Doc. 7).*

СХСҮ.

† Милостиво кохимо їм Радѹа воевода и господиинь Угровлахскихъ земли, пишутъ господство имъ много здравѣи нашімъ чинѹмъ братиимъ и добрымъ приятиимъ, сѣдѹи и бѣ-тѹмъ прегарѹмъ итѣ брашнов. И по сѣхъ давамъ и знаиѣ господствѣ емъ за работѣ иномѹ сиромашѹ нашімъ, сѣмъ Хачковъ итѣ Ренникъ, како приѣду брѣдъ насъ та жалѹва, како имѹтъ дѣлѣжнѣ тѣмъ ѹ Брашновѣ ѹ Бѣлѹмъ Ханѣмъ. Тако Бѣлѹмъ Ханѣмъ итѣ вѣрѹла, а жѣна и дѣца имъ сѣ истаѣмъ землѣ. Сѣго радѣи моимъ и господствѣ имъ, како имѹмъ приятиѣмъ, да имъ дѣлѣжнѣ законъ правѣ, да имъ сѣ платитѣ, оцѣмъ сиромашѹ бѣмѣмъ, ири ири и платѣла Черинѹмъ томѹ, цѹ имъ итѣ ена товарѣ. Бѣри итѣ имѣа, вѣри итѣ имѣа, ири сѣ итѣ далѣ и вѣри и вѣноградѣи и сѣа, како ѹ мѹгѹаѣ. Та сѣ итѣ платѣла. Сѣри ѹ насъ итѣ законѣ: имъ платитѣ богѹта, имъ платитѣ дѣлѣжника. Знаѣи ири тоѣ законѣ итѣ ѹ господствѣ емъ, знаѣи ири итѣ доѣма и приѣдѣ сѣа чинѹмъ господствѣа имъ до господствѣа емъ, а господствѣа емъ имъ итѣ вѣчинѣмъ правѣмъ. Тако моимъ господствѣа емъ: имъ мѹгѹтъ вѣти сѣа чинѹмъ мѹдѣи ѹ работѣ, и да дѣлѹтъ нашімъ мѹдѣи сѣа чинѹмъ итѣ господствѣа емъ, ири имъ ии чинѹтъ правѣмъ, да имъ сѣ платѣтъ дѣлѣжѹмъ. Іа тоѣ имъ вѣмо истаѣмъ нашімъ сиромашѣмъ ѹ тоѣмъ клѣаѣ. Тако да имъ платѣтъ, да имъ приѣдѹтъ ема да сѣ жалѹтъ за приѣмѹмъ итѣ господствѣа емъ. И богѹ емъ вѣсѣмѣтъ.

Din mila lui Dumnezeu Io Radul, voevod și domn al țării Ungrovlahiei. Scrie domnia mea multă sănătate cinstiților noștri frați și buzi prieteni, județului și celor doisprezece parguri din Brașov. Și după aceea dau de știre domniei voastre de lucrul domniei strănc al nostru, feciorul lui Hăciu dela Râmnic, cum că a venit înaltesle noastre și s'a jeliut că are scool la Brașov un da țaric, pe Blume 1) Hanq. Blume Hanq a murit, înăa nevasta și copiii lui au rămas în viață. Deci, vă rugăm pe domnia voastră, ca pe niște prieteni, să-i faceți judecată dreptă, ca să i se plătească domniei strănc al noastre, cîci el a plătit Evreului, dela care luase marfa. Așa-a ori s'a avut, el și-a rădăut și casele și rîile și tot ce am

1) Hanq și Blume sunt primii din Țara Bărsei, care au în Blume: din Râmnic (vezi. Doc. 18) au căsătorit în anul 1494 (Jurnal, II, p. 29). Cf. cartea lui Radu cel Mare, ed. 472.

a putut, și s'a plătit. Căci la noi e obiceiul: nu plătește bogatul, ci plătește datornicul 1). Știu că acest obicei este și la domnia voastră, dar știu că el a fost și mai înainte la domnia voastră cu cartea domniei mele, și domnia voastră nu i-ați făcut dreptate. Vă rog dar pe domnia voastră: nu se poate ca oamenii noștri să rămăie mercu de pagubă și să vie mereu plîngându-se împotriva domniei voastre că nu le faceți dreptate și nu li se plătesc datoritiile. Noi nu putem lăsa pe străncii noștri în așa pagubă. Așa dar, să i se plătească acestuia, ca să nu mai vie să se plîngă de nedreptate din partea domniei voastre. Și Dumnezeu să vă bucure.

Memoriam, pește rădăut, i. em. in diu, cu legenda: **IO IO RADUL BIE.** **BLUM AHAHANTIN BIEKIN H FOGHOLMI.** cu înțelesul: **AK, AM și UM;** adică: **†** **memoriam** cinstiților noștri frați și buzi prieteni, județului și celor 12 parguri din Brașov. — Ark. No. 204; Mîl. No. 79 (scrisorile lui Radu cel Mare).

1496—1507. — Serisul, pecetea și monogramul sînt ca la celelalte scrisori ale lui Radu cel Mare. O atribuire și pe aceasta lui, fără să-i pot fixa o dată precisă.

1495—1508. Radu cel Mare domnul Țării Românești cere autorităților din Brașov să înlesnească plata datoriilor ce le are de încasat Hăciu din Râmnicu Vâlcea, „căci el a plătit Evreului, de la care luase marfa“. (Doc. 19).

† Наши чтити и довери прѣстѣли, кѣмъ мѣри и сѣи нѣ и поргари шъ бѣни.

† Матию Бжїю Іоу Раѣ, конко и гнѣ. Нише гро ми на-
ши чтити и довери прѣстѣли и канин сѣи дѣи гра ми.

Бѣи мѣри и сѣи нѣ и поргари шъ гра Бикнски. мно ара-

вѣи приноси кани матѣ. И по си дава ѣ знанїи кани матѣ

ара ракоу сиромѣ гра ми по нѣмъ Ача. нѣмъ прѣдѣ ѣ

гѣо ми тѣи жалѣи прѣ гѣо ми, како нѣмъ сѣи дажѣи на

гѣи сѣи и прѣ дѣи Басарака конко, мѣ флѣи. Сѣи ра,

моан емин матѣ, да и порѣдѣи емин махѣ, тѣи да и сѣ-

тѣи рако сѣи. Бѣи чѣи еминмѣ матѣ гѣо ми и

бѣи рако сѣи. Сѣи ра да и чѣи емин зѣи прѣ-

дѣи тѣи, да и порѣдѣи емин махѣ, за тѣи моан емин

матѣ. Бѣи нѣмъ еминтѣи махѣ, и тѣи дажѣи. А емин матѣ

да зѣи, бѣи кѣи зѣи гѣо ми шъ чѣи еминмѣ матѣ и

по си тѣи кѣи даи сиромѣ гѣи ми. То ра дава ѣ зѣи

сѣи емин матѣ. И Бѣи емин.

Бѣи ю. А даи

Іоу Раѣ Бжїю, матїа Бжїа гнѣ.

Baris. — Manuscripte cu roșu; poezie aplicată: de coorzi roșii, rotundă, s'a pierdut; pe verso următoarea cântăc latină: Habemus quartu.

† La ai noștri cinstiți și buni prieteni, burger meșterului și județului și celor 12 pargari din Sibiu.

† Din mila lui Dumnezeu la Radul, voevod și domn. Scrie domnia mea la ai noștri cinstiți și buni prieteni și vecini de aproape ai domniei mele, burger meșterului și județului și celor 12 pargari din cinstita Sibini, miltă stătină adne domniei voastre. Și după aceea dăi de știre domniei voastre pentru lucrul stărinului domniei mele pe nume Lepora, că a

venit la domnia mea și s'a plâns înaintea domniei mele, că a avut o datorie la Gherghie evreul încă din zilele lui Basm-rub voevod, 40 de florinți. Drept aceea, vă rog pe domnia voastră, să le întoarceți acea marfă, și să le faceți judecată dreaptă, căci oamenii domniei voastre domnia mea le fac judecată dreaptă. Drept aceea să le faceți legea voastră cea dreaptă și să le înapoiați această marfă pentru aceea vă rog pe domnia voastră. Dacă nu veți întoarce marfă, și acesta datorie, să știți domnia voastră, că ain să iați de la oamenii domniei voastre încă și mai multă și s'o dau sârmanului domniei mele. Drept aceea vă dau de știre domniei voastre: Și Dumnezeu să vă bucure.

Scriș Iulie 4 zile.

† Io Radul voevod, din mila lui Dumnezeu domn.

1535—1544, iulie 4. Radu Paisie, domnul Țării Românești, se adresează „burger meșterului și județului și celor 12 pargari“ din Sibiu solicitându-i să rezolve diferendul între un supus al său și „Gheorghe evreul“.

(Doc. 31).

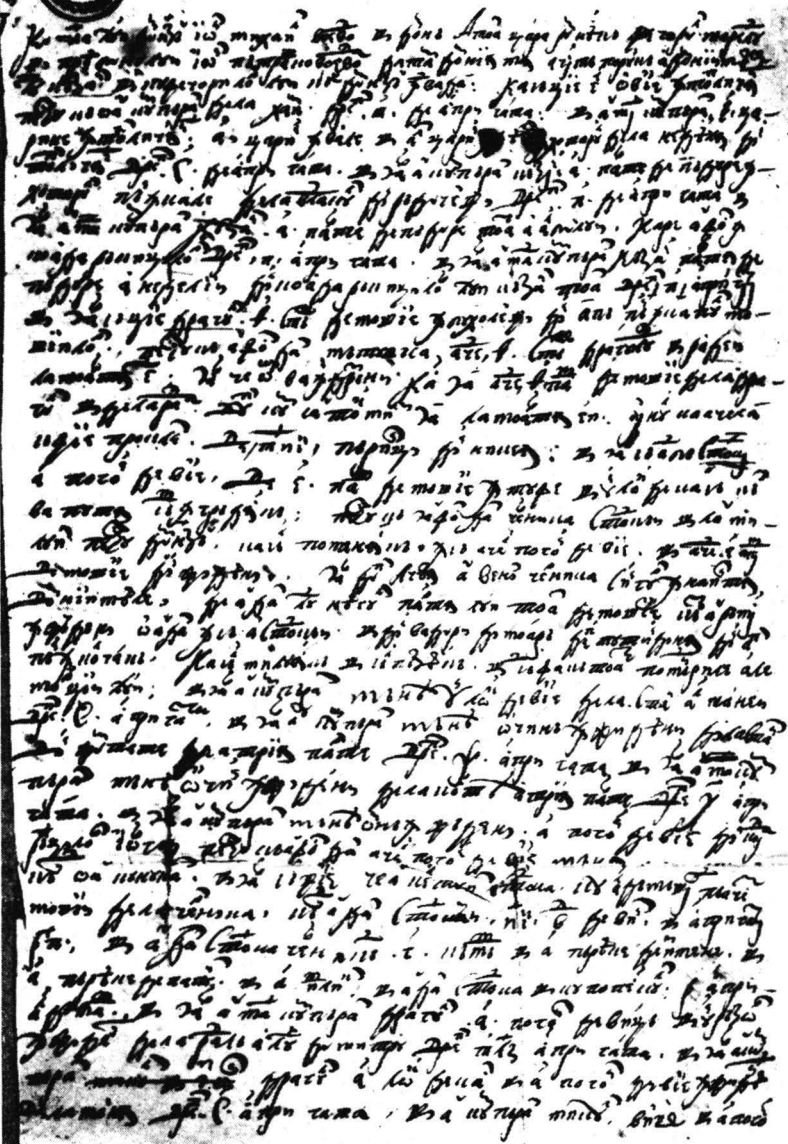
Coperta interioară a culegerii de response întocmită de rabinul Ioel Sirkes (cca. 1560—1610), apărută sub titlul „Beit Chadas” (Casa nouă) la Frankfurt pe Main în 1697. (Doc. 78).

עז
במותב

ועל פי כנ העלות הנכבדת כאן הרב שלום שאלך ל
העניין הזה מביא רובם המוחלט המנוגד

[illegible]

<https://biblioteca-digitala.ro>

<https://biblioteca-digitala.ro>

1605, ianuarie 6. Responsa, consemnată cinci ani după luptele dintre Mihai Viteazul și Ieremia Movilă, reprezintă o informație — în plus — asupra campaniei. (Doc. 98).

לב כמות. תלת כ"ד כדא הוינא ואתא לקדמא
 כמרוסכר שמואלאנו אומא כאליר
 ובארס הנדול והעד כגון רוסיא והעמקוהו כלל
 אר ויין גיוטון אין דער וואלכאייא אין אונ' חיים חתן
 של כד יצחק בר שלמה מקראסני נו סטעפאנווין אין
 איינר הערנריא כשע דא דא ממוהא איז גיוטון מיט
 מיכל דא האבן מיר וין גפרט אונ' ויין גשארן נו דעם
 הספרד אין ויין פאלק מיט וואלכאן אונ' פאלקין איז ער
 גישארן אויף דעם פעלד איין מני פרסה פון גוטעשין
 דא האבן מיר גוטעווארן גרוש מלחמה ביי דעם האספרד
 אונ' אלמס ויין ככל דעם גינגן אויף אונ' אכ וויא מיהל
 קומט דא האבן איך יוסף הכל גירעט נו חיים הכל עש
 ווערט דא איין גרוש גאלעט ויין מיט מיכל מיר ווערן דא
 מ'ו ארס קומט לאזיר אין דא שטאט כוטעשין פאלק אונ'
 כפי יכל מותנו דא האט קיים הכל ניש גוטעל דא בין
 איך יוסף הכל אלץ גישארן אונ' חיים הכל איז גיבליק
 אין מלחמה הכל לסוף איך יוסף הכל אונ' אנדרייבונדס
 מלכא אונ' פאלק ויין גיוטון נו כוטעשין דא האבן מיר
 גיבארט כוואלי וויא דא אונדרי האבן מיכלא פאלק
 גישארן אונ' האבן וין גירוקס קען קאסער אונ' מיר
 האבן וין גיפרכט נו כלייטן נו כוטעשין ווייל ווייניג פאלק
 איז דא גיוטון דא האבן מיר וין גירוקס גיס אונ' ויין
 ווידר גישארן קען סטעפאנווין אים פארן האבן מיר
 גישארן וויא חיים הכל איז גלעטן אויף דעם פעלד אויף
 דעם רייקן אונ' האט איין שטויך גיבאט כמקום קנה וואט
 אים וין קליד אונ' אין אייטל דס אונ' איז טוט גיוטון
 אונ' איך האבן אין מיט איינר הנט אן גיריט דא האבן דא
 גיס גיוואלט איך ויין וסיבא אכ גיבאט ער האט איין גיט
 מערדאט וסיבא אן גיבאט דא האבן איך יוסף הכל גירעט
 טוט דא ניש דאט איז איין יוד איר ווערט איין קלאסט
 האבן דא האבן ויא אים גימאר גלאזטן אונ' מיר ויין גען
 גילאטן קען סטעפאנווין מחמת מורא המלחמה אונ' דא
 איז גוועזן נאך כ' ימים אנדרייבונדס מלחמה אונ' הכל
 סוגבה כדא וכהלכה היס יוסף ונא' טבת שט' הל' קספה
 ק' מייכא נא' טבת ונא' טבת ונא' טבת :

חבר כלל הונגה נבתי דינו כראוי ונתקשתי
 מלכאס בעלי תריסין שאכנים ראשי
 כהוראס ווי כ' פאלק ענוה לערד פאלק אים ניש כ'
 אייני כראי אכז מקום נתפסדתי נקשטם כי מזה רנה
 היא . נראה לעד מאחר שהעד מעד שהכיר אותנו
 חיים ח' של כד יצחק בר שלמה מקראסני נש' כשאנא
 אותו הרוב נוסל כדא ודא חותנו ונדע של נאכר אים
 אחר שמו חיים חתן של כד יצחק בר שלמה מקראסני אין
 פסק דלחמא ווארי . זה תורף ראייתי גרסי כפי האשה
 שלום ער אחר כאלחמה מהו טעמה דע'ל מיהין משום
 דשינאמא דעבידא לאגלויי הוא לא משקר הכל לא משקר ח'ד
 טעמא דע'ל משום דהיא גושא דייקא וימינסנא והכא לא
 דייקא וימינסנא דאחרי כדדאי ובעיין לא אישטא . ודעת
 הכו' לנס דלעולם לא חייצין שאחר העד כדדאי כמו האשה
 דכאש ווארי טעמה היא לפי מחמתה שפסדה להמיר עננה
 למיכר קאסרה כדדאי אכל העד אינו אומר חללא מה דראה
 ויין טעמא כדכרוי אלל דקא מייכמיס לן לפי ד' ער ח'
 אינו נאמן וכוון כאלמיהו רבנן משום ענוה דליתחא
 דסמחי על מאי דהוה מלחא דעביד לאגלויי דלא משקרי

XVII.

Dictionar literacki, 1862, fol., No. 87, p. 689 copie comunicată de d. Eugen Barwiński ;
traducere în Schmidt.

Iași, 10 Decembrie 1613.

Ștefan Vodă Tomșa dă voie «neamului polon, fie Poloni, mai ales negustori, fie Ruteni, Armeni și Evrei», a merge cu marfa «pe drumurile Cernăuților, Hotinului și Sorocăi». Dar, dacă vor merge pe aiurea, își vor pierde mărfurile. Să arăte această poruncă «părcălabilor ce sunt pe acel drum».

Stephan Tomsza z łaski Bożij Hospodar Państw Moldawskich i Dziedzic prawy. Wszem w obec y kazdemu z osobna komu to wiedzieć należy oznaimuiemy. Ysz narodowi polskiemu iako Polakom, a zwłaszcza kupcom, tak Polskim, iako Rusi, Ormianom y Żydom, wolno ie ym od thego czasu do ziemie naszzy iezdziec ze wszelakiemi kupiami y towary, a to themi gościncami jako Czarnowieckiy, Chocimskiy y Sorockieym, a nie inedy iedno themi włusno gościncami chodzie mają pod strażeniem wszyskiej kupie swy albo towaru, a za okazaniem listu naszego burkułabom naszzy na tych goscincach mieszkajacy, wolny iusz onym wyjazd i przyjazd od Państw naszzych, co dla pewności lepszej tego pisma rozkazaliśmy pieczęc przycisnąć i ręką własną podpisuiemy. W Jasiech, dnia dziewiątego grudnia roku Pańskiego tysiącznego szesćsetnego cztertnastego.

СТІФАНЪ ВОЙВОДА.

Pecete atârnată, cu scut și cap de bou; legenda dimprejur: СТИФАНЪ ВОЙВОДА.

V. 1111

1613, decembrie 10, Iași. Ștefan Tomșa, domnul Moldovei întărește un privilegiu acordat „polonezilor și mai ales negustorilor, atât polonezi cât și ucraineni, armeni și evrei“, stabilind drumurile pe care au voie să meargă. (Doc. 106).

1620, martie 9. Act al lui Gavril Movilă, domnul Țării Românești, prin care întărind clucerului Stoica mai multe sate, amintește de o ocină deținută de evrei. (Doc. 117).

112
 1
 1785 februarie 7, Iași. Act al lui Macarie, egumenul mănăstirii Cetățuia, în care menționează existența în oraș
 a unei „mesernițe” (măcelărie rituală). (Doc. 168).

1685, februarie 7, Iași. Act al lui Macarie, egumenul mănăstirii Cetățuia, în care menționează existența în oraș
 a unei „mesernițe” (măcelărie rituală). (Doc. 168).

+ Cyri^{us} LV^{us} semicon^{is} in cap^{is} Anna^{is} ad^{is} amo^{is}
 . Anna^{is} p^{er} p^{er} vs^{us} im^{per} h^{ic} = Reg^{is}

Handwritten text: *Handwritten text, possibly a signature or name, in a cursive script.*

348 = 6.42 =

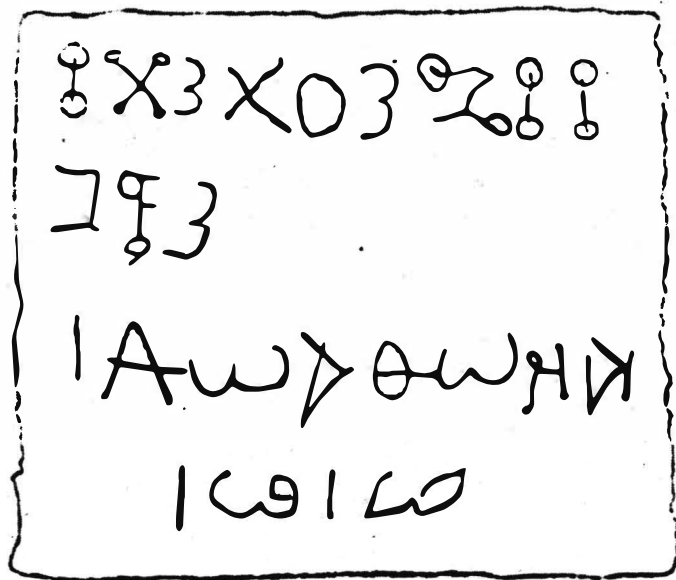
[illegible]

1698, octombrie 19, Iași. Act al lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei prin care se amintește de existența unei școli de învățătură (sinagoga) la Focșani. (Doc. 181).

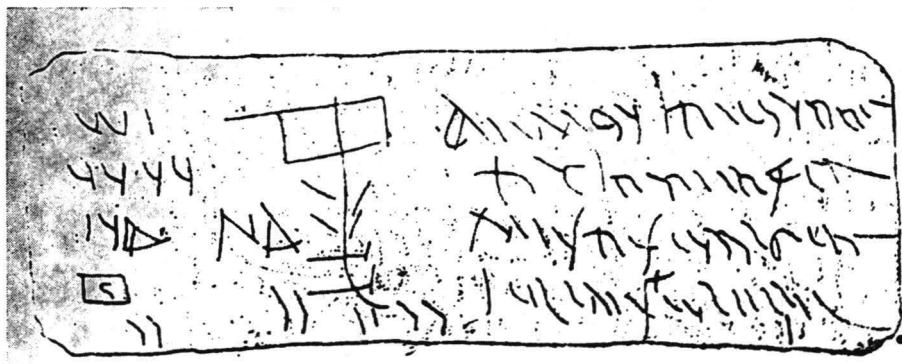
II. Prezențe iudaice în Dacia romană

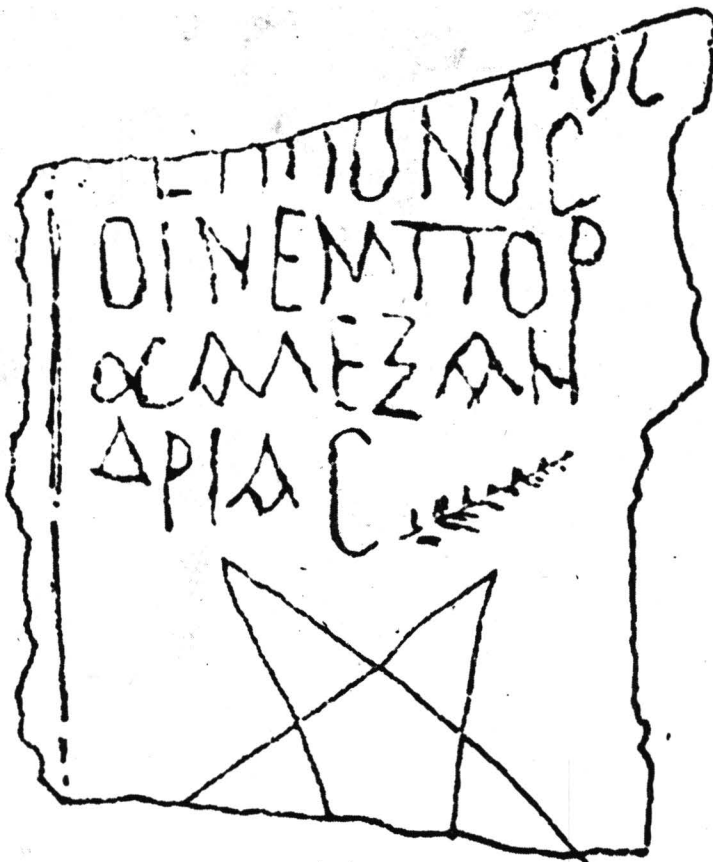
Secolul II e.n. Sarmizegetuza. Altar cu inscripție votivă dedicată zeului „Theos Hypsistos“ de către Aelia Cassia, personaj, probabil, de origine iudaică.

A doua jumătate a sec. III. Dierna (Orșova). Plăcuță de aur
cu inscripție bilingvă probabil de invocare a divinității
iudaice Io-Iahve.

Secolul III—IV. Dierna — (Orșova). Plăcuță de aur cu semne și litere
incizate pe o foiță rulată inițial, cu simboluri legate de divinitățile
iudeo-gnostice.

Sfârșitul secolului IV. Tomis (Constanța). Fragment de inscripție, cu caractere grecești, în memoria unui negustor din Alexandria, probabil de origine iudaică.

Pregătirea grafică : IOSEPH J. GÄTLAN

Tiparul executat la Imprimeria Filaret București
Comanda nr. 732 /1995

ISBN 973-95006-9-2

Lei 4000

LEI 4000

